

ប្រាសាទប្រាសាទប្រាសាទ

ព្រះពុទ្ធិវង្ស សេង នាង

សាស្ត្រាចារ្យពុទ្ធិកមហាវិទ្យាល័យព្រះសីហនុរាជ

អ្នកបោះពុម្ព

សម្រាប់

សិស្សសាលាពុទ្ធិកមហាវិទ្យាល័យ

ថ្នាក់ដំបូង

ចោះពុម្ពផ្សាយជាដំបូង

ក្រោមជំនួយឧបត្ថម្ភ

មូលនិធិពុទ្ធិកសិក្សាកោះត្រពាំងប្រទេសចិន

ព.ស. ២៥៦០

គ.ស. ២០១៦

អារម្ភបទ

សៀវភៅនេះ ខ្ញុំបានរៀបរៀងឡើងក្នុងឆ្នាំ ១៩៣៨ ហើយបានបង្រៀនសិស្សសាលាពុទ្ធិកបឋមសិក្សា (សាលាបាលីវង់) តាំងពីត្រឹមកាលនោះរហូតដល់មកឥឡូវនេះ ឲ្យឈ្មោះថា បាលីវេយ្យាករណ៍ ជាបែបសង្ខេប សម្រាប់អ្នកសិក្សាបាលីភាសាថ្នាក់ដំបូង ទន្ទេញចាំមាត់ ហើយទើបអាចស្តាប់សេចក្តីពន្យល់អំពីគ្រូបានដោយងាយផង ជាបែបស្របតាមកម្មវិធីនៃពុទ្ធិកបឋមសិក្សាផង ។

បាលីវេយ្យាករណ៍នេះចែកចេញជា ៤ និទ្ទេសគឺ និទ្ទេសមាលា ១, សម្ពន្ធមាលា ១, វាក្យវិលាសិនី ១, គាថាលក្ខណវិធី ១ ។

និទ្ទេសមាលា “របៀបនៃការសម្តែង” មាន ៧ យ៉ាងគឺ

១- អក្ខរវិធីនិទ្ទេស = សម្តែងអំពីវិធីនិយាយរៀបរាប់ ក្នុងអក្ខរៈចែកចេញជាពីរយ៉ាងគឺ សមញ្ញាភិធាន. សម្តែងអំពីអក្ខរៈដែលជាស្រៈនិងព្យញ្ជនៈ ព្រមទាំងឋានករណៈ ១. សន្និបែបតអក្សរក្នុងបាលីភាសាដែលនៅក្នុងពាក្យដទៃឲ្យជាប់ជាមួយគ្នា ១ ។

២- នាមនិទ្ទេស = សម្តែងអំពីនាមសព្ទ ព្រមទាំងលិង្គវចនៈ, វិកត្តិ, ការន្ត, សង្ឃ្យាសព្ទ និង អព្យយសព្ទ ។

៣- សមាសនិទ្ទេស = សម្តែងអំពីកិច្ចរបស់សមាសនិង
ឈ្មោះរបស់សមាសតាមលំដាប់ ។

៤- តទ្ធិតនិទ្ទេស = សម្តែងអំពីឈ្មោះរបស់តទ្ធិតព្រម
ទាំងបច្ច័យតាមលំដាប់ក្នុងកថាយនប្បករណ៍ ។

៥- អាឡាតនិទ្ទេស = សម្តែងអំពីវិភត្តិ (អាឡាត)
កាល, បទ, វចនៈ, បុរិសៈ, ធាតុ, វាចកៈ, បច្ច័យ ។

៦- កិតកនិទ្ទេស = សម្តែងអំពីនាមកិតកៈ និង កិរិយាកិតកៈ
ព្រមទាំងសាធនៈ វិភត្តិ (នាម) វចនៈ និង បច្ច័យ ។

៧- ឧណាទិនិទ្ទេស = សម្តែងអំពីបច្ចេកប្បច្ច័យ ដែល
មានសេចក្តីប្លែកគ្នាអំពីបច្ច័យកិតកនិទ្ទេសព្រមទាំងឧទាហរណ៍ ។

សម្ពន្ធមាសា = របៀបនិយាយពីបែបសម្ពន្ធគឺវិធីចងផ្តុំពាក្យ
ដែលលោកបានតែងទុកជាប្រយោគរួចស្រេចនោះហើយ ដើម្បីឲ្យស្គាល់
ថាពាក្យណាចូលនឹងពាក្យណាបាន ពាក្យណាចូលនឹងពាក្យណាមិន
បានជាដើម ។

វាក្យវិលាសិដ៏ = ដំណើរនិយាយពីវិធីតែងពាក្យ គឺចងផ្តុំ
ពាក្យដែលលោកបាននិយាយពីក្នុងនិទ្ទេសទាំង ៧ នោះដោយសព្វគ្រប់

ហើយយកមកចងក្រងជាប្រយោគផ្ដុំឲ្យកើតជាសេចក្ដីស្ដាប់បាន ។

កាថាលក្ខណវិធី = របៀបនិយាយពីវិធីតែងតាថា ដែល
ប្រកបដោយលក្ខណៈ ២ យ៉ាង ឆន្ទលក្ខណៈ និងវុត្ថិលក្ខណៈជាភាសា
បាលីដើម្បីឲ្យស្រួលដល់វិធីអានពោលឲ្យពីរោះដល់អ្នកស្ដាប់ ។

លុះដល់មកឆ្នាំ ១៩៥៥ គហបតី **តិម-សេង** បានចូលមក
សុំបែបរៀនបាលី ដែលខ្ញុំធ្លាប់បានបង្រៀនរាល់ៗ ឆ្នាំមកនោះ ដើម្បីបោះ
ពុម្ពផ្សាយ, ខ្ញុំក៏បានប្រគល់សៀវភៅបាលីវេយ្យាករណ៍នេះ ឲ្យយកទៅ
ចាត់ចែងបោះពុម្ពផ្សាយតាមសេចក្ដីត្រូវការ ។

ឯក្នុងផ្ទៃសៀវភៅនេះ និយាយតែអំពីនិទ្ទេសពីរយ៉ាងប៉ុណ្ណោះគឺ
និទ្ទេសមាលា និង សម្ពន្ធមាលា ។ ដល់មកបោះពុម្ពគ្រាទី ២ នេះ ខ្ញុំបាន
យកសៀវភៅនេះមកពិនិត្យហើយមានកែសម្រួល ព្រមទាំងដាក់លេខ
យោងប្រាប់អានគតិដ្ឋាននិងយោបល់របស់ខ្ញុំខ្លះថែមទៀត ដើម្បីឲ្យកាន់តែ
មានពិសិដ្ឋភាពឡើង គួរដល់សេចក្ដីត្រូវការនៃសិក្ខាកាមកុលបុត្រ អ្នក
ស្រឡាញ់ការចេះដឹងទូលំទូលាយ ។

ក្នុងការរៀបរៀង និង ពិនិត្យសៀវភៅនេះ ខ្ញុំបានមើលគម្ពីរ៖

- ១- កិច្ចាយនៈ (គម្ពីរដើម) |
- ៧- ពាលប្បពោធនៈ

-۱۵۵-

២- មូលកិច្ចាយនៈស្រុកខ្មែរ	៨- មុខមត្តទីបរី
៣- កិច្ចាយនូបត្ថម្ភកៈ	៩- មោគ្គល្លាន
៤- រូបសិទ្ធិ	១០- មោគ្គល្លានបញ្ចិកា
៥- ដីការូបសិទ្ធិ	១១- កិច្ចាយនកេទវិនិច្ឆ័យ
៦- ពាលាវតារៈ	១២- បាលីព្រះត្រៃបិដក

។ ល ។ ល ។

ដោយអានុភាពនៃការព្យាយាមរបស់ខ្ញុំនេះ សូមឲ្យកម្ពុជាជីកជន
និងសកលលោកទាំងមូលបានសន្តិសុខ ។

រដ្ឋឧណ្ណាលោមថ្ងៃទី ៣១ ធ្នូ គ.ស. ១៩៦៨ ព.ស. ២៥១២

ព្រះពុទ្ធវង្ស សេខ-នាង

សិវព្រាហ្មណ៍

បណ្ណាមគាថា

សម្រាប់សិស្សសាលាពុទ្ធិកបឋមសិក្សា សូត្រមុនរៀន

ពុទ្ធា មហេសី អរហំ តថាគតោ
លោកុត្តមោ សព្វក្សហិ ជេដ្ឋកោ
លោកស្ស សត្តា ជនទម្ពកោវិទោ
វជ្ជាមហំ តំ នរហូជនេយ្យកំ ។

អរហន្តតថាគត ជ្រាបគ្រប់បទស្វែងគុណធំ
ទ្រង់ជាលោកុត្តម ច្បងជាងសព្វគ្រូលើសលន់ ។
ជាសាស្តានៃលោក ចេះតតស្នាក់ទូន្មានជន
ខ្ញុំវន្ទាបន្ទន់ ទ្រង់ដែលជនគួររូបជា ។

ធម្មោ បដិចោ វិយ តស្ស សត្តនោ
លោកានមន្ទស្ស វិទាសការកោ
សព្វញ្ញពុទ្ធប្បដិភូតិ សញ្ញតោ
វជ្ជាមហំ តំ នរហូជនេយ្យកំ ។

ព្រះធម៌នៃសាស្តា ឧបមាដូចពន្លឺ
តែងធ្វើលោកឲ្យភ្លឺ ចាកងងឹតឲ្យស្ងួនផុត ។

ដែលប្រាជ្ញសម្គាល់អាង	ថាតំណាងសព្វញ្ញពុទ្ធ
ខ្ញុំវន្ទាលំអុត	ធម៌នោះសុទ្ធជនបូជា

សង្ឃោ វិសុទ្ធា សុគតស្ស សាវកោ
 សិក្ខាសុ កាមោ វេទម្មសិក្ខកោ
 និជ្ជាបសំសាទិអនាទោ វោ

វន្ទាមហំ តំ នរហូជនេយ្យកំ ។

សាវ័កព្រះសុគត	ស្អាតហួត់ចត់វិសេសថ្វា
ប្រាថ្នាត្រៃសិក្ខា	លោកសិក្សាធម៌ឧត្តម ។
ជាសង្ឃថ្នាក់ខាងលើ	មិនអើពើលោកធម្ម
ខ្ញុំវន្ទាប្រណម្យ	សង្ឃឧត្តមជនបូជា ។

នមក្ការាណុកាវេន	វង្សតុ ពុទ្ធសាសនំ
សមក្តោ ហោតុ សង្ឃោ ច	សុខី ហោន្តុ ច សាធារោ
ដោយអំណាចវន្ទា	ត្រៃវតនាជាអម្ចាស់
សូមឲ្យពុទ្ធសាសន៍	លូតលាស់ក្រាស់ចម្រើនផង ។
សូមឲ្យសង្ឃព្រមព្រៀង	កុំឲ្យល្បឿងខុសគន្លង
សូមសាធុជនផង	កុំមានហ្មងបានសុខុម

រតនត្ថយតេជេន	សិក្ខា មេ ឯតុ វឌ្ឍនំ
តស្សាបិ អានុកាវេន	សហសាយេវ សិដ្ឋតុ
ដោយតេជះត្រៃវិត័នំ	ខ្ញុំប្រណិប័តនំដោយគោរព
សូមឲ្យការរៀនគ្រប់	របស់ខ្ញុំបានវឌ្ឍនា ។
ដោយអំណាចអានុភាព	ដែលខ្ញុំក្រាបថ្វាយវន្ទា
សូមឲ្យការសិក្សា	របស់ខ្ញុំសម្រេចឆាប់ ។
ពោតា ចេវន្តរាយា ច	ឧប្បជ្ជា ចេ ឧបទ្ធា
ពុទ្ធាធិអានុកាវេន	វិនិស្សន្ត អសេសតោ ។
ដោយអំណាចត្រៃវិត័នំ	មានពុទ្ធវិត័នំជាប្រធាន
ប្រសិនបើកើតមាន	អន្តរធានចង្រ្កោគ
សូមឲ្យវិនាសខ្មោក	កុំសល់រោគតិចតួចឡើយ ។

សុខានិយាមនគាថា

សម្រាប់សិស្សសាលាពុទ្ធិកបឋមសិក្សា សូត្រក្រោយរៀន

ពុទ្ធសុមាលី ទិបទុត្តមោ តមោ
 ហឆាន ពោធនិធម បង្គំជំ កង្គំ
 មក្កក្កសេលម្ហិ សុវដ្ឋិតោ បិតោ

សោ មំ ចិរំ ចាតុ សុខំ សទា សទា ។

ព្រះពុទ្ធដូចអាទិត្យ ឧត្តមពិតជាងពួកជន
កំចាត់នូវមោហន្ទ ហើយចេញចាកសព្វកិលេស។
ទ្រង់បិតនៅលើភ្នំ ដ៏ឧត្តមមគ្គវិសេស
ដាស់សត្វជាប់កិលេស ឲ្យភ្លឺចែសក្នុងលោកា ។
សូមទ្រង់ប្រោសគ្រប់គ្រង យើងខ្ញុំផងរាល់វេលា
ឲ្យបានសុខគ្រប់គ្នា អស់កាលយូរអង្វែងទៅ! ។

ស្វាភ្នាតធម្មោ វិមលោ សុនិម្មលោ
សន្និដ្ឋិកោ សន្និកកោ ធុរុដ្ឋកោ
បូជារហោ មោក្ខទទោ សុខន្ទទោ

សោ មំ ចិរំ ចាតុ សុខំ សទា សទា ។

ស្វាភ្នាតធម៌ណា ផ្ទុះផងថ្លាគ្មានសៅហ្មង
ជាធម៌ដែលអ្នកផង ឃើញច្បាស់ពិតដោយខ្លួនឯង។
ធ្វើនូវសន្តិភាព ធុរភាពដ៏ចម្រើន
គួរបូជាយ៉ាងស្តែង ឲ្យនិព្វានឲ្យសុខា ។
សូមធម៌នោះគ្រប់គ្រង យើងខ្ញុំផងរាល់វេលា

-ឈ-

ឲ្យបានសុខគ្រប់គ្នា អស់កាលយូរអង្វែងទៅ! ។

សង្ឃោ វិសុទ្ធា សុភរោ សយម្ហរោ

ពុទ្ធស្ស បុត្តោ សុជហោ រណញ្ញហោ

ខេត្តញ្ញនាណំ សវកោ សុសាវកោ

សោ មំ ចិរំ ចាតុ សុខំ សទា សទា ។

រឺព្រះអរិយសង្ឃ ជាបុត្រអង្គព្រះសម្មាសម្ពុទ្ធ

លោកស្អាតបរិសុទ្ធ ងាយចិញ្ចឹមរៀនរាល់ផ្ទះ ។

ចិញ្ចឹមដោយអាត្មា កិលេសាលះស្រឡះ

សង្រួមក៏លោកលះ ជ្រះស្រឡះបានក្សេមក្សាន្ត ។

ជាអ្នកស្តាប់ឱវាទ ដែលលោកនាថាទ្រង់ទូន្មាន

ជាសាវ័កកល្យាណ ស្រែបុណ្យទាននៃជនា ។

សូមសង្ឃនោះគ្រប់គ្រង យើងខ្ញុំផងរាល់វេលា

ឲ្យបានសុខគ្រប់គ្នា អស់កាលយូរអង្វែងទៅ! ។

*** ឆឆឆ

បាលីវេយ្យាករណ៍

និទ្ទេសមាលា

អក្ខរវិធីនិទ្ទេស ទី ១

សមញ្ញាភិធាន^(១)

អក្ខរៈ^(២)

(១) អក្ខរៈក្នុងបាលីភាសាមាន ២១ តួគឺ អអា, ឥឡ្យ, ឧឌ, ឯឌិ ៨ តួនេះហៅថា សរៈ^(៣) (ស្រៈ) កកខកយដ, ចឆជ

១- គម្ពីរសព្ទសាស្ត្រទាំងឡាយមានសទ្ធីនីតិជាដើមឲ្យឈ្មោះថា សញ្ញាវិធាន ឬសញ្ញា-
ពិធាន ។ ២- អក្ខរ ប្រែថា " (ស្នាមគំនូស) មិនអស់គឺថាមិនដល់នូវការអស់ " ឬថា " (ស្នាមគំនូស) មិនរឹង " វិគ្គហៈថា ន ទីយន្តិៈ ខយំ ន ចាបុ-
ណន្តីតិ=អក្ខរ (វណ្ណ) ។ ន ខរន្តីតិ វា=អក្ខរ (វណ្ណ) ។ ៣- សរៈ ប្រែថា "(អក្ខរៈ) ញ៉ាំងព្យញ្ជនៈឲ្យរព្វក, ឲ្យ
ផ្សាយចេញ, ឲ្យលាន់ឮ " ឬថា "(អក្ខរៈ) រព្វកនូវព្យញ្ជនៈ" វិគ្គហៈថា
ព្យញ្ជនាទិ សរាមេន្តីតិ=សរា (អក្ខរ) ។ ព្យញ្ជនាទិ សរន្តី-
តិ វា=សរា (អក្ខរ) ។

ឈញ្ច, ជបឧណ្ណ, តថទទន, បដពកម, យរលរ
សហឡុ ០ ៣៣ តួនេះហៅថា ព្យញ្ជនៈ^(១) ។

សរៈ (ស្រៈ)

(២) ស្រៈទាំង ៨ តួនេះហៅថា “និស្ស័យ” ចែកចេញជាពីរ
យ៉ាង គឺ អ ឥ ឧ ហៅថា រស្សៈ^(២) ១, អា ឡ ឧ ឯ ឌ ហៅថា^(៣)
ទីយៈ ១, ប៉ុន្តែស្រៈទីយៈ ៣ តួគឺ អា ឯ ឌ បើមានព្យញ្ជនៈតម្រួតគ្នាពីរ
តួនៅខាងចុង ក៏មានសូរខ្លីដូចជា រស្សៈទៅវិញ ឧ. អាត្ថំ, ឯត្ថកំ,
ឌីដ្ឋោ ។ ស្រៈបើចែកជាគូមាន ៣ គូគឺ អ អា ហៅថា អវណ្ណៈ

១- ព្យញ្ជនៈ ប្រែថា “(អត្ថរៈ) ញ៉ាំងសេចក្តីឲ្យប្រាកដ” ឬថា
“(អត្ថរៈ) ជាគ្រឿងប្រាកដនៃសេចក្តី វិគ្គហៈថា អត្ថំ ព្យញ្ជយន្តីតិ=
ព្យញ្ជនា (អត្ថរា) ។ ព្យញ្ជយតិ អត្ថោ ឯតេហិតិ
វា=ព្យញ្ជនា (អត្ថរា) ។ ២- រស្សៈ ប្រែថា “(ស្រៈ)
មានកាលខ្លី” ឬថា “(ស្រៈ) មានសំឡេងខ្លី” វិគ្គហៈថា រស្សកាលោ
ឯតេសមន្តីតិ= រស្សា (សរា) ។ រស្សសន្នោ យេសមន្តីតិ
វា=រស្សា (សរា) ។ ៣- ទីយៈ ប្រែថា “(ស្រៈ) មានកាលវែង”
ឬថា “(ស្រៈ) មានសំឡេងវែង” វិគ្គហៈថា ទីយកាលោ ឯតេស-
មន្តីតិ=ទីយា (សរា) ។ ទីយសន្នោ យេសមន្តីតិ វា=
ទីយា (សរា) ។

ជាតួ ១, ៩ ឡើង ហៅថា តំណែងៈ ជាតួ ១, ២ ៣ ហៅថា ឧត្តរណៈ
ជាតួ ១ ។ ឯស្រៈ ២ តួ គឺ ៦ ឱ នេះហៅថា សំយុត្តិសរៈ ។

ព្យញ្ជនៈ

(៣) ព្យញ្ជនៈ ៣៣ តួនេះហៅថា “និស្ស័ត” ចែកចេញជា
២ ពួកគឺ វគ្គៈ ១ ពួក, អវគ្គៈ ១ ពួក ។ វគ្គៈ ចែកចេញជា ៥ ពួកគឺ
ក ខ គ ឃ ង ៥តួនេះ ហៅថា កវគ្គៈ, ច ឆ ជ ឈ ញ ៥ តួនេះ
ហៅថា ចវគ្គៈ, ដ ប ផ ល វ ៥ តួនេះហៅថា ដវគ្គៈ, តថ ឌ
ឍ ៥ តួនេះ ហៅថា តវគ្គៈ, បដពកម ៥ តួ នេះហៅថា បវគ្គៈ,
ព្យញ្ជនៈ ៨ តួគឺ យ រ ល វ ស ហ ឡ ០ នេះហៅថា អវគ្គៈ ឬ
ហៅថា សេសវគ្គៈ ក៏បាន ។

និក្ខហិត

(៤) ព្យញ្ជនៈ គឺ ០ នេះហៅថា និក្ខហិត^(១) ឬហៅថា
អនុសាវៈ ក៏បាន ។

១- និក្ខហិត ប្រែថា “(ព្យញ្ជនៈ) ស្ថិតនៅអាស្រ័យនូវស្រៈ” វិគ្គហៈថា
សរំ និស្សាយ កល្យាតិៈ តិដ្ឋតីតិ=និក្ខហិតំ (ព្យញ្ជនំ) ។

ឋាន នៃ អក្ខរៈ

(៥) ទីតាំងដែលកើតសំឡេងនៃអក្ខរៈ ហៅថា “ឋាន”

៦ យ៉ាងគឺ ៖

១) អអា, កខកយដ, ហ ៨ តួនេះ កើតក្នុង ក ហៅថា កណ្ឌជៈ ។

២) ឥឡៀ, ចនជលញ, យ ៨ តួនេះកើតក្នុងពិតាន ហៅថា តាលុជៈ ។

៣) ដបឧធរណ, រឡ ៧ តួនេះកើតក្នុងក្បាល ហៅថា មុទ្ធជៈ

៤) តថទជន, លស ៧ តួនេះកើតត្រង់ប្រទល់ធ្មេញ ហៅថា ទន្ធជៈ ។

៥) ឧឌ, បដពកម ៧ តួនេះកើតត្រង់ប្រទល់បបូរមាត់ ហៅថា ឱដ្ឋជៈ ។

៦) ទិត្តហិត កើតក្នុងច្រមុះ ហៅថា នាសិកជៈ ។

អក្ខរៈទាំងអស់សុទ្ធតែកើតក្នុងឋានមួយ ហៅថា ឯកដ្ឋានជៈ លើក
តែអក្ខរៈ ៩ តួ គឺ ដ ញ ណ ម, ឃ ឌ នឹង រហ នេះចេញ ។
ព្យញ្ជនៈជាវគ្គន្តៈ គឺ ដ ញ ណ ម នេះជា ទ្វិដ្ឋានជៈ កើតតាមឋាន

របស់ខ្លួន ។ និងច្រមុះ ហៅថា សកដ្ឋាននាសិកជៈ ។ ស្រៈ ឯ កើត
ក្នុង ក និងពិតាន ហៅថា កណ្ណតាលុជៈ ។ ស្រៈ ឱ កើតក្នុង ក
និងប្រទល់បបូរមាត់ ហៅថា កណ្ណាដ្ឋជៈ ។ រ កើតត្រង់ប្រទល់ធ្មេញ
និងប្រទល់បបូរមាត់ហៅថា ទន្តោដ្ឋជៈ។ ហ បើផ្សំចូលនឹងព្យញ្ជនៈ ផ
ត្ថគី ញ, ណ, ន, ម, យ, ល, វ, ឡ ដូច តញ្ញា, តណ្ហា, តម្ហា,
មឃ្ហ, រុឃ្ហ, ធិញ្ញ, រុឡ្ហ នេះកើតក្នុងទ្រង់ហៅថា ឧរជៈ, បើមិន
បានផ្សំចូលទេ ក៏នៅជា កណ្ណជៈ ដូចដែល ។

ករណៈ នៃ អក្ខរៈ

៦) ដំណើរប្រលំនាំដែលធ្វើនូវសំឡេងនៃអក្ខរៈហៅថា “ករណៈ”
មាន ៤ យ៉ាងគឺ

១) ឱស្រៈមជ្ឈ ត្រង់ពាក់កណ្តាលអណ្តាតជាករណៈរបស់អក្ខរៈ
ដែលជា តាលុជៈ ។

២) ឱស្រៈបត្ត ឲ្យរលស់ចុងអណ្តាតចូល ជាករណៈ របស់
អក្ខរៈដែលជា មុទ្ធជៈ ។

៣) ឱស្រៈត្ត ត្រង់ចុងអណ្តាតជាករណៈរបស់អក្ខរៈដែលជា ទន្តជៈ

២) សកដ្ឋានំ តាមឋានរបស់ខ្លួនស្រាប់ ជាករណៈរបស់
អក្ខរៈឯទៀត ក្រៅពីអក្ខរៈដែលជា តាលុជៈ, មុទ្ធជៈ, ទន្ធជៈ ។

ឃោសាឃោសៈ

(៣) ព្យញ្ជនៈ ទី ១ ទី ២ ក្នុងវគ្គទាំង ៥ គឺ កខ, ចឆ, ជប,
តថ, បដ, និងអវគ្គៈ ១ តួគឺ ស ១១ តួនេះជា អឃោសៈ ។ ព្យញ្ជនៈ
ទី ៣ ទី ៤ ទី ៥ ក្នុងវគ្គៈទាំង ៥ គឺ កយដ, ជឈញ, ឧឈណ,
ឧឆន, ពកម, និងអវគ្គៈ ៦ តួគឺ យ រ ល វ ហ ឡ ២១ តួនេះ
ជា ឃោសៈ ។

អក្ខរាប្បកេទ

(៤) គូនៃអក្ខរៈដែលមានសូរជាទំនាស់នឹងគ្នាហៅថា “អក្ខរាប្បកេទ”
បើរាប់ជាគូមាន ៥ គូ, បើរាប់រាយមាន ១០ យ៉ាង គឺ សិចិល, ធនិត,
ទីយៈ, រស្សៈ, គរុ, លហុ, និគ្គហិត វិមុត្ត, សម្ពន្ធៈ និងវត្ថិតៈ ។

សិចិល និង ធនិត

(៥) ព្យញ្ជនៈទី ១ ទី ៣ ក្នុងវគ្គទាំង ៥ គឺ កក, ចដ, ជឧ,
តឧ, បព ១០ តួនេះហៅថា សិចិល ។ ព្យញ្ជនៈទី ២ ទី ៤ ក្នុងវគ្គៈទាំង
៥ គឺ ខយ, ឆឈ, បឆ, ដក ១០ តួនេះហៅថា ធនិត ។
សិចិលចែកចេញជា ២ យ៉ាង គឺ កកដតប ៥ តួនេះហៅថា សិចិល

អយោសៈ ក ជ ខ ឃ ង ច ឆ តួនេះហៅថា សិចិល-យោសៈ ។
 ធនិតចែកចេញជា ២ យ៉ាងគឺ ខ ង ប ច ង ឆ តួនេះហៅថា ធនិត-
 អយោសៈ យ ឈ ឈ ង ក ឆ តួនេះហៅថា ធនិត-យោសៈ ។

កុ និង លហុ

(១០) ស្រៈទីយៈនិងរស្សៈ ដែលមានព្យញ្ជនៈតម្រួតគ្នានៅខាង
 ចុង ឬដែលមាននិគ្គហិតអាស្រ័យផង ខ. អាត្មាហេ, ពុទ្ធំ, សម្មា-
 សម្ពុទ្ធោ, តស្សា យ៉ាងនេះហៅថា គុ; ស្រៈរស្សៈដែលមិនមាន
 ព្យញ្ជនៈតម្រួតគ្នានៅខាងចុង ឬដែលមិនមាននិគ្គហិតអាស្រ័យផងទេ
 ខ. បរិសេត ហៅថា លហុ ។

វិមុត្ត

(១១) អក្ខរៈដែលវេលាសូត្រ ត្រូវបង្កើតមាត់ឲ្យហើបលើសជាង
 ប្រក្រតីបន្តិច ខ. ចាណា, ចេហេ, ឱវាទោ, ឯសា, ញត្តិ
 យ៉ាងនេះ ហៅថា វិមុត្ត ។

សម្ពន្ធៈ និង វត្ថុតៈ

(១២) បទសន្ធិ ដូចជា តត្រាយមាទិ យ៉ាងនេះ ហៅថា
 សម្ពន្ធ បទដែលកាត់ព្រែកចេញអំពីបទសន្ធិ ដូចជា តត្រ អយំ
 អាទិ យ៉ាងនេះហៅថា វត្ថុតៈ ។

ព្យញ្ជនសំយោគ

(១៣) ព្យញ្ជនសំយោគនោះគឺព្យញ្ជនៈទី ១ ត្រូវតម្រួតលើតួឯង
និងលើព្យញ្ជនៈទី ២, ព្យញ្ជនៈទី ៣ ត្រូវតម្រួតលើតួឯងនិងលើព្យញ្ជនៈ
ទី ៤ តាមលំដាប់វគ្គៈរបស់ខ្លួន ។ ព្យញ្ជនៈទី ៥ ត្រូវតម្រួតលើព្យញ្ជនៈទាំង
៤ តួ ក្នុងវគ្គៈរបស់ខ្លួន ។ បាន, លើកតែ “ង” មួយចេញតម្រួតលើតួឯង
ពុំបាន ។ ព្យញ្ជនៈក្នុងអវគ្គៈ ៣ តួ គឺ យលស នេះតម្រួតលើតួឯងបាន ។

ព្យញ្ជនៈអវគ្គៈគឺ យ ល វ ស ឡ តម្រួតលើព្យញ្ជនៈអវគ្គៈតូច
ផ្សេងគ្នាបាន ។

ព្យញ្ជនៈវគ្គៈ គឺ ក ខ គ ឃ ណ ត ទ ណ ប ព ម តម្រុត
លើព្យញ្ជនៈអវគ្គៈបាន ។

ព្យញ្ជនៈអវគ្គៈ គឺ ស, ហ អាចតម្រួតលើព្យញ្ជនៈវគ្គៈបានខ្លះ ។

ចប់សមញ្ញាភិធានតែប៉ុណ្ណោះ ។

ශශශ ★ ඩඩ්ඩ්

សន្និ

(១២) វិធីតបទ តអក្ខរៈ ភ្ជាប់ជាមួយនឹងអក្ខរៈ ហៅថា សន្និ ។ នោះ
សំដែងដោយលក្ខណៈមាន ២ យ៉ាង គឺ

- ១) តសព្ទដែលមានវិភត្តិភ្ជាប់ជាមួយនឹងសព្ទដែលមានវិភត្តិដូចគ្នា
 - ខ. ចត្តាហេ+ឥមេ តភ្ជាប់ជា ចត្តាហេមេ ។
 - ២) តសព្ទដែលលុបវិភត្តិចេញខ្លះ (តាមវិធីសមាស) ខ. កត+
ឧបកាហេ តភ្ជាប់ជា កតូបកាហេ ។

សន្និសំដែងដោយឈ្មោះដែលជាប្រធាននៃវិធីតមាន ៣ យ៉ាងគឺ

- ១) សរសន្និ តដោយស្រៈ
- ២) ព្យញ្ជនសន្និ តដោយព្យញ្ជនៈ
- ៣) និក្ខហិតសន្និ តដោយនិក្ខហិត ។

សន្និកិរិយោបករណ៍

សន្និកិរិយោបករណ៍នោះ មាន ៨ យ៉ាងគឺ

- ១) លោចោ លុប គឺបំបាត់តួអក្សរចេញ
- ២) អាទេសោ អាទេស គឺផ្លាស់តួអក្សរ
- ៣) អាតមោ ចុះអាតម គឺចុះតួអក្សរថែម
- ៤) វិកាហេ វិការៈគឺផ្លាស់ស្រៈឲ្យប្លែកចាករូបដើម

- ៥) បកតិ ប្រក្រតី គឺធ្វើឲ្យគង់រូបនៅដូចដែល
- ៦) ធិយោ ទីយៈ គឺធ្វើស្រះខ្ចីឲ្យជាស្រះវែង
- ៧) រស្សោ រស្សៈ គឺធ្វើស្រះវែងឲ្យជាស្រះខ្ចី
- ៨) សំយោគោ សំយោគ គឺតម្រួតតួព្យញ្ជនៈ ។

សរសន្ធិ

ក្នុងសរសន្ធិ មានសន្ធិកិរិយោបករណ៍ ៧ លើកតែសំយោគោ ១ ចេញ។

(១៥) លោភោ ហៅថា សរលោបសន្ធិ “តដោយលុបស្រះ”
មាន ២ យ៉ាង គឺ បុព្វសរលោបសន្ធិ តដោយលុបស្រះខាងដើម
(ភ្ជាប់នឹងស្រះខាងចុង) ១, បរសរលោបសន្ធិ តដោយលុបស្រះ
ខាងចុង (ភ្ជាប់នឹងស្រះខាងដើម) ១ ។

វិធីតបុព្វសរលោបសន្ធិ

១) ស្រះខាងដើមជារស្សៈឬជាទីយៈ ស្រះខាងចុងនៅមុខព្យញ្ជនៈ
សំយោគ ឬជាទីយៈនោះ ត្រូវលុបស្រះខាងដើម ឧ. យស្ស+
ឥន្ទ្រិយានិ ជា យស្ស្រិឡិយានិ, នោហិ+ឯតំ ជា នោហេតំ ។

២) បើស្រះទាំងពីរជារស្សៈមានរូបស្មើគ្នាគឺ អ និង អ, ត និង ត,
ឧ និង ឧ; បើលុបស្រះខាងដើមហើយ ត្រូវទីយៈស្រះខាងចុង ឧ.
តត្រិ+អយំ ជា តត្រាយំ ។

៣) ស្រ:ទាំងពីរជារស្ស: តែមានរូបមិនស្មើគ្នាគឺ អ និង ត, អ និង ឧ, ត និង អ, ត និង ឧ, ឧ និង អ, ឧ និង ត, បើលុបស្រ:ណាមួយហើយមិនបាច់ទីយ:ស្រ:ដែលមិនបានលុប ក៏បាន ឧ. ចតុហិ+អចាយេហិ ជា ចតុហាចាយេហិ ។

៤) ស្រ:ខាងដើមជាទីយ: ស្រ:ខាងចុងជារស្ស: បើលុបស្រ:ខាងដើមហើយត្រូវទីយ:ស្រ:ខាងចុង ឧ. សទ្ធា+សធន ជា សទ្ធិៈធន ។

វិធីតបរសរសោបសន្និ

១) ស្រ:ទាំង ២ មានរូបមិនស្មើគ្នា លុបស្រ:ខាងចុងបានខ្លះ ឧ. កិណ្ឌុ+សមា ជា កិណ្ឌុមា ។

២) និគ្គហិតឬស្រ:ទីយ:នៅខាងដើម លុបស្រ:រស្ស:ខាងចុងបាន ឧ. អភិនន្ទ្គ+សតិ ជា អភិនន្ទ្គន្តិ ចក្ក្ក្ក្ក+សវ ជា ចក្ក្ក្ក្កវ. សោ+អហំ > សោហំ ។

(១៦) អាទេសោ ហៅថា សរាទេសសន្និ

“តដោយផ្លាស់ស្រ:ជាព្យញ្ជនៈ” មាន ២ យ៉ាងគឺ បុព្វសរាទេសសន្និ តដោយផ្លាស់ស្រ:ខាងដើមជាព្យញ្ជនៈ ១, បរសរាទេសសន្និ តដោយផ្លាស់ស្រ:ខាងចុងជាព្យញ្ជនៈ ១ ។

វិធីតបុព្វសករណេសសង្ខ

១) ស្រៈ ត ឬ ឯ នៅខាងដើម មានស្រៈណាមួយនៅខាងចុង,
ត្រូវផ្លាស់ ត, ឯ ខាងដើមនោះ ជា “យិ” ; បើព្យញ្ជនៈតម្រិតគ្នា ព ត្ថ
ត្រូវលុបព្យញ្ជនៈមានរូបស្មើគ្នាមួយតួចេញ ឧ. បដិសន្ធារុត្តិ+
អស្ស ជា បដិសន្ធារុត្យស្ស, មេ+អយំ ជា ម្យាយំ ។

២) ស្រៈ ឧ ឬ ឱ នៅខាងដើម មានស្រៈណាមួយនៅខាងចុង
ត្រូវផ្លាស់ ឧ, ឱ ខាងដើមនោះជា “វិ” ឧ. ពហុ+អាពាជោ ជា
ពហ្វាពាជោ, អថខោ+អស្ស ជា អថខ្វស្ស ។

វិធីតបរសករណេសសង្ខ

ស្រៈទី២ៈនៅខាងដើម មានឯវ-សព្ទនៅខាងចុង, ត្រូវផ្លាស់ ឯ^(១)
របស់ ឯវ-សព្ទខាងចុងជា “វិ” ហើយរស្សៈ ស្រៈខាងដើម ឧ.
យថា+វ ជា យថវិ ។

១- ថាផ្លាស់ ឯ ជាត, ចុះ វិ-អាគម ហើយរស្សៈស្រៈខាងដើមក៏បាន ព្រោះសទ្ធីនីតិ
សូត្រថា ហានេ សកានំ អញ្ញសរត្ថំ ផ្លាស់ស្រៈជាស្រៈដទៃ ក្នុងកន្លែង
ដែលគួរ គឺផ្លាស់ ឯ ជា អ, ជាត ដូច តេហក្វដំ>តហក្វដំ, យថា+
វ > យថវិ ។

(១៧) អាគមោ ហៅថា សរាគមសន្និ

“តដោយចុះស្រះថែម” ; វិធីចុះស្រះថែមនោះ ដូច្នេះ

១) ស្រះ ឱ នៅខាងដើម មានព្យញ្ជនៈនៅខាងចុង ត្រូវលុប
ស្រះ ឱ ហើយចុះ “អ” អាគមត្រង់កន្លែងស្រះ ឱ នោះ ឧ. សេ+
សីលវា ជា សសីលវា ។

២) ស្រះ អ នៅខាងដើម មានព្យញ្ជនៈនៅខាងចុង, ត្រូវលុប
ស្រះ អ ហើយចុះ “ឱ” អាគមត្រង់កន្លែងស្រះ អ នោះ ឧ. បរ+
សហស្សំ ជា បរេសហស្សំ ។

(១៨) វិការោ ហៅថា វិការសន្និ

“តដោយវិការៈស្រះ (ជាស្រះឲ្យប្លែកចាករូបដើម)” មាន ២ យ៉ាងគឺ
បុព្វវិការសន្និ តដោយវិការៈស្រះខាងដើម (ជាស្រះឲ្យប្លែកចាករូប
ដើម) ១, បរវិការសន្និ តដោយវិការៈស្រះខាងចុង (ជាស្រះ
ឲ្យប្លែកចាករូបដើម) ១ ។

វិធីតបុព្វវិការសន្និ

ស្រះ ត ឬ ឧ នៅខាងដើម មានស្រះណាមួយនៅខាងចុង, ត្រូវ
លុបស្រះខាងចុង ហើយផ្លាស់ ត ជា “ឯ”, ឧ ជា “ឱ” ឧ. មុនិ+
អាលយោ ជា មុនេលយោ, សុ+អត្ថិ ជា សោត្ថិ ។

វិធីតបរិការសន្និ

ស្រះ ត ឬ ឧ នៅខាងចុងមានស្រះណាមួយនៅខាងដើម ត្រូវ
លុបស្រះខាងដើម ហើយផ្លាស់ ត ជា “ឯ”, ឧ ជា “ឱ” ឧ. ពន្ធស្បុរ
សវ. ជា ពន្ធស្បុរ, ន+ឧចាយោ ជា នោចាយោ ។

(១៩) បកតិ ហៅថា សរបកតិសន្និ “តដោយទុក-
ស្រះឲ្យនៅតាមប្រក្រតីដើម” គឺស្រះរៀងគ្នា ២ តួ គួរនឹងធ្វើឲ្យជា
សន្និណាមួយ ក៏មិនធ្វើ ឧ. កោ+សម៌ ក៏នៅជា កោសម៌ ។

២០) ធិឃោ ហៅថា ធិយសន្និ “តដោយទីយៈស្រះ
(ខ្ចីឲ្យជាស្រះវែង)” មាន ២ យ៉ាងគឺ បុព្វធិយសន្និ តដោយទីយៈ
ស្រះខាងដើម ១, បរធិយសន្និ តដោយទីយៈស្រះខាងចុង ១ ។

វិធីតបុព្វធិយសន្និ

១) ស្រះទាំងពីរជារស្សៈ មានរូបមិនស្មើគ្នា ត្រូវលុបស្រះ
ខាងចុង ហើយទីយៈស្រះខាងដើម ឧ. កឹសុ+សធុ ជា កឹស្វធុ ។

២) មានព្យញ្ជនៈនៅខាងចុង ទីយៈស្រះខាងដើមបានខ្លះ ឧ.
មុនិ+ចរ. ជា មុនិចរ ។

វិធីតបរធិយសន្និ

ស្រៈទាំងពីរ មានរូបស្មើគ្នាក្តី មិនស្មើគ្នាក្តី, បើលុបស្រៈខាង
ដើម ត្រូវទីយៈស្រៈខាងចុង ឧ. សទ្ធា + ឥធន ជា សទ្ធិធន ។

(២១) រស្សេ ហៅថា រស្សសន្និ

“តដោយធ្វើស្រៈវែងឲ្យជាស្រៈខ្លី” មាន ២ យ៉ាងគឺ សនិទ្ទេ-
សរស្សសន្និ តដោយវិធីមានផ្លាស់ស្រៈសិន ហើយទើបរស្សៈ ១,
អនិទ្ទេសរស្សសន្និ តដោយវិធីគ្រាន់តែរស្សៈស្រៈខាងដើម ឥតមាន
ផ្លាស់ស្រៈផងឡើយ ១ ។

វិធីតសនិទ្ទេសរស្សសន្និ

១) ផ្លាស់រស្សសន្និ ឯវ-សព្វជា “វិ” ហើយរស្សៈស្រៈខាងដើម
ឧ. យថា + ឯវ ជា យថវិ ។

២) ចុះ តិ-អាគម ហើយរស្សៈស្រៈខាងដើម ឧ. ចា + ឯវ
ជា បកេវ ។

វិធីតអនិទ្ទេសរស្សសន្និ

ព្យញ្ជនៈនៅខាងចុងត្រូវរស្សៈស្រៈខាងដើម ឧ. កោរាទី+នាម
ជា កោរាទិនាម ។

ព្យញ្ជនសន្ធិ

មានសន្ធិកិរិយោបករណ៍ ៥ គឺ លោបោ ១, អាទេសោ ១, អាគមោ ១, បកតិ ១, សំយោគោ ១ ។

(២២) លោបោ ហៅថា ព្យញ្ជនលោបសន្ធិ

“តដោយលុបព្យញ្ជនៈ” មានវិធីដូច្នេះគឺ

១) បើនិគ្គហិតនៅខាងដើមមានស្រៈនៅខាងចុង ត្រូវលុបស្រៈចេញ ព្យញ្ជនៈតម្រួតគ្នា ២ តួ ត្រូវលុប ១ តួចេញ ឧ. ឯវ+អស្ស ជា ឯវស ។

២) បើព្យញ្ជនៈតម្រួតគ្នា ៣ តួ ត្រូវលុបព្យញ្ជនៈមានរូបស្មើគ្នា ១ តួចេញ ឧ. វុត្ថុ [>វុត្ថិ]+ អស្ស ជា វុត្ថុស្ស ។

៣) បើព្យញ្ជនៈជាអសទិសសំយោគ ដូចជា ចក្ខុវាចន យ៉ាងនេះ ត្រូវទុកទាំង ៣ តួបាន ។

(២៣) អាទេសោ ហៅថា ព្យញ្ជនាទេសសន្ធិ

“តដោយផ្លាស់ព្យញ្ជនៈ (ជាព្យញ្ជនៈផ្សេង)” មានវិធីដូច្នេះ

១) តិ នៅខាងដើម មានស្រះនៅខាងចុង, ផ្លាស់ តិ ជា "ចិ" ហើយតម្រួត "ចិ" ជា "ច្ចិ"^(១) ឧ. ឥតិ+ឯវំ ជា ឥច្ចេវំ ។

២) ស្រះនៅខាងចុងមាន ឯក-សព្ទ នៅខាងដើម ផ្លាស់ ឯ ជា "ឌ" បាន ឧ. ឯកំ+ឥឯ+អហំ ជា ឯកមិទាហំ។

៣) ផ្លាស់មិនកំណត់ស្រះ ឬ ព្យញ្ជនៈនៅខាងចុងគឺ
ផ្លាស់ ឯ ជា "ហ" ឧ. សាឌុ+ទស្សនំ ជា សាហុទស្សនំ

" ឌ "	" ត "	" សុតទោ	" សុតតោ
" ត "	" ជ "	" ទុក្ខតំ	" ទុក្ខជំ
" ត "	" ឆ "	" កន្តព្វោ	" កន្តឆោ
" ត "	" ត្រ "	" អត្តជោ	" អត្រជោ
" ក "	" ក "	" កុលុបកោ	" កុលុបកោ
" រ "	" ល "	" មហាសារោ	" មហាសាលោ
" យ "	" ជ "	" កវយោ	" កវជោ

១- ផ្លាស់ ឥ របស់ ឥតិសព្ទ ឬ សព្ទដទៃជា យ ព្រោះកម្លាំងសូត្រថា ឥវណ្ណោ យន្តរា បានរូបជា ត្យិ ហើយផ្លាស់ជា ច្ចិ ដូចជា ឥតិ > ឥត្យិ [ត្យ > ច្ចិ] > ឥច្ចិ+ឯវំ > ឥច្ចេវំ ; អតិ > អត្យិ [ត្យ > ច្ចិ] > អច្ចិ+អន្តំ > អច្ចន្តំ ។

ផ្ទាស់	រ	ជា	“ត”	ឧ.	កុរតោ	ជា	កុពុតោ
“	យ	“	ក	“	សយំ	“	សកំ
“	ជ	“	យ	“	និជំ	“	និយំ
“	ត	“	ក	“	និយតោ	“	និយកោ
“	ត	“	ច	“	ភតោ	“	ភថោ
“	ប	“	ជ	“	និប្បតិ	“	និប្បតិ

២) ស្រៈនៅខាងចុង ផ្ទាស់ អភិ^(១) ជា អត្ថិ ឧ. អភិ+
ឧត្តច្ឆតិ ជា អត្ថុត្តច្ឆតិ ផ្ទាស់ អធិ^(១) ជា អជ្ឈិ ឧ. អធិ+
ឱកាសោ ជា អជ្ឈោកាសោ ។

៣) ព្យញ្ជនៈនៅខាងចុងផ្ទាស់ អវ ជា ឱ ឧ. អវ+នច្ឆា ជា ឱនច្ឆា ។

(២២) អាគមោ ហៅថា ព្យញ្ជនាគមសន្ធិ

“តដោយចុះព្យញ្ជនៈថែម”, ព្យញ្ជនៈចុះថែមនោះ ហៅថា អាគម;
មាន ១០ តួគឺ យិ, រិ, មិ, ធិ, និ, តិ, រិ, ឡិ, ហិ, តិ ទាំង
១០ តួនេះ លុះតែមានស្រៈនៅខាងចុងទើបចុះបាន ។

១- អភិ, អធិ ផ្ទាស់ ត របស់អភិ, អធិ ជា យិ បាន រូបជា អភិ្យ,
អជ្ឈិ [ភិ្យ > ព្ថ, ជ្ឈិ > ជ្ឈិ] > អត្ថិ+ឧត្តច្ឆតិ > អត្ថុត្តច្ឆតិ,
អជ្ឈិ+ឱកាសោ > អជ្ឈោកាសោ (តាមសូត្រថាវណ្ណា យន្តរា
នេះសមណាស់ ។

យី - អាគម ឧ. យថា + ឥទំ ជា យថយិទំ ;

រី" " កត្តា + ឧទិក្ខតិ" កត្តាវុទិក្ខតិ ;

មី" " លហ + ឯស្សតិ " លហមេស្សតិ ;

ធិ" " អត្ត + អត្ថំ " អត្តទត្ថំ ;

នី" " ឥតោ + អាយតិ " ឥតោនាយតិ ;

តិ" " តស្មា + ឥហ " តស្មាតិហ ;

រី" " សត្តិ + ឯវ " សត្តិវេ ;

ឡី" " ឆ + អភិញ្ញា " ឆឡភិញ្ញា ;

ហិ" " សុ + ឧជុ " សុហុជុ ;

តិ" អតិប្បា + ខោ " អតិប្បតោខោ ។

(២៥) បកតិ ហៅថា ព្យញ្ជនបកតិសង្ខេប

“តដោយទុកព្យញ្ជនៈឲ្យនៅតាមប្រក្រតីដើម” គឺបើមានលក្ខណៈ

គួរលុប, ផ្លាស់, ចុះអាគមឬតម្រួតព្យញ្ជនៈឯណានីមួយក៏មិនធ្វើ ទុក
ឲ្យគង់នៅដូចដែល ឧ. សាធុ+ទស្សនំ ជា សាធុទស្សនំ ។

១ បោះពុម្ព ត្រាមុន ៗ ថា យថាយិទំ; ក្នុងទីនេះ យើងបានកែតាមបាលីព្រះ-

ត្រៃបិដកថា យថាយិទំ (ភិក្ខុវេ សត្តិសង្ខេប) ដោយរស្សៈអា ជា អថេមទៀត ។

(២៦) សំយោគោ ហៅថា សំយោគសង្ខ

“តដោយតម្រួតព្យញ្ជនៈ” មាន ២ យ៉ាងគឺ សទិសសំយោគ-
សង្ខ តដោយតម្រួតព្យញ្ជនៈដែលមានរូបស្មើគ្នា ១, អសទិស-
សំយោគសង្ខ តដោយតម្រួតព្យញ្ជនៈដែលមានរូបមិនស្មើគ្នា ១ ។

វិធីតសទិសសំយោគសង្ខ

តម្រួតព្យញ្ជនៈដែលមានរូបស្មើគ្នា (និយមតាមអក្ខរៈខាងចុង
ឬខាងដើម) ឧ. រេន+កមោ ជា រេនក្កមោ, ឡ+លកំ
ជា ឡលុកំ ។

វិធីតអសទិសសំយោគសង្ខ

តម្រួតព្យញ្ជនៈដែលមានរូបមិនស្មើគ្នា ប៉ុន្តែតាមលំដាប់វគ្គ (និយម
តាមអក្ខរៈខាងចុងឬខាងដើម) ឧ. ន+ឧមតិ ជា នក្ខមតិ,
ឧ+ធម្មោ ជា ឧទ្ធម្មោ ។

និក្ខហិតសង្ខ

មានសន្ធិកិរិយោបករណ៍ ៤ គឺ លោបោ ១, អាទេសោ ១,
អាគមោ ១, បកតិ ១ ។

(២៧) លោចោ ហៅថា និក្ខហិតលោបសង្ខ

“តដោយលុប និក្ខហិត” នោះដូច្នេះ ៖

១) បើមានស្រៈនៅខាងចុង, លុបនិគ្គហិតខាងដើមបានខ្លះ

ឧ. តាសំ + អហំ ជា តាសាហំ ។

២) មានព្យញ្ជនៈនៅខាងចុង លុបនិគ្គហិតខាងដើមបានខ្លះ

ឧ. អរិយសច្ចានំ+ទស្សនំ ជា អរិយសច្ចានទស្សនំ ។

(២៨) អាទេសោ ហៅថា និគ្គហិតាទេសសន្ធិ

“តដោយផ្លាស់និគ្គហិត” នោះដូច្នេះ ៖

១) ស្រៈនៅខាងចុង ផ្លាស់និគ្គហិតជា “មិ” ឬ “ធី” ឧ.

តំ+អហំ ជា តមហំ, ឯតំ+អរោច ជា ឯតទរោច ។

២) “ឯ” ឬ “ហ” នៅខាងចុង ផ្លាស់និគ្គហិតជា “ញ្ជ”

ឧ. បច្ចត្តំ+ឯវ ជា បច្ចត្តញ្ជេវ (តម្រួត ញ្ជ ជា “ញ្ជ្ជ”)

ឯវំ+ហិ ជា ឯវញ្ជា ។

៣) “យ” នៅខាងចុង ផ្លាស់និគ្គហិត និង យ ជា “ញ្ជ”

(តម្រួត ញ្ជ ជា “ញ្ជ្ជ”) ឧ. សំ+យោកោ ជា សញ្ជោកោ ។

៤) ព្យញ្ជនៈវគ្គៈនៅខាងចុង ផ្លាស់និគ្គហិតជាវគ្គន្តៈ (ព្យញ្ជនៈទី

បំផុតវគ្គ) ទាំង ៥ តួដូច្នេះ ៖

ផ្លាស់និគ្គហិត ជា “ឌី” ឧ. តំ+កាវុណិកំ ជា តឌ្ឍុវុណិកំ

“ “ “ញ្ជ” “ ធម្មំ + ចរេ “ ធម្មញ្ជរេ ;

“ “ “ណា” “ សំ + បិតិ “ សណ្ឌិតិ ;

ផ្លាស់និក្ខហិតជា “និ” ឧ. សំសារំ+តរតិ ជា សំសារន្តរតិ ;

“ “ “មិ” “ ចិរំ+បរាសី ” ចិរម្យរាសី ។

៥) “អំ” នៅខាងចុងផ្លាស់និក្ខហិតជា “ល” ក៏បាន ឧ.
បុត្តំ+អំ ជា បុត្តលំ ។

៦) “ល” នៅខាងចុង ផ្លាស់និក្ខហិតជា “ល” ក៏បាន
ឧ. បុំ+លិដ្ឋំ ជា បុលិដ្ឋំ ។

(២៩) អាគមោ ហៅថា និក្ខហិតាគមសន្និ

“តដោយចុះនិក្ខហិតថែម” ដូច្នេះ ៖

ស្រះឬព្យញ្ជនៈនៅខាងចុង ត្រូវចុះនិក្ខហិតអាគមថែម ឧ.
ចក្កុ+ឧទទាទិ ជា ចក្កុឧទទាទិ, អរ+សិរោ ជា អរសិរោ ។

(៣០) បកតិ ហៅថា និក្ខហិតបកតិសន្និ

“តដោយទុកនិក្ខហិតឲ្យនៅតាមប្រក្រតីដើម” គឺគួរនឹងលុប, ផ្លាស់
ឬចុះនិក្ខហិតថែមក៏មិនធ្វើ ឧ. សមចំ+កតោ ក៏នៅជា
សមចំកតោ ។

ចប់ សន្និ

“ចប់អក្ខរៈវិធីនិទ្ទេសទី ១ តែប៉ុណ្ណោះ ។

នាមនិទ្ទេសទី ២

នាម

(៣១) អ្វីទាំងពួងដែលមានឈ្មោះហៅបានដូចពាក្យថា មនុស្ស, សត្វ ដី ទឹក . . .” ជាដើម ហៅថា នាម ប្រែថា “ឈ្មោះ”។

នាមសព្ទ

(៣២) សំដីដែលលាន់ចេញចំពោះនាម ដូចពាក្យថា “ប្រុស, ស្រី . . .” ជាដើមហៅថា នាមសព្ទ ប្រែថា “សំឡេងគឺសំដីសម្តែងនូវ ឈ្មោះ” មាន ៣ យ៉ាងគឺ នាមនាម ១, តុលានាម ១, សព្ទនាម ១ ។

នាមនាម

(៣៣) នាមដែលជាឈ្មោះអ្វីទាំងពួង ដូចពាក្យថា “មនុស្ស, សត្វ, ស្រែ, ស្រុក” ជាដើម ហៅថា នាមនាម មាន ២ យ៉ាងគឺ សាធារណនាម ១, អសាធារណនាម ១ ។

សាធារណនាម

(៣៤) នាមដែលគ្រាន់តែសម្តែងឈ្មោះនៅទូទៅទៀតបានដូចពាក្យ ថា “មនុស្ស, ដែន, ក្រុង” ជាដើម ហៅថា សាធារណនាម ។

អសាធារណនាម

(៣៥) នាមដែលសម្តែងឈ្មោះប្រាកដ មិនទូទៅទៀតបាន ដូច ពាក្យថា “ភិក្ខុពុទ្ធរក្ខិត, ដែនកម្ពុជៈ, ក្រុងសាវត្ថី” ជាដើម ហៅថា អសាធារណនាម ។

គុណនាម

(៣៦) នាមដែលសម្តែងលក្ខណៈរបស់នាមនាមណាមួយឲ្យដឹងថាល្អ ឬ អាក្រក់ជាដើម ដូចពាក្យថា “ខ្មៅ, ស, វែង, ខ្លី” ជាដើម ហៅថា គុណនាម; មាន ៣ យ៉ាងគឺ បកតិគុណនាម ១, វិសេសគុណនាម ១, អតិវិសេសគុណនាម ១ ។

បកតិគុណនាម

(៣៧) គុណនាមដែលសំដែងលក្ខណៈ មិនមានវិសេសប្លែកជាងប្រក្រតី ដូចពាក្យថា កាឡ “ខ្មៅ” ឱនាត “ស” ជាដើម ហៅថា បកតិគុណនាម ។

វិសេសគុណនាម

(៣៨) គុណនាមដែលសម្តែងលក្ខណៈវិសេស ប្លែកជាងប្រក្រតី ដូចពាក្យថា កាឡតរ “ខ្មៅប្លែក, ខ្មៅជាង” ឱនាតតរ “សប្លែក, សជាង ” ជាដើម ហៅថា វិសេសគុណនាម ។

អតិវិសេសគុណនាម

(៣៩) គុណនាមដែលសម្តែងលក្ខណៈប្លែកបំផុត ដូចពាក្យថា អតិកាឡ ឬ អតិវិយកាឡ “ខ្មៅណាស់, ខ្មៅពេកណាស់”

អច្ឆោទាត ឬ ឱទាតតម “សណាស៍, សពេក, សបំផុត, សក្សស, សស្កស” ជាដើមហៅថា អតិវិសេសតុណាធម ។

លិង្គ

(៤០) ភេទសម្រាប់សម្គាល់នាមសព្វ ដែលមានអាការៈប្លែកៗគ្នា ហៅថា “លិង្គ” មាន ៣ យ៉ាងគឺ បុំលិង្គ “ភេទប្រុស” ១, ឥត្តិលិង្គ “ភេទស្រី” ១, នបុំសកលិង្គ “មិនមែនភេទ-ប្រុស មិនមែនភេទស្រី” ១, បើកំណត់ដោយកំណើតនិងសន្មត មានពីរយ៉ាងគឺ ជាតិលិង្គ ១ សម្មតិលិង្គ ១ ។

ជាតិលិង្គ

(៤១) លិង្គដែលកំណត់តាមកំណើតហៅថា ជាតិលិង្គ ដូច ពាក្យថា បុរិសោ “ប្រុស” នេះជាបុំលិង្គ, ឥត្តិ “ស្រី” នេះ ជាឥត្តិលិង្គ, រត្ន “សំពត់” នេះជានបុំសកលិង្គ ។

សម្មតិលិង្គ

(៤២) លិង្គដែលកំណត់ដោយសន្មត ខុសទំនងអំពីកំណើត ហៅថា សម្មតិលិង្គ ដូចពាក្យថា ទាហេ “ប្រពន្ធ” ជាស្រី តែ សន្មតថាជាបុំលិង្គទៅវិញ ជាដើម ។

ធាមសព្ទ

មានលិង្គ ផ្សេងគ្នា

(៤៣) នាមនាមក្នុងរូបសព្ទមួយ ។ ប្រព្រឹត្តទៅបានតែលិង្គ ១ (គឺសព្ទ ១ ចែកបានតែ ១ លិង្គ) ហៅថា ឯកលិង្គិកៈ ក៏មានដូច អមរោ “ទេវតា”; អច្ឆរា “ស្រីអប្បរ”; អង្គី “អង្គ, អវយវៈ, ហេតុ” ជាដើម ប្រព្រឹត្តទៅបានលិង្គ ២ តែម្តង (គឺសព្ទ ១ ចែកបាន ២ លិង្គ) ហៅថា ទ្វេលិង្គិកៈ ក៏មាន ក្នុងបុំ. និងនបុំ. ដូច អត្តរោ អត្តរំ “អក្សរ, និព្វាន” ជាដើម ឬ គ្រាន់តែផ្លាស់ស្រៈទីបំផុតឲ្យ ខុសគ្នាទៅជា ទ្វេលិង្គិកៈ ក៏មានក្នុងបុំ. និងឥត្ថី. ដូច អាជីរោ, អាជីរិកា “អាជីវក, អាជីវិកា” ជាដើម; ឯគុណនាមនិងសព្ទ- នាមប្រព្រឹត្តទៅបានទាំង ៣ លិង្គ ហៅថា តេលិង្គិកៈ ឬ ត្រៃលិង្គ ដូច កម្មកា កម្មការិណ្ឌ, កម្មការំ “អ្នកធ្វើការ” យោ, យា, យំ “ឯណា” ជាដើម ។

វចនៈ

(៤៤) ពាក្យសម្រាប់ប្រាប់ចំនួនឲ្យដឹងថា តិច ឬ ច្រើន ហៅ ថា វចនៈ មាន ២ យ៉ាងគឺ ឯកវចនៈ ១, ពហុវចនៈ ១; វចនៈ ដែលប្រាប់ចំនួនតិច ហៅថា ឯកវចនៈ ដូចពាក្យថា បុរិ-

សោ “ប្រុស”, វចនៈដែលប្រាប់ចំនួនច្រើន ហៅថា ពហុវចនៈ ដូចពាក្យថា បុរិសា “ប្រុសច្រើននាក់” តែត្រូវថា “ទាំងឡាយ” ជំនួសពាក្យថាច្រើន ។

វិភក្តិ

(៤៥) ការចែកនាមសព្ទមួយ ។ ឲ្យមានទីបំផុតខាងចុងផ្សេងគ្នា ហៅថា វិភក្តិ ។ នោះរាប់រៀងតួមាន ១៤ តួគឺ សិ, យោ, អំ, យោ; ឆា, ហិ; ស, ងំ; ស្មា, ហិ; ស, ងំ; ស្មី, សុ ។ រាប់តាមពួកមាន ២ ពួកគឺឯកវចនៈ ១ ពួកមាន ៧ គឺ សិ, ០ (អំ), ឆា, ស, ស្មា, ស, ស្មី; ពហុវចនៈ ១ ពួកមាន ៧ តួគឺ យោ, យោ, ហិ, ងំ, ហិ, ងំ, សុ ។ រាប់តាមឈ្មោះមាន ៧ គឺ សិ, យោ, ឈ្មោះ បឋមា; អំ, យោ ឈ្មោះ ទុតិយា; ឆា, ហិ ឈ្មោះ តតិយា; ស, ងំ ឈ្មោះ ចតុត្ថិ; ស្មា, ហិ ឈ្មោះ បញ្ចមី; ស, ងំ ឈ្មោះ ឆដ្ឋិ; ស្មី, សុ ឈ្មោះ សត្តមី ។

អាយតនិចាត

(៤៦) សព្ទសម្រាប់តពាក្យ ឲ្យកើតជាសេចក្តីស្តាប់បានហៅថា អាយតនិចាត ក្នុងភាសាបាលី សំដៅត្រង់ទីបំផុតនាមសព្ទដែល សម្រេចដោយវិភក្តិស្រេច; ក្នុងភាសាខ្មែរ គឺពាក្យប្រែរបស់វិភក្តិ ។

ពាក្យប្រែរបស់វិភក្តិ

ឯកវចនៈ

ទី ១- បឋមា សិ ប្រែថា “រី”

ទី ២- ឧត្តិយា ០ ប្រែថា “នូវ-
កាន់-, ញ៉ាំង-, អស់-, នឹង-,
ចំពោះ-”

ទី ៣- តតិយា នា ប្រែថា
“ដោយ-, ដោយនូវ-, តាម-,
ខាង-, គឺ-, ដែល-, ត្រូវ-, ហេតុ-,
ព្រោះ-, ព្រោះតែ-, មាន-,

ទី ៤- ចតុត្ថិ ស ប្រែថា “ដល់-,
ដើម្បី-, បំរុង-, នឹង-, ចំពោះ”

ទី ៥- បញ្ចមី ស្មា ប្រែថា
“អំពី-, ចាក-, ជាង-, ហេតុ-,
ព្រោះ-, ព្រោះតែ-”

ទី ៦- ឆដ្ឋិ ស ប្រែថា “នៃ-,
របស់-, កាល-, កាលបើ,

ពហុវចនៈ

យោ ប្រែថា “រី-”

យោ ប្រែថា “នូវ-
កាន់-
ញ៉ាំង-
អស់-
នឹង-
ចំពោះ-”

ហិ ប្រែថា “ដោយ-
នូវ-
តាម-
ខាង-
គឺ-
ដែល-
ត្រូវ-
ហេតុ-
ព្រោះ-
ព្រោះតែ-
មាន-”

នំ ប្រែថា “ដល់-
ដើម្បី-
បំរុង-
នឹង-
ចំពោះ-”

ហិ ប្រែថា “អំពី-
ចាក-
ជាង-
ហេតុ-
ព្រោះ-
ព្រោះតែ-”

នំ ប្រែថា “នៃ-
របស់-
កាល-
កាលបើ-

ឯកវចនៈ	ពហុវចន
<p>កាលដែល-, ជំនុំ-, បណ្តា-" ទី ៧- សត្តមី ស្មី ប្រែថា "ក្នុង-, ពូជ៍-, ត្រង់-, នា-, នាកាល-, កាលបើ-, កាលដែល-, និមិត្ត-, ជំនុំ-, បណ្តា-, លើ-, ទៀប-, ជិត-" ទី ៨- អាលបនៈ សិ ប្រែថា "បពិត្រ-, ម្នាល-, នែ-, ហៃ-"</p>	<p>ដែល-ទ-, ជំនុំ-ទ-, បណ្តា-ទ-, សុ ប្រែថា "ក្នុង-ទ-, ពូជ៍-ទ-, ត្រង់-ទ-, នា-ទ-, នាកាល-ទ-, កាលបើ-ទ-, កាលដែល-ទ-, និមិត្ត-ទ-, ជំនុំ-ទ-, បណ្តា-ទ-, លើ-ទ-, ទៀប-ទ-, ជិត-ទ-" យោ ប្រែថា "បពិត្រ-ទ-, ម្នាល - ទ-, នែ - ទ-, ហៃ - ទ-,</p>

ការនួ

(៤៧) ស្រៈទីបំផុតនៃនាមសព្ទ ដែលប្រព្រឹត្តទៅក្នុងលិង្គទាំង ៣ ហៅថា ការនួ, ការនួនោះក្នុងបុំលិង្គមាន ៥ គឺ អ ឥ ឡ ឧ ឧ, ក្នុង ឥត្ថីលិង្គមាន ៥ គឺ អា ឥ ឡ ឧ ឧ; ក្នុងនបុំសកលិង្គមាន ៣ គឺ អ ឥ ឧ រួមជា ១៣; បើរាប់ ឱ- ការនួបញ្ចូលផងជា ១៤ ។

វិធីបំបែកនាមសព្ទ

(៤៨) នាមសព្ទសុទ្ធតែមានការនួជាគ្រឿងសំគាល់, ប៉ុន្តែការនួ ដែលប្រើចំពោះនាមសព្ទទាំងនោះ មានវិធីបំបែកផ្សំនឹងវិភក្តិត្រូវគ្នាខ្លះ

ផ្សេងគ្នាខ្លះ, នាមនាមនិងគុណនាម បើមានការន្តដូចគ្នាជាលិង្គណា
ក៏មានវិធីបំបែកត្រូវគ្នាជាលិង្គនោះ, វៀរលែងតែសព្វដែលមានវិធីបំបែក
ផ្សេងដោយឡែកនោះចេញ, ឯសព្វនាមមានវិធីបំបែកប្លែកពីនាមនាម
និងគុណនាម ដោយច្រើនដូចតទៅនេះ ៖

(៤៩) អ-ការន្តបំបែកយ៉ាង បុរិស “ប្រស” ដូច្នេះ ៖

ឯកវចនៈ		ពហុវចនៈ	
ប.	បុរិសោ	បុរិសា	
ទ.	បុរិសំ	បុរិសេ	
ត.	បុរិសេន	បុរិសេហិ,	បុរិសេភិ
ច.	បុរិសស្ស, បុរិសាយ, បុរិសត្ថំ	បុរិសានំ	
បញ្ច.	បុរិសស្មា, បុរិសម្ហា, បុរិសា	បុរិសេហិ,	បុរិសេភិ
ឆ.	បុរិសស្ស	បុរិសានំ	
ស.	បុរិសស្មី, បុរិសម្ហិ, បុរិសេ	បុរិសេសុ	
អា.	បុរិស	បុរិសា	

រូបសិទ្ធិ

១) ផ្លាស់ សិ ជា ឌិ, ផ្លាស់ យោ បឋមា និង យោ អាលបនៈ
ជា អា ហើយលុប អ ចេញ ។

២) ផ្លាស់ អំ ជានិគ្គហិតក្នុងទីទាំងពួង, ផ្លាស់ យោ ជា ឯ ហើយលុប អ ចេញ ។

៣) ផ្លាស់ ឆា ជា ឯន ហើយលុប អ ចេញ; ហិ នឹង សុ នៅខាងចុង ផ្លាស់ អ ជា ឯ, ផ្លាស់ ហិ ជា កិ បានក្នុងទីទាំងពួង ។

៤) ចុះ ស- អាគមផ្សំជា ស្ប; ស- ចតុត្ថិផ្លាស់ជា អាយ ហើយលុប អ ចេញ, ផ្លាស់ ស ជា ត្ថំ បាន, ធំ នៅខាងចុងទីយៈ ស្រះក្នុងទីទាំងពួង ។

៥) ផ្លាស់ ស្នា ជា ម្ពា, ជា អា, ផ្លាស់ ស្នី ជា ម្នី ជា ឯ បានក្នុង ប៉ុ. និង នប៉ុ. ហើយលុប អ ចេញ ។

៦) អាលបនៈ គ្រាន់តែលុប សិ ចេញ ។

(៥០) ត-ការន្តបុំលិដ្ឋបំបែកយ៉ាង មុនិ “អ្នកប្រាជ្ញ” ដូច្នេះ :

ឯកវចនៈ		ពហុវចនៈ	
ប.	មុនិ	មុនយោ,	មុនី
ទ.	មុនី	មុនយោ,	មុនី
ត.	មុនិឆា	មុនីហិ,	មុនីកិ
ច.	មុនិស្ស, មុនិឆោ	មុនីធំ	
បញ្ច.	មុនិស្នា, មុនិម្ពា, មុនិឆា	មុនីហិ, មុនីកិ	

ឯកវចនៈ	ពហុវចនៈ
ឆ. មុនិស្ស, មុនិណោ	មុនីនំ
ស. មុនិស្មី, មុនិម្ហិ	មុនីសុ
អា. មុនិ	មុនយោ, មុនី

រូបសិទ្ធិ

១) ស្រៈដែលមិនមែនជា អ នៅខាងដើម ត្រូវលុប សិ ចេញ យោ នៅខាងចុងផ្លាស់ ឥ ប៉ុ. ជា អ, ឬលុប យោ ចេញ ហើយទីយៈ ឥ ជា ឡៀ, ឧជា ឧ ក្នុងលិង្គទាំង ៣ ។

២) ឥ, ឡៀ, ឧ, ឧ ក្នុងប៉ុ. និង នប៉ុ. ត្រូវទុក នា ឲ្យនៅដូច ដែល, ហិ, នំ, សុនៅខាងចុង ត្រូវទីយៈ ឥ ជា ឡៀ ឧ ជា ឧ ទាំង ៣ ។

៣) ចុះ ស- អាគមផ្សំនឹង ស- វិកត្តិ ក្នុង ប៉ុ. និង នប៉ុ, ខាង ដើមមិនមែនជាស្រៈ អ ផ្លាស់ ស ជា នោ បាន ក្នុងប៉ុ. និង នប៉ុ. ។

(៥១) ឡៀ-ការន្តប៉ុលិង្គបំបែកយ៉ាង សេដ្ឋី “សេដ្ឋី” ដូច្នេះ :

ឯកវចនៈ	ពហុវចនៈ
ប. សេដ្ឋី	សេដ្ឋិនោ, សេដ្ឋី
ទ. សេដ្ឋី, សេដ្ឋិនំ	សេដ្ឋិនោ, សេដ្ឋី

ត. សេដ្ឋីនា	សេដ្ឋីហិ, សេដ្ឋីភិ
ច. សេដ្ឋីស្ស, សេដ្ឋីនោ	សេដ្ឋីនំ
បញ្ច. សេដ្ឋីស្មា, សេដ្ឋីម្ហា, សេដ្ឋីនា	សេដ្ឋីហិ, សេដ្ឋីភិ
ឆ. សេដ្ឋីស្ស, សេដ្ឋីនោ	សេដ្ឋីនំ
ស. សេដ្ឋីស្មី, សេដ្ឋីម្ហិ	សេដ្ឋីសុ
អា. សេដ្ឋី	សេដ្ឋីនោ, សេដ្ឋី

រូបសិទ្ធិ

១) រស្សៈ ឡឺ ជា ឥ ផ្សំនឹងនិគ្គហិត ឬ ផ្លាស់ អំ ជា នំ បានខ្លះ ។

២) ឡឺ, ឧ ប៉ុ. នៅខាងដើម, ផ្លាស់ យោ ជា នោ ហើយរស្សៈ ស្រៈខាងដើម, បើលុប យោ ចេញមិនត្រូវរស្សៈស្រៈខាងដើមឡើយ ។

៣) វិកត្តិឯកវចនៈទាំងអស់ លើកតែបរមាវិកត្តិ និង យោ នៅ ខាងចុងចេញត្រូវរស្សៈ ឡឺ ឧ ក្នុង ប៉ុ. និង ឥត្ថី ។

(៥២) ឧ-ការន្តបុំលិដ្ឋបំបែកយ៉ាង ករុ “ត្រូ” ដូច្នេះ :

ឯកវចនៈ		ពហុវចនៈ	
ប.	ករុ	ករោ, ករូ	
ទ.	ករុំ	ករោ, ករូ	
ត.	ករុនា	ករូហិ, ករូភិ	
ច.	ករុស្ស, ករុនោ	ករូនំ	

ឯកវចនៈ	ពហុវចនៈ
បញ្ច. កុស្មា, កុម្ភា, កុនា	កូហិ, កូភិ
ឆ. កុស្ស, កុនោ	កូនំ
ស. កុស្មី, កុម្ភិ	កូសុ
អា. កុ	ករវេ, ករវោ

រូបសិទ្ធិ

ឧ. បុំលិង្គនៅខាងដើម ផ្លាស់ យោ បឋមា, ទុតិយា ជា វោ,
 អាលបនៈ ជា វេ, ជា វោ, ហើយផ្លាស់ ឧ ជា អ ។

(៥៣) ឧ-ការន្តបុំលិង្គបំបែកយ៉ាងវិញ្ញាណក្ខន្ធម្មកប្រាជ្ញ ដូច្នេះ :

ឯកវចនៈ	ពហុវចនៈ
ប. វិញ្ញ	វិញ្ញោ, វិញ្ញ
ទ. វិញ្ញ	វិញ្ញោ, វិញ្ញ
ត. វិញ្ញា	វិញ្ញហិ, វិញ្ញភិ
ច. វិញ្ញស្ស, វិញ្ញោ	វិញ្ញនំ
បញ្ច. វិញ្ញស្មា, វិញ្ញម្ភា, វិញ្ញនា	វិញ្ញហិ, វិញ្ញភិ
ឆ. វិញ្ញស្ស, វិញ្ញោ	វិញ្ញនំ

ឯកវចនៈ	ពហុវចនៈ
ស. វិញ្ញស្មី, វិញ្ញម្ហិ	វិញ្ញសុ
អា. វិញ្ញ	វិញ្ញោ, វិញ្ញ
(៥២) អា-ការន្តតត្ថិលិង្គបំបែកយ៉ាង កញ្ញា “ស្រីក្រមុំ” ដូច្នេះ :	

ឯកវចនៈ	ពហុវចនៈ
ប. កញ្ញា	កញ្ញាយោ, កញ្ញា
ទ. កញ្ញំ	កញ្ញាយោ, កញ្ញា
ត. កញ្ញាយ	កញ្ញាហិ, កញ្ញាភិ
ច. កញ្ញាយ	កញ្ញានំ
បញ្ច. កញ្ញាយ	កញ្ញាហិ, កញ្ញាភិ
ឆ. កញ្ញាយ	កញ្ញានំ
ស. កញ្ញាយ, កញ្ញាយំ	កញ្ញាសុ
អា. កញ្ញោ	កញ្ញាយោ, កញ្ញា

រូបសិទ្ធិ

- ១) ផ្លាស់ អំ ជានិគ្គហិត ហើយរស្សៈ អា ជា អ ។
- ២) អា នៅខាងដើម ផ្លាស់វិកត្តិឯកវចនៈគឺ ឆា, ស, ស្មា, ស្មី ជា អាយ ហើយលុប អា ចេញ ។
- ៣) ផ្លាស់ ស្មី ជា យំ ខ្វះក៏បាន ។

២) អាណបនៈ ឯកវចនៈ ផ្ទាស់ សិ ជា ឯ ហើយលុប អា ចេញ ។

(៥៥) ឥ-ការន្តតត្ថិលិង្គបំបែកយ៉ាង រត្ថិ “រាត្រី” ដូច្នេះ :

ឯកវចនៈ		ពហុវចនៈ	
ប.	រត្ថិ	រត្ថិយោ,	រត្ថិ
ទ.	រត្ថិ	រត្ថិយោ,	រត្ថិ
ត.	រត្ថិយា	រត្ថិហិ,	រត្ថិភិ
ច.	រត្ថិយា	រត្ថិនំ	
បញ្ច.	រត្ថិយា, រត្យា	រត្ថិហិ,	រត្ថិភិ
ឆ.	រត្ថិយា	រត្ថិនំ	
ស.	រត្ថិយា, រត្ថិយំ, រត្យំ, (រត្តោ)	រត្ថិសុ	
អា.	រត្ថិ	រត្ថិយោ,	រត្ថិ

រូបសិទ្ធិ

១) ឥ, ឡ, ឧ, ឧ, តត្ថិលិង្គនៅខាងដើម ផ្ទាស់វិកត្ថិឯកវចនៈ គឺ ឆា, ស, ស្មា, ស្មី ជា យា ។

២) ឥ តត្ថិលិង្គនៅខាងដើម ផ្ទាស់ ស្មា ជា អា, ស្មី ជានិគ្គហិត ហើយផ្ទាស់ ឥ ជា យ បានខ្លះ ផ្ទាស់ ស្មី ជា ឧ ហើយលុប ឥ ក៏បាន ។

(៥៦) ឡ-ការន្តតត្ថិលិង្គបំបែកយ៉ាង ឆាវី “ស្រី, នាង” ដូច្នេះ :

ឯកវចនៈ		ពហុវចនៈ	
ប.	ឆាវី	ឆាវិយោ,	ឆាវី

ឯកវចនៈ		ពហុវចនៈ	
ទ.	នារី	នារិយោ, នារី	
ត.	នារិយា	នារីហិ, នារីភិ	
ច.	នារិយា	នារីនំ	
បញ្ច.	នារិយា	នារីហិ, នារីភិ	
ឆ.	នារិយា	នារីនំ	
ស.	នារិយា, នារិយំ	នារីសុ	
អា.	នារី	នារិយោ, នារី	

(៥៧) ឧ-ការន្តតត្ថិលិង្គបំបែកយ៉ាង រដ្ឋ “ខ្សែ” ដូច្នេះ :

ឯកវចនៈ		ពហុវចនៈ	
ប.	រដ្ឋ	រដ្ឋយោ, រដ្ឋ	
ទ.	រដ្ឋ	រដ្ឋយោ, រដ្ឋ	
ត.	រដ្ឋយា	រដ្ឋហិ, រដ្ឋភិ	
ច.	រដ្ឋយា	រដ្ឋនំ	
បញ្ច.	រដ្ឋយា	រដ្ឋហិ, រដ្ឋភិ	
ឆ.	រដ្ឋយា	រដ្ឋនំ	
ស.	រដ្ឋយា, រដ្ឋយំ	រដ្ឋសុ	
អា.	រដ្ឋ	រដ្ឋយោ, រដ្ឋ	

(៥៨) ឧ-ការន្តត្ថីលិង្គបំបែកយ៉ាង វេទ “ស្រីមានគូស្រករ,

ប្រពន្ធក្រមុំ” ដូច្នេះ :

ឯកវចនៈ		ពហុវចនៈ	
ប.	វេទ	វេទយោ, វេទ	
ទ.	វេទំ	វេទយោ, វេទ	
ត.	វេទយា	វេទហិ, វេទភិ	
ច.	វេទយា	វេទនំ	
បញ្ច.	វេទយា	វេទហិ, វេទភិ	
ឆ.	វេទយា	វេទនំ	
ស.	វេទយា, វេទយំ	វេទសុ	
អា.	វេទ	វេទយោ, វេទ	

(៥៩) អ-ការន្តនប្បិសកលិង្គបំបែកយ៉ាងកុល “ត្រកូល” ដូច្នេះ :

ឯកវចនៈ		ពហុវចនៈ	
ប.	កុលំ	កុលានិ, កុលា	
ទ.	កុលំ	កុលានិ, កុលេ	
ត.	កុលេន	កុលេហិ, កុលេភិ	
ច.	កុលស្ស, កុលាយ, កុលត្ថំ	កុលានំ	
បញ្ច.	កុលស្មា, កុលម្ហា, កុលា	កុលេហិ, កុលេភិ	
ឆ.	កុលស្ស	កុលានំ	

ឯកវចនៈ

ស. កុលស្មី, កុលម្លិ, កុលេ

អា. កុល

ពហុវចនៈ

កុលេសុ

កុលានិ, កុលា

រូបសិទ្ធិ

១) អ នប្បុសកលិង្គនៅខាងដើម, ផ្លាស់ សិ ជានិគ្គហិត ។

២) ផ្លាស់ យោ ជា និ ហើយទីយៈ អ ជា អា, ជា ឯ ហើយ

លុប អ ចេញ ។

(៦០) ៥-ការន្តនប្បុសកលិង្គបំបែក យ៉ាង អក្ខរ "ភ្នែក" ដូច្នេះ :

ឯកវចនៈ

ប. អក្ខរ

ទ. អក្ខរ

ត. អក្ខរា

ច. អក្ខរស្ម, អក្ខរោ

បញ្ច. អក្ខរស្មា, អក្ខរម្ភា, អក្ខរា

ឆ. អក្ខរស្ម, អក្ខរោ

ស. អក្ខរស្មី, អក្ខរម្លិ

អា. អក្ខរ

ពហុវចនៈ

អក្ខរិ, អក្ខរ

អក្ខរិ, អក្ខរ

អក្ខរិហិ, អក្ខរិភិ

អក្ខរិ

អក្ខរិហិ, អក្ខរិភិ

អក្ខរិ

អក្ខរិសុ

អក្ខរិ, អក្ខរ

(៦១) ឧ-ការន្តរបុំសកលិដ្ឋបំបែកយ៉ាង វត្ថុ “វត្ថុ” ដូច្នេះ :

ឯកវចនៈ		ពហុវចនៈ	
ប.	វត្ថុ	វត្ថុនិ, វត្ថុ	
ទ.	វត្ថុ	វត្ថុនិ, វត្ថុ	
ត.	វត្ថុនា	វត្ថុហិ, វត្ថុភិ	
ច.	វត្ថុស្ស, វត្ថុនោ	វត្ថុនំ	
បញ្ច.	វត្ថុស្មា, វត្ថុម្មា, វត្ថុនា	វត្ថុហិ, វត្ថុភិ	
ឆ.	វត្ថុស្ស, វត្ថុនោ	វត្ថុនំ	
ស.	វត្ថុស្មី, វត្ថុម្មិ	វត្ថុសុ	
អា.	វត្ថុ	វត្ថុនិ, វត្ថុ	

បកិណ្ណកសព្ទ

(៦២) សព្ទរាត់រាយហៅថា បកិណ្ណកសព្ទ គឺសព្ទមានវិធី
 បំបែកផ្សំនឹងវិភក្តិផ្សេងដោយឡែក មិនសូវសាធារណៈទូទៅដល់សព្ទ
 ឯទៀតៗច្រើនឡើយ ។ បកិណ្ណកសព្ទនោះយ៉ាងសង្ខេបមាន១៣គឺ
 ព្រហ្ម, អត្ត, សខ, រាជ, ភកវន្ត, អរហន្ត, កវន្ត, សត្ត,
 ចិត្ត, មាត្ត, មន, កម្ម, កោ។

(៦៣) ព្រហ្ម “ព្រហ្ម” អការន្តបុំលិដ្ឋបំបៃកដូច្នេះ :

ឯកវចនៈ		ពហុវចនៈ	
ប.	ព្រហ្ម		ព្រហ្មនោ
ទ.	ព្រហ្មានំ, ព្រហ្មំ		ព្រហ្មនោ
ត.	ព្រហ្មនា		ព្រហ្មេហិ, ព្រហ្មេភិ
ច.	ព្រហ្មនោ (ព្រហ្មស្ស)		ព្រហ្មានំ
បញ្ច.	ព្រហ្មនោ		ព្រហ្មេហិ, ព្រហ្មេភិ
ឆ.	ព្រហ្មនោ (ព្រហ្មស្ស)		ព្រហ្មានំ
ស.	ព្រហ្មនិ		ព្រហ្មេសុ
អា.	ព្រហ្ម		ព្រហ្មនោ

រូបសិទ្ធិ

១) ផ្លាស់ សិ បឋមាជា អា, អាលបនៈជា ឯ, យោ ជា អានោ ហើយលុប អ ចេញ ។

២) ផ្លាស់ អំ ជា អានំ ហើយលុប អ ចេញ ។

៣) នា, ស, ស្មា, នៅខាងចុង, ផ្លាស់ អ ជា ឧ ហើយផ្លាស់ ស ជា នោ, ស្មា ជា នា, បើមិនផ្លាស់ ស ជា នោ, មិនបាច់ ផ្លាស់ អ ជា ឧ ឡើយ ។

៤) ផ្លាស់ ស្មិ ជា និ ។ សុ នៅខាងចុងផ្លាស់ អ ជា ឯ ។

(៦៤) អត្ថ “ខ្លួន” អាត្មា, ចិត្ត” ជាឯកវចនៈបំបែកដូច្នេះ

ឯកវចនៈ		ឯកវចនៈ	
ប.	អត្តា	បញ្ច.	អត្តនា
ឡ.	អត្តានំ (អត្តំ)	ឆ.	អត្តនោ
ត.	អត្តនា	ស.	អត្តនិ
ច.	អត្តនោ	អា.	អត្ត

រូបសិទ្ធិ

១) ផ្លាស់ សិ ជា អា, ផ្លាស់ អំ ជា អានំ ហើយលុប អ ចេញ

២) ផ្លាស់ ស ជា នោ, ផ្លាស់ ស្នា ជា នា, ផ្លាស់ ស្នី ជា និ

(៦៥) សខ “សំឡាញ់” ជាទ្វេលិង្គិកៈ គឺបុលិង្គ និង
សត្តិលិង្គ

បុលិង្គបំបែកដូច្នេះ

ឯកវចនៈ		ពហុវចនៈ	
ប.	សខា	សខានោ, (សខាយោ, សខិនោ)	
ឡ.	សខានំ, សខារំ (សខំ)	សខានោ, (សខាយោ, សខិនោ)	
ត.	សខិនា	សខាហិ (សខេហិ)	
ច.	សខិស្ស, សខិនោ	សខារានំ (សខីនំ)	

ឯកវចនៈ			ពហុវចនៈ	
បញ្ច.	សទិណ		សទាវេហិ	(សទេហិ)
ឆ.	សទិស្ស,	សទិណ	សទារាជំ	(សទីនំ)
ស.	សទេ		សទាវេសុ	(សទេសុ)
អា.	សទ,	(សទា, សទិ,	សទាណោ	(សទាយោ,
	សទី,	សទេ)		សទិណោ)

រូបសិទ្ធិ

១) ផ្លាស់ សិ ជា អា, ផ្លាស់ អំ ជា អាជំ ហើយលុប អ ចេញ, ផ្លាស់ អ ជា អារ ហើយផ្សំនឹងនិគ្គហិត ក៏បាន ។

២) ផ្លាស់ យោ ជា អាណោ ជា អាណោ ហើយលុប អ ចេញ ឬ ផ្លាស់ អ ជា ឥ ហើយផ្លាស់ យោ ជា ណោ ។

៣) ឆា, ស, ស្មា នៅខាងចុង ផ្លាស់ អ ជា ឥ ហើយ ផ្លាស់ ស ជា ឆោ, ស្មា ជា ឆា, ហិ សុ នៅខាងចុង ផ្លាស់ អ ជា អារ ហើយផ្លាស់ អ របស់ រ ជា ឯ ឬផ្លាស់ អ ជា ឯ ក៏បាន ។

៤) នំ នៅខាងចុង ផ្លាស់ អ ជា អារ ហើយទីយៈ អ របស់ រ ជា អា ឬផ្លាស់ អ ជា ឥ ហើយទីយៈជា ឡៀ ។

៥) ផ្លាស់ សិ អាលបនៈជា អ, ជា អា, ជា ឥ, ជា ឡៀ, ជា ឯ ហើយលុប អ ចេញ ។

ឥត្តិលិង្គចុះ ឡ-បច្ច័យជា សទ្ធិ “ស្រ្តីជាសំឡាញ់” វិធីបំបែក
ផ្សំនឹងវិភក្តិដូច “នារី” ។

(៦៦) រាជ “ស្តេច” ជាទ្វេលិង្គិកៈ គឺបុំលិង្គនិងឥត្តិលិង្គ,

បុំលិង្គបំបែកដូច្នេះ

ឯកវចនៈ		ពហុវចនៈ
ប.	រាជា	រាជានោ
ទ.	រាជានំ	រាជានោ
ត.	រញ្ជា	រាជូហិ, រាជូភិ
ច.	រញ្ជា (រាជិនោ, រាជស្ស)	(រញ្ជំ) រាជូនំ
បញ្ច.	រញ្ជា	រាជូហិ, រាជូភិ
ឆ.	រញ្ជា (រាជិនោ, រាជស្ស)	(រញ្ជំ) រាជូនំ
ស.	រញ្ជា, រាជិនិ	រាជូសុ
អា.	រាជ	រាជានោ

រូបសិទ្ធិ

១) ផ្ទាស់ សិ ជា អា, អំ ជា អានំ, យោ ជា អានោ ហើយ
លុប អ ចេញ ។

២) ផ្ទាស់ រាជ នឹង នា, ស្មា ជា រញ្ជា, ហិ, នំ, សុ នៅ
ខាងចុង ផ្ទាស់ រាជ ជា រាជូ ។

៣) ផ្ទាស់ រាជ និង ស ជា រញ្ជ្រា, ជា រាជិនោ, និង នំ ជា រញ្ជ្រា ។

៤) ផ្ទាស់ រាជ និង ស្មី ជា រញ្ជ្រា ជា រាជិនិ ។

ឥត្តិលិង្គចុះ ឥត្តិ-បច្ច័យជា រាជនី “ស្តេចស្រី” វិធីបំបែក ផ្សំនឹងវិភត្តិដូច “នារី” ។

(៦៧) សព្វជាបទសមាសដែលមាន រាជ-សព្វ នៅខាងចុង, ដូច មហារាជ “ស្តេចធំ, ស្តេចប្រសើរ” ជាដើម បំបែកដូច្នេះក៏បាន:

ឯកវចនៈ	ពហុវចនៈ
ប. មហារាជា	មហារាជានោ
ទ. មហារាជំ	មហារាជានោ
ត. មហារាជេន	មហារាជេហិ, មហារាជេភិ
ច. មហារាជស្ស, មហារា- ជាយ, មហារាជត្ថំ	មហារាជានំ
បញ្ច. មហារាជស្មា, មហា- រាជម្ហា, មហារាជា	មហារាជេហិ, មហារាជេភិ
ឆ. មហារាជស្ស	មហារាជានំ
ស. មហារាជស្មី, មហារា- ជម្ហិ, មហារាជេ	មហារាជេសុ
អា. មហារាជ	មហារាជានោ

(៦៨) កតវន្ត “ព្រះមានព្រះភាគ, ព្រះមានជោគ” ឧកាវន្ត
បុណិវ្ព័ន្តបំបៃកដូច្នេះ

ឯកវចនៈ	ពហុវចនៈ
ប. កតវា	កតវន្តា, កតវន្តោ
ទ. កតវន្តំ	កតវន្តេ, កតវន្តោ
ត. កតវតា, (កតវន្តេន)	កតវន្តេហិ, កតវន្តេភិ
ថ. កតវតោ, (កតវន្តស្ស)	កតវតំ, កតវន្តានំ
បញ្ច. កតវតា	កតវន្តេហិ, កតវន្តេភិ
ឆ. កតវតោ កតវន្តស្ស	កតវតំ, កតវន្តានំ
ស. កតវតិ, កតវន្តេ, (កតវន្តស្មី, កតវន្តម្ហិ)	កតវន្តេសុ
អា. កតវ, កតវា	កតវន្តា, កតវន្តោ

រូបសិទ្ធិ

- ១) ផ្លាស់ ន្តនិង សិបបមាជា អានិងសិអាលបនៈ ជា អ ជា អា។
- ២) ផ្លាស់ ឧ របស់ ន្តជា អ ផ្សំនឹង អំ, ផ្លាស់យោ ជា អា
ជាឯ, ជាឱ ហើយលុប អ ចេញ ; ឬផ្លាស់ន្ត និង យោជាឆ្នោត៍បាន ។
- ៣) ផ្លាស់ ន្តនិង ឆា, ស្មា ជា តា ; និង ស ជាឆ្នោត , ជាឆ្នោត៍ ;
និង នំ ជា តំ, និង ស្មី ជា តិ ។

(៦៩) អរហន្ត “ព្រះអរហន្ត” ជាទ្វេលិង្គិកៈ គឺបុំលិង្គ និង ឥត្តិលិង្គ បុំលិង្គត្រង់បឋមាឯកវចនៈជា អរហា,អរហំ ; ផ្លាស់ ្ត នឹង សិ ជា អា ជា អំ ; ក្រៅពីនោះដូច កតវន្ត ; ឥត្តិលិង្គចុះ ្ន—បច្ច័យជា អរហន្តិ ; វិធីបំបែកផ្សំនឹងវិភត្តិដូច “ធារី” ។

(៧០) កវន្ត “អ្នកដ៏ចម្រើន” ជាទ្វេលិង្គិកៈគឺបុំលិង្គ និង ឥត្តិលិង្គ ; បុំលិង្គបំបែកដូច្នេះ

ឯកវចនៈ	ពហុវចនៈ
ប. កវំ	កវន្តា, កវន្តោ
ទុ. កវន្តំ	កវន្តេ, កវន្តោ
ត. កវតា, (កោតា, កវន្តេន)	កវន្តេហិ, កវន្តេភិ
ច. កវតោ, កោតោ, (កវន្តស្ស)	កវតំ, កវន្តានំ
បញ្ច. កវតា, កោតា (កវន្តស្មា, កវន្តម្មា)	កវន្តេហិ, កវន្តេភិ
ឆ. កវតោ កោតោ (កវន្តស្ស)	កវតំ, កវន្តានំ
ស. កវន្តេ, កវន្តស្មី, (កវន្តម្មិ)	កវន្តេសុ
អា. កោ	កវន្តា, កវន្តោ, កោន្តា, កោន្តោ

រូបសិទ្ធិ

១) ផ្លាស់ ្ត នឹង សិ ជា អំ, និង យោ ជា អា, ជា ឯ, ជា ឱ ហើយលុប អ ចេញ ឬផ្លាស់ ្ត នឹង យោជា ន្តោ ក៏បាន ។

២) ផ្លាស់ ទួ និង ឆា, ស្មា ជា តា ឬផ្លាស់ ករទួ និង ឆា, ស្មា ជា កោតា, ផ្លាស់ ទួ និង ស ជា តោ ឬផ្លាស់ ករទួ និង ស ជា កោតោ ។

៣) អាស្រ័យបនៈ ឯកវចនៈ ផ្លាស់ ករទួ ជា កោ ហើយលុប អ ចេញ, ពហុវចនៈ ផ្លាស់ រ របស់ ករទួ ជា ឱ ហើយផ្លាស់ យោ ជា អា, ផ្លាស់ ករទួ និង យោ ជា កោឆោ ។

ឥត្តិលិង្គចុះ ឡ-បច្ច័យ ហើយផ្លាស់ ករទួ ជា កោត បានរូប ជា កោតី, វិធីបំបែកផ្សំនឹងវិភក្តិដូច “ធារី” ។

(៧១) សត្ត “សាស្តា, ត្រ្យ” ឧ-ការទួបំលិង្គបំបែកដូច្នេះ

ឯកវចនៈ	ពហុវចនៈ
ប. សត្តា	សត្តាហេ
ទ. សត្តារំ	សត្តាហេ
ត. សត្តារា, សត្តាធា	សត្តារេហិ, សត្តារេភិ
ច. សត្តុ, សត្តុនោ (សត្តុស្ស)	សត្តារាជំ (សត្តាជំ, សត្តូជំ)
បញ្ច. សត្តារា	សត្តារេហិ, សត្តារេភិ
ឆ. សត្តុ, សត្តុនោ (សត្តុស្ស)	សត្តារាជំ (សត្តាជំ, សត្តូជំ)
ស. សត្តវិ	សត្តារេសុ
អា. សត្តា (សត្ត)	សត្តាហេ

១) ផ្ទាស់ ឧ ជា អា ហើយលុប សិ ចេញ ។

២) វិកត្តិដទៃក្រៅពី សិ និង ស ផ្ទាស់ ឧ ជា អា ហើយ ផ្ទាស់ យោ ជា ឌី, នា ជា អា, ស្ទី ជា ឥ ។

៣) លុប ស ចោលខ្លះក៏បាន ។

៤) កាលបើផ្ទាស់ ស្ទី ជា ឥ ហើយ, ត្រូវរស្សៈ អា ជា អ ហើយលុប អ របស់ រ ចេញ ។

៥) អា. ឯក. ផ្ទាស់ ឧ និង សិ ជា អា, ឬ រស្សៈ អា ជា អ ក៏បាន ។

(៧២) មិត្ត “បិតា” ឧការន្តបុណ្យបំបែកដូច្នេះ

ឯកវចនៈ		ពហុវចនៈ	
ប.	មិតា		មិតោ
ទ.	មិតរំ		មិតោ
ត.	មិតរា, មិតុនា		មិតរេហិ, មិតរេភិ, មិតូហិ, មិតូភិ
ច.	មិតុ, មិតុនោ (មិតុស្ស)		មិតរាធំ, មិតូធំ
បញ្ច.	មិតរា		មិតរេហិ, មិតរេភិ, មិតូហិ, មិតូភិ
ឆ.	មិតុ, មិតុនោ (មិតុស្ស)		មិតរាធំ, មិតូធំ
ស.	មិតរិ		មិតរេសុ, មិតូសុ
អា.	មិតា		មិតោ

រូបសិទ្ធិមានវិធីដូច សត្វ ប្លែកតែរស្សៈ អា ជា អ ប៉ុណ្ណោះ ។

(៧៣) មាតុ “មាតា” ឧ-ការវន្តត្ថីលិង្គបំបែកដូច្នេះ

ឯកវចនៈ		ពហុវចនៈ	
ប.	មាតា	មាតរោ	
ទ.	មាតរំ	មាតរោ	
ត.	មាតរា, មាតុយា	មាតរាហិ, មាតរាភិ	
		មាតូហិ, មាតូភិ	
ច.	មាតុ, មាតុយា	មាតរាជំ មាតូជំ	
បញ្ច.	មាតរា, មាតុយា	មាតរាហិ, មាតរាភិ	
		មាតូហិ, មាតូភិ	
ឆ.	មាតុ, មាតុយា	មាតរាជំ, មាតូជំ	
ស.	មាតរិ	មាតរាសុ, មាតូសុ	
អា.	មាតា	មាតរោ	

រូបសិទ្ធិដូច ចិត្ត ប្លែកតែដំណើរលិង្គ ដោយហេតុសព្វមួយ
ជាបុំលិង្គ មួយជាតត្ថីលិង្គ ។

(៧៤) មន “ចិត្ត” ជាទ្វេលិង្គកៈ គឺបុំ. និង នបុំ. ។ បុំលិង្គ
បំបែកដូច មុរិស, នបុំសកលិង្គបំបែកដូច កុល, ដែលប្លែកគ្នានោះ
តែ ៦ វិភត្តិត្រង់ឯក ដូច្នេះ

ឯកវចនៈ		ឯកវចនៈ	
ទ.	មនោ	បញ្ច.	មនសា

ឯកវចនៈ		ឯកវចនៈ	
តិ.	មនសា	ឆ.	មនសោ
ច.	មនសោ	ស.	មនសិ

រូបសិទ្ធិ

១) ផ្ទាស់ អំ ជា ឱ ហើយលុប អ ចេញ ។

២) ផ្ទាស់ ឆា, ស្មា ជា អា, ស ជា ឱ, ស្មី ជា ឥ ហើយចុះ

ស-អាគម ។

(៧៥) កម្ម “កម្ម (អំពើ)” អ-ការន្តរបំបែកលិង្គបំបែកដូច្នេះ

ឯកវចនៈ		ពហុវចនៈ	
ប.	កម្មំ	កម្មានិ	
ទ.	កម្មំ	កម្មានិ	
ត.	កម្មុនា, កម្មេន	កម្មេហិ, កម្មេភិ	
	(កម្មុនា, កម្មុនា)		
ច.	កម្មុនោ, កម្មុស្ស	កម្មានំ	
បញ្ច.	កម្មុនា, កម្មុស្មា កម្មុម្ហា	កម្មេហិ, កម្មេភិ	
ឆ.	កម្មុនោ, កម្មុស្ស	កម្មានំ	
ស.	កម្មុនិ, កម្មុស្មិ, កម្មុម្ហិ, កម្មេ	កម្មេសុ, កម្មុសុ	
អា.	កម្ម	កម្មានិ	

រូបសិទ្ធិ

១) នា, ស, ស្មា, នៅខាងចុង ផ្លាស់ អ ជា ឧ ហើយផ្លាស់ ស្មា ជា នា, ស ជា នោ, ចំពោះ នា វិភត្តិនៅខាងចុង ឲ្យផ្លាស់ អ ជា ឧ, ជា អា បានខ្លះ ។

២) ផ្លាស់ ស្មី ជា និ, (សុ នៅខាងចុងផ្លាស់ អ ជា អា បាន ខ្លះ) ។

(៧៦) តោ “តោ” ឱ-ការន្តទ្វេលិង្គិកៈ គឺបំលិដ្ឋ និង ឥត្ថិលិង្គ បំបែកដូច្នេះ

ឯកវចនៈ			ពហុវចនៈ			
ប.	តោ		តាហោ			
ទ.	តារំ, តារុំ		តាហោ			
ត.	តាវេន		តោហិ,	តោភិ,	តាវេហិ,	តាវេភិ
ច.	តាវស្ស		តោនំ,	តុដ្ឋំ,	តាវានំ	(តរំ)
បញ្ច.	តាវស្មា, តាវម្ហា, តាវា		តោហិ,	តោភិ,	តាវេហិ,	តាវេភិ
ឆ.	តាវស្ស		តោនំ,	តុដ្ឋំ,	តាវានំ	(តរំ)
ស.	តាវស្មី, តាវម្ហិ, តាវេ		តោសុ,	តាវេសុ		
អា.	តាវ		តាហោ			

រូបសិទ្ធិ

១) វិភត្តិទាំងពួង លើកតែ សិ នៅខាងចុងចេញ ត្រូវផ្លាស់ ឱ របស់ តោ ជា អរ ជា អាវ បាន ។

២) អំ នៅខាងចុងផ្លាស់ អ របស់ វ ជា ឧ បានខ្លះ ។

៣) ផ្លាស់ យោ ជា ឌី ហើយលុប អ ចេញ ។

៤) នំ នៅខាងចុង ផ្លាស់ កោ ជា តុ ហើយចុះ ន-អាគម ឬ ផ្លាស់ នំ ជា អំ ខ្លះក៏បាន ។

សន្និសីទ

(៧៧) សព្វសម្រាប់រាប់នាមនាមហៅថា សន្និសីទ, មាន ២ យ៉ាងគឺ បកតិសន្និសីទ ១, បូរណសន្និសីទ ១ ។ សន្និសីទដែលរាប់តាមប្រក្រតី ឲ្យដឹងចំនួនរបស់នាមនាមថាប៉ុណ្ណោះៗ គឺរាប់ថា “មួយ, ពីរ, បី, បួន, ប្រាំ” ជាដើម ហៅថា បកតិសន្និសីទ, សន្និសីទដែលរាប់នាមនាមបង្រួបជា ជាន់ៗ តាមលំដាប់តាមថ្នាក់ គឺរាប់ថា “ទីមួយ, ទីពីរ, ទីបី, ទីបួន, ទីប្រាំ” ឬរាប់ថា “ដំបូង, គំរប់ពីរ, គំរប់បី, គំរប់បួន, គំរប់ប្រាំ” ជាដើម ហៅថា បូរណសន្និសីទ ។

បកតិសន្និសីទ

ចែកចេញជា ៣ ពួក គឺតាំងពី ឯក “មួយ” រៀងដល់ ចតុ “បួន” ហៅថា សន្និសីទធាតុ, តាំងពី បញ្ច “ប្រាំ” រៀងដល់ អដ្ឋនុតិ “កៅសិបប្រាំបី” ហៅថា សន្និសីទតុណាម, តាំងពី ឯក្ខន្ធសតំ ឬ ឧន្សតំ “កៅសិបប្រាំបួន” រៀងដល់ អសង្ខេយ្យ “អសង្ខេយ្យ” ជួនណា ហៅថា សន្និសីទតុណាម, ជួនណា ហៅថា សន្និសីទធាតុ, ឯបូរណសន្និសីទ ហៅថា សន្និសីទតុណាម ។

វិធីរាប់បកតិសង្ខ្រា

(៧៨) វិធីរាប់បកតិសង្ខ្រាចែកជា ៤ ផ្នែកដូច្នេះ

ផ្នែកទី ១ រាប់ពីត្រឹម ១ ដល់ ១០ :

ឯក	"១"	ឆ	"៦"
ទ្វិ	"២"	សត្ត	"៧"
តិ	"៣"	អដ្ឋ	"៨"
ចតុ	"៤"	នវ	"៩"
បញ្ច	"៥"	ទស	"១០"

ផ្នែកទី ២ រាប់ពីត្រឹម ១១ ដល់ ៩៩:

ឯកាទស,	ឯការស	"១១"	ឯក្ខនវីស,	ឧនវីស,	ឯក្ខ-
ទ្វាទស,	ពារស	"១២"	នវីសតិ,	ឧនវីសតិ	"១៩"
តេរស		"១៣"	វីស,	វីសតិ	"២០"
ចតុទ្វស,	ចុទ្វស,		ឯកវីស,	ឯកវីសតិ	"២១"
ចោទ្វស		"១៤"	ទ្វាវីស,	ទ្វាវីសតិ,	
បញ្ចទស,	បណ្ណារស	"១៥"	ពាវីស,	ពាវីសតិ	"២២"
សោឡស		"១៦"	តេវីស,	តេវីសតិ	"២៣"
សត្តរស		"១៧"	ចតុញ្ជីស,	ចតុញ្ជី-	
អដ្ឋារស		"១៨"	សតិ		"២៤"

បញ្ចវីស,	បញ្ចវីសតិ	"២៥"	អដ្ឋត្ថីស,	អដ្ឋត្ថីសតិ	"៣៨"
ឆត្វីស,	ឆត្វីសតិ	"២៦"	ឯក្ខន្ធចត្តាឡីស,		ឧន-
សត្តវីស,	សត្តវីសតិ	"២៧"	ចត្តាឡីស,	ឯក្ខន្ធតាឡីស,	
អដ្ឋវីស,	អដ្ឋវីសតិ	"២៨"	ឧនតាឡីស		"៣៩"
ឯក្ខន្ធត្ថីស,	ឯក្ខន្ធត្ថីសតិ,		ចត្តាឡីស,	តាឡីស	"៤០"
ឧនត្ថីស,	ឧនត្ថីសតិ	"២៩"	ឯកចត្តាឡីស,	ឯកត្តា-	
តីស,	តីសតិ	"៣០"	ឡីស		"៤១"
ឯកត្ថីស,	ឯកត្ថីសតិ	"៣១"	ទ្វេចត្តាឡីស,	ទ្វេតាឡីស	"៤២"
ទ្វត្ថីស,	ទ្វត្ថីសតិ,		តេចត្តាឡីស,	តេតាឡីស	"៤៣"
ពត្ថីស,	ពត្ថីសតិ	"៣២"	ចតុច្ចត្តាឡីស,	ចតុត្តាឡីស	"៤៤"
តេត្ថីស,	តេត្ថីសតិ	"៣៣"	បញ្ចចត្តាឡីស,	បញ្ចតា-	
ចតុត្ថីស,	ចតុត្ថីសតិ	"៣៤"	ឡីស		"៤៥"
បញ្ចត្ថីស,	បញ្ចត្ថីសតិ	"៣៥"	ឆច្ចត្តាឡីស,	ឆត្តាឡីស	"៤៦"
ឆត្ថីស,	ឆត្ថីសតិ	"៣៦"	សត្តចត្តាឡីស,	សត្តតា-	
សត្តត្ថីស,	សត្តត្ថីសតិ	"៣៧"	ឡីស		"៤៧"

អដ្ឋចត្តាឡីស, អដ្ឋតាឡីស	"៤៨"	ល្អាស		"៥៧"
ឯក្ខន្ធបញ្ញាស,	ឧប-	អដ្ឋបញ្ញាស,	អដ្ឋបល្អាស	
ញ្ញាស,	ឯក្ខន្ធបល្អាស,			"៥៨"
ឧបល្អាស	"៤៩"	ឯក្ខន្ធសដ្ឋ	ឧបសដ្ឋ	"៥៩"
បញ្ញាស,	បល្អាស	សដ្ឋ		"៦០"
ឯកបញ្ញាស,	ឯកប-	ឯកសដ្ឋ		"៦១"
ល្អាស	"៥១"	ទ្វេសដ្ឋ,	ទ្វាសដ្ឋ	"៦២"
ទ្វេបញ្ញាស,	ទ្វេបល្អាស	តេសដ្ឋ		"៦៣"
	"៥២"	ចតុស្សដ្ឋ		"៦៤"
តេបញ្ញាស,	តេបល្អាស	បញ្ចសដ្ឋ		"៦៥"
	"៥៣"	ឆស្សដ្ឋ		"៦៦"
ចតុប្បញ្ញាស,	ចតុប្ប-	សត្តសដ្ឋ		"៦៧"
ល្អាស	"៥៤"	អដ្ឋសដ្ឋ		"៦៨"
បញ្ចបញ្ញាស,	បញ្ចប-	ឯក្ខន្ធសត្តតិ,	ឧបសត្តតិ,	
ល្អាស	"៥៥"	ឯក្ខន្ធសត្តវិ,	ឧបសត្តវិ,	"៦៩"
ឆប្បញ្ញាស,	ឆប្បល្អាស	សត្តតិ,	សត្តវិ	"៧០"
	"៥៦"	ឯកសត្តតិ,	ឯកសត្តវិ	"៧១"
សត្តបញ្ញាស,	សត្តប-	ទ្វេសត្តតិ,	ទ្វេសត្តវិ	"៧២"

តេសត្តតិ,	តេសត្តិ	"៧៣"	បញ្ចាសីតិ,	បញ្ចាសីតិ	"៨៥"
ចតុស្សត្តតិ,	ចតុស្សត្តិ		ឆរាសីតិ (ឆាសីតិ),	ឆរាសីតិ,	
		"៧៤"	ឆន្ទាសីតិ		"៨៦"
បញ្ចាសត្តតិ,	បញ្ចាសត្តិ		សត្តាសីតិ,	សត្តាសីតិ	
		"៧៥"			"៨៧"
ឆស្សត្តតិ,	ឆស្សត្តិ	"៧៦"	អដ្ឋាសីតិ,	អដ្ឋាសីតិ	"៨៨"
សត្តសត្តតិ,	សត្តសត្តិ		ឯក្ខន្ធាសីតិ,	ឯក្ខន្ធាសីតិ	
		"៧៧"			"៨៩"
អដ្ឋសត្តតិ,	អដ្ឋសត្តិ	"៧៨"	នរុតិ		"៩០"
ឯក្ខន្ធាសីតិ,	ឯក្ខន្ធា-		ឯក្ខន្ធាសីតិ		"៩១"
សីតិ,	ឯក្ខន្ធាសីតិ,	ឯក្ខន្ធា-	ទ្វេនរុតិ		"៩២"
សីតិ		"៧៩"	តេនរុតិ		"៩៣"
អសីតិ		"៨០"	ចតុន្ទរុតិ		"៩៤"
ឯក្ខន្ធាសីតិ,	ឯក្ខន្ធាសីតិ		បញ្ចនរុតិ		"៩៥"
		"៨១"	ឆន្ទរុតិ		"៩៦"
ទ្វេនរុតិ,	ទ្វេនរុតិ	"៨២"	សត្តនរុតិ		"៩៧"
តេនរុតិ,	តេនរុតិ	"៨៣"	អដ្ឋនរុតិ		"៩៨"
ចតុន្ទរុតិ,	ចតុន្ទរុតិ	"៨៤"	ឯក្ខន្ធាសត្តិ,	ឯក្ខន្ធាសត្តិ	"៩៩"

ផ្នែកទី ៣ រាប់ពីត្រឹមរយដល់កោដិ:

សត់	“រយ”	សតសហស្សំ (លក្ខំ)	“សែន”
សហស្សំ	“ពាន់”	ធនសតសហស្សំ	“លាន”
ធនសហស្សំ	“ម៉ឺន”	កោដិ	“កោដិ”

ផ្នែកទី ៤ រាប់ពីត្រឹមបកោដិដល់អសង្ខេយ្យ

បកោដិ	“រយសែនកោដិ”	អដដំ	“រយសែនអពពៈ”
កោដិបកោដិ	“រយសែន- បកោដិ”	សោតន្ទិកំ	“រយសែនអដដៈ”
ធម្មតំ	“រយសែនកោដិបកោដិ”	ឧប្បលំ	“រយសែនសោតន្ទិកៈ”
និរុទ្ធម្មតំ	“រយសែនធម្មត”	កុម្មុធំ	“រយសែនឧប្បលៈ”
អក្ខោតិដិ	“រយសែននិរុទ្ធម្មត”	បុណ្ណារីកំ	“រយសែនកុម្មុទៈ”
វិទូ	“រយសែនអក្ខោតិដិ”	បទុមំ	“រយសែនបុណ្ណារីកៈ”
អព្វុធំ	“រយសែនវិទូ”	កថានំ	“រយសែនបទុមៈ”
និរព្វុធំ	“រយសែនអព្វុទៈ”	មហាកថានំ	“រយសែន កថានៈ”
អហហំ	“រយសែននិរព្វុទៈ”	អសង្ខេយ្យំ	“រយសែនមហា- កថានៈ”
អពពំ	“រយសែនអហហៈ”		

វិធីបំបែកបកតិសង្ខ្យា

(៧៩) ឯក បើប្រើជាសង្ខ្យាសព្វនាម ជាឯកវចនៈតែម្យ៉ាង

បំបែកដូច្នេះ :

បុំលិង្គ	ឥត្ថិលិង្គ	នបុំសកលិង្គ
ឯកវចនៈ	ឯកវចនៈ	ឯកវចនៈ
ប. ឯកោ	ប. ឯកា	ប. ឯកំ
ទ. ឯកំ	ទ. ឯកំ	ទ. ឯកំ
ត. ឯកោន	ត. ឯកាយ	ត. ឯកោន
ច. ឯកស្ស	ច. ឯកាយ	ច. ឯកស្ស
បញ្ច. ឯកស្មា	បញ្ច. ឯកាយ	បញ្ច. ឯកស្មា
ឆ. ឯកស្ស	ឆ. ឯកាយ	ឆ. ឯកស្ស
ស. ឯកស្មី	ស. ឯកាយ	ស. ឯកស្មី

វិធីប្រើឧត្តរ និង អធិក

វិធីប្រើ ឧត្តរ និង អធិក នេះ ត្រូវកំណត់ដូច្នេះ :

១) សង្ខ្យាគុណនាម តនឹងសង្ខ្យានាមនាម គឺចំនួនពី ១ រៀងទៅ ដល់ ៩៨ តនឹងចំនួនតាំងពី ១០០ ឡើងទៅ ត្រូវប្រើ ឧត្តរ “លើស” រាំង ដូច ១០១, ១.០០២, ១៧១ ៩០៩ ត្រូវផ្សំ ឯក-ឧត្តរ-សតំ > ឯកុត្តរសតំ ប្រែថា “១០០ លើសដោយ ១” ទិ - ឧត្តរ -សហ-

ស្បៀង > ទ្វយត្ថរសហស្សំ ប្រែថា “១០០០ លើសដោយ ២”;
នរ-ឧត្តរ-នរសតំ > នរុត្តរនរសតំ ប្រែថា “៩០០ លើស
ដោយ ៩” ។

២) សង្ឃនាមនាម តនឹងសង្ឃនាមនាមដូចគ្នា គឺចំនួនតាំងពី ១០០
ឡើងទៅ តនឹងចំនួនតាំងពី ១.០០០ ឡើងទៅ ត្រូវប្រើ អធិក “ក្រៃ
លែង” រាំង ដូច ១.១០០, ២.៣០០ ។ល។ ១២.៤០០ ត្រូវផ្សំ សត-
អធិក-សហស្សំ > សតាធិកសហស្សំ ប្រែថា “១.០០០
ក្រៃលែងដោយ ១០០”, តិសត-អធិក-ទ្វិសហស្សំ > តិស-
តាធិកទ្វិសហស្សំ ប្រែថា “២.០០០ ក្រៃលែងដោយ ៣០០”,
ចតុស្សត - អធិក - ទ្វិសហស្ស - អធិក - ទសសហស្សំ >
ចតុស្សតាធិកទ្វិសហស្សាធិកទសសហស្សំ ប្រែថា
“១០.០០០ ក្រៃលែងដោយ ២.០០០ ក្រៃលែងដោយ ៤០០” ប៉ុន្តែ
ដើម្បីកុំឲ្យប្រើ អធិក ច្រើនពេក, ត្រូវប្រើផ្គុំបន្ទាខ្លះ គឺខ្ទង់ពាន់ ត នឹងខ្ទង់
ម៉ឺន, ខ្ទង់សែន ត នឹងខ្ទង់លាន ត្រូវប្រើផ្គុំបន្ទា មិនបាច់ប្រើ អធិក រាំង
ឡើយ ដូច ៣៣.៣០០, ៥.៥៥៥.៥០០, ៦.៦៦៦.៥១២ ។ល។
២២.២២២.១៣០ ត្រូវផ្សំ តិសត-អធិក-តេត្តិសសហស្សំ>
តិសតាធិកតេត្តិសសហស្សំ ប្រែថា “៣៣ ពាន់ (៣ ហ្នឹង
៣ ពាន់) ក្រៃលែងដោយ ៣០០”, បញ្ចសត-អធិក-បញ្ច-
បញ្ញាសសហស្ស - អធិក - បញ្ចបញ្ញាសសតសហស្សំ >

បញ្ចសតាធិកបញ្ចបញ្ញាសសហស្សាធិកបញ្ចបញ្ញា -
 សសតសហស្សំ ប្រែថា “៥៥ រយពាន់ (៥ លាន ៥ សែន)
 ក្រៃលែងដោយ ៥៥ ពាន់ (៥ ហ្ន័ន ៥ ពាន់) ក្រៃលែងដោយ ៥០០” ,
 ទ្វាទស - ឧត្តរ - បញ្ចសត - អធិក - ឆស្សដ្ឋីសហស្ស-
 អធិក-ឆស្សដ្ឋីសតសហស្សំ > ទ្វាទសុត្តរបញ្ចសតាធិ-
 កឆស្សដ្ឋីសហស្សាធិកឆស្សដ្ឋីសតសហស្សំ ប្រែថា
 “៦៦ រយពាន់ (៦ លាន ៦ សែន) ក្រៃលែងដោយ ៦៦ ពាន់ (៦ហ្ន័ន
 ៦ ពាន់) ក្រៃលែងដោយ ៥០០ លើសដោយ ១២ ។ល។ តីស-
 ឧត្តរ - សត - អធិក - ពារីសតិសហស្ស - អធិក - ពារីសតិ-
 សតសហស្ស - អធិក - ទ្វិកោធិ > តីសុត្តរសតាធិក-
 ពារីសតិសហស្សាធិកពារីសតិសតសហស្សាធិកទ្វិ-
 កោធិ ប្រែថា “២ កោធិក្រៃលែងដោយ ២២ រយពាន់ (២ លាន ២
 សែន) ក្រៃលែងដោយ ២២ ពាន់ (២ ហ្ន័ន ២ ពាន់) ក្រៃលែងដោយ ១០០
 លើសដោយ ៣០” ។

ឯក ប្រើជាវិសេសនសព្វនាម មានវិធីបំបែកទាំង៣ លិង្គព្រម
 ទាំងវចនៈទាំងពីរដូច “យ” សព្វ ប្លែកតែ ច.ឆ.ឯក. ជា “ឯកិស្សា”
 ស. ឯក. ជា “ឯកិស្សំ” ប៉ុណ្ណោះ ។

(៨០) ទ្វិ បំបែកដូចគ្នាទាំង ៣ លិង្គដូច្នេះ

ពហុវចនៈ		ពហុវចនៈ	
ប.	ទ្វេ, ធុរេ	បញ្ច.	ទ្វិហិ
ទ.	ទ្វេ, ធុរេ	ឆ.	ទ្វិទ្គំ, ធុរិទ្គំ
ត.	ទ្វិហិ	ស.	ទ្វិសុ
ច.	ទ្វិទ្គំ, ធុរិទ្គំ		

រូបសិទ្ធិ

១) ផ្លាស់ ទ្វិ និង យោ ជា ទ្វេ, ជា ធុរេ ។

២) ហិ, សុ នៅខាងចុង ទីយៈ ៩ ជា ឡ ។

៣) នំ នៅខាងចុង ចុះ ន-អាគមថែម ឬផ្លាស់ ទ្វិ ជា ធុរិ

ហើយចុះ ន-អាគម ។

(៨១) ឧក “ទាំងពីរ” បំបែកដូច្នេះ

ពហុវចនៈ		ពហុវចនៈ	
ប.	ឧកោ	បញ្ច.	ឧកោហិ
ទ.	ឧកោ	ឆ.	ឧកិទ្គំ
ត.	ឧកោហិ	ស.	ឧកោសុ
ច.	ឧកិទ្គំ		

រូបសិទ្ធិ

១) ផ្លាស់ យោ ជា ឱ ហើយលុប អ ចេញ ។

២) ហិ, សុ នៅខាងចុង ផ្លាស់ អ ជា ឱ ។

៣) ផ្លាស់ នំ ជា ឥន្ទំ ហើយលុប អ ចេញ ។

(៨២) តិ ទាំង ៣ លិង្គ បំបែកផ្សេងគ្នាដោយអន្លើដូច្នេះ :

បំលិង្គ	ឥត្ថិលិង្គ	នបំសកលិង្គ
ពហុវចនៈ	ពហុវចនៈ	ពហុវចនៈ
ប. តយោ	ប. តិស្សោ	ប. តីណិ
ទ. តយោ	ទ. តិស្សោ	ទ. តីណិ
គ. តីហិ	គ. តីហិ	គ. តីហិ
ច. តិល្លំ, តិល្លាន្ទំ	ច. តិស្សន្ទំ	ច. តិល្លំ, តិល្លាន្ទំ
បញ្ច. តីហិ	បញ្ច. តីហិ	បញ្ច. តីហិ
៦. តិល្លំ, តិល្លាន្ទំ	៦. តិស្សន្ទំ	៦. តិល្លំ, តិល្លាន្ទំ
ស. តីសុ	ស. តីសុ	ស. តីសុ

រូបសិទ្ធិ

១) ផ្លាស់ តិ និង យោ ក្នុង ប៉ុ. ជា តយោ, ត. ជា តិស្សោ, នប៉ុ. ជា តីណិ ។

២) ផ្លាស់ នំ ក្នុង ប៉ុ. និង នប៉ុ. ជា ឥល្លំ, ជា ឥល្លាន្ទំ ហើយ លុប ឥ របស់ តិ ចេញ, ក្នុង ឥ. ចុះ ស្ស-អាគម និង ន-អាគមថេម ។

(៨៣) ចតុ ទាំង ៣ លិង្គបំបែកផ្សេងគ្នាដោយអន្លើដូច្នេះ :

បុំលិង្គ	ឥត្តិលិង្គ	នបុំសកលិង្គ
ពហុវចនៈ	ពហុវចនៈ	ពហុវចនៈ
ប. ចត្តារោ, ចតុរោ	ប. ចតស្សោ	ប. ចត្តារិ
ទ. ចត្តារោ, ចតុរោ	ទ. ចតស្សោ	ទ. ចត្តារិ
គ. ចត្វហិ	គ. ចត្វហិ	គ. ចត្វហិ
ច. ចតុន្ទំ	ច. ចតស្សន្ទំ	ច. ចតុន្ទំ
បញ្ច. ចត្វហិ	បញ្ច. ចត្វហិ	បញ្ច. ចត្វហិ
ឆ. ចតុន្ទំ	ឆ. ចតស្សន្ទំ	ឆ. ចតុន្ទំ
ស. ចត្វសុ	ស. ចត្វសុ	ស. ចត្វសុ

រូបសិទ្ធិ

១) ផ្ទាស់ ចតុ និង យោ ក្នុង បុំ. ជា ចត្តារោ, ឬផ្ទាស់ ឧ
របស់ ចតុ ជា ឧរ ហើយផ្ទាស់ យោ ជា ឱ ជា ចតុរោ ក៏បាន,
ត. ជា ចតស្សោ, នបុំ. ជា ចត្តារិ ។

២) បុំ. និង នបុំ. ចុះ ន-អាគមផ្សំនឹង នំ វិភត្តិ ។

៣) ឥត្តិលិង្គចុះ ស្ស-អាគមហើយចុះ ន-អាគមផ្សំនឹង នំ វិភត្តិ
ហើយផ្ទាស់ ឧ របស់ ចតុ ជា អ ។

(៨២) បញ្ច បំបែកដូចគ្នាទាំង ៣ លិង្គដូច្នេះ :

ពហុវចនៈ		ពហុវចនៈ	
ប.	បញ្ច	បញ្ច.	បញ្ចហិ
ទុ.	បញ្ច	ឆ.	បញ្ចន្នំ
តិ.	បញ្ចហិ	ស.	បញ្ចសុ
ច.	បញ្ចន្នំ		

រូបសិទ្ធិ

១) ផ្ទាស់ អ ជា អ ហើយលុប យោ ចេញ ។

២) វិភត្តិដទៃក្រៅពី យោ ទុកឲ្យនៅដូចដែល, ច. ឆ. ចុះ ឆ-
អាគមផ្សំនឹង នំ វិភត្តិ ។

តាំងពី ឆ រៀងដល់ អដ្ឋារស មានវិធីបំបែកនិងរូបសិទ្ធិដូច បញ្ច ។

តាំងពី ឯក្ខន្ធវិស “១៩” រៀងទៅដល់ អដ្ឋនុត្តិ “៩៨” ដែល
មាន “ស” នៅខាងចុងបំផុតដូចយ៉ាង ឯក្ខន្ធវិស ជាដើម ត្រូវចុះ អា-
បច្ច័យថែមគឺធ្វើ “ស” ឲ្យទៅជា “-សា” ត្រូវបំបែកដូច កញ្ញា (ខាង
ផ្នែកឯកវចនៈ), ប្លែកអំពី កញ្ញា តែត្រង់បឋមវិភត្តិត្រូវស្សៈ អា ជា អ
ទុកឲ្យគង់នៅជា “ស” ប៉ុណ្ណោះក៏បាន ចុះនិគ្គហិតអាគមថែមមកទៀត
ឲ្យទៅជា “-សំ” ក៏បានខ្លះ ក្រៅពីនោះដូចកញ្ញាទាំងអស់ ។ ដែលមាន
ស្រៈ “ស” នៅខាងចុងបំផុតដូចយ៉ាង ឯក្ខន្ធវិសតិ ជាដើម ត្រូវបំបែក

ដូច រត្តិ) ខាងផ្នែកឯកវចនៈ ។ ដែលមានស្រៈ “ឡ” នៅខាងចុងបំផុត
ដូចយ៉ាង ឯក្ខន្ធសង្ខី ជាដើម ត្រូវបំបែកដូច ឆារី ។ ត្រូវបំបែក
ដូចគំរូខាងក្រោមនេះ ៖

(៨៥) ឯក្ខន្ធវីស “១៩” បំបែកដូច្នេះ

ឯកវចនៈ		ឯកវចនៈ	
ប.	ឯក្ខន្ធវីស, ឯក្ខន្ធវីសំ	បញ្ច.	ឯក្ខន្ធវីសាយ
ឡ.	ឯក្ខន្ធវីសំ (ឯក្ខន្ធវីស)	ឆ.	ឯក្ខន្ធវីសាយ
ត.	ឯក្ខន្ធវីសាយ	ស.	ឯក្ខន្ធវីសាយ,
ច.	ឯក្ខន្ធវីសាយ		ឯក្ខន្ធវីសាយំ

(៨៦) ឯក្ខន្ធវីសតិ “១៩” បំបែកដូច្នេះ

ឯកវចនៈ		ឯកវចនៈ	
ប.	ឯក្ខន្ធវីសតិ	បញ្ច.	ឯក្ខន្ធវីសតិយា,
ឡ.	ឯក្ខន្ធវីសតិ (ឯក្ខន្ធវីសតិ)	ឆ.	ឯក្ខន្ធវីសត្យា
ត.	ឯក្ខន្ធវីសតិយា	ស.	ឯក្ខន្ធវីសតិយា, ឯក្ខ-
ច.	ឯក្ខន្ធវីសតិយា		នវីសតិយំ, ឯក្ខន្ធវីសត្យំ

(៨៧) ឯករាជ្យសង្គ្រោះ “៥៩” បំបែកដូច្នេះ

ឯករាជ្យសង្គ្រោះ:		ឯករាជ្យសង្គ្រោះ:	
ប.	ឯករាជ្យសង្គ្រោះ	បញ្ច.	ឯករាជ្យសង្គ្រោះយា
ទ.	ឯករាជ្យសង្គ្រោះ (ឯករាជ្យសង្គ្រោះ)	ឆ.	ឯករាជ្យសង្គ្រោះយា
ត.	ឯករាជ្យសង្គ្រោះយា	ស.	ឯករាជ្យសង្គ្រោះយា,
ច.	ឯករាជ្យសង្គ្រោះយា		ឯករាជ្យសង្គ្រោះយំ

ប្រធានសង្គ្រោះ

(៨៨) របៀបរាប់ប្រធានសង្គ្រោះទាំង ៣ លើកដូច្នេះ

បំណង	តួនាទី	និមិត្តសញ្ញា	ពាក្យប្រែ
បឋម	បឋម	បឋម	ទី ១
ទុតិយ	ទុតិយ	ទុតិយ	- ២
តតិយ	តតិយ	តតិយ	- ៣
ចតុត្ថ	ចតុត្ថ, ចតុត្ថ	ចតុត្ថ	- ៤
១ ល ១ អ-	អសង្ខេបយុទ្ធិ	អសង្ខេបយុទ្ធិ	ទី ឬគំរូ
សង្ខេបយុទ្ធិ			អសង្ខេបយុទ្ធិ

វិធីបំបែកប្រធានសង្គ្រោះ

(៨៩) ប្រធានសង្គ្រោះ បំបែកតាមដំណើរលើកទាំង ៣, សព្វណ្ណ
ជាលើកណា, មានការនាំយ៉ាងណា, ត្រូវបំបែកតាមលើកនោះការនាំនោះ ។

សព្វនាម

(៩០) នាមដែលប្រើជំនួស ឬ ជាជំនួយនាមនាម ដែលពោលចេញឈ្មោះរួចមកហើយ ឬដែលកំពុងនិយាយចំពោះដើម្បីមិនឲ្យថែមពាក្យដដែលៗ មិនឲ្យច្រឡំ ហៅថា សព្វនាម, មាន ២ យ៉ាងគឺ បុរិស-សព្វនាម ១, វិសេសនសព្វនាម ១ ។

បុរិសសព្វនាម

(៩១) សព្វនាមដែលប្រើជំនួសឈ្មោះមនុស្ស, សត្វ ឬ អ្វីៗ ដោយចំពោះរូប ប៉ុន្តែមិនចេញចំណ្រកនោះទេ យកពាក្យដទៃផ្សេងពីនោះមកជំនួសវិញហៅថា បុរិសសព្វនាម, មាន ៣ យ៉ាង “ត” ដែលប្រែថា “ព្រះអង្គ, លោក, នាង, គេ, គាត់, វា...,” ១ “តុម្ក” ប្រែថា “ព្រះអង្គ, លោក, អ្នក, នាង, ឯង, អា, ហង់...” ១, “អម្ក” ប្រែថា “ខ្ញុំព្រះអង្គ, ខ្ញុំព្រះករុណា, ខ្ញុំបាទ, ខ្ញុំឯង, អញខ្ញុំ, ខ្ញុំម្ចាស់, ខ្ញុំ, អាត្មាកាព, អាត្មា, អញ, យើង, យើងខ្ញុំ...” ១ ។

(៩២) “ត” សព្វក្នុងបុរិសបំបែកដូច្នេះ

ឯកវចនៈ		ពហុវចនៈ
ប.	សោ	តេ
ទ.	តំ, នំ	តេ, នេ
ត.	តេន	តេហិ, នេហិ
ច.	តស្ស, អស្ស	តេសំ, តេសានំ, នេសំ, នេសានំ

ឯកវចនៈ				ពហុវចនៈ	
បញ្ច.	តស្មា,	អស្មា,	តម្លា	តេហិ,	នេហិ
ឆ.	តស្ស,	អស្ស		តេសំ,	តេសានំ, នេសំ, នេសានំ,
ស.	តស្មី,	អស្មី,	តម្មិ, នម្មិ	តេសុ,	នេសុ

រូបសិទ្ធិ

១) សិ នៅខាងចុងផ្ទាស់ ត ដែលមិនមែនជានប៉ុ. ជា ស; អ នៅខាងដើមផ្ទាស់ យោ ទាំង ២ ជា ឯ ហើយលុប អ ចេញ, ផ្ទាស់ ត ជា ន បានខ្លះ ។

២) ស, ស្មា, ស្មី នៅខាងចុងផ្ទាស់ ត ជា អ បានខ្លះក្នុងលិង្គ ទាំង ៣; ផ្ទាស់នំ ជា សំ, ជា សានំ ហើយផ្ទាស់ អ ខាងដើមជា ឯ ។

៣) ផ្ទាស់ ត ជា អ ហើយហាមមិនឲ្យផ្ទាស់ ស្មា ជា ម្លា, ស្មី ជា ម្មិ ឡើយ ។

“ត” សព្វក្នុងតត្ថិលិង្គបំបែកដូច្នេះ

ឯកវចនៈ			ពហុវចនៈ	
ប.	សា		តា	
ទ.	តំ, នំ		តា	
ត.	តាយ, (នាយ)		តាហិ, (នាហិ)	
ច.	តស្សា, អស្សា,		តាសំ, (តាសានំ)	
	តិស្សា, តិស្សាយ			

ឯកវចនៈ	ពហុវចនៈ
បញ្ច. តាយ, (នាយ)	តាហិ, (នាហិ)
៨. តស្ស, អស្ស, តិស្ស, តិស្សយ	តាសំ, (តាសានំ)
ស. តស្សំ, អស្សំ, តិស្សំ (តាយំ, នាយំ)	តាសុ

រូបសិទ្ធិ

- ១) ត សព្វក្នុងតត្ថិលិង្គ ត្រូវចុះ អា- បច្ច័យគ្រប់បទ ។
- ២) លុប អ របស់ ត ហើយលុប យោ ទាំងពីរបទ ។
- ៣) ផ្លាស់ ស វិកត្តិជា សា ហើយចុះ ស-អាគមថៃម, ឬផ្លាស់ ស វិកត្តិជា ស្សយ ហើយរស្សៈ អា ជា អ ខ្លះ, ផ្លាស់ អា ជា ឥ ខ្លះ ។
- ៤) ផ្លាស់ ស្មី ជា សំ ហើយចុះ ស-អាគមថៃម, ហើយរស្សៈ អា ជា អ ខ្លះ, ផ្លាស់ អា ជា ឥ ខ្លះ ។

“ត” ក្នុងនបុរសកលិង្គបំបែកដូច ត សព្វក្នុងបុរសលិង្គ , ប្លែកតែ ប.

ឯក, ជា “តំ” ប. ទ. ពហុ. ជា “តានិ” ប៉ុណ្ណោះ ។

(៩៣) “តុម្ហ” សព្វជាតេលីដ្ឋិកៈ គឺប៉ុ. ឆ. និង នប៉ុ. បំបែកតែបែប

មួយដូច្នេះ

ឯកវចនៈ					ពហុវចនៈ	
ប.	ត្នំ,	តុវំ			តុម្ហេ,	(តុម្ហំ, តុម្ហានំ) រោ
ទ.	តំ.	តវំ,	តុវំ,	(ត្នំ)	តុម្ហេ	(តុម្ហាកំ, តុម្ហំ, តុម្ហានំ) រោ
គ.	តយា	(ត្វយា)	តេ		តុម្ហេហិ,	រោ
ច.	តុយ្ហំ,	(តុម្ហំ),	តវ,	តេ	តុម្ហាកំ,	រោ
បញ្ច.	តយា				តុម្ហេហិ	
ឆ.	តុយ្ហំ.	(តុម្ហំ),	តវ,	តេ	តុម្ហាកំ,	រោ
ស.	តយិ,	(ត្វយិ)			តុម្ហេសុ	

រូបសិទ្ធិ

១) ផ្លាស់ យោ ជា ឯ, ជា អាកំ, ជា អំ, ជា អានំ ហើយលុប

អ ចេញ, ផ្លាស់ តុម្ហ និង យោ ជា រោ ។

២) ផ្លាស់ ស ជា អំ បានខ្លះ, ផ្លាស់ នំ ជា អាកំ ហើយលុប អ ចេញ ។

៣) បទដទៃក្រៅពីនេះ ផ្លាស់ តុម្ហ-អម្ហ-សព្វនិងវិភត្តិនោះ ។
ជារូបនោះ ។ ។

(៩៤) “អម្ព” សព្វជា តេលិផ្គិកៈ គឺប៉ុ. ត. និង នប៉ុ. បំបែកតែបែប

មួយដូច្នេះ

ឯកវចនៈ		ពហុវចនៈ	
ប.	អហំ	មយំ, (អម្ព, អម្ពំ អម្ពានំ), ឆោ	
ទ.	មំ, មមំ	អម្ព, (អម្ពាកំ, អម្ពំ, អម្ពានំ) ឆោ	
ត.	មយា, មេ	អម្ពហិ, ឆោ	
ច.	មយ្ហំ, (អម្ពំ), មម, (មមំ), មេ	អម្ពាកំ, ឆោ	
បញ្ច.	មយា	អម្ពហិ	
ឆ.	មយ្ហំ, (អម្ពំ), មម, (មមំ), មេ	អម្ពាកំ, ឆោ	
ស.	មយិ	អម្ពសុ	

វិសេសនសព្វនាម

(៩៥) សព្វសម្រាប់ប្រើជាជំនួយនាមនាម មានលំនាំជាបទវិសេសនៈ ដើម្បីមិនឲ្យប្រឡំសេចក្តីក្នុងសង្គត៌ប្រយោគមួយ ។ ហៅថា វិសេសនសព្វនាម, មាន ២ យ៉ាងគឺ និយម ១, អនិយម ១ ។

និយម

(៩៦) វិសេសនសព្វនាម ដែលសម្តែងសេចក្តីទៀងទាត់ដាច់
ស្រេច ហៅថា និយម មាន ៥ សព្ទគឺ

ត “នោះ”; ឯត “នុំ, នុំហ្ន៎, ហ្ន៎, នេះ”; ឥម “នេះ”;
ឥតរ “ម្នាក់ទៀត, មួយទៀត, ក្រៅនេះ”; អម “ឯនោះ
(ឯណោះ)” ។

អនិយម

(៩៧) វិសេសនសព្វនាម ដែលសម្តែងសេចក្តីមិនទៀងទាត់មិន
ដាច់ស្រេច ហៅថា អនិយម មាន ១២ សព្ទគឺ

យ “ឯណា, ណា, ដែល”; អញ្ញ “ដទៃ, ឯទៀត”;
អញ្ញតរ, អញ្ញតម “ណាមួយ, ម្នាក់”, បរ “ដទៃ, ឯទៀត...”;
អបរ “ដទៃទៀត, ផ្សេងទៀត...”; កតរ, កតម “ណា,
ណាមួយ, ណាខ្លះ, អ្វី, ដូចម្តេច...”; ឯក “ពួកមួយ”; ឯកច្ច
“អ្នកខ្លះ, ពួកខ្លះ, ខ្លះ”, សព្វ “ទាំងពួង, ទាំងអស់, ទាំងមូល,
ទាំងស្រុង...”, តី “ណា, អ្នកណា, ដូចម្តេច, អ្វី...” ។

វិធីបំបែកវិសេសនសព្វធាម

បំបែកខាងអនិយមមុន

(៩៨) “យ” សព្វ ក្នុងបុរិស្ថបំបែកដូច្នេះ :

ឯកវចនៈ

ពហុវចនៈ

ប. យោ

យេ

ទុ. យំ

យេ

តិ. យេន

យេហិ

បិ. យស្ស

យេសំ, យេសានំ

បញ្ច. យស្មា, យម្ហា

យេហិ

ឆ. យស្ស

យេសំ, យេសានំ

ស. យស្មី, យម្ហិ

យេសុ

“យ” សព្វ ក្នុងឥត្ថិលិដ្ឋបំបែកដូច្នេះ :

ឯកវចនៈ

ពហុវចនៈ

ប. យា

យា

ទុ. យំ

យា

តិ. យាយ

យាហិ

បិ. យស្សា

យាសំ, យាសានំ

បញ្ច. យាយ

យាហិ

ឆ. យស្សា

យាសំ, យាសានំ

ស. យស្សំ (យាយំ)

យាសុ

“យ” សព្ទក្នុងនបំសកលិង្គ បំបែកដូច “យ” សព្ទក្នុងបំលិង្គ
ប្រែក្រៃតែ ប. ឯក. ជា “យំ” ប. ទុ. ពហុ. ជា “យានិ” ប៉ុណ្ណោះ ។

វិសេសនសព្ទនាម-អនិយម ១០ សព្ទគឺ អញ្ញ, អញ្ញតរ,
អញ្ញតម, បរ, អបរ, កតរ, កតម, ឯក, ឯកច្ច, សព្វ
និង ឧកយ “ទាំងពីរ” នេះ បំបែកដូច “យ” សព្ទក្នុងលិង្គទាំង ៣ ។

(៩៩) “តី” សព្ទគង់រូបនៅជា “តី” តែក្នុងនបំ. ប. ទុ. ឯក.
ប៉ុណ្ណោះ ក្រៅពីនោះផ្ទាស់ជា “ក” ហើយបំបែកក្នុងត្រៃលិង្គដូច យ-សព្ទ ។

វិធីបំបែក

វិសេសនសព្ទនាម-និយម

(១០០) “ឯត” សព្ទក្នុងបំលិង្គបំបែកដូច្នេះ

ឯកវចនៈ		ពហុវចនៈ
ប.	ឯសោ	ឯតេ
ទុ.	ឯតំ, ឯនំ	ឯតេ
ត.	ឯតេន	ឯតេហិ
ច.	ឯតស្ស	ឯតេសំ, ឯតេសានំ
បញ្ច.	ឯតស្មា, ឯតម្ហា	ឯតេហិ
ឆ.	ឯតស្ស	ឯតេសំ, ឯតេសានំ
ស.	ឯតស្មី, ឯតម្ហិ	ឯតេសុ

“ឯត” សព្ទក្នុងតត្ថិលិង្គបំបែកដូច្នេះ

ឯកវចនៈ	ពហុវចនៈ
ប. ឯសា	ឯតា
ទ. ឯតំ, ឯនំ	ឯតា
ត. ឯតាយ	ឯតាហិ
ច. ឯតស្សា, ឯតិស្សា, ឯតិស្សាយ	ឯតាសំ, ឯតាសានំ
បញ្ច. ឯតាយ	ឯតាហិ
ឆ. ឯតស្សា, ឯតិស្សា ឯតិស្សាយ	ឯតាសំ, ឯតាសានំ
ស. ឯតស្សំ ឯតិស្សំ, (ឯតាយំ)	ឯតាសុ
“ឯត” សព្ទក្នុងនបំសកលិង្គបំបែកដូច “ឯត” សព្ទក្នុងបុលិង្គ ប្លែកតែ ប. ឯក. ជា “ឯតំ”, ប. ទ. ពហុ. ជា “ឯតានិ”	

ប៉ុណ្ណោះ ។

(១០១) “ឥម” សព្ទក្នុងបុលិង្គបំបែកដូច្នេះ

ឯកវចនៈ	ពហុវចនៈ
ប. អយំ	ឥមេ
ទ. ឥមំ	ឥមេ
ត. ឥមិធា, អនេន	ឥមេហិ, (ឯហិ)

ឯកវចនៈ			ពហុវចនៈ		
ច.	ឥមស្ស, អស្ស		ឥមេសំ, ឥមេសានំ,	(ឯសំ)	
បញ្ច.	ឥមស្មា, ឥមម្ហា, អស្មា		ឥមេហិ, (ឯហិ)		
ឆ.	ឥមស្ស, អស្ស		ឥមេសំ, ឥមេសានំ,	(ឯសំ)	
ស.	ឥមស្មី, ឥមម្ហិ, អស្មី		ឥមេសុ, (ឯសុ)		

រូបសិទ្ធិ

១) ផ្លាស់ ឥម-សព្វក្នុង ប៉ុ. ឥ. និង សិ ជា អយំ, ក្នុងនប៉ុ.
ផ្លាស់ ឥម និង សិ និង អំ ជា ឥនំ ។

២) ឆា នៅខាងចុងផ្លាស់ ឥម ជា ឥមិ, ឬផ្លាស់ ឥម ជា អន
ហើយផ្លាស់ ឆា ជា ឯន ។

៣) ស, ស្មា, ស្មី នៅខាងចុង ផ្លាស់ឥម ជា អ បាន ខ្លះ ។

៤) ហិ, នំ, សុ, នៅខាងចុងផ្លាស់ អ របស់ ម នៃ ឥម ជា ឯ
ហើយផ្លាស់ នំ ជា សំ ។

“ឥម” សព្វក្នុងឥត្ថិលិង្គបំបែកដូច្នេះ

ឯកវចនៈ		ពហុវចនៈ	
ប.	អយំ	ឥមា	
ទ.	ឥមំ	ឥមា	
ត.	ឥមាយ	ឥមាហិ	
ច.	ឥមិស្សា, ឥមិស្សាយ, អស្សា	ឥមាសំ, ឥមាសានំ	

ឯកវចនៈ	ពហុវចនៈ
បញ្ច. ឥមាយ	ឥមាហិ
ឆ. ឥមិស្សា, ឥមិស្សាយ, អស្សា	ឥមាសំ, ឥមាសានំ
ស. ឥមិស្សំ, អស្សំ, (ឥមាយំ)	ឥមាសុ
<p>“ឥម” សព្ទក្នុងនបំសកលិដ្ឋំ បំបែកដូចក្នុងបំលិដ្ឋំ ប្លែកតែ ប.</p> <p>ឯក. ជា “ឥទំ”, ទុ. ឯក. ជា “ឥទំ”, ប. ទុ. ពហុ. ជា “ឥមាទិ”</p> <p>ប៉ុណ្ណោះ ។</p>	

(១០២) “អម្ម” សព្ទក្នុងបំលិដ្ឋំបំបែកដូច្នេះ

ឯកវចនៈ	ពហុវចនៈ
ប. អម្ម, អសុ	អម្ម
ទុ. អម្មំ	អម្ម
ត. អម្មនា	អម្មហិ
ច. អម្មស្ស, អម្មនោ	អម្មសំ, អម្មសានំ
បញ្ច. អម្មស្មា, អម្មម្ហា	អម្មហិ
ឆ. អម្មស្ស, អម្មនោ	អម្មសំ, អម្មសានំ
ស. អម្មស្មី, អម្មម្ហិ	អម្មសុ

“អម្ប” សព្វក្នុងតត្ថិលិង្គ បំបែកដូច្នេះ

ឯកវចនៈ	ពហុវចនៈ
ប. អម្ប, អស្ម	អម្ប
ទ. អម្មំ	អម្ម
ត. អម្មយា	អម្មហិ
ច. អម្មស្សា	អម្មសំ, អម្មសានំ
បញ្ច. អម្មយា	អម្មហិ
ឆ. អម្មស្សា	អម្មសំ, អម្មសានំ
ស. អម្មស្សំ, (អម្មយំ)	អម្មសុ

“អម្ប” សព្វក្នុងនបំសកលិង្គ បំបែកដូចក្នុងបំលិង្គ ប្លែកតែ ប.
 ទ. ឯក. ជា “អទំ”, ពហុ. ជា “អម្មនិ” ប៉ុណ្ណោះ ។

អព្យយសព្វ

(១០៣) សព្វដែលមិនវិនាសប្រែប្រួល ចាកភាពដើមរបស់ខ្លួន
 ហៅថា “អព្យយសព្វ” ប្រែថា “សព្វមិនវិនាស” ឬហៅថា
 “អលិង្គ” ប្រែថា “(សព្វ) គ្មានលិង្គ” គឺនឹងកំណត់ថាលិង្គណាមួយ
 ពុំបានឡើយ ។

អព្យយសព្វ ចែកចេញជា ៣ ពួក គឺជា ឧបសគ្គ ១ ពួក, ជា
 និទាត ១ ពួក, ជា បច្ច័យ ១ ពួក ។

ឧបសគ្គ

ឧបសគ្គៈនោះមាន ២០ សព្ទគឺ

- អតិ កន្លង់, ក្រែ, ក្រែពេក, ពេក,.....
- អធិ ក្រែលែង, ក្រែពេក, លើសលប់, លើសលែង, សង្កត់,.....
- អនុ តាម, តូច, បន្ទាប់, រង់, ក្រោយ, បណ្តោយ, លំដាប់,.....
- អប ប្រាស, គេច, ជៀស,.....
- អបិ ឬ បិ^(១) ជិត, ខាងលើ...
- អភិ ក្រែពេក, ធំ, ចំពោះ, ឆ្ពោះ, ខាងមុខ,.....
- អវ ឬ ឱ ចុះ, ចុះក្រោម, ទាប, ស្រេច,.....
- អា ទូទៅ, សព្វ, ក្រែលែង,.....
- ឧ ឡើង, ខ្ពស់, ក្រៅ,.....
- ឧប ជិត, ចូល, ចូលទៅជិត, មាំ, ស៊ប់,.....
- ឧ អាក្រក់, ក្រ, កម្រ, លំបាក, (ពិបាក),.....
- និ ចេញ, មិនសល់, មិនមាន, ឥត,.....
- នី ចេញ, ចូល, ចុះ,.....
- ប ទូទៅ, ខាងមុខ, ចេញ, មុន,.....
- បដិ ឬ បតិ ចំពោះ, តប, ត, ប្រាស, ត្រឡប់,.....
- បរា ខាងមុខ,.....

១ អបិ ឬ បិ ទាំង ២ សព្ទនេះប្រើជានិបាតក៏បាន ។

បរិ ជុំ, ជុំវិញ, គ្រប់គ្រាន់, ស្រេច,.....
 វិ ផ្សេង, ប្លែក, ច្បាស់, ជាក់, ប្រាកដ,.....
 សំ ព្រម, ជាមួយ, ល្អ, ប្រពៃ,.....
 សុ^(១) ងាយ, ស្រួល, ស្រណុក, ល្អ, ប្រពៃ, ណាស់, ម៉្លេះ,
 អ្វីម៉្លេះ,....

និបាត

និបាតនោះ មានច្រើនជាអនេកមាននិបាតប្រាប់សេចក្តីជាអាល្លឺបនៈ
 ជាដើម (ចូរមើលកថាយន្ទបត្តម្ភកៈ និងសម្ពន្ធមាលា) ។

បច្ច័យ

បច្ច័យនោះមាន ២២ តួ គឺ តោ, ត្រ, តួ, ហ, ឆ, ជិ, ហី,
 ហំ, ហិញ្ចំ, វ, ទា, ទាជិ, រហិ, ធុនា, ទាចំ, ផ្ទ, ផ្ទុ,
 តវ, តុំ, ត្វា, ត្វាជ, ត្វន, (ចូរមើលកថាយន្ទបត្តម្ភកៈផង) ។

អព្យយសព្ទចប់

ចប់នាមនិទ្ទេសទី ២ តែប៉ុណ្ណោះ ។

១. សុ នេះ ប្រើជានិបាតក៏បានដូច អបិ ឬ បិ ដែរ ។

សមាសនិទ្ទេសទី ៣

សមាស

(១០២) នាមសព្ទតាំងពី ២ បទឡើងទៅ ដែលបំប្លែងរួមចូលគ្នា ជាបទមួយ ហៅថា “សមាស” ។ នោះ សំដែងដោយកិច្ចមានពីរយ៉ាង គឺ លុត្តសមាស ១, អលុត្តសមាស ១, សមាសដែលលុបវិភត្តិ ចេញ ហៅថា លុត្តសមាស ឧ. រាជបុត្តោ “កូននៃស្តេច”, សមាសដែលមិនលុបវិភត្តិហៅថា អលុត្តសមាស ឧ. ឧរសិ-
លោមោ “(បុរស) មានរោម ត្រង់ទ្រូង” ។

សមាស បើសំដែងដោយឈ្មោះមាន ៦ យ៉ាងគឺ កម្មធារយៈ ១, ទិគ្គ ១, តប្បុរិសៈ ១, ទូន្ទៈ ១, អព្យយីការៈ ១, ពហុព្វីហិ ១ ។

កម្មធារយសមាស

(១០៥) នាមសព្ទពីរបទ ដែលមានវិភត្តិនិងវចនៈស្មើគ្នា បទ ១ ជានាមនាមជាតួប្រធាន, បទ ១ ជាគុណនាម ឬជានាមនាម ជាតួ វិសេសនៈ ឬក៏ជាគុណនាមទាំងពីរបទ មានបទឯទៀតជាប្រធាន ដែលបំប្លែងចូលជាបទ ១ ហៅថា កម្មធារយសមាស មាន ៦ យ៉ាងគឺ វិសេសនបុព្វបទ ១, វិសេសនុត្តរបទ ១, វិសេសនោភយបទ ១, វិសេសនោបមបទ ១, សម្ភារនបុព្វបទ ១, អវិជារណបុព្វបទ ១ ។

វិសេសនបុព្វបទ

កម្មធារយសមាសដែលមានបទវិសេសនៈនៅខាងដើម មានបទខាង
ចុងជាប្រធាន ហៅថា វិសេសនបុព្វបទ ឧ. មហាឆ្កោ បុរិសោ =
មហាបុរិសោ “បុរសធំ” ។

សមាសនេះ ជួនណាមួយលោកលុបអក្ខរៈរបស់បទវិសេសនៈចេញខ្លះ
ទុកឲ្យសល់នៅតែ ១ តួខាងដើមក៏មាន ឧ. កុច្ឆិតា ទិដ្ឋិ ^(១)
កុទិដ្ឋិ “ទិដ្ឋិដែលបណ្ឌិតគួរខ្លើម” ។

វិសេសនុត្តរបទ

កម្មធារយសមាសដែលមានបទវិសេសនៈនៅខាងចុង មានបទ
ខាងដើមជាប្រធាន ហៅថា វិសេសនុត្តរបទ ឧ. បុរិសោ ឧត្តមោ =
បុរិសុត្តមោ “បុរសខ្ពង់ខ្ពស់” ។

១- សញ្ញាគឺ (=ឬ>) នេះ ក្នុងទីដទៃត្រូវអានថា “ជា, ទៅជា, តភ្ជាប់ជា,
តែក្នុងទីនេះ គ្រាន់តែដាក់មករាំង ដើម្បីឲ្យអ្នកសិក្សាដំបូងងាយយល់បទរាយ និងបទរួម
សមាសប៉ុណ្ណោះ ឯសញ្ញា (=ឬ>) ក្នុងវិគ្គហៈសមាសនេះ មិនមែនឲ្យទន្ទេញសូត្រថា
ដូច្នោះទេ គឺមិនត្រូវឲ្យទន្ទេញសូត្រថា មហាឆ្កោ បុរិសោ ជា ឬ ទៅជា មហាបុរិសោ ទេ ។
សូមឲ្យទន្ទេញសូត្រថា មហាឆ្កោ បុរិសោ មហាបុរិសោ ដូច្នេះវិញ ទើបត្រឹមត្រូវតាមក្បួន
វិគ្គហៈក្នុងបាលីវេយ្យាករណ៍ ។ សូម្បីវិគ្គហៈក្នុងតទ្ធិតនិទ្ទេស និង កិតកនិទ្ទេស
ក៏មានន័យដូចគ្នានឹងសមាសនេះដែរ ។

វិសេសនោកយបទ

កម្មធារយសមាសដែលមានបទទាំងពីរជាវិសេសនៈមានបទឯទៀត
ជាប្រធាន ហៅថា វិសេសនោកយបទ ឧ. សីតញ្ច ឧណ្ហញ្ច =
សីតុណ្ហ (ហ្មង) “(ទី) ទាំងត្រជាក់ទាំងក្តៅ” ។

វិសេសនោបមបទ

កម្មធារយសមាសដែលមានបទវិសេសនៈជាឧបមា ហៅថា វិសេ-
សនោបមបទ, មាន ២ យ៉ាងគឺ

ដែលមានបទឧបមានៅខាងដើម ហៅថាឧបមាបុព្វបទ ឧ. សង្ខី
តវ បណ្ណារំ = សង្ខីបណ្ណារំ (ទីរំ) “(ទីកដោះស្រស់) សង្ខតស័ង្ខ”

ដែលមានបទឧបមានៅខាងចុង ហៅថាឧបមាទុត្តរបទ ឧ. នហ
សីហោ តវ = នរសីហោ “នរៈដូចជាសត្វសីហាៈ” ។

សម្ភារនបុព្វបទ

កម្មធារយសមាសដែលក្នុងវិគ្គហៈមានបទប្រកបដោយ ឥតិ-សព្វ
ជា សម្ភារនៈ “គ្រឿងលើកសរសើរ ឬ ស្មារ” នៅខាងដើម, មានបទ
ខាងចុងជាប្រធាន ហៅថា សម្ភារនបុព្វបទ ឧ. ខត្តិយោ (អបំ)
ឥតិ មាណោ = ខត្តិយមាណោ “មានៈថា (អញ) ជាក្សត្រិយ៍” ។

អវធារណបុព្វបទ

កម្មធារយសមាស ដែលក្នុងវិគ្គហៈមានបទប្រកបដោយ ឯវ-សព្ទ
 “សព្ទជាគ្រឿងឃាត់នូវសេចក្តីឯទៀត” នៅខាងដើម, មានបទខាងចុង
 ជាប្រធាន ហៅថា អវធារណបុព្វបទ ឧ. ពុទ្ធា ឯវ រតនំ = ពុទ្ធ-
 រតនំ” កែវ គឺ ព្រះពុទ្ធ” ។

ទិគុសមាស

(១០៦) វិសេសនបុព្វបទកម្មធារយសមាសនុ៎ះ កាលបើមាន
 សង្ខ្យាសព្ទជាបទវិសេសនៈនៅខាងដើម ក៏ត្រូវបំប្លែងឈ្មោះថា “ទិគុ-
 សមាស” វិញ, មាន ២ យ៉ាងគឺ សមាហរទិគុ ១, អសមាហរទិគុ ១ ។

សមាហរទិគុ

ទិគុសមាស ដែលបំប្លែងនាមសព្ទ មានសេចក្តីជាពហុវចនៈ
 ធ្វើឲ្យក្លាយជាឯកវចនៈ នប្បុសកលិង្គវិញ ហៅថា សមាហរទិគុ
 ឧ. តយោ លោកា = តិលោកំ “លោកបី” ។

អសមាហរទិគុ

ទិគុសមាសដែលមិនបំប្លែងនាមសព្ទឲ្យជាឯកវចនៈ នប្បុសកលិង្គ
 ហៅថា អសមាហរទិគុ ឧ. ឯកោ បុគ្គលោ = ឯកបុគ្គលោ
 “បុគ្គលម្នាក់” ។

តប្បវិសសមាស

(១០៧) នាមសព្ទដែលផ្សំនឹងវិកត្តិនាម មានទុតិយាវិកត្តិជាដើមហើយបំប្លែងរួមចូលជាបទមួយនឹងបទខាងចុង ដែលមានវិកត្តិផ្សេងគ្នាហៅថា តប្បវិសសមាស មាន ៦ យ៉ាងគឺ ទុតិយាតប្បវិសៈ ១, តតិយាតប្បវិសៈ ១, ចតុត្ថិតប្បវិសៈ ១, បញ្ចមីតប្បវិសៈ ១, ឆដ្ឋិតប្បវិសៈ ១, សត្តមីតប្បវិសៈ ១, រាប់ឧកយតប្បវិសៈ ១ បញ្ចូលមកផងជា ៧ យ៉ាង ។

ទុតិយាតប្បវិសៈ សុខំ បត្តោ=សុខប្បត្តោ (ជនោ)
 “(ជន) ដល់ហើយនូវសេចក្តីសុខ” ។

តតិយាតប្បវិសៈ សល្លេន វិទ្ធោ = សល្លវិទ្ធោ (មិតោ)
 “(មិត) ដែលសរមុតហើយ” ឬ “(មិត) ដែលព្រានបាញ់ហើយដោយសរ ។

ចតុត្ថិតប្បវិសៈ កបិណស្ស ទុស្សំ = កបិណទុស្សំ
 “សំពត់ដើម្បីកបិន” ឬ “សំពត់ (ដែលជននាំមកហើយ) ដើម្បីកបិន” ។

បញ្ចមីតប្បវិសៈ រញ្ញា ភយំ = រាជភយំ ភ័យអំពីស្តេច” ។

ឆដ្ឋិតប្បវិសៈ រញ្ញា បុត្តោ = រាជបុត្តោ “កូននៃស្តេច” ។

សត្តមីតប្បវិសៈ រូបេ សញ្ញា = រូបសញ្ញា “សេចក្តីសំគាល់ក្នុងរូប” ។

ឧកយតប្បវិស

កម្មធារយសមាសក្តី ទិគុសមាសក្តី បើមាន “ន” និបាតសព្ទនៅ
 ខាងដើម ដែលផ្លាស់ធ្វើជា “អ” ឬជា “អន” នោះ បែរជាឲ្យឈ្មោះថា
 ឧកយតប្បវិសសមាស ទៅវិញ ឧ. ន ព្រាហ្មណោ =
 អព្រាហ្មណោ “ព្រាហ្មណ៍ មិនមែន គឺមិនមែនព្រាហ្មណ៍” ។ ន
 អរិយោ = អនរិយោ “ព្រះអរិយៈ មិនមែន គឺមិនមែនព្រះអរិយៈ ។
 សមាសនេះបើមិនហៅថា ឧកយតប្បវិស នឹងហៅថា
 “នបុព្វបទកម្មធារយសមាស” ដូច្នេះវិញក៏បាន ។

ទូន្មសមាស

(១០៨) នាមសព្ទតាំងពីពីរបទឡើងទៅ ដែលមានវិភក្តិស្មើគ្នា
 បំប្រួញចូលជាបទ ១ ហៅថា ទូន្មសមាស, មាន ២ យ៉ាងគឺ សមា-
 ហារទូន្មៈ ១, អសមាហារទូន្មៈ ១ ។

សមាហារទូន្ម

ទូន្មសមាសដែលបំប្រួញនាមសព្ទបទខាងចុងបំផុត, ទោះជាបំណិដ្ឋ-
 ក្តី ឥត្តិលិដ្ឋក្តី, ឲ្យជានបំណិដ្ឋ ឯកវចនៈ ឬសព្ទខាងចុងបំផុត ដែល
 ជានបំណិដ្ឋស្រាប់ ក៏ឲ្យនៅជានបំណិដ្ឋ ឯកវចនៈដូចដែល ហៅថា
 សមាហារទូន្មៈ ឧ. សមថោ ច វិបស្សនា ច=សមថវិប-
 ស្សនំ “សមថៈនិងវិបស្សនា” ។ បន្ថែម ច បុប្ផ ច ផលំ ច=
 បន្ថែមបុប្ផផលំ “ស្វីកនិងផ្កានិងផ្លែ” ។

អសមាហារទ្វន្ទ

ទ្វន្ទសមាស ដែលបំប្រួញនាមសព្ទបទខាងចុងបំផុត ឲ្យជាពហុ-
 វចនតាមដំណើរលិង្គ ឬដែលមិនបំប្រួញនាមសព្ទបទខាងចុងបំផុតឲ្យ
 ជានបំសកលិង្គឯកវចនៈ ហៅថា អសមាហារទ្វន្ទ ឧ. សមណោ
 ច ព្រាហ្មណោ ច = សមណាព្រាហ្មណា “សមណៈ និង ព្រាហ្មណ៍
 ទាំងឡាយ” លាភោ ច សក្កាហោ ច = លាភសក្កាហោ “លាភៈ
 និងសក្ការៈ” ។

អព្យយីការសមាស

(១០៩) សមាសដែលមានឧបសគ្គៈ ឬ និបាតនៅខាងដើមហើយ
 ជានបំសកលិង្គ, បើទុកជាពហុវចនៈ ក៏មានអាការៈជានបំសកលិង្គឯកវចនៈ
 ហៅថា អព្យយីការសមាស មានពីរយ៉ាងគឺ ឧបសគ្គបុព្វកៈ ១,
 និបាតបុព្វកៈ ១ ។

ឧបសគ្គបុព្វកៈ

អព្យយីការសមាស ដែលមានឧបសគ្គៈនៅខាងដើម ហៅថា
 ឧបសគ្គបុព្វកៈ ឬឧបសគ្គបុព្វកាព្យយីការៈ ឧ. នករស្ស សមីបំ =
 ឧបនករ “ទីជិតនៃនគរ” ។

និទានបុព្វកៈ

អព្យយីការវសមាស ដែលមាននិបាតនៅខាងដើម ហៅថានិបាត-
បុព្វកៈ ឬនិបាតបុព្វកាព្យយីការៈ ឧ. វុទ្ធានំ បដិចាជិ=យថា-
វុទ្ធានំ “(លំដាប់នៃជនចម្រើន, លំដាប់នៃជនចាស់)” ។

ពហុព្វីហិសមាស

(១១០) សមាសដែលមានបទឯទៀត ស្ទុះពីក្នុងវិគ្គហៈចេញមក
ជាប្រធាន ហៅថា ពហុព្វីហិសមាស មាន ៦ យ៉ាង គឺទុតិយាពហុព្វីហិ ១^(១)
តតិយាពហុព្វីហិ^(១) ១, ចតុត្ថីពហុព្វីហិ ១, បញ្ចមីពហុព្វីហិ ១,
ឆដ្ឋីពហុព្វីហិ ១, សត្តមីពហុព្វីហិ ១^(១) ។

ទុតិយាពហុព្វីហិ

កំណត់យកបទជាទុតិយាវិកត្តិក្នុងវិគ្គហៈ ដែលស្ទុះចេញជាប្រធាន
នៃបទសមាស ជាគ្រឿងសម្គាល់ដូច្នេះ អាគតា សមណា យំ
សោ=អាគតសម្មមណោ (អារាមោ) “(អារាម) មានស-
មណៈមកហើយ” ។

១- ពហុព្វីហិ ទាំង ៦ នេះនឹងពោលតាមប្រភេទថា តុល្យាធិករណពហុព្វីហិក៏បានគឺ
ហៅថា ទុតិយាតុល្យាធិករណពហុព្វីហិ ១, តតិយាតុល្យាធិករណពហុព្វីហិ ១ ។ ល ។ សត្ត-
មីតុល្យាធិករណពហុព្វីហិ ១ ។

តតិយាពហុព្វីហិ

កំណត់យកបទជាតតិយាវិភត្តិ ក្នុងវិគ្គហៈ ដែលស្ទុះចេញជាប្រធាន
នៃបទសមាសជាគ្រឿងសម្គាល់ដូច្នេះ ទិតានិ សង្ខិយានិ យេន
សោ=ទិទិស្ខិយោ (សមណោ) (សមណៈ) មានឥន្ទ្រិយឈ្នះហើយ ។

ចតុត្ថីពហុព្វីហិ

កំណត់យកបទជាចតុត្ថីវិភត្តិក្នុងវិគ្គហៈ ដែលស្ទុះចេញជាប្រធាននៃ
បទសមាសជាគ្រឿងសម្គាល់ដូច្នេះ ទិទ្មោ សុទ្ធោ យស្ស សោ=
ទិទ្មសុទ្ធោ (រាជា) “ (ស្តេច) មានស្វយគឺអ្នកនគរថ្វាយហើយ ។

បញ្ចមីពហុព្វីហិ

កំណត់យកបទជាបញ្ចមីវិភត្តិក្នុងវិគ្គហៈ ដែលស្ទុះចេញជាប្រធាន
នៃបទសមាស ជាគ្រឿងសម្គាល់ដូច្នេះ និក្ខតា ជនា យស្មា
សោ = និក្ខតជនោ (តាមោ) “ (ស្រុក) មានជនចេញហើយ ។

ឆដ្ឋីពហុព្វីហិ

កំណត់យកបទជាឆដ្ឋីវិភត្តិក្នុងវិគ្គហៈ ដែលស្ទុះចេញជាប្រធាននៃ
បទសមាសជាគ្រឿងសម្គាល់ដូច្នេះ ទីណា អាសវា យស្ស
សោ = ទីណាសវោ (ភិក្ខុ) “ (ភិក្ខុ) មានអាសវៈអស់ហើយ ។

ឆដ្ឋីឧបមាពហុព្វីហិ

សមាសដែលមានបទបឋមាវិភត្តិជាឧបមា មានឆដ្ឋីវិភត្តិក្នុងវិគ្គហៈ
 ស្កុះចេញជាប្រធាន ហៅថា ឆដ្ឋីឧបមាពហុព្វីហិ ឧ. សុវណ្ណ-
 វណ្ណា ឥវ វណ្ណា យស្ស សោ=សុវណ្ណវណ្ណា (តថា-
 កតោ) “(ព្រះតថាគត) មានសម្បុរដូចជាសម្បុរនៃមាស” ។

នបុព្វបទឆដ្ឋីពហុព្វីហិ

ឆដ្ឋីពហុព្វីហិសមាសដែលមានសេចក្តីជាបដិសេធ; លោកឲ្យ
 ឈ្មោះថា នបុព្វបទឆដ្ឋីពហុព្វីហិ ឧ. នត្ថិ តស្ស សមោតិ=
 អសមោ (តថាកតោ) “(ព្រះតថាគត) មានបុគ្គលស្មើមិនមាន”=
 (តតមានបុគ្គលស្មើ) ។

ឆដ្ឋីភិន្នាធិករណពហុព្វីហិ

ពហុព្វីហិសមាសដែលមានវិគ្គហៈ កំណត់ដោយបទមានវិភត្តិផ្សេង
 គ្នា គឺមានបទជាទុតិយា ឬ តតិយា ឬ សត្តមីវិភត្តិ សម្ពន្ធចូលនឹងបទ
 បឋមាវិភត្តិ ហើយមានបទជាឆដ្ឋីវិភត្តិ ស្កុះចេញមកជាប្រធាន ហៅថា
 ឆដ្ឋីភិន្នាធិករណពហុព្វីហិ ឧ. ឯករត្ថិ វាសោ អស្សាតិ=ឯក-
 រត្ថិវាសោ (ជនោ) “(ជន) មានកិរិយានៅអស់យប់មួយ” ។
 សមាធនេន សំវាសោ អស្សាតិ = សមាធនសំវាសោ

(ជនោ) “(ជន) មានកិរិយានៅរួមដោយជនស្មើគ្នា” ។ អសិ ហត្ថេ យស្ស
សោ=អសិហត្ថោ (យោជោ) “(ទាហាន) មានជាវត្ថុផងដែរ” ។

សត្តមីពហុព្វីហិ

កំណត់យកបទជាសត្តមីវិភត្តិក្នុងវិគ្គហៈ ដែលស្ទុះចេញជាប្រធាននៃ
បទសមាសជាគ្រឿងសម្គាល់ដូច្នេះ សម្បជ្ជាជិ សស្សាជិ យស្មី
សោ=សម្បជ្ជសស្សោ (ជនបទោ) “(ជនបទ) មាន
សំទូងដល់ព្រមហើយ” ។

សហបុព្វបទពហុព្វីហិសមាស

សមាសដែលមានដំណើរវិគ្គហៈជាកត្តាសាធនៈ ប៉ុន្តែដោយសារ
មានសហ-សព្ទនៅខាងដើមជាគ្រឿងសម្គាល់ ក៏កំណត់ឲ្យឈ្មោះថា
សហបុព្វបទពហុព្វីហិទៅវិញ ឧ. សហ បុត្តេន យោ វត្តតីតិ=
សបុត្តោ (បិតា) “(បិតា) ប្រព្រឹត្តទៅមួយអង្វើដោយកូន=
(បិតា ព្រមទាំងកូន)” ។

វិកប្បសមាស

(១១១) សមាសដែលមាន វា-សព្ទ (វិកប្ប) ដែលប្រែ
ថា “ឬ” នៅក្នុងចន្លោះកណ្តាល ហៅថា វិកប្បសមាស ឧ.

ឌីហាំ វា តីហាំ វា = ឌីហាតីហាំ “ថ្ងៃពីរបីថ្ងៃបី”=(ពីរថ្ងៃបីថ្ងៃ),
 មតោ វា អមតោ វា = មតាមតោ (ធារតោ) “(ភ្លើង)
 ស្លាប់ឬមិនស្លាប់” ។ បើរាប់វិកប្បសមាសនេះបញ្ចូលផង ត្រូវជាសមាស
 សម្ព័ន្ធដោយឈ្មោះទាំងអស់មាន ៧ យ៉ាង ។

ឯកសេសសមាស

(១១២) អសមាហរទ្ធន្ទសមាស ដែលលុបបទឯទៀតចេញទុក
 ឲ្យនៅសល់តែមួយបទហៅថា ឯកសេសសមាស។ នេះ សម្ព័ន្ធ
 តាមប្រភេទនៃវិធីលុបមាន ២ យ៉ាងគឺ បុព្វេកសេស ១, បរេកសេស ១ ។

បុព្វេកសេស

សមាសដែលលុបបទខាងចុងទុកឲ្យសល់នៅបទខាងដើម ហៅថា
 បុព្វេកសេស ឧ. ឧបាសកោ ច ឧបាសិកា ច = ឧបា-
 សកា “ឧបាសក និងឧបាសិកាទាំងឡាយ” ។

បរេកសេស

សមាសដែលលុបបទខាងដើម ទុកឲ្យសល់បទខាងចុង ហៅថា
 បរេកសេស ឧ. ឧបាសកោ ច ឧបាសិកា ច = ឧបា-
 សិកា “ឧបាសក និង ឧបាសិកាទាំងឡាយ” ។

សមាសនេះ សម្តែងតាមប្រភេទនៃរូបសព្វដែលឲ្យសល់មានពីរ
យ៉ាងគឺ សរូបេកសេស ១, វិរូបេកសេស ១ ។

សរូបេកសេស

សមាសដែលមានរូបសព្វស្មើគ្នា គឺទាំងពីរបទជាសព្វមានរូបតែ
មួយ ហៅថា សរូបេកសេស ឧ. បុរិសោ ច បុរិសោ ច =
បុរិសោ “បុរស និង បុរសទាំងឡាយ” ។

វិរូបេកសេស

សមាសដែលមានរូបសព្វខុសគ្នា គឺទាំងពីរបទជាសព្វមានរូបផ្សេង
គ្នា ប៉ុន្តែមានសេចក្តីជាគូនឹងគ្នា ហៅថា វិរូបេកសេស ឧ. មាតា ច
បិតា ច=មាតរោ ឬ បិតរោ “មាតា និង បិតាទាំងឡាយ” ។
សារីបុត្តោ ច មោគ្គល្លាដោ ច=សារីបុត្តា ឬ មោគ្គល្លា-
ដោ “ព្រះសារីបុត្រនិងព្រះមោគ្គល្លានទាំងឡាយ” ។ ឬសព្វ
ដែលទុកឲ្យសល់នោះ ជាសព្វផ្ទាស់រូបឲ្យខុសចាករូបដើមរបស់សព្វទាំង
ពីរក្នុងវិគ្គហៈ ក៏ហៅថា វិរូបេកសេសដែរ ឧ. ទស ច ទស
ច=វីស “ដប់និងដប់” គឺ “២០” ។ ទស ច ទស
ច ទស ច=តិស “ដប់ និង ដប់ និង ដប់” គឺ “៣០”...។

សមាសមានផ្ទៃ

(១១៣) សមាសលាយគ្នាតាំងពី ២ សមាសឡើងទៅ ដែល បំប្លែងចូលគ្នាជាបទមួយហៅថា សមាសមានផ្ទៃ។ នោះចែក ចេញជា ២ យ៉ាងគឺ សមាសធំ ១, សមាសតូច ១ ។ ទាំង ពីរនេះ គ្មានកំណត់ឈ្មោះសមាសទេ អាចប្រព្រឹត្តទៅបានគ្រប់សមាស ទាំង ៦ ឬទាំង ៧ គឺចង់ជាកម្មនារយៈ, ទិគ្គ, តប្បវិសៈ, ទូន្មៈ, អព្យយើការៈ, ពហុព្វីហិសមាស និងវិកប្បសមាស ណាមួយបាន ទាំងអស់ ស្រេចហើយតែសព្វនោះ ។ ណែនាំឲ្យប្រែ ។ មួយទៀត ក្នុងសមាសមានផ្ទៃនោះ មានតែសមាសមួយទេ ដែលចាត់ជាសមាសធំ ចំណែកសមាសតូចនោះមិនមានកំណត់ចំនួនទេ ចង់មានប៉ុន្មានសព្វ ប៉ុន្មានសមាសក៏ដោយ ក៏ចាត់ជាផ្ទៃនៃសមាសធំទាំងអស់ ស្រេចតែ រូបសព្វនិងពាក្យប្រែអនុលោមទៅយ៉ាងណា ។

តាមរោងហារខ្មែរយើងហៅថា “សមាសមានផ្ទៃ” ក៏បាន ថា “សមាសធំម” ក៏បាន, ថា “សមាសធំ” ក៏បាន, ថា “សមាសក្រៅ” ក៏បាន ។

អ្នករៀនត្រូវស្គាល់ពាក្យដែលជាគូនឹងគ្នា ទើបចូលចិត្តយល់ច្បាស់ នូវសមាសនេះ ដោយឥតកំនត់ប្រឡំគឺ

សមាសមានផ្ទៃ	ជាតួនឹង	សមាសផ្ទៃ
សមាសដើម (មេ)	"	សមាសកូន
សមាសធំ	"	សមាសតូច
សមាសក្រៅ	"	សមាសក្នុង

សមាសដែលប្រែមុនគេ តែតាំងវិគ្គហៈក្រោយគេ ហៅថា សមាសមានផ្ទៃ (ឬសមាសដើម, សមាសធំ, សមាសក្រៅ), សមាសដែលប្រែក្រោយគេ តែតាំងវិគ្គហៈមុនគេ ហៅថា សមាសផ្ទៃ (ឬសមាសកូន, សមាសតូច, សមាសក្នុង); តួយ៉ាងដូច ឧទាហរណ៍ "សេះមានកំលាំងខ្សោយ" បទនេះ មាន សមាស ២ គឺឆដ្ឋិតុល្យាធិករណាពហុព្វីហិ ១, វិសេសនបុព្វបទកម្មធារយ-សមាស ១ ។ ក្នុងសមាសទាំងពីរនេះ វិ. បុ. កម្ម. ចាត់ជា សមាសធំ គឺសមាសមានផ្ទៃ ព្រោះប្រែមុនតាំងវិគ្គហៈក្រោយ, ឆ. តុ. ព. ជាសមាសតូច គឺសមាសផ្ទៃ ព្រោះប្រែក្រោយតាំងវិគ្គហៈមុន ។ ចូរមើលវិគ្គហៈដូចតទៅនេះ ៖

-៩៧-

២. តុ. ៣. ធុ: ធុដំ ពលំ យស្ស សោ=ធុព្វលោ
(អស្សោ)

វិ. បុ. ភិម្ម. ធុព្វលោ ច សោ អស្សោ ចាតិ=
ធុព្វលស្សោ ។

ចប័សមាសនិទ្ទេសទី ៣

តែប៉ុណ្ណោះ ។

តទ្ធិតនិទ្ទេសទី ៤

តទ្ធិត

(១១២) សព្វមានចំនួន ២ ចុះបច្ច័យជាជំនួយមក ហើយលុបសព្វ
មួយខាងចុងចេញ ទុកតែមួយខាងដើម, ផ្សំជាមួយនឹងបច្ច័យ ដើម្បីឲ្យ
ខ្លីស្រួលថា ហៅថា តទ្ធិត ។ នោះ និយាយដោយសង្ខេប មាន
៣ យ៉ាងគឺសាមញ្ញតទ្ធិត ១, ភាវតទ្ធិត ១, អព្យយតទ្ធិត ១ ។

សាមញ្ញតទ្ធិត

សាមញ្ញតទ្ធិតចែកចេញជា ១៥ យ៉ាង គឺគោត្តតទ្ធិត ១, តរត្យាទិតទ្ធិត១,
រាគាទិតទ្ធិត ១, ជាតាទិតទ្ធិត ១, សមូហាទិតទ្ធិត ១, ឋានតទ្ធិត ១, ឧបមា-
តទ្ធិត ១, និស្សិតតទ្ធិត ១, ពហុលតទ្ធិត ១, សេដ្ឋតទ្ធិត ១, តទស្សត្ថិ-
តទ្ធិត ១, បកតិតទ្ធិត ១, បុរណតទ្ធិត ១, សង្ឃាតទ្ធិត ១, វិភាគតទ្ធិត ១ ។

គោត្តតទ្ធិត

(១១២) ក្នុងគោត្តតទ្ធិតមានបច្ច័យ ៨ គឺ ណ, ណាយន, ណាន
ណេយ្យ, ណិ, ណិក, ណវ, ណេវ ។

ណៈ វសិដ្ឋស្ស អបច្ចំ=វាសិដ្ឋោ (ជនោ) "(ជន)
ជាកូននៃវសិដ្ឋៈ"=(ជនជាពូជពង្សនៃវសិដ្ឋ=វសិដ្ឋគោត្ត) ។

ណាយនៈ វច្ឆស្ស អបច្ចំ=វច្ឆាយនោ (ជនោ) "(ជន)
ជាកូននៃវច្ឆៈ" ។

ណានៈ កត្តស្ស អបច្ចំ=កត្តាដោ (ជនោ)

“(ជន) ជាពូជពង្សនៃកច្ចៈ” ។

ណេយ្យៈ កត្តិកាយ អបច្ចំ=កត្តិកេយ្យោ (ជនោ)

“(ជន) ជាកូននៃស្រីឈ្មោះកត្តិកា” ។

ណិៈ ទត្តស្ស អបច្ចំ=ទត្តិ (ជនោ) “(ជន)

ជាពូជពង្សនៃទត្តៈ” ។

ណិកៈ សក្យបុត្តស្ស អបច្ចំ=សក្យបុត្តិកោ

(ជនោ) “(ជន) ជាកូននៃសក្យៈ” ។

ណវៈ ឧបកុស្ស អបច្ចំ=ឧបករោ (ជនោ)

“(ជន) ជាពូជពង្សនៃឧបកុ” ។

ណេវៈ វិធរាយ អបច្ចំ=វេជវេរោ (ជនោ) “(ជន)

ជាពូជពង្សនៃស្រីវិធរា”=(ស្រីមេម៉ាយ) ។

តត្ថាទិទ្ធិត

(១១៦) តត្ថាទិទ្ធិតនេះចែកចេញជាឈ្មោះមាន ២៧ យ៉ាង
គឺតតិទ្ធិត ១^(១), សំសដ្ឋតិទ្ធិត ១, បរតិទ្ធិត ១,^(១) វហតិទ្ធិត ១^(១),

១- ឈ្មោះតតទ្ធិត, បរតទ្ធិត វហតទ្ធិត ក៏បាន (តាមគម្ពីរសព្ទសាស្ត្រ) ។

វេសតិភិទ្ធិត ១^(១), ជាតិភិទ្ធិត ១, អជីតភិទ្ធិត ១, កតិភិទ្ធិត ១,
 វត្តតិភិទ្ធិត ១^(១), សន្និធានភិទ្ធិត ១, និយុត្តភិទ្ធិត ១, សិប្បភិទ្ធិត ១,
 ភណ្ឌភិទ្ធិត ១ ជីវតិភិទ្ធិត ១^(១), ហត្ថភិទ្ធិត ១, ពន្ធភិទ្ធិត ១,
 អាវុធភិទ្ធិត ១, អាពាធភិទ្ធិត ១, បសន្នភិទ្ធិត ១, សន្តកភិទ្ធិត ១,
 កីតភិទ្ធិត ១, បរិមាណភិទ្ធិត ១, វាសិតភិទ្ធិត ១, អរហតិភិទ្ធិត ១^(១) ,
 ទិព្វតិភិទ្ធិត ១^(១) វិទិតភិទ្ធិត ១, សំវត្តតិភិទ្ធិត ១^(១) ។ តទ្ធិតទាំង
 ២៧ នេះ ចុះតែ ណិក-បច្ច័យមួយ ដូចគ្នាទាំងអស់ដូច្នេះ ៖

តវតិភិទ្ធិតៈ ធាវាយ តវតីតិ = ធាវិកោ (ជនោ)
 “(ជន) ធ្វើដោយទូក “ឬ” (ជន) ធ្វើ (នូវស្ទឹង) ដោយទូក” ។

សំសដ្ឋតិភិទ្ធិតៈ តិលេន សំសដ្ឋំ (កោជនំ) = តេសិកំ
 “(កោជន) ដែលជនលាយហើយដោយល្ង = (កោជនលាយល្ង)។

ចវតិភិទ្ធិតៈ សកាជេន ចវតីតិ = សាកជិកោ
 (ជនោ) “(ជន) ដើរដោយរទេះ” ។

វហតិភិទ្ធិតៈ សីសេន វហតីតិ = សីសិកោ(ជនោ) “(ជន)
 នាំទៅ... ដោយក្បាល” ។

១- ឈ្មោះ វេសតភិទ្ធិត, វត្តភិទ្ធិត, ជីវភិទ្ធិត, អរហតភិទ្ធិត, ទិព្វភិទ្ធិត, សំវត្តភិទ្ធិត
 ក៏បាន (តាមគម្ពីរសព្ទសាស្ត្រ) ។

វិសត្តិតទ្ធិតៈ មគធេ វសត្ថីតិ=មាគជិកោ (ជនោ)

“(ជន) នៅក្នុងដែនមគធៈ” ។

ជាតតទ្ធិតៈ ឥន្ទបត្តេ ជាតោ=ឥន្ទបត្តិកោ (ជនោ)

“(ជន) កើតហើយក្នុងនគរឥន្ទបត្ត” ។

អធិតេតទ្ធិតៈ វិនយំ អធិតេតិ=វេនយិកោ^(១) (ភិក្ខុ)

“(ភិក្ខុ) រៀននូវវិន័យ”=(អ្នករៀនវិន័យ) ។

កតតទ្ធិតៈ កាយេន កតំ (កម្មំ)=កាយិកំ

“(អំពើ) ដែលបុគ្គលធ្វើហើយដោយកាយ” ។

វត្តតិទ្ធិតៈ កាយេ វត្តតីតិ=កាយិកំ (កម្មំ)

“(កម្ម) ប្រព្រឹត្តទៅក្នុងកាយ” ។

សន្និធានតទ្ធិតៈ សរីរេ សន្និធានា (វេទនា)=

សារីរិកា “(វេទនា) អាស្រ័យនៅក្នុងសរីរៈ” ។

និយុត្តតទ្ធិតៈ ទ្វារេ និយុត្តោ=នោវារិកោ (ជនោ)

“(ជន) ប្រកបក្នុងទ្វារ” ។

១- មោគ្គល្លានថា វិនយំ អធិតេ ជានាតិ វា=វេនយិកោ “អ្នករៀននូវវិន័យ ឬ ចេះនូវវិន័យ” ។

សិប្បតទ្ធិតៈ វីណា^(១) អស្ស វិណា=វីណាកោ
(ជន) “(ជន) មានការដេញនូវពិណជាសិល្បៈ” ។

ភណ្ឌតទ្ធិតៈ តន្ត្រា អស្ស តន្ត្រា=តន្ត្រាកោ (ជន)
“(ជន) មានគ្រឿងក្រអូបជាទ្រព្យ” ។

ជីវតិទ្ធិតៈ ឧម្ពុ ហន្ទា ជីវតិ=ឧម្ពុកោ (ជន)
“(ជន) សម្លាប់នូវច្រើនហើយចិញ្ចឹមជីវិត” ។

ហតតទ្ធិតៈ ជាលេន ហតោ=ជាលិកោ (សត្តោ)
“(សត្វ) ដែលជនសម្លាប់ហើយដោយសំណាញ់” ។

ពន្ធតទ្ធិតៈ សុត្តេន ពន្ធា=សុត្តិកោ (សត្តោ)
“(សត្វ) ដែលជនចង់ហើយដោយចេស” ។

អាវុធតទ្ធិតៈ មុសលោ អស្ស អាវុធា=មោសលិ-
កោ (ជន) “(ជន) មានអង្រែជាអាវុធ” ។

អាពាធតទ្ធិតៈ វាតោ អស្ស អាពាធា=វាតិកោ
(ជន) “(ជន) មានខ្យល់ជាអាពាធ” ។

១- វីណាយ វាទនំ=វីណា “កិរិយាឬការដេញនូវពិណ” ជាអបរលោបសមាស
(រូបសិទ្ធិ) ។

បសន្តតទ្ធិតៈ ពុទ្ធ បសន្នោ=ពុទ្ធិកោ (ជនោ)

“(ជន) ជ្រះថ្លាក្នុងព្រះពុទ្ធ”=(ជ្រះថ្លាចំពោះព្រះពុទ្ធ) ។

សន្តកតទ្ធិតៈ សង្ឃស្ស សន្តកំ=សង្ឃិកំ (ភណ្ឌំ)

“(ភណ្ឌ) ជាបស់នៃសង្ឃ” ។

កីតតទ្ធិតៈ សុវណ្ណាន កីតំ (ភណ្ឌំ)=សោវណ្ណិកំ

“(ភណ្ឌ) ដែលជនទិញហើយដោយមាស” ។

បរិមាណាតទ្ធិតៈ កុម្ភោ អស្ស បរិមាណំ=កុម្ភិកំ

(វត្ថុ) “(វត្ថុ) មានផ្ទាំងជាប្រមាណ”=(ប្រមាណមួយផ្ទាំង ឬ ប្រមាណប៉ុនផ្ទាំង) ។

វាសិតទ្ធិតៈ ភុម្ភានំ^(១) វាសិ=កុម្ភិកោ “គំនរនៃផ្ទាំង” ។

អរហតិទ្ធិតៈ កុម្ភំ អរហតីតិ=កុម្ភិកោ (ជនោ)

“(ជន) គួរ (ដើម្បីនាំទៅ) នូវទ្រព្យមួយកុម្ភៈ” ។

ទិព្វតិទ្ធិតៈ អក្ខេន ទិព្វតីតិ =អក្ខិកោ (ជនោ)

“(ជន) លេងដោយខ្នាច់=ដោយស្មា” ។

១- កថាយន្ទបត្តម្ភកថា កុម្ភស្ស ។ ក្នុងទីនេះយើងសរសេរថាកុម្ភានំ ដើម្បីឲ្យស្រប នឹងសម្ពន្ធមាលាថា សមូហសម្ពន្ធា ដែលត្រូវប្រើបទឆ្លើយតបប្រកបចូល ។

វិទិតតទ្ធិតៈ លោកេ (វិទិតោ)=លោកិតោ (ធម្មោ)
 “(ធម៌) ប្រាកដហើយក្នុងលោក” ។

សំវត្ថុតិតទ្ធិតៈ លោកាយ សំវត្ថុតីតិ=លោកិតោ
 (ធម្មោ) “(ធម៌) ប្រព្រឹត្តទៅព្រមដើម្បីសត្វលោក” ។

រាគាទិតទ្ធិត

(១១៧) រាគាទិតទ្ធិតនេះចែកចេញជាឈ្មោះមាន ១៣ យ៉ាងគឺ
 រាគតទ្ធិត ១, ឥទ្ធិតទ្ធិត ១, ភវតទ្ធិត ១, ជាតតទ្ធិត ១, អាកតតទ្ធិត ១,
 និយុត្តតទ្ធិត ១, ទេវតាតទ្ធិត ១, អវេប្បជីតេតទ្ធិត ១, វិសយតទ្ធិត ១,
 សន្តិតទ្ធិត ១, និព្វត្តតទ្ធិត ១, និវាសតទ្ធិត ១, ឥស្សរតទ្ធិត ១ ។

តទ្ធិតទាំង ១៣ នេះ ចុះតែណា-បច្ច័យមួយដូចគ្នាទាំងអស់ដូច្នេះ ៖

រាគតទ្ធិតៈ កសាវេន វត្ថុ (វត្ថុ)=កាសាវ “(សំពត់)
 ដែលជនជ្រលក់ហើយដោយទឹកចត់” ។

ឥទ្ធិតទ្ធិតៈ សូករស្ស ឥទ្ធ (ម័ស័)=សោករ,
 “(សាច់) នេះនៃជ្រូក” ឬ “(សាច់) នេះជាសាច់នៃជ្រូក” ។

ភវតទ្ធិតៈ ឧទុម្ពរស្ស អវិទូរ ភវ (វិមាណ)=ឧទុម្ពរ^(១)
 “(វិមានកើតក្នុងទីជិតនៃដើមល្វា” ។

១- រូបសិទ្ធិថា ឧទុម្ពរស្មី ភវ (វិមាណ)=ឧទុម្ពរ “(វិមាន) កើត ឬ មានជិត
 ដើមល្វា” ។

ជាតិតទ្ធិតៈ មគេ ជាតោ=មាគោ (ជនោ)

“(ជន) កើតហើយក្នុងដែនមគេៈ” ។

អាតិតទ្ធិតៈ មគេស្វា អាតោ=មាគោ (ជនោ)

“(ជន) មកហើយអំពីដែនមគេៈ” ។

និយុត្តិតទ្ធិតៈ កត្តិកាយ និយុត្តោ (មាសោ)=
កត្តិកោ “(ខែ) ប្រកបហើយដោយកត្តិកាឫក្ស=(ខែកត្តិក)” ។

ទេវតាតទ្ធិតៈ ពុទ្ធា អស្ស ទេវតាតិ=ពុទ្ធា
(ជនោ) “(ជន) មានព្រះពុទ្ធជាទេវតា” ។

អវេច្ឆេតិតទ្ធិតៈ សំវច្ឆរំ អវេច្ឆ អដ្ឋិតិ=សំវច្ឆ-
រោ^(១) (ជនោ) “(ជន) ពិចារណាហើយរៀននូវផ្ទាំង” ។

វិសយតទ្ធិតៈ កុដ្ឋានំ វិសយោ (ទេសោ)=កុដ្ឋោ
“(ប្រទេស) ជាទីនៅនៃសត្វក្រៀល” ។

សន្តិតទ្ធិតៈ ឧទុម្ពរា អស្មី (បទេសេ) សន្តិ=ឧទុម្ពរា
“(ប្រទេស) មានដើមល្វា” ។

១- មោគ្គល្លានថា សំវច្ឆរេមដ្ឋិតេ ជានាតិ វា=សំវច្ឆរោ “(ជន) រៀន ឬ ដឹងនូវ
ផ្ទាំង” (ឈ្មោះអដ្ឋិតេតទ្ធិត ឬ ជានាតិតទ្ធិត) ។

និព្វត្តិតទ្ធិតៈ សាករេហិ (រាជកុមារេហិ) និព្វ-
 ត្តោតិ=សាករោ (សមុទ្គោ) “(សមុទ្រ) កើតហើយ
 ដោយសារ (ព្រះរាជកុមារ) ជាបុត្រនៃស្តេចសាគរ” ។

និវាសតទ្ធិតៈ មគដោ អស្ស និវាសោតិ=មាគដោ
 (ជនោ) “(ជន) មានដែនមគធៈជាទីនៅអាស្រ័យ” ។

ឥស្សរេតទ្ធិតៈ មជ្ជរាយ ឥស្សរោ=មាជ្ជរោ (ជនោ)
 “(ជន) ជាឥស្សរៈក្នុងនគរមជ្ជរា” ។

ជាតាទិតទ្ធិត

(១១៨) បច្ច័យសំរាប់ចុះក្នុងជាតាទិតទ្ធិតមាន ៤ យ៉ាងគឺ ឥម,
 ឥយ, ឥក, កិយ ។

តទ្ធិតនេះចែកចេញជា ឈ្មោះមាន ៣ យ៉ាងគឺ ជាតតទ្ធិត ១, និយុ-
 ត្តតទ្ធិត ១, អត្ថិតទ្ធិត ១ ។

ជាតតទ្ធិតៈ ចុះបានបច្ច័យពីរ គឺ ឥម, ឥយ ។

ឥម^(១)៖ បុរេ ជាតោ = បុរិមោ (ជនោ) “(ជន) កើត
 ហើយក្នុងកាលមុន” ។

១- មោគ្គល្លានសូត្រថា មជ្ឈាទិក្ខិមោ “ចុះឥម-បច្ច័យអំពីមុខសព្វមានមជ្ឈជាដើម
 ជំនួសអត្ថថា ភវ ដូចជា មជ្ឈេ ភវោ=មជ្ឈិមោ “(ជន) មាន ឬ កើតក្នុងកណ្តាល”
 (ឈ្មោះភវតទ្ធិត) ។ ឯរំ បុរិមោ បច្ឆិមោ ហេដ្ឋិមោ អន្តិមោឥច្ឆាទិ ។

ឥយៈ មនុស្សជាតិយា ជាតោ=មនុស្សជាតិយោ
 (សត្តោ) “(សត្វ) កើតហើយដោយជាតិនៃមនុស្ស” ។

និយុត្តត្ថិ ចុះបានបច្ច័យគ្រប់ទាំង ៤ :

ឥមៈ អន្តេ និយុត្តោ=អន្តិមោ (ជនោ) “(ជន
 ប្រកបហើយក្នុងទីបំផុត” ។

ឥយៈ អន្តេ និយុត្តោ=អន្តិយោ (ជនោ) “(ជន
 ប្រកបហើយក្នុងទីបំផុត” ។

ឥកៈ អន្តេ និយុត្តោ=អន្តិកោ (ជនោ) “(ជន
 ប្រកបហើយក្នុងទីបំផុត” ។

កិយៈ អន្តេ និយុត្តោ=អន្តិកិយោ (ជនោ) “(ជន
 ប្រកបហើយក្នុងទីងងឹត” ។

អត្ថិត្ថិ ចុះបានបច្ច័យ ៣ គឺ ឥម, ឥយ, ឥក, ។

ឥមៈ បុត្តោ យស្ស អត្ថីតិ=បុត្តិមោ (បុរិសោ)
 “(បុរស) មានកូន” ។

ឥយៈ បុត្តោ យស្ស អត្ថីតិ=បុត្តិយា (ឥត្ថិ)
 “(ស្រី) មានកូន” ។

តក្កៈ បុត្តោ យស្ស អត្ថីតិ= បុត្តិកំ (កុលំ)
 “(ត្រកូល) មានកូន” ។

សមូហតទ្ធិត

(១១៩) ក្នុងសមូហតទ្ធិត ចុះបានបច្ច័យ ៣ គឺ កណ៍, ណា, តា ។

កណៈ រាជបុត្តានំ សមូហោ រាជបុត្តកោ^(១) “ប្រជុំ
 នៃរាជបុត្រ” ឬ “ពួកនៃរាជបុត្រ” ។

ណៈ រាជបុត្តានំ សមូហោ=រាជបុត្តោ “ប្រជុំនៃ
 រាជបុត្រ” ។

តាៈ តាមាណំ សមូហោ=តាមតា “ប្រជុំនៃស្រុក” ។

១- រូបសិទ្ធិថា រាជបុត្តានំ សមូហោ=រាជបុត្តកោ រាជបុត្តកំ វា នេះ កណៈ-បច្ច័យ
 ចុះក្នុងសមូហតទ្ធិត ប្រើបាន ២ លិង្គគឺ បុំ. និងនបុំ. ។

ហានតទ្ធិត

(១២០) ក្នុងហានតទ្ធិត មានបច្ច័យតែមួយគឺ “ញ័យ” ឧ.
មននស្ស ហានំ=មននីយំ^(១) ហេតុជាទីតាំងនៃសេចក្តីស្រវឹង” ។

ឧបមាតទ្ធិត

(១២១) ក្នុងឧបមាតទ្ធិត មានបច្ច័យតែមួយគឺ “អាយិតត្ត” ឧ.
ធូមោ វិយ ទិស្សតិ អនុំ (វត្ថុ) តទិទំ=ធូមាយិតត្ត
“(វត្ថុ) ប្រាកដដូចជាផ្សែង” ។

និស្សិតតទ្ធិត

(១២២) ក្នុងនិស្សិតតទ្ធិតមានបច្ច័យតែមួយ គឺ “ល” ចុះក្នុង
អត្ថ ២ យ៉ាងគឺ និស្សិតៈនិងឋានៈ ។

លៈ ចុះក្នុងនិស្សិតៈ ទុដ្ឋំ និស្សិតំ=ទុដ្ឋលំ (កម្មំ)
“(កម្ម) អាស្រ័យហើយនូវសេចក្តីអាក្រក់”; (ឈ្មោះនិស្សិតតទ្ធិត) ។

១- មូលកថាយនប្បករណ៍ថា ឥយ-បច្ច័យចុះជំនួសសេចក្តីថា ឋានៈ “ជាទីតាំង”
ដោយកថាយនសូត្រថា តទស្សដ្ឋានមិយោ ច (ព្រឹត្តិថា) តទស្សដ្ឋា-
នមិច្ឆេតស្មី អត្ថេ ឥយប្បច្ចយោ ហោតិ “ចុះឥយ-បច្ច័យ
ក្នុងសេចក្តីនេះថា ឋានៈ” ។ មទនស្ស ឋានំ=មទនិយំ ។ រជនស្ស ឋានំ=រជនិយំ
ទុស្សនស្ស ឋានំ=ទុស្សនិយំ ។ ឧបាទានស្ស ឋានំ=ឧបាទានិយំ ។

ល: ចុះក្នុងឋានៈ ទុដ្ឋស្ស ហនំ=ទុដ្ឋល្វំ “ហេតុជា
ទីតាំងនៃសេចក្តីអាក្រក់” (ឈ្មោះឋានតទ្ធិត) ។

ពហុលតទ្ធិត

(១២៣) ក្នុងពហុលតទ្ធិតមានបច្ច័យតែមួយគឺ “អាលុ” ចុះក្នុង
អត្ថ ២ យ៉ាង គឺ បកតិ និងពហុល: ។

អាលុ ចុះក្នុងបកតិ: អភិជ្ឈា អស្ស បកតិ=អភិ-
ជ្ឈាលុ^(១) (ជនោ) “(ជន) មានអភិជ្ឈាជាប្រក្រតី” (ឈ្មោះ
បកតិតទ្ធិត) ។

អាលុ: ចុះក្នុងពហុល: អភិជ្ឈា អស្ស ពហុលា=អភិ-
ជ្ឈាលុ (ជនោ) “(ជន) មានអភិជ្ឈាច្រើន” (ឈ្មោះពហុ-
លតទ្ធិត) ។

១- ក្នុងគម្ពីរសព្ទសាស្ត្រទាំងឡាយមានសទ្ធីនីតិជាដើមថា អភិជ្ឈា អស្ស
បកតិ ពហុលា វា អថវា អភិជ្ឈាពហុលោ = អភិជ្ឈា-
លុ (ជនោ) “(ជន) មានអភិជ្ឈាជាប្រក្រតី ឬ មានអភិជ្ឈាច្រើនឬថា ច្រើនដោយ
អភិជ្ឈា” ។ ធជា ពហុ ឯត្ថ សន្តីតិ=ធជាលុ (បាសាទោ) (ប្រាសាទ) មាន
ទង់ច្រើន” ។

សេដ្ឋតទ្ធិត

(១២២) ក្នុងសេដ្ឋតទ្ធិតមានបច្ច័យ ៥ គឺ តវ, តម, តយិស្សក, តយ, តដ្ឋ ។

តវៈ សព្វេ ឥមេ បណ្ឌិតា អយមិមេសំ វិសេសេន
បណ្ឌិតាតិ = បណ្ឌិតតោ (ជនោ) "(ជន) ជាបណ្ឌិត
ប្លែកជាងជនទាំងនេះ" ។

តមៈ អយព្វា មហន្តោ អយព្វា មហន្តោ សព្វេ
ឥមេ មហន្តា អយមិមេសំ វិសេសេន មហន្តាតិ =
មហន្តតមោ (ជនោ) "(ជន) ធំបំផុតជាងជនទាំងអស់នេះ" =
(ធំបំផុត, ធំបណ្តាច់....) ។

តយិស្សកៈ សព្វេ ឥមេ ចាចា អយមិមេសំ វិសេ-
សេន ចាចាតិ = ចាចិយិស្សកោ (ជនោ) "(ជន)
លាមកប្លែកជាងជនទាំងនេះ"=(អាក្រក់ជាងគេ) ។

តយៈ សព្វេ ឥមេ អប្បា អយមិមេសំ វិសេសេន
អប្បាតិ=កតិយោ (ជនោ) "(ជន) តូចប្លែកជាងជនទាំង
នេះ"=(តូចជាងគេ) ។

តិដ្ឋិ: អយញ្ច បសដ្ឋោ អយញ្ច បសដ្ឋោ សព្វ
 ឥមេ បសដ្ឋា អយមិមេសំ វិសេសេន បសដ្ឋាតិ=
 សេដ្ឋោ (ជនោ) "(ជន) ប្រសើរបំផុតជាងជនទាំងអស់នេះ"
 (ប្រសើរបំផុត) ។

តវ, ឥយិស្សក, ឥយ ពា នេះ សម្រាប់ចុះក្នុងវិសេស-
 គុណសព្វ ។

តម, ឥដ្ឋ ២ នេះសម្រាប់ចុះក្នុងអតិវិសេសគុណសព្វ ។

តទស្សត្ថិតទ្ធិត

(១២៥) ក្នុងតទស្សត្ថិតទ្ធិតមានបច្ច័យ ៩ គឺ វី, ស, សី, ឥក,
 ញ្ញ, វ, វន្ត, មន្ត, ណ ។

តទ្ធិតនេះមានបែបចងវិគ្គហៈ ២ យ៉ាង គឺ បើចងដោយ "អត្ថិ"
 ហៅថា អត្ថិតទ្ធិត ។ ចងដោយ "វិជ្ជតិ" ហៅថា វិជ្ជតិតទ្ធិត
 ប្រែថា "មាន" ដូចគ្នា ។

អត្ថិតទ្ធិត

វី: មេធា យស្ស អត្ថិ'តិ=មេធាវី (ជនោ) "(ជន)
 មានប្រាជ្ញា" ។

សៈ សុមេធា យស្ស អត្ថិតិ = សុមេធសោ
(ជន) “(ជន) មានប្រាជ្ញាល្អ” ។

សីៈ តថា យស្ស អត្ថិតិ=តបស្សី^(១) (ជន)
“(ជន) មានតបៈ” ។

តិកៈ ទណ្ឌោ យស្ស អត្ថិតិ=ទណ្ឌាកោ (ជន)
“(ជន) មានឈើច្រត់” ។

ល្លៈ មាលា យស្ស អត្ថិតិ=មាលី (ជន) “(ជន)
មានផ្កាកម្រង” ។

រៈ មធុ យស្ស អត្ថិតិ=មធុរោ (បូរោ) “(នំ)
មានទឹកឃ្មុំ=(នំ) មានរសផ្អែម” ។

វន្តៈ គុណោ យស្ស អត្ថិតិ=គុណាវា (ជន)
“(ជន) មានគុណ” ។

មន្តៈ សតិ យស្ស អត្ថិតិ=សតិមា (ជន)
“(ជន) មានស្មារតី” ។

១- កាលបោះពុម្ពត្រាមុន ៗ ថា តបសី ។ ក្នុងទីនេះយើងកែជាតបស្សី ដើម្បីឲ្យស្រប
តាមបាលីព្រះត្រៃបិដក ។ (ចុះសីតម្រូត ស) ។

ណៈ សទ្ធា យស្ស អត្ថីតិ=សទ្ធា (ជនោ)

“(ជន) មានសទ្ធា” ។

វិជ្ជតីតិទ្ធិត

វីៈ មាយា តស្មី វិជ្ជតីតិ=មាយាវី (ជនោ)

“(ជន) មានមាយា” ។

សៈ សុមេធា តស្មី វិជ្ជតីតិ=សុមេធសោ

(ជនោ) “(ជន) មានប្រាជ្ញាល្អ” ។

សីៈ តេជោ តស្មី វិជ្ជតីតិ=តេជស្សី^(១) (ជនោ)

“(ជន) មានតេជៈ” ។

តីកៈ មាលា តស្មី វិជ្ជតីតិ=មាលិកោ (ជនោ)

“(ជន) មានផ្កាកម្រង” ។

ល្យៈ សុខំ តស្មី វិជ្ជតីតិ=សុខី (ជនោ) “(ជន)

មានសេចក្តីសុខ” ។

១- កាលបោះពុម្ពគ្រាមុន ថា តេជសី ។ ក្នុងទីនេះ យើងកែជាតេជស្សី ដើម្បីឲ្យស្របតាមបាលីព្រះត្រៃបិដក ។ (ចុះសី តម្រក ស) ។

វៈ កុញ្ញោ តស្មី វិជ្ជតីតិ=កុញ្ញោ (សត្តោ)

“(សត្វ) មានប្រមោយ=(កុញ្ញោ “ដំរី”) ។

វន្តុៈ បញ្ញា តស្មី វិជ្ជតីតិ=បញ្ញា (ជនោ) “(ជន)

មានប្រាជ្ញា” ។

មន្តុៈ ពន្ទ តស្មី វិជ្ជតីតិ=ពន្ទមា (ជនោ)

“(ជន) មានជោពង្ស ។

ណៈ អមច្ឆរំ តស្មី វិជ្ជតីតិ=អមច្ឆរោ (ជនោ)

“(ជន) មានសេចក្តីមិនកំណាញ់” ។

បកតិតទ្ធិត

(១២៦) ក្នុងបកតិតទ្ធិតមានបច្ច័យតែមួយគឺ “មយ” ចុះក្នុង
អត្ថ ២ យ៉ាងគឺបកតិ និង វិការៈ ។

មយៈ ចុះក្នុងបកតិៈ សុវណ្ណន បកតំ=សោវណ្ណមយំ
(ភាជនំ) “(ភាជន៍) ដែលជនធ្វើហើយដោយមាស”=(ភាជន៍មាស) ។

មយៈ ចុះក្នុងវិការៈ កណកស្ស វិការោ=កណកមយំ
(វិមាជំ) “(វិមាន) ជាវិការៈនៃមាស” ។

សព្វដែលចុះ មយ បច្ច័យនេះ កាលបើរួមចូលជាបទសមាសជា
 មួយនឹងសព្វឯទៀត ត្រូវលុបបំបាត់ មយ ចេញក៏មាន ឧ. កនកមយំ
 វិមាណំ = កនកវិមាណំ “វិមានដែលបុញ្ញកម្មធ្វើហើយដោយមាស”
 ឬ “វិមានជាវិការៈនៃមាស = (វិមានមាស) ។

បូរណតទ្ធិត

(១២៧) ក្នុងបូរណតទ្ធិតមានបច្ច័យ ៥ គឺ តិយ, ថ, ឋ, ម, អ^(១)

តិយៈ ទ្ធិន្នំ បូរណោ=ធុតិយោ (ជនោ) “(ជន) ជាទី
 ពេញនៃជន ២ នាក់”=(ជនជាគម្រប់ ២ ឬជនទីពីរ) ។ តិណ្ណំ
 បូរណោ=តតិយោ (ជនោ) (ជន) ជាទីពេញនៃជន ៣ នាក់”=
 (ជនជាគម្រប់ ៣ ឬ ជនទី ៣” ។

ថៈ ចតុន្នំ បូរណោ=ចតុត្ថោ (ជនោ) “(ជនជាទីពេញ
 នៃជន ៤ នាក់”=(ជនជាគម្រប់ ៤ ឬជនទី ៤ ។

១- មូលកថាយនតទ្ធិត ក្នុងប្រទេសខ្មែរថា ល្ប-បច្ច័យ (សម្រាប់បូរណសង្ឃជា-
 តត្ថិលិង្គតែម្យ៉ាង), ប៉ុន្តែមិនស្របតាមសូត្រក្នុងមោគ្គល្លានថា តស្ស បូរណោកាទសាទិតោ
 “ចុះអ-បច្ច័យ ក្នុងបូរណ អំពីមុខសង្ឃ តាំងពីឯកាទសជាដើមទៅ” ទាំងមិនស្របតាម
 គម្ពីរបាលីព្រះត្រៃបិដកមានដើមថា អដ្ឋបោសថោ បណ្ណរសោ ឬចាតុទ្ធសោ “ឧបោសថ
 ក្នុងថ្ងៃនេះជាឧបោសថទី ១៥ ឬទី ១៤ ហេតុនោះក្នុងទីនេះ យើងកែមកជា អវិញ្ញ ដើម្បី
 ឲ្យសមនឹងបូរណសង្ឃដែលជាសង្ឃគុណនាម ជាតេលិវដ្តិកៈ ។

ប្រ: ឆន្ទំ បូរណេ=ឆដ្ឋោ (ជនោ) “(ជន) ជាទីពេញ
នៃជន ៦ នាក់”= (ជនជាគម្រប់ ៦ ឬ ជនទី ៦) ។

ម: បញ្ចន្ទំ បូរណេ=បញ្ចមោ (ជនោ) “(ជន) ជាទី
ពេញនៃជន ៥ នាក់”=(ជនជាគម្រប់ ៥ ឬជនទី ៥) ។ សត្តន្ទំ បូរ-
ណេ=សត្តមោ (ជនោ) “(ជន) ជាទីពេញនៃជន ៧ នាក់”=(ជន
ជាគម្រប់ ៧ ឬជនទី ៧) ។ល។ អសង្ខេយ្យានំ បូរណេ=អសង្ខេ-
យ្យមោ (ជនោ) “(ជន) ជាទីពេញនៃជន ១ អសង្ខេយ្យនាក់”
=(ជនជាគម្រប់ ១ អសង្ខេយ្យ ឬជនទី ១ អសង្ខេយ្យ) ។

អ. បុ. ឯកាទសន្ទំ បូរណេ = ឯកាទសោ
(បុរិសោ) “(បុរស) ជាទីពេញនៃបុរស ១១ នាក់”=(បុរស
ជាគម្រប់ ១១ ឬ បុរសទី ១១) ។ ឥត្ថិ. ឯកាទសន្ទំ បូរណំ
=ឯកាទសី (ឥត្ថិ) “(ស្រ្តី) ជាទីពេញនៃស្រ្តី ១១ នាក់”
=(ស្រ្តីជាគម្រប់ ១១ ឬ ស្រ្តីទី ១១) ។ នបុ. ឯកាទសន្ទំ
បូរណំ=ឯកាទសំ (កុលំ) “(ត្រកូល) ជាទីពេញ
នៃត្រកូល ១១”=(ត្រកូលជាគម្រប់ ១១ ឬត្រកូលទី ១១) ។

អន្តរសព្ទ

បូរណសង្ឃត្រង់ ទុតិយ, តតិយ, ចតុត្ថ, បើរួមចូលជាបទ

សមាសជាមួយនឹង អង្គ ដែលប្រែថា “កន្លះ” នេះត្រូវផ្លាស់សង្ឃ្យា
ព្រមទាំងអង្គជារូបសព្វផ្សេងដូច្នេះ ៖

១) ផ្លាស់ ទុតិយ និង អង្គ ជា “ទិវង្គ ឬ ទិយង្គ” ឧ.
អង្គេន ទុតិយោ=ទិវង្គោ ឬ ទិយង្គោ (សកាវោ)
“(សកាវៈ) ជាគម្រប់ ២ ដោយកន្លះ” គឺ “មួយកន្លះ” ។

២) ផ្លាស់ តតិយ និង អង្គ ជា “អង្គតិយ ឬ អង្គតេយ្យ”
ឧ. អង្គេន តតិយោ=អង្គតិយោ ឬ អង្គតេយ្យោ
(សកាវោ) “(សកាវៈ) ជាគម្រប់ ៣ ដោយកន្លះ” គឺ “ពីរកន្លះ” ។

៣) ផ្លាស់ ចតុត្ថ និង អង្គ ជា “អង្គុត្ថ” ឧ. អង្គេន
ចតុត្ថោ=អង្គុត្ថោ សកាវោ “(សកាវៈ) ជាគម្រប់ ៤ ដោយ
កន្លះ” គឺ “បីកន្លះ” ។

សង្ឃ្យាតទ្ធិត

(១២៨) ក្នុងសង្ឃ្យាតទ្ធិតមានបច្ច័យតែមួយគឺ “ក” ចុះក្នុង
សេចក្តីថា “មានប្រមាណ” គឺ “មានចំនួន” ឧ. ទ្វេ បរិមា-
ណានិ អស្សាតិ=ទ្វិកោ (ធម្មោ) “(ធម៌) មាន
ប្រមាណ ២=(មានចំនួនពីរ)” ។ តីណិ បរិមាណានិ
អស្សាតិ=តិកោ (ធម្មោ) “(ធម៌) មានប្រមាណ ៣
=(មានចំនួនបី) ” ។

វិភាគតទ្ធិត

(១២៩) ក្នុងវិភាគតទ្ធិតមានបច្ច័យ ២ គឺ “ធា, សោ”

ធា: ឯកេន វិភាគេន=ឯកធា “ដោយចំណែក ១” ។

ទ្វីហិ វិភាគេហិ = ទ្វិធា “ដោយចំណែកពីរ” ។

សោ:(១) បទេន វិភាគេន=បទសោ “ដោយចំណែក
ដោយបទ” ។ សុត្តេន វិភាគេន=សុត្តសោ “ដោយចំណែក
ដោយសូត្រ” ។

១- ក្នុងសទ្ធីនីតិថា សោ-បច្ច័យចុះជំនួសសេចក្តីបាន ៤ យ៉ាងគឺចុះជំនួសសេចក្តីថា
ដោយអាការៈ (អាការត្ថ) ១, ដោយបការ (បការត្ថ) ១, ដោយចំណែក (វិភាគត្ថ)
១, ដោយ... គឺតតិយាវិភត្តិសុទ្ធ (កេវលតតិយត្ថ) ១ ដូចជា សព្វាការេន=សព្វសោ
“ដោយអាការៈទាំងអស់” ។ ពហូហិ បការេហិ=ពហុសោ “ដោយបការៈច្រើន” ។
សុត្តវិភាគេន=សុត្តសោ “ដោយចំណែកនៃសូត្រ” ។ ឧបាយេន=ឧបាយសោ
“ដោយឧបាយ” ។ ហេតុនា=ហេតុសោ “ដោយហេតុ” តង្គណេនេវ=ឋានសោ
“ដោយឋាន” “ដោយមួយរំពេច” ។ ញាណេន=យោនិសោ “ដោយប្រាជ្ញា” ។

ទាំងអស់នេះ ដោយសទ្ធីនីតិសូត្រថា អាការ-បការ-វិភាគ-កេវលតតិយត្ថេសុ សោ
“ចុះសោ-បច្ច័យចុះក្នុងអត្ថថា អាការ-បការ - វិភាគ និងកេវលតតិយ (តតិយាវិភត្តិសុទ្ធ)” ។

សាមញ្ញតទ្ធិតចប់

ការតន្ត្រីត

(១៣០) ក្នុងការតន្ត្រីតមានបច្ច័យ ៦ គឺ “ណ្យ, ត្ត, ត្តន, តា, ណ, កណ” ។

ណ្យ: បណ្ឌិតស្ស ភាវ៉ា=បណ្ឌិត្ត “ភាវ៉ា:នៃបណ្ឌិត”។

ត្ត: អនោទិកស្ស ភាវ៉ា=អនោទិកត្ត “ភាវ៉ា:នៃភិក្ខុមិនប្រកប (ក្នុងព្យាយាម) ដើម្បីពោះ” ។

ត្តន: បុប្ផនស្ស ភាវ៉ា=បុប្ផនត្តន “ភាវ៉ា:នៃបុប្ផន” ។

តា: មុទុនោ ភាវ៉ា=មុទុតា “ភាវ៉ា:នៃ (ចិត្ត) ទន់” ។

ណ: វិសមស្ស ភាវ៉ា=វេសម “ភាវ៉ា:នៃ (ផ្លូវ) ស្មើប្រាស” = (ភាពនៃផ្លូវមិនរាបស្មើ) ។

កណ: រមណីយស្ស ភាវ៉ា=រមណីយកំ “ភាវ៉ា:នៃ (វត្ថុ) ដែលជនគួររីករាយ” ។

ការតន្ត្រីតចប់

អព្យយតទ្ធិត

(១៣១) ក្នុងអព្យយតទ្ធិតមានបច្ច័យ ៣ គឺ ថា, ថត្តា, ថំ
ហៅថា អព្យយប្បច្ច័យ ។ នេះចុះក្នុងសេចក្តីថា “បកាវ”
ចុះបានចំពោះតែខាងចុងវិសេសនសព្វនាម ដែលគួរប្រកបប៉ុណ្ណោះ ។

ថា: យោ បកាវេ=យថា “វិប្រការឯណា”, . . . ។

ថត្តា: សោ បកាវេ=តថត្តា “វិប្រការនោះ”, . . . ។

ថំ ចុះបានចំពោះតែខាងចុង “កី” និង “ឥម” ពីរសព្វ
ប៉ុណ្ណោះ ឧ. កោ បកាវេ=កថំ “វិប្រការដូចម្តេច”, . . . ។
អយំ បកាវេ = ឥត្ថំ “វិប្រការនេះ”, . . . ។

អព្យយតទ្ធិតចប់

ចប់ តទ្ធិតនិទ្ទេសទី ២ តែប៉ុណ្ណោះ ។

អាឡាតនិទ្ទេសទី ៥

អាឡាត

(១៣២) កិរិយាសព្ទ គឺសព្ទដែលប្រាប់នូវដំណើរនៃអំពើមាន ពាក្យថា “ដេក, ដើរ, ឈរ, អង្គុយ, ស៊ី, ផឹក, និយាយ, ស្ដាប់, គិត” ជាដើម ហៅថា អាឡាត ។ នោះលោកកំណត់បែបជាគ្រឿង ប្រដាប់សំរាប់សំគាល់មាន ៨ យ៉ាង គឺ វិភត្តិ, កាល, បទ, វចនៈ, បុរិសៈ, ធាតុ, វាចកៈ, បច្ច័យ ។

វិភត្តិ

(១៣៣) វិភត្តិអាឡាតមាន ៨ ពួក, ក្នុងពួកមួយ ។ សុទ្ធតែមាន ១២ ដូចគ្នាទាំងអស់យ៉ាងនេះ

១) វត្ថុមាតា

បរស្សបទ			អត្ថនោបទ	
បុរិស.	ឯក.	ពហុ.	ឯក.	ពហុ.
ប.	តិ	អន្តិ ^(១)	តេ	អន្តេ ^(១)
ម.	សិ	ថ	សេ	ម្ពេ
ឌ.	មិ	ម	ឯ	ម្ពេ

១- មោគ្គល្លានថា ភិ ន្តេ នេះគួរនិយមណាស់ ។

២) បញ្ចមី

បរស្សបទ			អត្ថនោបទ	
បុរិស.	ឯក.	ពហុ.	ឯក.	ពហុ.
ប.	តុ	អន្តុ	តំ	អន្តំ
ម.	ហិ	ច	ស្សុ	ម្ហា
ឧ.	មិ	ម	ឯ	អាមសេ ^(១)

៣) សត្តមី

បរស្សបទ			អត្ថនោបទ	
បុរិស.	ឯក.	ពហុ.	ឯក.	ពហុ.
ប.	ឯយ្យ	ឯយ្យំ	ឯថ	ឯវំ
ម.	ឯយ្យាសិ	ឯយ្យាថ	ឯថោ	ឯយ្យម្ហោ
ឧ.	ឯយ្យាមិ	ឯយ្យាម	ឯយ្យំ	ឯយ្យាម្ហោ

១- ក្នុងគម្ពីរសព្ទសាស្ត្រទាំងឡាយមានកថាយន (គម្ពីរដើម) សទ្ធីនីតិ, រូបសិទ្ធិ, មុខ-
មគ្គទីបនីនិងពាលាវតារៈជាដើមជា អាមសេ ដូចគ្នាទាំងអស់, តែមូលកថាយនៈក្នុងប្រទេស
ខ្មែរនិងសៀវភៅនេះដែលបោះពុម្ពគ្រាដំបូងជាអាមសេ ព្រោះហេតុនោះ បានជាក្នុងទីនេះ
ជា អាមសេ វិញ ដើម្បីឲ្យស្របនឹងគម្ពីរទាំងនោះ និងបាលីព្រះត្រៃបិដក ។

៤) បរោក្ខិណ

បរស្សបទ			អត្ថនោបទ		
បុរិស.	ឯក.	ពហុ.	ឯក.	ពហុ.	
ប.	អ	ឧ	ត្ថ	វ	
ម.	ឯ	ត្ថ	ត្ថោ	ប្រា	
ឧ.	អំ	ម្ហ	តំ	ម្ហ	

៥) ហិយត្ថនី

បរស្សបទ			អត្ថនោបទ		
បុរិស.	ឯក.	ពហុ.	ឯក.	ពហុ.	
ប.	អា	ឡា	ត្ថ	ត្ថំ	
ម.	ឌី	ត្ថ	សេ	ស្រំ	
ឧ.	អំ	ម្ហ	តំ	ម្ហសេ	

៦) អន្តត្ថនី

បរស្សបទ			អត្ថនោបទ		
បុរិស.	ឯក.	ពហុ.	ឯក.	ពហុ.	
ប.	ឡា	ឌំ	អា	ឡា	
ម.	ឌី	ត្ថ	សេ	ស្រំ	
ឧ.	តំ	ម្ហ	អំ	ម្ហ	

៧) កវិស្សន្ទិ

បរស្សបទ			អត្ថនោបទ	
បុរិស.	ឯក.	ពហុ.	ឯក.	ពហុ.
ប.	ស្សតិ	ស្សន្ទិ	ស្សតេ	ស្សន្តេ
ម.	ស្សសិ	ស្សថ	ស្សសេ	ស្សថ្វេ
ឧ.	ស្សាមិ	ស្សាម	ស្សំ	ស្សាម្ហេ

៨) កាលាតិបត្តិ

បរស្សបទ			អត្ថនោបទ	
បុរិស.	ឯក.	ពហុ.	ឯក.	ពហុ.
ប.	ស្សា	ស្សំសុ	ស្សថ	ស្សីសុ
ម.	ស្សេ	ស្សថ	ស្សសេ	ស្សថ្វេ
ឧ.	ស្សំ	ស្សាម្ហា	ស្សំ	ស្សាម្ហសេ

កិរិយានុក្រឹត្យៈ

វិកត្តិអាឡាតទាំង ៨ ពួកនោះ មានពាក្យប្រែផ្សេងៗ គ្នា ពាក្យប្រែទាំងនោះ ហៅថា កិរិយានុក្រឹត្យៈ, ឯកវចនៈ ពហុវចនៈ ប្រែដូចគ្នា តែម្យ៉ាងដូចតទៅនេះ ៖

១) វត្តមានា មានកិរិយានុគ្រោះថា “កំពុង-, កំពុងតែ-, ទើប-, ទើបនឹង-, ហើយ-, នឹង-, រមែង-, តែង-, តែងតែ-, គង់-, គង់តែ-” ។

២) បញ្ចមី មានកិរិយានុគ្រោះថា “ចូរ-, ចូរ- ចុះ, សូម, សូមឲ្យ- ចុះ” ។

៣) សត្តមី មានកិរិយានុគ្រោះថា “គួរ-, គួរតែ-, គប្បី-, ត្រូវ-” ។

៤) បរោក្ខា មានកិរិយានុគ្រោះថា “-ហើយ” ។

៥) ហើយត្តនី មានកិរិយានុគ្រោះថា “-ហើយ, បាន-ហើយ, កុំ-ឡើយ” ។

៦) អដ្ឋត្តនី មានកិរិយានុគ្រោះថា “-ហើយ, បាន-ហើយ” ។

៧) ភវិស្សន្តិ មានកិរិយានុគ្រោះថា “នឹង-” ។

៨) កាលាតិបត្តិ មានកិរិយានុគ្រោះថា “នឹង-ហើយ, នឹង បាន-ហើយ” ។

វិធីផ្លាស់វិកត្តិ

វិកត្តិទាំងនេះ កាលបើប្រកបនឹងធាតុហើយ គង់រូបនៅដូចដែល ក៏មាន ផ្លាស់រូបផ្សេងៗ ទៅក៏មានយ៉ាងនេះ ៖

តិ ប្រកបនឹង អស-ធាតុ ផ្លាស់ជា “ត្ថិ” ឧ. អត្ថិ, ធន្ថិ
(បទប្រធានប្រើបានទាំងពីរវចនៈ) ។ តែន័យខ្លះថាផ្លាស់ តិ និងទីបំផុត
ធាតុជា “ស្ស” ផ្សំជា អស្ស ក៏បាន ។

អន្តិ, អន្តេ^(១) ផ្លាស់ជា “វេ” ឧ. លទ្ធវេ, វិរោចវេ ។

ថ ប្រកបនឹង អស-ធាតុផ្លាស់ជា “ត្ថ” ឧ. អត្ថ ។

មិ, ម មានអំណាចឲ្យទីយៈស្រៈខាងដើមខ្លួនដែលជាស្សៈ ឧ.
បចាមិ, បចាម ។ បើស្រៈខាងដើមជាទីយៈស្រាប់មិនបាច់ទីយៈទេ
ឧ. កកោមិ, ជាធាម ។ បើនៅខាងចុងទា-ធាតុ ឲ្យផ្លាស់ អា
នៃទាជានិគ្គហិត ហើយផ្លាស់និគ្គហិតជា “ម” ឧ. ធម្មិ, ធម្ម ។
ប្រកបនឹង អស-ធាតុ ផ្លាស់ មិ ជា “ម្ហិ” ម ជា “ម្ហ” ឧ.
អម្ហិ, អម្ហ ។ ឬគ្រាន់តែផ្សំជាមួយនឹងទីបំផុតធាតុក៏បាន ឧ.
អស្មិ, អស្ម ។

ត្ថិ ប្រកបនឹងអស-ធាតុ ផ្លាស់ជា “ត្ថ” ឧ.អត្ថ ។

១- មោគ្គល្លានសូត្រថា កុបុព្វា រស្មា វេ ឆ្កេន្តីនំៈ កុបុព្វ-
ស្មា រស្មា បវេសំ ឆ្កេន្តីនំ វេ វា ហោតិ “ផ្លាស់ ឆ្កេ និង ត្ថិ
ខាងចុងជា “វេ” ប៉ុន្តែបានតែព្យាង្គខាងដើមវេ ជាស្សៈ ហើយព្យាង្គខាងស្សៈជា
“កុ” ដូច លជ្ជត្ថិ-វេ, លជ្ជន្តេ-វេ, វិរោចត្ថិ-វេ, វិរោចន្តេ-វេ, លភិស្សត្ថិ-វេ,

ហិ មានអំណាចឲ្យទីយៈស្រៈខាងដើមដែលជារស្សៈដូច មិ, ម,
តែកាលបើលុបហើយមិនត្រូវទីយៈទេ ឧ. បស្ស, កច្ច ។ បើ
លុបហើយទោះបីស្រៈខាងដើមជាទីយៈ ក៏ត្រូវតែរស្សៈ ឧ. ជាន ។

ឯយ្យ^(១) លុប “យ្យ” ទុកតែ “ឯ” ខ្លះ ឧ. កដេ,
ជហេ, ប្រើ ឯថ អត្ថនោបទជំនួសខ្លះ ឧ. កវេថ, កដេថ ។
ផ្លាស់ជា “អា” ខ្លះ ឧ. កាយិក ។ ផ្លាស់ជា “ឥយា” ខ្លះ
ឧ. ជានិយា សិយា ។ ផ្លាស់ជា “ញា” ខ្លះ ឧ.
ជញ្ញា, ផ្លាស់ជាមួយនឹង អសិ-ធាតុ ជា អស្ស ខ្លះ ។

ឯយ្យំ ប្រកបនឹង អសិ-ធាតុ ផ្លាស់ជា “ឥយំ” ខ្លះ ឧ. សិយំ
ផ្លាស់ជាមួយនឹង អសិ-ធាតុជា អស្ស ខ្លះ ។ តែន័យខ្លះថាចុះស្ស
បញ្ចមី លុបទីបំផុតធាតុ, លុប អ-បច្ច័យផ្សំជា អស្ស ក៏បាន ។

១- សទ្ធីនីតិសូត្រថា សព្វា ហេយ្យាសេយ្យាមេយ្យានមេ
សព្វាហិ ធាតុហិ ឯយ្យាសិ-ឯយ្យាមិ-ឯយ្យ សច្ចេតា-
សំ វិភត្តិនំ ឯត្ថំ ហោតិ “លុប យ្យាសិ, យ្យាមិ, យ្យ ទុកតែ ឯ ទាំង
៣ បុរិស” ដូចជា ត្វំ បុញ្ញំ កវេ, អហំ កវេ, សោ បុរិ-
សោ កវេ “អ្នកគួរធ្វើនូវបុណ្យ, ខ្ញុំគួរធ្វើនូវបុណ្យ, បុរសនោះគួរធ្វើនូវបុណ្យ” ។

ឯយ្យាសិ ផ្លាស់ជាមួយនឹង អស-ធាតុ ជា អស្ស ។

ឯយ្យាថ ផ្លាស់ជាមួយនឹង អស-ធាតុ ជា អស្ស ។

ឯយ្យាមិ ផ្លាស់ជាមួយនឹង អស-ធាតុ ជា អស្សំ ។ ប្រើ

“ឯយ្យំ” អត្ថនោបទជំនួសបាន ឧ. កបេយ្យំ, មុញ្ចេយ្យំ ។

ឯយ្យាម ផ្លាស់ជា “ឯមុ” ខ្លះ ឧ. ជានេមុ ។

ផ្លាស់ជាមួយនឹង អស-ធាតុ ជា អស្សាម ខ្លះ ។

អា ហ៊ីយត្ថនី ច្រើនតែរស្សៈ អា ជា “អ” ឧ. អបច ។

ឱ ហ៊ីយត្ថនី និង អជ្ជត្ថនី ច្រើនប្រើ ៀ បឋមបុរិសជំនួសវិញ ឬ
ក៏ផ្លាស់ ឱ នោះជា ត តែម្តង ឧ. អបចិ ។

ឡ ច្រើនតែរស្សៈជា “ត” ក្នុងទីទាំងពួង ឧ. អវេធិ,
អវេធិនិ ។ ចុះ ស និង ហ-អាគម ហ៊ីយរស្សៈ ៀ ជា ត ខ្លះ ឧ.
អទាសិ, បតិដ្ឋហិ ។ ផ្លាស់ជា “ថ្វិ” ខ្លះ ឧ. អក្កោថ្វិ ។
ផ្លាស់ជា “ត្ថ” ខ្លះ ឧ. អលត្ថ ។ រស្សៈ ៀ ជា ត ហ៊ីយ
ទីយៈស្រៈខាងដើមខ្លះ ឧ. អាសិ, បតិដ្ឋាសិ ។

ខំ ផ្លាស់ជា "តំសុ" បាន ឧ. វិញ្ញមីសុ, សញ្ញា-
 ជីសុ ។ ផ្លាស់ជា "អំសុ" ខ្លះ ឧ. អកំសុ, អាហំសុ ។
 បើមិនផ្លាស់ទេ, ទីយៈស្រៈខាងដើមបានខ្លះ ឧ. អាសុំ ។

ត្ថិ គង់រូបនៅជា "ត្ថ" ដូចដែល តែអាចទីយៈដើមជាតុ
 បានខ្លះ ឧ. អាសិត្ថ ។

តំ ផ្លាស់ជា "ត្ថំ" បានខ្លះ ឧ. អលត្ថំ ។

ស្សតិ, ស្សន្តិ	}	លុបស្សចោលខ្លះ ឧ. កាហតិ, កាហន្តិ
ស្សសិ, ស្សថ		
ស្សាមិ, ស្សាម		

កាហសិ, កាហថ, កាហាមិ, កាហាម ។

ស្សាមិ ផ្លាស់ជា "ខាមិ" ខ្លះ ឧ. វត្តាមិ ។ ជា
 "ឆាមិ" ខ្លះ ឧ. វន្តាមិ ។

ស្សាម ផ្លាស់ជា "ខាម" ខ្លះ ឧ. វត្តាម ។ ជា "ឆាម"
 ខ្លះ ឧ. វន្តាម ។

ស្សា រស្សៈ "អា" ជា "អ" ខ្លះ ឧ. អបចិស្ស, អករិស្ស ។

អាគមរបស់វិកត្តិ

អាគមសម្រាប់ចុះក្នុងអាឡាតមាន ៥ គឺ អ, ឥ, ស, ហ, ជិត្តហិត ។

អ- អាគមសម្រាប់ចុះខាងដើមធាតុចំពោះវិកត្តិ ៣ ពួក គឺ ហ៊ីយត្តនី, អជ្ជត្តនី, កាលាតិបត្តិ ឧ. អវចំ, អកាសី, អកច្ឆិស្សា ។

ឥ- អាគមសម្រាប់ចុះត្រង់ទីបំផុតធាតុចំពោះវិកត្តិ ៤ ពួកគឺបរោក្ខា, អជ្ជត្តនី, ភវិស្សនី, កាលាតិបត្តិ ឧ. ពក្ខវិត្ត, វសិម្ហា, តិល-
មិស្សន្តិ, អលភិស្ស ។

ស- អាគមសម្រាប់ចុះត្រង់ទីបំផុតធាតុ ចំពោះតែអជ្ជត្តនីវិកត្តិ
មួយ ឧ. អគមាសិ, អហាសិ ។

ហ- អាគមសម្រាប់ចុះត្រង់ទីបំផុតធាតុ តាមគួរដល់ការប្រកប
ឧ. បតិជ្ជហតិ, បតិជ្ជហិស្ស ។

និក្ខហិត- អាគម (០) សម្រាប់ចុះក្នុងពួករុដិ-ធាតុ ឧ.
រុទ្ធាតិ, ចុះលើតួអញ្ញាសៈបានខ្លះ ឧ. ចង្ក្រមតិ, ចំពោះព្រូធាតុ
មួយ បើផ្សំនឹង តិ វត្តមាន, ឲ្យចុះ វៀ-អាគម ឧ. ព្រីតិ ។

កាល

(១៣៣) កាលនិយាយដោយសង្ខេបមាន ៣ យ៉ាងគឺ

១) បច្ចុប្បន្នកាល ពេលដែលកំពុងតែមាននៅចំពោះមុខ គឺ
កាលឥឡូវនេះ ។

២) អតីតកាល ពេលដែលកន្លងហួសទៅហើយ ។

៣) អនាគតកាល ពេលដែលមិនទាន់មកដល់ គឺពេល
ដល់នៅខាងមុខ ។

បើនិយាយឲ្យពិស្តារតាមដំណើររបស់កាលដូចតទៅនេះ ៖

បច្ចុប្បន្នកាល

បច្ចុប្បន្នកាលនោះ ចែកចេញជា ៣ យ៉ាង គឺ

១) សុទ្ធបច្ចុប្បន្ន បច្ចុប្បន្នសុទ្ធ ។

២) អតីតបច្ចុប្បន្ន បច្ចុប្បន្នជិតអតីត ។

៣) អនាគតបច្ចុប្បន្ន បច្ចុប្បន្នជិតអនាគត ។

អតីតកាល

អតីតកាលនោះ ចែកចេញជា ៣ យ៉ាងគឺ

១) អប្បច្ចក្ខាតីតកាល អតីតកាលកន្លងហើយមិនមានកំណត់ ។

២) ហិយោបក្ខត្យាតីតកាល អតីតកាលកន្លងហើយ ក្នុងថ្ងៃ
ម្សិល ។

៣) អដ្ឋប្បក្ខត្យាតីតកាល អតីតកាលកន្លងហើយក្នុងថ្ងៃនេះ ។

អនាគតកាល

អនាគតកាលនោះ ចែកចេញជា ២ យ៉ាងគឺ

១) បច្ចុប្បន្នានាគតិ អនាគតរបស់បច្ចុប្បន្ន ។

២) អតីតានាគតិ អនាគតរបស់អតីត ។

អនុត្តកាល

កាលដែលមិនប្រាប់ដំណើរថា ជាបច្ចុប្បន្ន ឬ អតីត ឬក៏អនាគត
ហៅថា អនុត្តកាល ចែកចេញជា ២ យ៉ាងគឺ

១) អាណត្តិ “ប្រាប់សេចក្តីបង្គាប់” ។

២) អាសិដ្ឋ “ប្រាប់សេចក្តីប្រាថ្នា សេចក្តីប៉ុនប៉ង” ឬ
“សេចក្តីអង្វរ” ។

៣) អនុមតិ “ប្រាប់សេចក្តីយល់ឃើញ” ។

៤) បរិកប្ប “ប្រាប់សេចក្តីកំណត់” ឬ “ សេចក្តីជញ្ជឹង,
សេចក្តីត្រិះរិះ” ។

វិធីសង្កេតកាល

ដែលអាចនឹងដឹងនូវកាលទាំងនេះ ដោយដាក់ប្រាកដបាននោះ
ក្នុងភាសាខ្មែរ ត្រូវកំណត់ដឹងដោយកិរិយានុគ្រោះ គឺពាក្យប្រែរបស់វិភត្តិ
ក្នុងភាសាបាលីត្រូវកំណត់ដឹងដោយវិភត្តិទាំង ៨ ពួកដូច្នេះ ៖

វត្ថុមាណា-វិភត្តិ

ប្រាប់បច្ចុប្បន្នកាលទាំង ៣ យ៉ាងៗ នេះ ៖

១) សុទ្ធបុព្វបុព្វន្ត ឲ្យប្រែថា “កំពុង-, កំពុងតែ-” ឧ.
ឥទានិ បន សោ កី ករោតិ “ចុះឥឡូវនេះ គាត់ កំពុងធ្វើ នូវ
អ្វី?” ។ ឬប្រែទៀតៗ គឺគ្រាន់តែប្រែចេញសព្ទរបស់កិរិយាប៉ុណ្ណោះ
ក៏បាន ឧ. បញ្ញាយ បភា សព្វាហិ បភាហិ វិរោចតិ “ពន្លឺនៃប្រាជ្ញា
រុងរឿង ជាងពន្លឺទាំងឡាយទាំងពួង” ។

២) អតីតបុព្វបុព្វន្ត ឲ្យប្រែថា “ទើប-, ទើបនឹង-” ឬថា
“-ហើយ” ក៏បានខ្លះ ឧ. កុតោនុ ភ្នំ អាគិច្ឆសិ ចុះឯង ទើប

មក “ពីណាហ្នឹង?” ឥទានេវ សោ អាគច្ឆតិ “គាត់
 ទើបនឹងមក អម្បាញ់មិញនេះឯង”, ឥទា បុញ្ញំ ករោមិហំ
 “ក្នុងកាលនោះ ខ្ញុំធ្វើហើយ នូវបុណ្យ” ។

៣) អនាគតប្បច្ចុប្បន្ន ឲ្យប្រែថា “នឹង-, រមែង-, តែង-,
 តែងតែ-” ឬ “គង់-, គង់តែ-” ក៏បាន ឧ. ឯវំ តយា កតេ បាបេ
 និរយំ នូន គច្ឆសិ “កាលបើអំពើអាក្រក់ គឺឯងធ្វើហើយយ៉ាងនេះ,
 (ឯង) នឹងទៅ កាន់នរក ពុំខានឡើយ” ។ អយតោ មលំ
 សមុដ្ឋាយ តមេវ ខាទតិ “ច្រេះកើតហើយ អំពើដែក រមែងស៊ី
 នូវដែកនោះវិញ” ។ យោ ពាលំ សេវតិ, សោ វិនាសំ
 ចាបុណាតិ “បុគ្គលណា សេពគប់ នូវជនពាល, បុគ្គលនោះ
 គង់ដល់ នូវសេចក្តីវិនាស” ។

បញ្ចមី-វិភត្តិ

ប្រាប់អនុត្តកាល ២ យ៉ាងគឺ

១) អាណត្តិ “ប្រាប់សេចក្តីបង្គាប់” ឲ្យប្រែថា “ចូរ-”
 ឬ “ចូរ-ចុះ” ឧ. មម វចនេន ករោហិ “ឯង ចូរធ្វើ តាម
 ពាក្យនៃអញ” ។ កន្លាហិ “ឯង ចូរទៅចុះ” ។

២) អាសិដ្ឋ “ប្រាប់សេចក្តីប្រាថ្នា, សេចក្តីប៉ុនប៉ង” ឲ្យប្រែថា “ចូរ-” ឬ “សូម-, សូមឲ្យ-ចុះ” ឧ. សុខំ តេ ហោតុ “សេចក្តីសុខ ចូរមាន ដល់អ្នក”, ភវតុ សព្វមង្គលំ “មង្គល ទាំងពួង សូមមាន សូមឲ្យមង្គលទាំងពួងមាន” ។ ឯរំ ហោតុ សូមឲ្យបាន យ៉ាងហ្នឹងចុះ ។ ប្រែថា “សូម-” តំ មេ ឧបស “សូម ព្រះអង្គអត់នូវទោសនោះដល់ខ្ញុំព្រះអង្គ” ។

សត្តម៍-វិកត្តិ

ប្រាប់អនុត្តកាល ២ យ៉ាងគឺ

១) អនុមតិ “ប្រាប់សេចក្តីយល់ឃើញ” ឲ្យប្រែថា “គួរ-” ឬ “គួរតែ-” ឧ. កដេច មិត្តេ កល្យាណោ កដេច បុរិសុត្តមេ “(បុគ្គល) គួរ រាប់រក នូវមិត្តទាំងឡាយ ដែលបណ្ឌិតគួរ រាប់រក, គួរ រាប់រក នូវបុរសឧត្តមទាំងឡាយ” ។

២) បរិកប្ប “ប្រាប់សេចក្តីកំណត់” ឲ្យប្រែថា “តប្បី-” ឬ “ត្រូវ-” ឧ-

បុញ្ញញ្ចេ	បុរិសោ	កយិក	កយិកេនំ	បុនប្បុនំ
តម្កិ	នន្ទំ	កយិកេ	សុខោ	បុញ្ញស្ស ឧទ្ធកាយោ

បើបុរស គប្បីធ្វើ នូវបុណ្យ គប្បីធ្វើ នូវបុណ្យនោះឲ្យរៀយ ។
គប្បីធ្វើ នូវសេចក្តីពេញចិត្តក្នុងបុណ្យនោះ, កិរិយាសន្សំនូវបុណ្យ
នាំមកនូវសេចក្តីសុខ” ។

“ប្រាប់សេចក្តីជញ្ជឹង, សេចក្តីត្រិះរិះ” ឲ្យប្រែថា “គប្បី-”
ឬ “ត្រូវ-” ឧ. ក៏ បនាហំ កាបយៀង “ចុះ អញ គប្បីធ្វើ
នូវអ្វី?” ឬថា ចុះអញ ត្រូវធ្វើ ដូចម្តេច?” ។

បរោក្ខា-វិកត្តិ

ជាវិកត្តិប្រាប់អប្បបរមាត្រតកាល ឲ្យប្រែថា “-ហើយ” ឧ.
តេជារាម ភក្តា... “ព្រោះហេតុនោះ ព្រះមានព្រះភាគ
ត្រាស់ហើយ” ។

ហ័យត្ថជី-វិកត្តិ

ជាវិកត្តិ ប្រាប់ហ័យោបក្ខត្រតកាល ឲ្យប្រែថា “ហើយ”
ឧ. សោ អគមា “គេ បានទៅហើយ”, បើមានមា-សព្ទ
យោគចូលផង, ត្រង់ពាក្យថា “-ហើយ” ត្រូវផ្លាស់ថា “-ឡើយ”
វិញ គឺឲ្យប្រែថា “កុំ-ឡើយ” ឧ. ខណោ មា វោ ឧបច្ចតា
“ខណៈ កុំកន្លង នូវអ្នកទាំងឡាយឡើយ” ។

អដ្ឋត្ថជី-វិកត្តិ

ជាវិកត្តិប្រាប់អដ្ឋប្បកូត្យាតីតកាល ឲ្យប្រែថា “-ហើយ” ឧ.

ថេរោ អាគមិ “ព្រះថេរៈ មកហើយ” ។

កវិស្សន្តិ-វិកត្តិ

ជាវិកត្តិប្រាប់បច្ចុប្បន្នានាគត ឲ្យប្រែថា “នឹង-” ឧ. សោ
កច្ឆិស្សតិ “គេ នឹងទៅ” ។

កាលាតិបត្តិ-វិកត្តិ

ជាវិកត្តិប្រាប់អតីតានាគត ឲ្យប្រែថា “នឹង-ហើយ” បើមាន
អ-អាគមនៅខាងដើម ឲ្យប្រែថា “នឹងបាន-ហើយ” ឧ. សោ ចេ
យានំ លកិស្សា អកច្ឆិស្សា “បើគេ នឹងបានហើយ នូវ
យាន (គេ) នឹងបានទៅហើយ” ។

បទ

វិកត្តិមួយពួកៗ ចែកចេញជា ២ បទគឺ

១) បរស្សបទ “បទដើម្បីបុគ្គលដទៃ” ។

២) អត្តនោបទ “បទដើម្បីខ្លួន” ។

បរស្សបទសម្រាប់សំគាល់កត្តាចកៈ និងហេតុកត្តាចកៈ ខ.
សូទោ ឱទនំ បចតិ ។ សាមិកោ ទាសី ឧទកំ អាហារាបេតិ ។

អត្ថនោបទសម្រាប់សំគាល់កម្មវាចកៈឬ ភាវវាចកៈ និងហេតុកម្ម-
វាចកៈ ខ. សូទេន ឱទនោ បច្ចតេ ។ ន តយា លត្តតេ គន្ធិំ ។
អាចរិយេន សិស្សេហិ វិនយោ សិក្ខាបិយតេ ។

ជួនណាបរស្សបទ ប្រើជាកម្មវាចកៈ ឬភាវវាចកៈវិញក៏មាន,
ខ. "... តស្មា ឯសោ ន វុច្ចតិ នច លត្តតិ រូបេ" ។

ជួនណាអត្ថនោបទ ប្រើជាកត្តាចកៈក៏មាន ខ. បេមតោ
ជាយតេ.....។

វចនៈ

វិកត្តិទាំងនោះមានវចនៈ ២ យ៉ាងគឺ ឯកវចនៈ ១, ពហុវចនៈ ១ ។

កិរិយា និងប្រធាននេះត្រូវប្រកបឲ្យមានវចនៈស្មើគ្នា ខ. សោ
តាមំ តច្ចតិ ។ តេ តាមំ តច្ចតិ វៀរលែងតែបទនាម ជាឯកវចនៈ
ច្រើន ។ បទ រួមចូលដោយនិបាតសព្វមាន "ច" ជាដើម នោះ
ត្រូវប្រើកិរិយាជាពហុវចនៈ ខ. សេដ្ឋី ច សេដ្ឋីជាយា ច
រាជានំ ឧបសង្កមីសុ ។

បុរិសៈ

វិកត្តិនោះចាត់ជាបុរិសៈមាន ៣ គឺ បឋមបុរិសៈ ១, មជ្ឈិមបុរិសៈ ១, ឧត្តមបុរិស ១, ត្រូវប្រើកិរិយាសព្ទប្រកបវិកត្តិឲ្យត្រូវគ្នានឹងបុរិសសព្វនាម
ឧ. សោ យាតិ តំ យាហិ អហំ យាមិ ។

ធាតុ

វិកត្តិប្រកបដោយកាល, បទ, វចនៈ, បុរិសៈ ប៉ុណ្ណោះ សម្រាប់
ផ្សំនឹងធាតុឲ្យចេញប្រាកដមកជាកិរិយារបស់នាម ។

ធាតុនោះនិយាយដោយសង្ខេប ចែកជាធាតុគណៈមាន ៨ ពួកតាម
ដំណើរដែលចុះបង្ហាញត្រូវគ្នាដូច្នេះ

១) ពូកភូ-ធាតុ ភូ “កើត, មាន, ជា-” ហុ ឬ ហូ^(១)
“កើត, មាន, ជា-”, សី “ដេក”, ខនី “ដឹក” បបិ
“ពោល, និយាយ”, បចិ “ចម្អិន...”, ឥភី “ឃើញ”, មរិ
“ស្លាប់”, លភី “បាន”, គមិ “ទៅ, ដល់”, គុបិ “គ្រប់
គ្រង, រក្សា” ។

១- កថាយន្ទបត្តម្ភកៈ ថា ហុ តែវចនានុក្រមបាលី អង់គ្លេស និងធាតុសង្គ្រោះ
ថា ហូ ។

២) ពួករុធៈ-ធាតុ រុធៈ “បិទ, រាំង, ខ្ទប់...”, មុច្ចិ “រួច, លែង, រដោះ...”, ភុជិ “ស៊ី...”, ឆិទិ “កាត់...”, ភិទិ “បែក, ឆ្ងាយ”, លិបិ “លាប, បូក” ។

៣) ពួកទិវិ-ធាតុ ទិវិ “លេង”, សិវិ “ដេរ”, ទ្វិ^(១) “អស់”, មុហិ “ភ្លេច, វង្វេង, កាន់”, រជិ “ជ្រលក់”, មុសិ “ភ្លេច...”, ពុជិ “ដឹង, ត្រាស់ដឹង...”, យុជិ “ច្បាំង...” ។

៤) ពួកសុ-ធាតុ សុ “ឮ, ស្តាប់”, វុ “ក្រង”, អាបិ “ជ្រួតជ្រាប, ហូរទៅ, ប+អបិ “ដល់, ទាន់, លុះ...” សិ “ចង” ។

៥) ពួកកិ-ធាតុ កិ “ទិញ”, ចិ “សន្សំ, លេះ...”, ជិ “ឈ្នះ, ផ្ទាញ”, ញា “ដឹង, ស្គាល់”, ជុ “កំចាត់, កំចាត់បង់”, ផុ “អុំ, ស្វែ”, លុ “កាត់” ។

៦) ពួកគហិ-ធាតុ គហិ “កាន់, ចាប់, យក,...” ។

៧) ពួកតនិ-ធាតុ តនិ “ផ្សាយចេញ, ត្រដាង, លាត,

១- កញ្ចាយនូបត្តម្ភកៈ ថា ខិ តែវចនានុក្រមបាលី-អង់គ្លេស និងធាតុសង្គ្រោះ ថា ខី ។

លា", ករ ធ្វើ, ជាតិ "ភ្នាក់, រព្វក", សកិ "អាច,ហ៊ាន" ។

៨) ពួកចុរិ-ធាតុ ចុរិ "លួច", ចិន្តិ "គិត", តក្កិ "ត្រិះរិះ", មន្តិ "ប្រឹក្សា, ពិភាក្សា, ជជែក", លក្ខិ "កំណត់" ។

សកម្មធាតុ និង អកម្មធាតុ

ធាតុទាំង ៨ ពួកនោះ បំប្រួញឲ្យខ្ចីមកនៅត្រឹម ២ ពួកគឺ សកម្ម-
ធាតុ ១, អកម្មធាតុ ១ ។

ធាតុដែលប្រកបដោយ "កម្ម" គឺអំពើដែលគេត្រូវធ្វើ ហៅថា
សកម្មធាតុ ឧ. ឱទ្ធនំ បចតិ "គេ ចម្អិន នូវបាយ" ។

ធាតុដែលមិនប្រកបដោយកម្ម ហៅថា អកម្មធាតុ ឧ. មញ្ចេ
សយតិ "គេ ដេក លើគ្រែ" ។

វាចកៈ

កិរិយាសព្ទប្រកបដោយវិកត្តិ, កាល, បទ, វេទនៈ, បុរិសៈ,
ធាតុ នោះ ចែកចេញជាវាចកៈមាន ៥ យ៉ាងគឺ

១) កត្តុវាចកៈ កិរិយាសព្ទប្រាប់កត្តា គឺប្រាប់ថាជាកិរិយារបស់
អ្នកធ្វើហៅថា កត្តុវាចកៈ ឧ. សូនោ ឱទ្ធនំ បចតិ "អ្នកគ្រូ
កំពុងចម្អិន នូវបាយ" ។

២) កម្មវាចកៈ កិរិយាសព្ទប្រាប់កម្ម គឺប្រាប់ថាជាកិរិយា
របស់អំពើដែលគេត្រូវធ្វើ ហៅថា កម្មវាចកៈ ឧ. សូនេន ឱនេនា
បច្ចិយតេ “បាយ ដែលអ្នកគ្រូ កំពុងចម្អិន” ។

៣) ភាវវាចកៈ កិរិយាសព្ទប្រាប់ភាព គឺកិរិយាសព្ទគ្រាន់
តែប្រាប់សេចក្តីថា “កើត” ប៉ុណ្ណោះ មិនមែនប្រាប់ កត្តា ឬកម្មឡើយ
ហៅថា ភាវវាចកៈ ឧ. តេន ភូយតេ “គឺគេ កើត” ។

៤) ហេតុកត្តាវាចកៈ កិរិយាសព្ទប្រាប់ កត្តា ដែលជាហេតុគឺ
ប្រាប់ថាជាកិរិយារបស់អ្នកប្រើឲ្យជនដទៃធ្វើ ហៅថា ហេតុកត្តាវាចកៈ
ឧ. សេដ្ឋី សូនំ ឱនំ ចាចេតិ “សេដ្ឋី ញ៉ាំងអ្នកគ្រូឲ្យ
ចម្អិន នូវបាយ” ។

៥) ហេតុកម្មវាចកៈ កិរិយាសព្ទប្រាប់កម្មដែលជាហេតុគឺប្រាប់
ថាជាកិរិយារបស់អំពើដែលគេប្រើឲ្យបុគ្គលធ្វើហៅថាហេតុកម្មវាចកៈ ឧ.
សេដ្ឋីនា សូនេន ឱនេនា ចាចាបិយតេ “បាយដែល
សេដ្ឋីញ៉ាំងអ្នកគ្រូ ឲ្យចម្អិន” ។

បច្ច័យ

(១៣២) ដែលអាចនឹងយល់វាចកៈទាំង ៥ យ៉ាងនោះបាន ដោយ
 អាស្រ័យត្រៀងចំណាំគឺ បច្ច័យ ។ នោះមាន ២៥ តួ គឺ អ, ឥ, ញ្ញ, ឯ, យ,
 ណុ, ណា, ឧណា, នា, ប្ប, ល្អា, ឱ, យិរ, ណេ, ណាយ, ណាបេ,
 ណាបយ, ខ, ឆ, ស, អាយ, ញ្ញ័យ, អល, អារ, អាល ។

បច្ច័យសម្រាប់ចុះក្នុងកត្តាចកៈ មាន ១៥ គឺ អ, ឥ, ញ្ញ, ឯ, យ,
 ណុ, ណា, ឧណា, នា, ប្ប, ល្អា, ឱ, យិរ, ណេ, ណាយ ទាំង
 ១៥ នេះ ចុះក្នុងពួកធាតុទាំង ៨ ដូច្នេះ ៖

ពួកភូ-ធាតុ ចុះបានបច្ច័យ ១ គឺ អ ។

ពួករុធ-ធាតុ ចុះបានបច្ច័យ ៥ គឺ អ, ឥ, ញ្ញ, ឯ, ឱ ។

ពួកទិវី-ធាតុ ចុះបានបច្ច័យ ១ គឺ យ ។

ពួកសុ-ធាតុ ចុះបានបច្ច័យ ៣ គឺ ណុ, ណា, ឧណា ។

ពួកកី-ធាតុ ចុះបានបច្ច័យ ១ គឺ នា ។

ពួកគហិ-ធាតុ ចុះបានបច្ច័យ ២ គឺ ប្ប, ល្អា ។

ពួកតនិ-ធាតុ ចុះបានបច្ច័យ ២ គឺ ឱ, យិរ ។

ពួកចុរិ-ធាតុ ចុះបានបច្ច័យ ២ គឺ ណេ, ណាយ ។

បច្ច័យសម្រាប់ចុះក្នុងកម្មវាចកៈ មាន ១ គឺ យ ។

បច្ច័យសម្រាប់ចុះក្នុងការវាចកៈ មាន ១ គឺ យ ។

បច្ច័យសម្រាប់ចុះក្នុងហេតុកត្តាវាចកៈមាន ២ គឺ ណេ, ណាយ,
ណាបេ, ណាបយ ។

ក្នុងហេតុកម្មវាចកៈ ចុះបច្ច័យតាមពួកធាតុក៏មាន មិនបាច់ចុះក៏មាន
ផង ចុះការិត-បច្ច័យផង ចុះ ឥ-អាគមផង ចុះយ-បច្ច័យសម្រាប់
កម្មវាចកៈផង ឧ. ចាចាបិយតេ, រុន្ទាបិយតេ,...។

ណាយ ឬ អយ - បច្ច័យចុះអំពីមុខនាមសព្ទ ធ្វើឲ្យក្លាយជា
កិរិយាសព្ទក៏បានខ្លះ ឧ. អតិហត្ថយតិ "កន្លងទៅ ឬ ទៅដោយដំរី" ។

បច្ចេកប្បច្ច័យ

បច្ច័យគឺ ខ, ឆ, ស សម្រាប់ចុះក្នុងអញ្ញាសៈ ។

អញ្ញាសៈ

កិរិយាសព្ទ ដែលមានវិធីបន្ថែមព្យញ្ជនៈខាងដើមធាតុឲ្យជា ២ គួ
ហៅថា អញ្ញាសៈ ។ នោះ ចុះបច្ច័យទាំង ៣ គឺ ខ, ឆ, ស ក្តី
ចុះបច្ច័យឯទៀតក្រៅពីនោះក្តី មានរូបសិទ្ធិយ៉ាងនេះ ៖

១) ឲ្យស្រុះស្រះរបស់អញ្ញាសៈចេញដូច ដា-ដា + អ + តិ > ដដាតិ, ដា - ដា + អ + តិ > ដដាតិ, ហា-ហា + អ + តិ > ដហាតិ ។

២) បើតួអញ្ញាសៈជាព្យញ្ជនៈទី ២ ត្រូវផ្លាស់ជាទី ១, បើជាទី ២ ត្រូវផ្លាស់ជាទី ៣ ដូច ឆិ-ឆិធី + អ + តិ > ចិច្ចតិ, ចច្ចតិ, ក្វ-ក្វ + អ + អ > ពក្វវ, កុ-កុជី + ខ + តិ > ពុកុក្ខតិ ។

៣) បើតួអញ្ញាសៈជាក-វគ្គៈ ទីណា ត្រូវផ្លាស់ជា ច-វគ្គៈទីនោះ ហើយចុះនិក្ខហិតអាគមលើតួអញ្ញាសៈដូច កក-កម៌ + អ + តិ > ចង្គមតិ, ក - កម៌ + អ + តិ > ជង្គមតិ ។

៤) ឲ្យផ្លាស់អញ្ញាសៈនៃ មាឈិ - ធាតុជា "វ", កិកិ - ធាតុជា "ត" ដូច មា - មាឈិ + ស + តិ > វិម៌សតិ, កិ - កិកិ + ឆ + តិ > តិកិច្ចតិ ។

៥) បើតួអញ្ញាសៈជា ហា ត្រូវផ្លាស់ជា "ជ" ដូច ហុ - ហុ + អ + តិ > ជុហោតិ, ជុហាវតិ, ជុហូតិ "បូជា" ។

៦) ឲ្យផ្លាស់ស្រុះទីបំផុតនៃអញ្ញាសៈជា "អ" ជា "ត" បានខ្លះ ដូច ឆិ - ឆិធី + អ + អ > ចច្ឆេន, មា - មាឈិ + ស + តិ > វិម៌សតិ, ទីយៈជា វិម៌សតិ ក៏មាន, ចា - ចា + ស + តិ > បិរាសតិ ។

៧) ក្នុងអក្ខរាសៈ ស-បច្ច័យនៅខាងចុង មានអំណាចឲ្យផ្លាស់
 ចា - ធាតុជា "វា", មាណ - ធាតុជា "ម" ហាវ - ធាតុជា "តី"
 ដូច ចា - ចា + ស + តិ > បិវាសតិ, មា - មាណ + ស + តិ > វិម -
 សតិ, ហា - ហាវ + ស + តិ > ជិតិសតិ ។

៨) ស- បច្ច័យនៅខាងចុង បើមិនផ្លាស់ទីបំផុតធាតុទេ ឲ្យទី-
 យៈសុ-ធាតុជា សូ ហើយតម្រួត សូ ជា ស្ស ដូច សុ - សុ + ស +
 តិ > សុស្សសតិ "ប្រាថ្នាដើម្បីស្តាប់, ចង់ស្តាប់," ។

៩) ខ-បច្ច័យនៅខាងចុង ឲ្យផ្លាស់ទីបំផុតធាតុជា "កិ" ដូច
 កុ - កុជ + ខ + តិ > ពុកុក្ខតិ, តិ - តិជ + ខ + តិ > តិតិក្ខតិ

១០) ឆ- បច្ច័យនៅខាងចុង ឲ្យផ្លាស់ទីបំផុតធាតុជា "ចិ" ដូច
 យ - យស + ឆ + តិ > ជិយច្ឆតិ, កុ - កុប + ឆ + តិ > ជិកុច្ឆតិ
 "ខ្លើម, ឆ្លើម" ។

១១) ក្រៅពីវិធីដែលនិយាយមកនេះ ត្រូវទុកអក្ខរាសៈឲ្យគង់រូប
 នៅ ដូច ច - ចល + អ + តិ > ចញ្ចលតិ, ប - បតិ + អ + តិ >
 បបតតិ ។

មួយទៀត ខ, ឆ, ស-បច្ច័យ ៣ នេះ ចុះអំពីមុខធាតុទាំងឡាយ
 មានដើមថា: កុជ "បរិភោគ", យស "ស៊ី", ហាវ "នាំទៅ"

សុ “ឮ, ស្តាប់”, ចា “ផឹក” ក្នុងសេចក្តីឲ្យប្រែថា “ប្រាថ្នា-” ឬ “ចង់-” ។

ខៈដូច ពុករក្ខតិ “ប្រាថ្នាដើម្បីបរិភោគ, ចង់បរិភោគ”
(<កុញ្ចតំ ឥច្ឆតិ), ឆ ដូច ជិយច្ឆតិ “-ប្រាថ្នាដើម្បីស៊ី,
ចង់ស៊ី” (<យសិតំ ឥច្ឆតិ), សៈ ដូច ជិតិសតិ “-ប្រាថ្នាដើម្បី
នាំទៅ, ចង់នាំទៅ” (<ហរិតំ ឥច្ឆតិ), សុស្សសតិ “-ប្រាថ្នា
ដើម្បីស្តាប់, ចង់ស្តាប់” (<សុណិតំ ឬ សោតំ ឥច្ឆតិ), បិរាសតិ^(១)
“ប្រាថ្នាដើម្បីផឹក, ចង់ផឹក” (<ចាតំ ឬ បិរិតំ ឥច្ឆតិ) ។

អាយ - ឡាយ - បច្ច័យ ២ នេះសម្រាប់ចុះអំពីមុខនាមសព្ទ ធ្វើឲ្យ
ក្លាយជាកិរិយាសព្ទ, ចុះក្នុងអត្ថ ៣ យ៉ាងគឺ៖

១) ចុះក្នុង “អាចារត្ថៈ” មានសេចក្តីថា “ប្រព្រឹត្ត-” ។

២) ចុះក្នុង “ឧបមាចារត្ថៈ” មានសេចក្តីថា “ប្រព្រឹត្ត...
ថាដូចជា-” ឬ “ប្រព្រឹត្ត... ឲ្យដូចជា-” ។

៣) ចុះក្នុង “អត្ថិច្ឆត្ថៈ” មានសេចក្តីថា “ប្រាថ្នា ... ដើម្បី
ខ្លួន” ឬ “ចង់បាន... ដើម្បីខ្លួន ។

១- រូបកិរិយានាមជា បិបាសា ។ កិរិយាជាបិបាសតិ ក៏មាន ។

អាយ-បច្ច័យ ចុះក្នុងអត្ថ ២ យ៉ាងគឺ

១) អាចារ្យៈ ឧ. ចិរាយតិ “-ប្រព្រឹត្តយូរ, បាត់យូរ” ។

២) ឧបមាចារ្យៈ ឧ. បព្វតាយតិ “-ប្រព្រឹត្ត (នូវខ្លួន) ថាដូចជាភ្នំ” ។ សមុទ្ទាយតិ “-ប្រព្រឹត្ត (នូវខ្លួន) ថាដូចជាសមុទ្រ” ។

ឡាយ-បច្ច័យ ចុះក្នុងអត្ថ ២ យ៉ាងគឺ

១) ឧបមាចារ្យៈ ឧ. ឆត្តិយតិ “ប្រព្រឹត្តធ្វើ (នូវវត្ថុមិនមែនជាឆត្រ) ថាដូចជាឆត្រ”, បុត្តិយតិ “-ប្រព្រឹត្តធ្វើ (នូវជនមិនមែនកូន) ថាដូចជាកូន” ។

២) អត្តិច្ឆតៈ ឧ. បត្តិយតិ “-ប្រាថ្នានូវបាត្រដើម្បីខ្លួន” ។ ធនីយតិ “-ចង់បាននូវទ្រព្យដើម្បីខ្លួន” ។

បច្ច័យ ៣ គឺ អល, អារ, អាល ចុះអំពីមុខនាមសព្ទ^(១) ធ្វើឲ្យក្លាយជាកិរិយាសព្ទដូច្នេះ ៖

អលៈ ដោតលតិ “ធ្វើនូវសេចក្តីរុងរឿង - រុងរឿង”
(< ដោតិ + អល + តិ) ។

បច្ច័យដែលចុះអំពីមុខនាមសព្ទដែលហៅថានាមធាតុនោះនៅមានទៀត (ចូរមើលធាតុសង្គ្រោះទំព័រ ១១ ត្រង់នាមធាតុ) ។

អារ: សន្តានតិ “ប្រព្រឹត្តស្ងប់” (<សន្ត + អារ + តិ)

អាល: ឧបក្កមាលតិ “ធ្វើនូវសេចក្តីព្យាយាម, ព្យាយាម”

[ឧបក្កម + អាល + តិ] ។

វិធីផ្លាស់ធាតុ

វិធីផ្លាស់ពួក ក្វ-ធាតុ

ពួក ក្វ-ធាតុនេះ កាលចុះ អ-បច្ច័យមកហើយមានវិធីផ្លាស់ដូច្នេះ

១) ធាតុទោលតែ ១ តួ ដែលជាស្រ: ត ឬ ញ្ញ្យ ឲ្យផ្លាស់ ត ឬ ញ្ញ្យ ជា “ឯ” ខ្លះ, ផ្លាស់ ឯ នុំជា “អយិ” ខ្លះដូច ត + អ + តិ > ឯតិ, អយតិ “ទៅ, ដល់, មក, ប្រព្រឹត្តទៅ”, ជី + អ + តិ > ឯតិ, ឯយតិ “នាំទៅ” ។

២) ធាតុទោលតែ ១ តួ ដែលជាស្រ: ឧ ឬ ឌ ឲ្យផ្លាស់ ឧ ឬ ឌ ជា “ឱ” ខ្លះ, ផ្លាស់ ឱ នុំជា “អវិ” ខ្លះ ដូច អ + សុ + អ + ឡ្យ + ស > អស្សោសិ អស្សវិ .. បានស្តាប់ហើយ, បានឮហើយ”, អនុ + ក្វ + អ + តិ > អនុកោតិ, អនុករតិ សោយ, រង” ។

៣) ធាតុពីរតួឡើងទៅ ដែលមានស្រ: ត ឬ ញ្ញ្យ នៅខាងដើមធាតុ គង់រូបខ្លះ, ផ្លាស់ ត ឬ ញ្ញ្យ នុំជា “ឯ” ខ្លះ ដូច តសិ + អ + តិ > តសតិ, “ទៅ, ដល់, ប្រព្រឹត្តទៅ” ឯសតិ, ឥច្ឆតិ “ប្រាថ្នា, ស្វែងរក”, ជីវ + អ + តិ > ជីវតិ “រស់នៅ, ចិញ្ចឹមជីវិត” ។

២) ធាតុពីរត្ថឡើងទៅដែលមានស្រៈ ឧ ឬ ឧ នៅខាងដើមធាតុ គង់
រូបខ្លះ, ផ្លាស់ ឧ ឬ ឧ នុ៎ះជា “ឱ” ខ្លះ ដូច មុខ + អ + តិ > (មុខតិ),
មោទតិ “រីករាយ”, ឧហិ + អ + តិ > ឧហតិ “ត្រិះរិះ” ។

៣) ចំពោះ ជរ - ធាតុ គង់រូបខ្លះ, ផ្លាស់ ជរ ជា “ជិយ្យ” ខ្លះ,
ជា “ជិរ” ខ្លះ ដូចជា ជរ + អ + តិ > ជរតិ, ជិយ្យតិ, ជិរតិ
“ចាស់, គ្រាំគ្រា, ទ្រម” ។

៤) ចំពោះ មរ - ធាតុ គង់រូបខ្លះ, ផ្លាស់ មរ ជា “មិយ្យ” ខ្លះ
ដូច មរ + អ + តិ > មរតិ, មិយ្យតិ “ស្លាប់” ។

៥) ចំពោះ គម - ធាតុ គង់រូបខ្លះ, ផ្លាស់ ម របស់ គម ជា “ច្ច” ខ្លះ
ដូច គម + អ + ហិ > កម, កច្ច “ចូរទៅ, ចូរដល់” ។

៦) ចំពោះ រទិ - ធាតុ គង់រូបខ្លះ, ផ្លាស់ រទិ ជា “រដ្ឋ” ខ្លះ ដូច
រទិ + អ + តិ > រទតិ, រទេតិ, រដ្ឋតិ “ពោល, និយាយ” ។

៧) ចំពោះ រស - ធាតុ គង់រូបខ្លះ, ផ្លាស់ ស របស់ រស ជា
“ច្ច” ខ្លះ ដូច រស + អ + តិ > រសតិ, រច្ចតិ “នៅ” ។

៨) ចំពោះ ទា - ធាតុ ឲ្យផ្លាស់ អា របស់ ទា ជា “ឯ” ខ្លះ,
ផ្លាស់ ទា ជា “ទដ្ឋ” ខ្លះ, កាលបើប្រកបនឹង មិ, ម វត្តមាន ឲ្យផ្លាស់
អា របស់ទា ជានិក្ខហិត ហើយផ្លាស់និក្ខហិតជា “មិ” ខ្លះ ដូច

ទា + អ + មិ > ទេមិ^(១), ទជ្ជាមិ, ទម្មិ^(១) “ឲ្យ”, បើមានអញ្ញាសៈ
នៅខាងដើម គង្គរូប ដូច ទា - ទា + អ + តិ > ទទាតិ “ឲ្យ” ។

១១) ចំពោះ ករ - ធាតុ បើប្រកបនឹងកវិស្សន្តិវិកត្តិឲ្យផ្លាស់ ករ -
ជា “កាហិ” ដូច ករ + អ + ស្សតិ > កាហតិ “នឹងធ្វើ” ។
បើប្រកបនឹង អជ្ជត្តនិវិកត្តិ លុបទីបំផុតធាតុខ្លះ, ផ្លាស់ ករ ជា “កាសិ”
ខ្លះ ដូច អ + ករ + ទំ > អកំសុ, អកាសុ “បានធ្វើហើយ” ។

១២) ធាតុទោលតែ ១ តួ ឬ ពីរតួឡើងទៅ ដែលជាស្រៈ ឯ ច្រើន
តែឲ្យផ្លាស់ ឯ ជា “អាយិ” ដូច កេ + អ + តិ > កាយតិ
“ច្រៀង”, កេលេ + អ + តិ > កេលាយតិ “ស្រឡាញ់” ។

១៣) ចំពោះ កី - ធាតុឲ្យផ្លាស់ ្លៀ របស់ កី ជា ឯ ហើយផ្លាស់
ឯ ជា “អាយិ” ដូច កី + អ + តិ > កាយតិ “ខ្លាច” ។

១៤) ចំពោះ ហា ធាតុ គង្គរូបខ្លះ ផ្លាស់ ហា ជា “តិដ្ឋិ” ខ្លះ ដូច
ហា + អ + តិ > [ហាតិ], តិដ្ឋតិ “ស្ថិតនៅ, តាំងនៅ” ។

១- មោគ្គល្លានសូត្រថា ទាស្ស ទំ វា មំមេស្វទ្ធិត្ថេ ទាដែល
មិនមែនជាអញ្ញាសៈ ផ្លាស់ ទា ជា ទំ ព្រោះ មិ, ម ដូចជា ទេមិ, ទេម,
ទម្មិ, ទម្ម ។ ទេមិ, ទេម (លុបនិក្ខហិតហើយចុះអ > ឯ ឬ ឯ-បថ្មីយ), ឯ ទម្មិ, ទម្ម
(ផ្លាស់និក្ខហិតជា ម) ។

១៥) ចំពោះ បា - ធាតុគង្គ្រូបខ្លះ, ផ្លាស់ បា ជា “បិវ” ខ្លះ ដូច ចា + អ + តិ > ចាតិ, បិវតិ “ផឹក, រក្សា” ។

១៦) ចំពោះ ទិស - ធាតុ គង្គ្រូបខ្លះ, ផ្លាស់ ទិស ជា “ទិក្ខ” ខ្លះ ជា “ទិច្ឆ” ខ្លះ, ជា “បស្ស” ខ្លះ, ជា “ទេស្ស” ខ្លះ ដូច ទិស + អ + តិ > ទិសតិ “បៀតបៀន, ចាត់ចែង”, ជា ទក្ខតិ, ទិច្ឆតិ, បស្សតិ “មើល, ឃើញ”, ជា ទេស្សតិ “ស្តាប់, ខ្លឹម” ។

១៧) ចំពោះ ព្រូ - ធាតុ បើប្រកបនឹងបរោក្ខា - អដ្ឋត្ថនីវិភត្តិ ឲ្យផ្លាស់ ព្រូ ជា “អាហ” ដូច ព្រូ + អ + អ, ឧ, ឱ > អាហ^(១), អាហុ^(១), អាហំសុ “ពោលហើយ” ។

១៨) ចំពោះ ហុ ឬ ហូ - ធាតុ ឲ្យផ្លាស់ ឧ ឬ ឧ របស់ ហុ ឬ ហូ ជា “ឯ” ខ្លះ, ជា “ឯហិ” ខ្លះ, ជា “ឱហិ” ខ្លះ, ជា “ឱ” ខ្លះ ហើយផ្លាស់ ឱ នុំជា “អវិ” ខ្លះ, ជា “វិ” ខ្លះ ដូច ហុ ឬ ហូ + អ + ស្សតិ > ហេស្សតិ, ហេហិស្សតិ, ហោហិស្សតិ, ហោស្សតិ “នឹងមាន, នឹងជា” ហុ - ហុ ឬ ហូ - ហូ + អ + តិ >, ដុហោតិ, ដុហារតិ, ដុហូតិ “បូជា” ។

- រចនានុក្រមបាលី អង់គ្លេសថា អ-អញ្ញាស + អហ ធាតុ + អ, ឧ បរោក្ខា, អាហ, អាហុ ។

ធាតុក្រៅពីគតិដែលពោលមកនេះ ច្រើនតែទុកទាំងធាតុទាំង

អ - បច្ច័យឲ្យគង់រូបនៅ ដូច ខាតិ, ខនតិ, លកតិ ជាដើម ។

វិធីផ្លាស់ពួក រុជិ - ធាតុ

ពួក រុជិ - ធាតុនេះ កាលចុះ អ, ឥ, ញ្ញ, ឯ, ឱ - បច្ច័យមកហើយច្រើន
តែទុកទាំងធាតុទាំងបច្ច័យឲ្យគង់រូបនៅដូចជាពួកកូ - ធាតុដែរ ប្លែកតែពួក

រុជិ - ធាតុ នេះ មានចុះនិក្ខហិតអាគមខាងដើមធាតុ ហើយផ្លាស់និក្ខ-
ហិតនោះជាវគ្គន្តៈ ព្យញ្ជនៈទីបំផុតវគ្គគឺ ង, ញ, ណ, ន, ម ប៉ុណ្ណោះ ។

ឯការផ្លាស់និក្ខហិតនោះ ត្រូវកំណត់តាមព្យញ្ជនៈទីបំផុតធាតុដូច្នេះ

១) បើព្យញ្ជនៈទីបំផុតធាតុជាកវគ្គៈ ត្រូវផ្លាស់និក្ខហិតជា “ង”
ដូច អង្គតិ “ទៅ, ដល់, ប្រព្រឹត្តទៅ”

២) បើព្យញ្ជនៈទីបំផុតធាតុជា ចវគ្គៈ ត្រូវផ្លាស់និក្ខហិតជា “ញ”
ដូច មុញ្ចតិ “រួច លែង”

៣) បើព្យញ្ជនៈទីបំផុតធាតុជា ដវគ្គៈ ត្រូវផ្លាស់និក្ខហិតជា-
“ណ” ដូច បណ្ឌតិ “ទៅ, ដល់, ប្រព្រឹត្តទៅ”

៤) បើព្យញ្ជនៈទីបំផុតធាតុជា តវគ្គៈ ត្រូវផ្លាស់និក្ខហិតជា “ន”
ដូច រុន្ទតិ, រុន្ទិ, រុន្ទិ, រុន្ទតិ “បិទ, រាំង, ខ្ទប់”

៥) បើព្យញ្ជនៈទីបំផុតជាតុជា បវគ្គៈ ត្រូវផ្លាស់និគ្គហិតជា “មី”
ដូច សុម្ពោតិ “វាយ” ។

វិធីផ្លាស់ពួក ទិវ - ធាតុ

ពួក ទិវ - ធាតុនេះ កាលចុះ យ - បច្ច័យមកហើយមានវិធីផ្លាស់ដូច្នេះ :

១) បើធាតុទោលតែ ១ តួ ត្រូវទុកទាំងធាតុទាំងបច្ច័យឲ្យគង់រូប
នៅ ដូច និ + ធា + យ + តិ > និធាយតិ “ជេកលក់” ទី +
យ + តិ > ទីយតិ “អស់” ។

២) បើធាតុពីរតួឡើងទៅ ត្រូវផ្លាស់ យ - បច្ច័យនឹងទីបំផុតជាតុ
ជាព្យញ្ជនៈនោះៗ ដូច្នេះ :

ក) បើទីបំផុតជាតុជា វិ ផ្លាស់ យ - បច្ច័យនឹង វិ ជា “ពូ”
(ឬ វ្យ > ពូ) ដូច ទិពូតិ “លេង”

ខ) បើទីបំផុតជាតុជា សិ ផ្លាស់ យ - បច្ច័យនឹង សិ ជា “ស្ស”
(ឬ ស្យ > ស្ស) ដូច នស្សតិ “វិនាស, ខូច, បាត់”

គ) បើទីបំផុតជាតុជា ទិ ផ្លាស់ យ - បច្ច័យនឹង ទិ ជា “ដួ”
(ឬ ឡ > ដួ) ដូច កិដួតិ “បែក, ធ្លាយ”

ឃ) បើទីបំផុតជាតុជា ហិ ផ្លាស់ យ - បច្ច័យនឹង ហិ ជា
“យ្ហ” ជា “ល្ហ” ដូច វុយ្ហតិ (វុល្ហតិ) “បន្យាត់”

ង) បើទីបំផុតធាតុជា ឆ ផ្លាស់ យ - បច្ច័យ នឹង ឆ ជា “ជ្ឈ”
 (ឬ ជ្យ > ជ្ឈ) ដូច ពុជ្ឈតិ “ដឹង, ត្រាស់ដឹង”

ច) បើទីបំផុតធាតុជា ឈ ផ្លាស់ យ - បច្ច័យនឹង ឈ ជា “ឌ្ឈ”
 (ឬ ឈ្យ > ឌ្ឈ) ដូច វឌ្ឈន្តិ, វឌ្ឈតេ “ចម្រើន”

ឆ) បើទីបំផុតធាតុជា និ ផ្លាស់ យ - បច្ច័យនឹង និ ជា “ញ្ញ”
 (ឬ ន្យ > ញ្ញ) ដូច មញ្ញតិ “ដឹង, ស្មាន”

ជ) ចំពោះ ជនិ - ធាតុផ្លាស់ ជនិ ជា “ជា” ឬ លុប និ ទីយៈ
 ជ ជា “ជា” ដូច ជាយតិ “កើត”

ឈ) ក្រៅពីគតិដែលពោលមកនេះ ត្រូវផ្លាស់ យ - បច្ច័យនឹង
 ទីបំផុតធាតុជាបុព្វរូប គឺផ្លាស់ទៅតាមរូបដើមនៃទីបំផុតធាតុដូច វិ + រជ
 + យ + តិ > វិរជ្ជតិ “នឿយណាយ”, ផល + យ + តេ >
 ផល្លតេ “បញ្ចេញផ្លែ, ក្តីប, សម្រេច” ជាដើម ល្យ > លូ ។

វិធីផ្លាស់ពួក សុ - ធាតុ

ពួក សុ - ធាតុនេះ កាលចុះ ណុ, ណា, ឧណា - បច្ច័យមកហើយ
 ច្រើនតែទុកទាំងធាតុទាំងបច្ច័យឲ្យគង់រូបនៅ តែ ណុ ត្រូវព្រឹទ្ធិ ជា ណោ,
 ណា រស្សៈជា ណា បានខ្លះ ដូច សុណោតិ, សុណាតិ,

សុណសិ “ឮ, ស្តាប់”, រុណាតិ, រុណាតិ, “ក្រង់”,
នាមុណាតិ “ដល់, ទាន់, លុះ” ។

វិធីផ្លាស់ពួក កី - ធាតុ

ពួក កី - ធាតុនេះ កាលចុះ នា- បច្ច័យមកហើយ ច្រើនតែទុកទាំង
ធាតុទាំងបច្ច័យឲ្យគង់រូបនៅដូច្នេះ :

១) កី គង់រូប ដូច កីធាតុ “ទិញ”, ផ្លាស់ នា ជា “ណា”
ខ្លះ ដូច វិក្កិណាតិ “លក់, ដូរ” ។

២) ចំពោះ ញា - ធាតុផ្លាស់ ញា ជា “ជា” ខ្លះ ដូច ធានា-
តិ “ដឹង”, ផ្លាស់ ញា ជា “នា” ហើយផ្លាស់ នា - បច្ច័យជា
“យ” ខ្លះ ដូច នាយតិ “ដឹង”, បើប្រកបនឹង ឯយ្យសត្តមីវិភត្តិ
ផ្លាស់ ញា ជា “ជំ”, ផ្លាស់ ឯយ្យ ជា “ញា” ផ្លាស់និគ្គហិត
ជា “ញី” លុប នា - បច្ច័យចេញ ដូច ជញ្ញា “គប្បីដឹង” ។

៣) ផ្សំ នា - បច្ច័យជាមួយនឹងទីបំផុតធាតុខ្លះ ដូច អស្មាតិ
“ស៊ី” បរិភោគ” ។

វិធីផ្លាស់ពួក គហិ - ធាតុ

ពួក គហិ - ធាតុនេះ ឃើញមានប្រើតែ គហិ - មួយប៉ុណ្ណោះ, កាល
ចុះ ប្ប, ល្អា - បច្ច័យមកហើយ លុបទីបំផុតធាតុចេញ, ល្អា រស្សៈជាល្អា
ខ្លះ ដូច កណ្ណាតិ, (កណ្ណាតិ) ចាប់, កាន់, យក, ចំពោះ ប្ប - បច្ច័យ
ឲ្យផ្លាស់ គហិ ជា “យេ” ដូច យេឃ្លតិ “ចាប់, កាន់, យក” ។

វិធីផ្លាស់ពួក តនិ - ធាតុ

ពួក តនិ - ធាតុនេះ កាលចុះ ឱ, យិរ - បច្ច័យមកហើយ ច្រើន
តែគង់រូបនៅដូច្នេះ ៖

តនិ គង់រូប ដូច តនោតិ “ផ្សាយ, ត្រដាង, . . .”, ជា-
តិ គង់រូប ដូច ជាតរោតិ “ភ្ញាក់រឭក”, សតិ គង់រូប ដូច សត្តោតិ
“អាច, ហ៊ាន (តម្រួតក), ករិ គង់រូបខ្លះ ដូច ករោតិ ផ្លាស់
ឱ - បច្ច័យជា ឱ, ផ្លាស់ អ របស់ ក នៃ ករិ ជា ឱ ខ្លះ ដូច កុរុតេ
ផ្លាស់ ឱ បច្ច័យជា ឱ ហើយផ្លាស់ ឱ នុ៎ះ ជា វ ផ្លាស់ វ ជា ព,
លុបទីបំផុតធាតុ, ផ្លាស់ អ របស់ ក ជា ឱ, តម្រួត ព ជា ព ដូច
កុរុតិ “ធ្វើ”, បើប្រកបនឹង យ - បច្ច័យក្នុងកម្មវាចកៈ ឲ្យផ្លាស់ យ-
បច្ច័យនឹងទីបំផុតធាតុជា “យ្យ” ខ្លះ ដូច កយ្យតេ “ធ្វើ”, ឯ
យិរ-បច្ច័យឃើញមានប្រើចំពោះតែ ករិ- ធាតុមួយប៉ុណ្ណោះ កាលចុះ

មកហើយត្រូវលុបទីបំផុតធាតុចេញដូច កយិរតិ^(១) “ធ្វើ”, បើ
ប្រកបនឹងសត្វមីរិកត្តិ ឲ្យផ្លាស់ ឯយ្យ ជា “អា” ឯថ ជា “អាថ” ដូច
កយិរា, កយិរាថ “គប្បីធ្វើ” ។

វិធីផ្លាស់ពួក ចុរិ - ធាតុ

ពួក ចុរិ - ធាតុនេះ កាលចុះ ណោ, ណាយ - បច្ច័យមកហើយ មាន
វិធីផ្លាស់ដូច្នេះ :

១) ត្រូវព្រឹទ្ធិគឺទីយៈ ឬ វិការៈ ដើមធាតុដែលជារស្សៈសុទ្ធ ហើយ
លុប ណា ចេញ ទុកតែស្រះដែល ណា អាស្រ័យ ដូច ចោរេតិ,
ចោរេយតិ “លួច”, ទេសេតិ, ទេសេយតិ “សម្តែង” ។

២) បើខាងដើមធាតុជាទីយៈ ឬ មានព្យញ្ជនៈតម្រួតគ្នាពីរតួនៅ
ខាងចុងនោះ មិនត្រូវព្រឹទ្ធដើមធាតុឡើយ គ្រាន់តែលុប ណា ចេញ
ហើយផ្សំនឹងស្រះដែល ណា អាស្រ័យប៉ុណ្ណោះ ដូច ចិន្តេតិ, ចិន្តេយតិ
“គិត”, តក្កេតិ, តក្កេយតិ “ត្រិះរិះ”, មន្តេតិ, មន្តេយតិ
“ប្រឹក្សា” ពិភាក្សា, ជដៃក, លក្ខេតិ, លក្ខេយតិ “កំណត់”,
ឱមេតិ, ឱមេយតិ “តាំងទុក, កប់ទុក, . . .” ។

១- កយិរតិ ប្រើបាន៣ចកៈ ២ គឺ បើយិរ - បច្ច័យជា កត្តាចកៈ, បើ-
យ- បច្ច័យនិង ឥ - អាគមជាកម្មាចកៈ ។

វិធីផ្លាស់ប្តូរ

វិធីផ្លាស់ប្តូរក្នុងកត្តាចកៈ

ក្នុងកត្តាចកៈនេះកាលចុះបច្ច័យ ១៥ តួមកហើយ មានវិធីផ្លាស់ដូច
បានពោលក្នុងវិធីផ្លាស់ធាតុរួចហើយ ។

វិធីផ្លាស់ប្តូរក្នុងកម្មវាចកៈ

ក្នុងកម្មវាចកៈនេះកាលចុះ យ - បច្ច័យមកហើយមានវិធីផ្លាស់ដូច្នេះ :

១) ទុក យ ឲ្យគង់រូបនៅត្រូវចុះ ឥ - អាគមមកផង ដូច បច្ច័យ-
តេ "កំពុងចំអិន" ។

២) បើធាតុទោលតែ ១ តួ គ្រាន់តែចុះ យ - បច្ច័យមិនបាច់ចុះ ឥ - អាគមក៏បានដូច ញាយតេ “ដឹង”, ក៏យតេ^(១) “ទិញ” ។ បើ អានមិនបានសេចក្តីល្អត្រូវតម្រួត យ ជា “យ្យ” មិនបាច់ចុះ ឥ - អាគម ក៏បានដូច សុយ្យតេ^(១) “ឮ, ស្តាប់” ឬ លុប ឥ - ចេញ ទីយៈដើម ធាតុដែលជារស្សៈក៏បានដូច ចិយន្តេ^(១) “សន្សំ, បេះ”

៣) បើធាតុពីរតួឡើងទៅ ទុក យ - បច្ច័យនិង ឥ - អាគមឲ្យគង់រូប នៅក៏បានដូច ចរិយតេ^(១) “ត្រាច់ទៅ, ប្រព្រឹត្ត” ឬផ្លាស់ទៅទៀតក៏ បាន, តែការផ្លាស់នោះត្រូវកំណត់ដូច្នេះ គឺបើទីបំផុតធាតុជាព្យញ្ជនៈទី ១- ៣ ក្នុងវគ្គៈ ត្រូវផ្លាស់ យ - បច្ច័យជាបុព្វរូប គឺជាព្យញ្ជនៈតួនោះ, មិនបាច់ចុះ ឥ - អាគមក៏បាន ដូច បច្ចុតិ “ចំអិន”, ចន្ទតិ “លះ, លះបង់”,

បើទីបំផុតធាតុ ជាព្យញ្ជនៈទី ២-៤ ក្នុងវគ្គៈ ក៏ត្រូវផ្លាស់ យ - បច្ច័យ ជាព្យញ្ជនៈទី ១-៣ ទុកទីបំផុតធាតុនោះ ឲ្យនៅដូចដើម មិនបាច់ចុះ ឥ - អាគមក៏បាន ដូច លព្ពតិ “បាន” ។

១- តាមការសង្កេតក្នុងបាលីព្រះត្រៃបិដកនិងគម្ពីរផ្សេងៗ ឃើញថា ឥ - អាគមក្តី ទី បំផុតធាតុជាឥឡូវ ក្តីប្រើផ្សំជាមួយនឹង យ-បច្ច័យដែលគង់រូបច្រើនមានរូបជាឡាយ ឬ ជាឥយ្យ គឺទីយៈ ឥ ជា ឡ ឬ ស្សៈ ឡ ជា ឥ ហើយតម្រួត យ ជា យ្យ ដូច ជា បច្ច័យតេ ឬ បច្ច័យ្យតេ ចិយតេ ឬ ចិយ្យតេ, កិយតេ ឬ កិយ្យតេ, ទីយតេ ឬ ទីយ្យតេ សូម្បីទីបំផុតធាតុជា ឧ ឬ ឧ បើផ្សំជាមួយនឹង យ - បច្ច័យដែលគង់រូប ច្រើនតែមានរូបជា ឧ ឬ ឧយ្យ គឺទីយៈ ឧ ជា ឧ ឬ ស្សៈ ឧ ជា ឧ ហើយតម្រួត យ ជា យ្យ ដូច ជា សូយិត្ត ឬ សុយ្យិត្ត, ហូយតេ ឬ ហុយ្យតេ, ភូយតេ ឬ ភុយ្យតេ ។

២) ផ្សំ យ នឹងទីបំផុតជាតុ មិនបាច់ចុះ ត - អាគមក៏បាន ដូច
កម្សតេ “ទៅ, ដល់”, ឧប្បតេ “ទូន្មាន” ។

៣) ផ្លាស់ អា របស់ជាតុជា “ឡ” មិនបាច់ចុះ ត - អាគម ក៏បាន
ដូច ឌីយតេ “ឲ្យ”, ហ៊ីយតេ “លះបង់” ។

៤) ឲ្យផ្លាស់ មថិ - ជាតុ ជា “មថី” មហិ - ជាតុ ជា “មហី” មិន
បាច់ចុះ ត - អាគមក៏បាន ដូច មថីយតេ “ញាំញី”, មហីយតេ
“បូជា” ។

វិធីផ្លាស់ប្តូរយក្នុងការវាចកៈ

ក្នុងការវាចកៈនេះ កាលចុះ យ - បច្ច័យមកហើយ មានវិធីផ្លាស់ដូច
យ - បច្ច័យក្នុងកម្មវាចកៈដែរ ។

វិធីផ្លាស់ប្តូរយក្នុងហេតុកត្តាវាចកៈ

ក្នុងហេតុកត្តាវាចកៈនេះ កាលចុះ ណេ, ណាយ, ណាបេ, ណាបយ
មកហើយ មានវិធីផ្លាស់ដូចណេ, ណាយ ក្នុងពួក ចុរិ - ជាតុដែរ ប្លែកគ្នា
តែបច្ច័យទាំង ៤ ក្នុងហេតុកត្តាវាចកៈនេះ ចុះក្នុងកត្តាដែលជាហេតុ ហៅថា
ហេតុប្បច្ច័យក៏បាន ការិតប្បច្ច័យក៏បាន គឺ ណេ, ណាយ ឲ្យប្រែថា
“ឲ្យ . . .” ដូច ចាចេតិ, ចាចយតិ “ឲ្យចំអិន”, ណាបេ,

ណាបយ ឲ្យប្រែថា “ឲ្យ...” ឬថា “ឲ្យញ៉ាំង - ឲ្យ...” បានខ្លះ
ដូច វិស្សន្ទ្វាបេតិ, វិស្សន្ទ្វាបយតិ “ឲ្យលែង” ឬ “ឲ្យញ៉ាំង
(គេ) ឲ្យលែង” ។

វិធីផ្លាស់ប្តូរយក្នុងហេតុកម្មវាចកៈ

ក្នុងហេតុកម្មវាចកៈនេះ ចុះបច្ច័យតាមពួកធាតុក៏មាន មិនបាច់ចុះ
ក៏មានផង ចុះការិតប្បច្ច័យផង ចុះ ឥ - អាគមនិង យ - បច្ច័យសម្រាប់កម្ម-
វាចកៈផង ដូច ចាចាមិយតេ, រុទ្ធាមិយតេ, ទិព្វាមិយតេ,
ណាយ លុប ណ ទុកតែ អយ ក៏មាន លុប យ របស់ ណាយ ក៏មាន
ដូច សារិយ្យតេ, សារិយតេ “ឲ្យឮ, ឲ្យស្តាប់” ។ ឯ ណាបេ
ត្រូវតែលុប ណ លុប ឯ ទុកឲ្យនៅតែ អាប ដូច កាវាមិយតេ
“ឲ្យធ្វើ” ជាដើម ។

ចប់វិធីផ្លាស់ប្តូរយតែប៉ុណ្ណោះ ។

*

*

*

បែបបំបែកធាតុ

បំបែក វន្ទ្រ - ធាតុ “ថ្វាយបង្គំ, សំពះ” ចុះ អ - បច្ច័យផ្នែកខាង
 បរស្សបទ, ចុះ ត - អាគម និង យ - បច្ច័យ ផ្នែកខាងអត្តនោបទ ប្រ-
 កបដោយវិភក្តិទាំង ៨ ពួកទុកជាគំរូដូច្នេះ ។

វត្ថុមាតា

បរស្សបទ		អត្តនោបទ	
ឯក.	ពហុ.	ឯក.	ពហុ.
ប. វន្ទតិ	វន្ទន្តិ, (វន្ទវ)	វន្ទិយតេ	វន្ទិយន្តេ
ម. វន្ទសិ	វន្ទថ	វន្ទិយសេ	វន្ទិយវ្តេ
ឧ. វន្ទាមិ	វន្ទាម	វន្ទិយេ	វន្ទិយម្ភេ

បញ្ចមី

បរស្សបទ		អត្តនោបទ	
ឯក.	ពហុ.	ឯក.	ពហុ.
ប. វន្ទតុ	វន្ទនុ	វន្ទិយតំ	វន្ទិយន្តំ
ម. វន្ទាហិ, វន្ទ, (វន្ទស្ស)	វន្ទថ	វន្ទិយស្ស	វន្ទិយវ្តេ
ឧ. វន្ទាមិ	វន្ទាម	វន្ទិយេ	វន្ទិយាមសេ

សត្តមី

បរស្សបទ		អត្ថនោបទ	
ឯក.	ពហុ.	ឯក.	ពហុ.
ប. វន្ទេយ្យ, វន្ទេ, វន្ទេថ	វន្ទេយ្យំ	វន្ទិយេថ	វន្ទិយេវំ
ម. វន្ទេយ្យាសិ	វន្ទេយ្យាថ	វន្ទិយេថោ	វន្ទិយេយ្យព្ពោ
ខ. វន្ទេយ្យាមិ, (វន្ទេយ្យំ)	វន្ទេយ្យាម (វន្ទេមុ)	វន្ទិយេយ្យំ	វន្ទិយេយ្យាម្ពោ

បរោក្ខា

បរស្សបទ		អត្ថនោបទ	
ឯក.	ពហុ.	ឯក.	ពហុ.
ប. វ ^១ វន្ទ	វវន្ទ	វវន្ទិយត្ថ	វវន្ទិយវេ
ម. វវន្ទ	វវន្ទិត្ថ	វវន្ទិយត្ថោ	វវន្ទិយព្ពោ
ខ. វវន្ទិ	វវន្ទិម្ហ	វវន្ទិយី	វវន្ទិយម្ពោ

១- វខាងដើមនេះ ជាតួអញ្ញាសៈ ព្រោះតាមក្បួនបាលីវេយ្យាករណ៍ បរោក្ខាវិភក្តិ ច្រើនតែមានតួអញ្ញាសៈ នៅខាងដើមធាតុ ហេតុនោះទើបយើងបន្ថែមតួ វ- អញ្ញាសៈ មកទៀតនេះឯង ។

ហ៊ុយត្ថជី

បរស្សបទ		អត្ថនោបទ	
ឯក.	ពហុ.	ឯក.	ពហុ.
ប. អវន្ទា, អវន្ទ	អវន្ទ	អវន្ទិយត្ថ	អវន្ទិយត្ថំ
ម. (អវន្ទោ), អវន្ទិ	អវន្ទត្ថ	អវន្ទិយសេ	អវន្ទិយ្យំ
ឧ. អវន្ទំ	អវន្ទម្ហ	អវន្ទិយី	អវន្ទិយម្ហសេ

អជ្ជត្ថជី

បរស្សបទ		អត្ថនោបទ	
ឯក.	ពហុ.	ឯក.	ពហុ.
ប. អវន្ទិ, អវន្ទេសិ	អវន្ទំ, អវន្ទីសុ (អវន្ទីសុ)	អវន្ទិយា	អវន្ទិយ្យ
ម. (អវន្ទោ), អវន្ទិ, អវន្ទេសិ	អវន្ទត្ថ, អវន្ទិត្ថ	អវន្ទិយសេ	អវន្ទិយ្យំ
ឧ. អវន្ទី	អវន្ទម្ហា, អវន្ទិម្ហា	អវន្ទិយំ	អវន្ទិយម្ហេ

កវិស្សន្តិ

បរស្សបទ		អត្ថនោបទ	
ឯក.	ពហុ.	ឯក.	ពហុ.
ច. វន្ទិស្សតិ	វន្ទិស្សន្តិ	វន្ទិយិស្សតេ	វន្ទិយិស្សន្តេ

ម. វន្ទិស្សសិ	វន្ទិស្សថ	វន្ទិយិស្សសេ	វន្ទិយិស្សវ្ត
ឧ. វន្ទិស្សាមិ, (វន្ទិស្សំ)	វន្ទិស្សាម	វន្ទិយិស្សំ	វន្ទិយិស្សាម្ពេ, វន្ទិយិស្សម្ពេ

កាលាតិបត្តិ

បរស្សបទ

ឯក.	ពហុ.
ប. (អវន្ទិស្សា), អវន្ទិស្ស	អវន្ទិស្សំសុ
ម. អវន្ទិស្សេ	អវន្ទិស្សថ
ឧ. អវន្ទិស្សំ	អវន្ទិស្សាម្ពា, អវន្ទិស្សម្ពា

អត្ថនោបទ

ឯក.	ពហុ.
អវន្ទិយិស្សថ	អវន្ទិយិស្សីសុ
អវន្ទិយិស្សសេ	អវន្ទិយិស្សវ្ត
អវន្ទិយិស្សំ	អវន្ទិយិស្សម្ពសេ, អវន្ទិយិស្សាម្ពសេ

បែបបំបែកជាតុចប់ ។

ចប់អាឡាតនិ -១៦៨- តែប៉ុណ្ណោះ ។

កិតកនិទ្ទេសទី ៦

កិតក

(១៣៥) សព្វដែលផ្សំចូលនឹងបច្ច័យ, ធ្វើកិរិយាសព្វឲ្យក្លាយជានាមសព្វ ឬនៅជាកិរិយាសព្វដូចដើម ហៅថា កិតកៈ ។ នោះមាន ២ យ៉ាងគឺ កិតកៈដែលជានាមសព្វ ហៅថា នាមកិតកៈ ឬ កិតនាម ១, ដែលជាកិរិយាសព្វ ហៅថា កិរិយាកិតកៈ ឬ កិតកិរិយា ១ ។

នាមកិតកៈ

(១៣៦) កិតកៈដែលជានាមនាមក្តី ជាគុណនាមក្តីហៅថានាមកិតកៈ។

សាធនៈ

សព្វដែលសម្រេចមកអំពីរូបវិគ្គហៈរបស់កិតកៈ ហៅថា “សាធនៈ” ។ នោះមាន ៧ យ៉ាងគឺ កត្តសាធនៈ ១, កម្មសាធនៈ ១, ករណសាធនៈ ១, សម្បទានសាធនៈ ១, អបាទានសាធនៈ ១, អធិករណសាធនៈ ១, ការសាធនៈ ១ ។

រូបវិគ្គហៈនៃសាធនៈ

រូបវិគ្គហៈនៃសាធនៈមាន ៣ យ៉ាងគឺ កត្តរូប ១, កម្មរូប ១, ការរូប ១ រាប់សមាសរូបចូលផងជា ៤ -១៦៩-

រូបវិគ្គហៈនៃសាធនៈ ដែលជាកត្តវាចកៈ ឬ ហេតុកត្តវាចកៈ ហៅថា កត្តរូប ។ ដែលជាកម្មវាចកៈ ឬហេតុកម្មវាចកៈ^(១) ហៅថាកម្មរូប ។

ដែលជាភាវវាចកៈ ឬហេតុភាវវាចកៈ^(១) ឬក៏ភាវសាធនៈ^(១) ហៅ-
ថាភាវរូប ។ រូបវិត្តហៈដែលប្រើ តុំ - បច្ច័យ ឬ យុ - បច្ច័យជាមួយ
នឹងធាតុជាប្រធាន ប្រាប់អាការរបស់កិរិយា ហើយឆដ្ឋវិភត្តិ ស្ទុះ

១- ក្នុងកថាយន្ទបត្តអ្នកៈ មិនមានហេតុកម្មវាចកៈ, ហេតុភាវាចកៈ - និងភាវសាធនៈ
ទេ, តែក្នុងទីនេះ យើងសរសេរបន្ថែម ដើម្បីឲ្យស្របនឹងបាលីក្នុងធម្មបទដ្ឋកថាថា អាហោ-
ចាបនំ និងបាលីព្រះត្រៃបិដកថា នវំ បន ភិក្ខុនា មព្វំ វា
បីបំ វា ការយមាណេន អដ្ឋង្គុលចានកំ ការេតព្វំ
សុតតង្គុលេន អញ្ញត្រិ ហេដ្ឋិមាយ អដនិយា ជាដើម ។

កិរិយាសព្ទប្រាប់ហេតុភាពគឺ ប្រាប់ភាពដែលគ្រាន់តែជាហេតុហៅថា ហេតុភាវា-
វាចកៈ ។ ក្នុងហេតុភាវវាចកៈនេះមានកត្តា ២ គឺ កត្តាដែលជាអ្នកប្រើគេ ឬ បង្គាប់
គេប្រកបដោយ តតិយាវិភត្តិជាងករចនៈក៏បានជាពហុវចនៈក៏បាន ១, កត្តាដែលជាអ្នកទ-
ទួលបម្រើ ឬ ទទួលបង្គាប់ ប្រកបដោយទុតិយា ឬ តតិយាវិភត្តិ ជាងករចនៈក៏បាន ជាពហុ-
វចនៈក៏បាន ១, កិរិយាសព្ទៈ ធាតុបានតែជាអកម្មធាតុ, បច្ច័យ ចុះបច្ច័យតាមពួកធាតុក៏
មាន មិនបាច់ចុះក៏មានផង ចុះការិតប្បច្ច័យផង ចុះ ឥ - អាគមនិង យ - បច្ច័យផង, វិភត្តិ
ផ្នែកខាងអត្តនោបទ ជាងករចនៈ តែម្យ៉ាង សូម្បីខាងបរស្សបទក៏អាចប្រើបាន,
តែមានតិច ខ. សត្តារា ភិក្ខុ (ឬ ភិក្ខុហិ) ភិក្ខុនំ អាហោចាបិយតេ
“គឺឬដែលព្រះសាស្តាញ៉ាំងភិក្ខុទាំងឲ្យប្រាប់ដល់ភិក្ខុទាំងឡាយ” ។

ចេញមកជាអញ្ញបទនៃសាធនៈ ឬក៏រូបវិគ្គហៈប្រើបទដែលសម្រេចមកជា
ឆដ្ឋីពហុព្វីហិសមាសរួចហើយ ។ បឋមាវិកត្តិស្តុះចេញមកជាអញ្ញបទ នៃ
សាធនៈ ហៅថា សមាសរូប ។

កត្តរូប ចែកចេញជា ៧ យ៉ាងគឺ កត្តរូប - កត្តសាធនៈ ១
កត្តរូប - តស្សីលសាធនៈ ១, កត្តរូប - កម្មសាធនៈ ១, កត្តរូប - ករណ-
សាធនៈ ១, កត្តរូបសម្បទានសាធនៈ ១, កត្តរូប - អប្បទានសាធនៈ ១
កត្តរូប - អធិករណសាធនៈ ១ ។

កម្មរូប ចែកចេញជា ៤ យ៉ាងគឺ កម្មរូប - កម្មសាធនៈ ១,
កម្មរូប - ករណសាធនៈ ១, កម្មរូប - សម្បទានសាធនៈ ១, កម្មរូប-
អធិករណសាធនៈ ១ ។

ការរូប មានតែម្យ៉ាងគឺ ការរូប - ការសាធនៈ ។

សមាសរូប មានតែម្យ៉ាងគឺ សមាសរូប - តស្សីលសាធនៈ ។

កត្តសាធនៈ

សយកត្តា ឬ ហេតុកត្តាជាបទប្រធានក្នុងវិគ្គហៈស្តុះចេញមកជា
អញ្ញបទ កិរិយារបស់ប្រធាននោះក៏សម្រេចរូបមកជាសាធនៈនៅជាកត្តា
តាមលំនាំដើម, រូបដែលសម្រេចនុំឯង ហៅថា “កត្តសាធនៈ” ឲ្យប្រែ
ថា “អ្នក-” បើចុះក្នុងតស្សីលៈ ឲ្យប្រែថា “អ្នក - ដោយប្រក្រតី;

តាមប្រក្រតី ឬមិនបាច់ប្រែថា “អ្នក-” ក៏បាន តាមគួរដល់ដំណើរសេចក្តី

ឧ. កុម្មុំ - កហេតីតិ = កុម្មុតាហេ (ជនោ) “(ជន) អ្នក
ធ្វើនូវឆ្នាំង” ក.ក. ។ កម្មំ កាហេតីតិ = កម្មុតា-
រាហេតា (ជនោ) “(ជន) អ្នកញ៉ាំងអ្នកដទៃឲ្យធ្វើនូវអំពើ” ។

កម្មសាធនៈ

សព្ទប្រាប់អំពើដែលប្រកបទុតិយាវិភត្តិ ឬ ប្រកបបឋមវិភត្តិ ជាបទ
ប្រធាន ជាកម្មវាចកៈ ក្នុងវិគ្គហៈ ស្ទុះចេញមកជាអញ្ញបទនៃសាធនៈ
ហៅថា “កម្មសាធនៈ” បើជាកត្តរូប ឲ្យប្រែថា “ជាទី-” ឧ. មិយេតិ
តន្តិ = មិយោ (បុត្តោ) “(កូន) ជាទីស្រឡាញ់ (នៃបិតា)”, ជា
កម្មរូប ឲ្យប្រែថា “គឺ-” ឬ “ដែល-” ឧ. ទិយ្យតេតិ = ទានំ
(វត្ថុ) ឬ ទាតព្វតិ = ទានំ (វត្ថុ) “(វត្ថុ) ដែលជនឲ្យ” ឬ
“(វត្ថុ) ដែលជនគប្បីឲ្យ” ។

ករណសាធនៈ

អ្នកធ្វើសម្រេចនូវអំពើដោយសព្ទ ដែលប្រកបតតិយាវិភត្តិក្នុងវិគ្គហៈ
ស្ទុះចេញមកជាអញ្ញបទនៃសាធនៈហៅថា “ករណសាធនៈ” បើជា
កត្តរូប ឲ្យប្រែថា “ជាហេតុ-, ជាគ្រឿង-, សម្រាប់-” ឧ. ពន្ធតិ

តេជានុតិ = ពន្លឺ (វត្ថុ) “(វត្ថុ) ជាគ្រឿងចង់-, សម្រាប់
 ចង់ (នៃជន)”, ជាកម្មរូប ឲ្យប្រែថា “ជាហេតុគឺ-ឬ ជាហេតុដែល,
 ជាគ្រឿងគឺ-ឬ ជាគ្រឿងដែល-” ឧ. ពន្លឺយតេ តេជានុតិ =
 ពន្លឺ (វត្ថុ) “(វត្ថុ) ជាគ្រឿងដែលជនចង់ (នៃសត្វ)” ។

សម្បទានសាធនៈ

សព្វដែលទទួលនូវអំណោយ គឺសព្វដែលប្រកបចតុត្តិវិភត្តិជាសម្ប-
 ទាន ក្នុងវិគ្គហៈស្កុចេញមកជាអញ្ញបទនៃសាធនៈហៅថា “សម្បទាន-
 សាធនៈ”, ជាកត្តរូប ឲ្យប្រែថា “ជាទី-” ឧ. ជនមស្ស កវត្ថុតិ =
 ជនក្ខតិ (ជនោ) “(ជន) ជាទីចូរកើតនៃទ្រព្យ”, ជាកម្មរូប
 ឲ្យប្រែថា “ជាទីគឺ-, ជាទីដែល-” ឧ. សម្បជីយតេ ឯតស្សា-
 តិ = សម្បទានោ (បដិក្កាហកោ) (បដិក្កាហកៈ) ជាទី
 គឺទាយកប្រគល់ឲ្យ (នៃវត្ថុ)” ។

អបាទានសាធនៈ

សព្វដែលប្រាប់ដែនឲ្យដឹងថាអ្វីមួយ ដែលបានឃ្លាតចេញចាក
 ខ្លួនហើយ គឺសព្វដែលប្រកបបញ្ចមិវិភត្តិជាអបាទាន ក្នុងវិគ្គហៈ ស្កុ-
 ចេញមកជាអញ្ញបទនៃសាធនៈ ហៅថា “អបាទានសាធនៈ” ប្រើបានតែ

កត្តរូបម្យ៉ាង ឲ្យប្រែថា “ជាដែន-” ឧ. បកា - សរតិ តស្មាតិ = បកស្សហេ (សរីរឫទេសោ) “(សរីរឫទេស) ជាដែន ផ្សាយចេញនៃពន្លឺ” ។

អធិករណសាធនៈ

សព្វដែលប្រាប់ទី គឺសត្តមីវិភត្តិដែលប្រាប់ទីកន្លែង ក្នុងវិគ្គហៈស្កុះ ចេញមកជាអញ្ញបទនៃសាធនៈ ហៅថា “អធិករណសាធនៈ” ជាកត្តរូប ឲ្យប្រែថា “ជាទី-” ឧ. អារសន្តិ ឯត្តាតិ = អារាសោ (បទេសោ) “(ប្រទេស) ជាទីនៅអាស្រ័យ (នៃបព្វជិត)”, ជាកម្មរូប ឲ្យប្រែ ថា “ជាទីគឺ-, ជាទីដែល-” ឧ. អាតមិយតេ ឯត្តាតិ = អាតមនំ (ហនំ) (ទី) ជាទីដែលជនហាល (នៃវត្ថុមានសំពត់ជាដើម)” ។

ការសាធនៈ

សាធនៈដែលគ្រាន់តែប្រាប់អាការរបស់កិរិយាសព្វ ដែលក្លាយមក ជានាមសព្វ គឺប្រាប់ឲ្យដឹងត្រឹមតែដំណើររបស់កិរិយាសព្វប៉ុណ្ណោះ មិន មែនសម្តែងដំណើរដែលជាកត្តា ឬ ជាកម្មឡើយ ហៅថា “ការសាធនៈ” ។ នេះមានតែជាការរូបម្យ៉ាង ឲ្យប្រែថា “កិរិយា-, ការ-, សេចក្តី-,

ដំណើរ-, គឺ- “ ខ. និស័ទិយតេ^(១) = និសង្ខា កិរិយាអង្គុយ, ការអង្គុយ ” ។ ញាយតេ^(១) = ជាន់ “សេចក្តីដឹង” ។ តមី- យតេ^(១) = តមន់ “ដំណើរទៅ” ។ លត្តតេ^(១) = លកន់ “គឺគេបាន” ។

សមាសរូប - តស្សីលសាធនៈ

សាធនៈដែលមានរូបវិគ្គហៈប្រកប តុំ - បច្ច័យ ឬ យុ - បច្ច័យ ជាមួយ នឹងធាតុប្រើជាបទប្រធានប្រាប់អាការរបស់កិរិយាសព្វមាន “សីល” សព្វដែលប្រែថា “ប្រក្រតី” ប្រកបបឋមាវិកត្តិឯកវចនៈជាបទវិសេសនៈ ហើយឆ្លងវិកត្តិស្តុះចេញមកជាអញ្ញបទ មានអាការដូចឆ្លងពហុ- ព្វិហិសមាសឬ ក៏មានរូបវិគ្គហៈប្រើបទដែលសម្រេចមកជាឆ្លងពហុព្វិហិស-

១- ក្នុងសៀវភៅនេះ ដែលបោះពុម្ពត្រាមុនៗ យើងបានដាក់ ឥតិ សព្វនៅរាំងកិរិយា អាខ្យាតនិងកិរិយាភិក្ខុៈ គ្រប់ ៗ វិគ្គហៈនៃភារូប និងភាវសាធនៈ យ៉ាងនេះស្របគ្នានឹងកថា- យន្តបត្តិម្នាក់ៗ និងបាលីវេយ្យាករណ៍របស់មហាមកុដរាជវិទ្យាល័យនៅប្រទេសថៃឡង់ដ៍, ប៉ុន្តែ មិនស្របនឹងអត្ថយោជនារបស់កថាយន្តបត្តិករណ៍ ដែលហាមថា វិគ្គហៈទាំងឡាយ ដែលជា សបទវិគ្គហៈក្តី ជាអសបទវិគ្គហៈក្តី របស់ភារូប - ភាវសាធនៈ មិនត្រូវប្រកបដោយ ឥតិ- សព្វទេ, ទាំងមិនស្របតាមមូលកថាយន្តបត្តិករណ៍ប្រទេសខ្មែរថា បច្ចុតេ បចនំ វា បាភោ, រុដ្ឋតេ រុជនំ វា ពោគោ ។ ល ។ មួយទៀត មិនស្របតាមអភិធម្មត្ថវិភាវិនីអត្ថយោជនាថា ឧច្ឆិជ្ឈយតេ ឧច្ឆិជ្ឈនំ, មិនស្របតាមមង្គលត្ថទីបនីថា បូជិយតេ បូជនំ ។ ហេតុនោះ ក្នុងទី នេះ យើងមិនសរសេរដាក់ ឥតិ - សព្វរាំងកិរិយាទេ ដើម្បីឲ្យស្របនឹងគម្ពីរទាំងនោះ មានអត្ថ- យោជនារបស់កថាយន្តបត្តិករណ៍ជាដើមផង ឲ្យស្របតាមក្បួនបាលីវេយ្យាករណ៍ផង ។

មាសរួចហើយ ។ បឋមាវិភត្តិស្តុះចេញមកជាអញ្ញបទ ហៅថា “សមា-
សរូបតស្សីលសាធនៈ” ឲ្យប្រែថា “អ្នកមាន - ជាប្រក្រតី ឬ មានជាប្រ-
ក្រតី” ឧ. ចាបំ កាតុំ សីលំ យស្ស សោ = ចាបការី
(ជន) “(ជន) អ្នកមានកិរិយាធ្វើនូវបាបជាប្រក្រតី” ។

ចាបស្ស ករណំ សីលំ យស្ស សោ = ចាបការី
(ជន) “(ជន) អ្នកមានកិរិយាធ្វើនូវបាបជាប្រក្រតី” ។ ចាប-
ករណសីលោ^(១) = ចាបការី (ជន) “(ជន) អ្នកមាន
កិរិយាធ្វើនូវបាបជាប្រក្រតី” ។

បច្ច័យនៃនាមកិតកៈ

(១៣៧) បច្ច័យដែលសម្រាប់ចុះប្រកបនឹងនាមកិតកៈ នោះចែក
ជា ៣ ពួកគឺ ៖

១) កិតប្បច្ច័យ សម្រាប់ចុះក្នុងកត្តរូប មាន ៩ គឺ ណ្ហ, ណី,
ក្វី, តុ, រូ, អាវី, ណាក, (តុក, ឥក) ។

២) កិច្ចប្បច្ច័យ សម្រាប់ចុះក្នុងកម្មរូប និងភារូបមាន ៥ គឺ
ណ្យ, ខ, តេយ្យ, (វិច្ច, វិរិយ) ។

១- រូបវិគ្គហៈទី ៣ នេះ ក្នុងកាលដែលបោះពុម្ពគ្រាមុន ៗ មិនមានទេ តែគ្រានេះ
យើងសរសេរបន្ថែមមកទៀត ដើម្បីឲ្យស្របតាមមូលកថាយនៈប្រទេសខ្មែរ និងគម្ពីរផ្សេង
ៗទៀត ។

៣) កិតកិច្ចប្បថ្វ័យ សម្រាប់ចុះក្នុងកត្តរូប, កម្មរូប, ភារវរូបមាន
 ១៣ គឺ ណ, អ, ឥ, យុ, តិ, រម្ម, វ, ឥន, តវេ, តំ, (វត្ថុ, វិត្ថុ, វាត្ថុ) ។

កិតប្បថ្វ័យ

ណ្ហ

(១៣៨) ណ្ហ - បថ្វ័យ ត្រូវផ្លាស់ជា (អក) ជាកំណត់
 លើកតែអំពីមុខ ញា - ធាតុចេញមានរូបសិទ្ធិ ៧ យ៉ាង ៖

១) ច្រើនតែព្រឹទ្ធិអក្សរដើមធាតុ ដែលជារស្សៈសុទ្ធ ឧ. កកោ-
 តីតិ = កាកោ (ជនោ) “(ជន) អ្នកធ្វើ” ក.ក. ។

២) សូម្បីអក្សរដើមធាតុ ដែលជារស្សៈ មិនបាច់ព្រឹទ្ធិខ្លះក៏បាន
 ឧ. ជនេតីតិ = ជនកោ (ជនោ) “ជនអ្នកញ៉ាំងកូនឲ្យកើត,
 អ្នកបង្កើតកូន” = (ជនក, បិតា, ឪពុក,) ក.ក. ។

៣) បើអក្សរដើមធាតុជាទីយៈ ឬមានព្យញ្ជនសំយោគនៅខាង
 ចុង មិនបាច់ព្រឹទ្ធិឡើយ ឧ. យាចតីតិ = យាចកោ (ជនោ)
 “(ជន) អ្នកសូម = (សូម) ក.ក., រក្ខតីតិ = រក្ខកោ
 (ជនោ) “(ជន) អ្នករក្សា” ក.ក. ។

២) ធាតុដែលមានស្រះ អា ជាទីបំផុត, ផ្លាស់ អា របស់ធាតុជា
 អាយ^(១) ឧ. ប៊ីរតីតិ = ចាយកោ (ជនោ) “(ជន)
 អ្នកដឹក” ក.ក. ។

៥) ចំពោះ ញា - ធាតុមួយ ផ្លាស់ ណ្ហា បច្ច័យជា អត ក៏បាន
 ជា អាននក ក៏បាន ឧ. ជានតីតិ = ញាយកោ ឬ ជានន-
 កោ (ជនោ) “(ជន) អ្នកដឹក” ក.ក. ។

៦) បើធាតុទោល (តែមួយតួ), ផ្លាស់តាមលំនាំពួកធាតុ
 ហើយព្រឹទ្ធិ ឧ. សុណាតីតិ = សាវកោ (ជនោ) “(ជន)
 អ្នកស្តាប់” ក.ក. ។

៧) ផ្លាស់តួធាតុជារូបផ្សេងៗ បានខ្លះ គឺផ្លាស់ ហនិ ធាតុជា
 យាតិ ខ្លះ, ជា រជ្ជ ខ្លះ ឧ. ហនតីតិ = យាតកោ ឬ រជ្ជ-
 កោ (ជនោ) “(ជន) អ្នកសម្លាប់” ក.ក. ។

សព្វដែលចុះ ណ្ហា - បច្ច័យនេះ បើជាសកម្មធាតុត្រូវប្រើសព្វ
 ជាកម្មបទរាយ ដែលសម្ពន្ធចូលនឹងខ្លួន ប្រកបឆដ្ឋីវិភត្តិ ឲ្យជាឆដ្ឋីកម្ម
 ឧ. ទានស្ស ទាយកោ ជនអ្នកឲ្យនូវទាន” ។

១- តាមលទ្ធិនៃអាចារ្យខ្លះថា ក្នុងទីបែបនេះ ត្រូវចុះបច្ច័យក្នុងពួកទិវិធាតុ មកជួយ
 សម្រួលឲ្យបានរូបជាអាយ ។

ណា

ណា - បច្ច័យច្រើនចុះក្នុងតស៊ូលសាធនៈ មានរូបសិទ្ធិ ៥ យ៉ាង ៖

១) ព្រឹទ្ធិអក្សរដើមធាតុដែលជារស្សៈសុទ្ធ ឧ. ព្រហ្ម ចរិតុ សីលមស្សាតិ = ព្រហ្មចារី (ជនោ) "(ជន) អ្នកមានកិរិយាប្រព្រឹត្តនូវធម៌ដ៏ប្រសើរជាប្រក្រតី" ស. ត. ។

២) បើអក្សរដើមធាតុជាទីយៈ ឬ មានព្យញ្ជនសំយោគនៅខាងចុង មិនបាច់ព្រឹទ្ធិឡើយ ឧ. សុកាសិតំ កាសតិ សីលេនាតិ = សុកាសិតកាសី (ជនោ) "(ជន) អ្នកពោលនូវពាក្យដែលជាសុកាសិតតាមប្រក្រតី" ក.ត. ។ វាចំ អនុរក្ខិតុ សីលំ យស្ស សោ = វាចានុរក្ខិ (ជនោ) "(ជន) អ្នកមានកិរិយាតាមរក្សា (ឬរក្សារឿយៗ) នូវវាចាជាប្រក្រតី" ស. ត. ។

៣) ផ្លាស់ទីបំផុតធាតុជាព្យញ្ជនៈផ្សេង គឺបើទីបំផុតធាតុ ជា ច-វគ្គៈ ផ្លាស់ជាកវគ្គៈ (ច > ក, ឆ > ខ, ជ > គ, ឈ > ឃ, ញ > ង), ឧ. កាមំ កុញ្ញតីតិ = កាមកោតិ (ជនោ) "(ជន) អ្នកបរិភោគនូវកាម" ក. ក. ។

៤) ផ្លាស់តួធាតុទាំងមូលជារូបផ្សេង គឺផ្លាស់ ហនិ - ធាតុជា ឃាតិ ជាដើម ឧ. ចាលំ ហនតិ សីលេនាតិ = ចាលា-

ឃាតី (ជនា) “(ជន) អ្នកសម្លាប់នូវសត្វដោយប្រក្រតី” ក.ក. ។

ថ) ធាតុដែលមានស្រះ អា ជាទីបំផុត, ផ្លាស់ អា របស់ធាតុជា
អាយ^(១) ឧ. សីឃយាយនសីលោ = សីឃយាយី (ជនា)

“(ជន) អ្នកមានកិរិយាទៅរហ័សជាប្រក្រតី” ស. ត. ។

ក្វិ

ក្វិ - បច្ច័យគ្រាន់តែចុះមកជាលំនាំ ហើយត្រូវលុបចេញជាដរាប,
មានរូបសិទ្ធិ ៥ យ៉ាង ៖

១) បើធាតុមាននាមនាម, គុណនាម, សព្វនាមជាសទ្ធីបបទ ឬ
ឧបសគ្គៈនិបាតជាបុព្វបទ ទើបអាចចុះ ក្វិ - បច្ច័យបាន ឧ. អមតំ ទេ-
តីតិ = អមតទោ (ជនា) “(ជន) អ្នកឲ្យនូវអមតៈ” ក.ក. ។
អភិកវតីតិ = អភិក្វ (ជនា) “(ជន) អ្នកគ្របសង្កត់ (គេ)”
= (អ្នកជាធំ) ក.ក. ។

២) បើទីបំផុតធាតុជាព្យញ្ជនៈ ត្រូវលុបព្យញ្ជនៈនោះចេញ ឧ.
ឧបេន កច្ឆតីតិ = ឧរកោ (សត្តោ) “(សត្វ) ទៅដោយ
ទ្រូង” = (ពស់) ក.ក. ។

១- មើលលេខយោងក្នុង ណ្ឌ - បច្ច័យត្រង់ ខ ទី ៤ ។

៣) បើទីបំផុតជាតុជាស្រះ អាចផ្លាស់ស្រះនោះបានបន្តិចបន្តួច
 មានរស្សៈ អា ជា អ ជាដើម ឧ. អន្ទំ ទេតីតិ = អន្ទុដោ (ដោ)
 “(ជន) អ្នកឲ្យនូវគ្រឿងស៊ី” ក.ក. ។

៤) ចំពោះ វិទិ - ជាតុមួយ មិនត្រូវលុបទីបំផុតជាតុឡើយ, តែ
 ត្រូវចុះ ឧ-អាគមមកជាកំណត់, ឧ. លោកំ វិទតីតិ = លោកវិទូ^(១)
 (ភក្ក) “(ព្រះមានព្រះភាគ) ទ្រង់ជ្រាបនូវត្រៃលោក” ក.ក. ។

៥) បើជាតុទោលឬជាតុតែមួយតួ, ត្រូវទុកជាតុឲ្យនៅតាមរូប
 ដើម ឧ. (កិលេសាធិកេ បញ្ច) មារេ អធិជីតិ = មារេជិ
 (ភក្ក) “(ព្រះមានព្រះភាគ) ទ្រង់បានឈ្នះហើយនូវមារទាំង ៥
 មានកិលេសមារជាដើម” ក.ក. ។

តុ

តុ - បច្ច័យកាលបើចុះមកហើយ ត្រូវទុកឲ្យគង់រូបនៅ, មានរូប
 សិទ្ធិ ៥ យ៉ាង ៖

១) ត្រូវលុបទីបំផុតជាតុហើយតម្រួត “ត” លើ តុ - បច្ច័យ
 ជា “ត្ថ” ឧ. ករោតីតិ = កត្តា (ដោ) “(ជន)
 អ្នកធ្វើ” ក.ក. ។

១- ក្នុងគម្ពីរមោគ្គល្លាសថា ចុះ ឧ - បច្ច័យបានរូបជាលោកវិទូ ។

២) ផ្លាស់ទីបំផុតធាតុជា “ត” ឬ ជា “ន” តាមគួរដល់ការប្រកប តាមរបៀប (ត - បច្ច័យក្នុងកិរិយាកិតកៈ) ឧ. វេតីតិ = វត្តា (ជនោ) “(ជន) អ្នកពោល” ក.ក. ។ កោដិ សមេតិ សីលេនាតិ = កោដសន្តា (ជនោ) (ជន) អ្នករម្ងាប់នូវកំហឹងតាមប្រក្រតី” ក.ក. ។

៣) ធាតុដែលមានអក្សរ ២ តួ, បើមិនលុបឬផ្លាស់ទីបំផុតធាតុទេ ត្រូវចុះ ត - អាគមមក ឧ. សវិតុំ សីលំ យស្ស សោ = សវិតា (ជនោ) “(ជន) អ្នកមានកិរិយារលឹកជាប្រក្រតី” ស. ត. ។

៤) ព្រឹទ្ធិធាតុក៏បានខ្លះ ឧ. សុណាតីតិ = សោតា (ជនោ) “(ជន) អ្នកស្តាប់” ក.ក. ។

៥) បើធាតុទោលតែមួយតួជាទីយៈ គ្រាន់តែផ្សំជាមួយនឹងតុបច្ច័យជាការស្រេច ឧ. ទនាតីតិ = នាតា (ជនោ) “(ជន) អ្នកឲ្យ” ក.ក. ។

សព្វដែលចុះ តុ - បច្ច័យនេះ, បើជាសកម្មធាតុ ត្រូវប្រើសព្វជាតួកម្មបទរាយ ដែលសម្ពន្ធចូលនឹងខ្លួនឲ្យជាឆដ្ឋីកម្ម ឧ. ធម្មស្ស សោតាហេ “ជនទាំងឡាយអ្នកស្តាប់នូវធម៌” ។

រូ

រូ - បច្ច័យកាលបើចុះមកហើយត្រូវលុប “រ” ចេញទុកឲ្យសល់
តែស្រៈ ឧ មានរូបសិទ្ធិ ៤ យ៉ាង ៖

១) បើធាតុមានអក្សរ ២ តួ, ច្រើនតែលុបទីបំផុតធាតុចេញ
ឧ. វេទំ កច្ចតីតិ = វេទតួ (ព្រាហ្មណ៍) “(ព្រាហ្មណ៍)
អ្នកដល់នូវវេទ” ក.ក. ។

២) ធាតុមានអក្សរ ២ តួ, បើមិនលុបទីបំផុតធាតុទេ, ច្រើន
តែស្រៈ ឧ ជា ឧ ឧ. ភិក្ខុតិ សីលេនាតិ = ភិក្ខុ (សម-
ណ៍) “(សមណៈ) អ្នកសូមតាមប្រក្រតី” ក. ក. ។

៣) បើធាតុទោលតែមួយតួ, ត្រូវលុបស្រៈរបស់ធាតុហើយផ្សំ
នឹង “ឧ” ឧ. កាលំ ជាធាតីតិ = កាលញ្ញ (ជនោ)
“(ជន) អ្នកដឹងនូវកាល” ក. ក. ។

៤) ចំពោះ វិទិ - ធាតុមួយ, មិនត្រូវលុបទីបំផុតធាតុទេ ឧ.
វិទតីតិ = វិទ្ធ (ជនោ) “(ជន) អ្នកដឹង” (អ្នកប្រាជ្ញ) ក.ក. ។

អារី

អារី - បច្ច័យច្រើនតែចុះក្នុងតស្សីលសាធនៈ ប្រើបានទាំងកត្តរូប
និងសមាសរូប ហើយបានចំពោះតែ ទិស - ធាតុមួយប៉ុណ្ណោះ ឧ.

កយំ បស្សតិ សីលេនាតិ = កយទស្សរី (ជនោ)

“(ជន) អ្នកឃើញនូវភ័យដោយប្រក្រតី” ក.ត. ។ កយំ

បស្សិតុំ សីលមស្សាតិ = កយទស្សរី (ជនោ) “(ជន)

អ្នកមានកិរិយាឃើញនូវភ័យជាប្រក្រតី” ។

ណុក

ណុក - បច្ច័យកាលបើចុះមកហើយត្រូវតែលុប ណ ទុកតែ ឧក
ត្រូវព្រឹទ្ធិធាតុជារស្សៈសុទ្ធ , ច្រើនតែចុះក្នុងតស្សីលសាធនៈ ឧ.

កហេតិ សីលេនាតិ = ការុកោ (ជនោ) “(ជន) អ្នក

ធ្វើតាមប្រក្រតី” ក.ត. ។ កាតុំ សីលមស្សាតិ = ការុ-

កោ (ជនោ) “(ជន) អ្នកមានកិរិយាធ្វើជាប្រក្រតី” ស.ត. ។

អាហននសីលោ = អាហាតុកោ (ជនោ) “(ជន) អ្នក

មានកិរិយាសម្លាប់ជាប្រក្រតី” = (ពេជ្ឈហាត) ស. ត. ។

តុក

តុក - បច្ច័យចុះបានចំពោះ គមិ - ធាតុមួយ ឧ. អាតច្ចតីតិ =
អាតន្តុកោ (ភិក្ខុ) “(ភិក្ខុ) អ្នកមក” = (ភិក្ខុ ដែលទើប

មកដល់ថ្មី) ក. ក. ។

ឥក

ឥក - បច្ច័យចុះបានចំពោះ គមិ - ធាតុ ក្នុងសេចក្តីថា “គួរ”
 ក៏មាន, មិនចុះក្នុងសេចក្តីដូច្នោះក៏មាន ឧ. តន្ត្រី កញ្ចោតិ = គមិ-
 កោ (ភិក្ខុ) (ភិក្ខុ) អ្នកគួរដើម្បីទៅ” = (ភិក្ខុដែលមានដំណើរត្រូវ
 ចេញទៅ) ក.ក. ។ តន្ត្រីតិ វា = គមិកោ (ភិក្ខុ) ឬ
 ថា (ភិក្ខុ) អ្នកទៅ” ក. ក. ។

កិច្ចប្បច្ច័យ

ណ្យ

(១៣៩) ណ្យ - បច្ច័យ កាលបើចុះមកហើយ ត្រូវលុប“ណ”ចេញ
 ទុកតែ“យ” ជាកំណត់មានរូបសិទ្ធិ ៦ យ៉ាង ៖

១) ត្រូវព្រឹទ្ធអក្សរដើមធាតុដែលជាស្សៈសុទ្ធ ហើយចុះ ឥ - អាគម
 ឧ. កាតព្វន្តិ = ការិយំ (កម្មំ) “(អំពើ) ដែលជនគប្បីធ្វើ
 កម្ម. កម្ម. ។

២) ធាតុដែលមាន “អា, ឥ, ញ្ញ” ជាទីបំផុត, ត្រូវផ្លាស់
 អា, ឥ, ញ្ញ នោះជា “ឯ” ហើយតម្រួត យ ជាយ្យ ឧ. កាតព្វន្តិ =
 ធម្យំ (វត្ថុ) “(វត្ថុ) ដែលជនគប្បីឲ្យ” កម្ម.កម្ម. ។ ចិន-
 តព្វន្តិ = ចេយ្យំ (វត្ថុ) “(វត្ថុ) ដែលជនគួរសន្សំ” ធន-

ពូជ្ជិ = នេយ្យំ (វត្ថុ) “(វត្ថុ) ដែលជនគប្បីនាំទៅ” កម្ម. កម្ម. ។

៣) ផ្លាស់ យ និងទីបំផុតធាតុជារូបផ្សេងគ្នា គឺផ្លាស់ ជ្យ ជា គ្គ, ឡ ជា ជ្ជ, ជ្យ ជា ជ្ឈ, ភ្យ ជា ព្ព ឧ. យុទ្ធតេនេនាតិ = យោគ្គំ (វិរិយំ) “(ព្យាយាម) ជាគ្រឿងដែលជនប្រកប” កម្ម.កវ. ។ មន្ទតេ អនេនាតិ = មជ្ជំ (ឧទកំ) “(ទឹក) ជាគ្រឿងស្រវឹង ទឹកស្រវឹង) ក.កវ. ។ ហន្តព្វោតិ = វជ្ជោ (មនុស្សា)” “(មនុស្ស) ដែលគេត្រូវសម្លាប់” កម្ម.កម្ម. ។ លភិតព្វាតិ = លព្ពា^(១) (សម្បត្តិ) “(សម្បត្តិ) ដែលគេគប្បីបាន” កម្ម.កម្ម. ។

៤) ផ្លាស់ទីបំផុតធាតុជារូបផ្សេងគ្នា គឺ ផ្លាស់ចវគ្គៈជា កវគ្គៈ ឧ. វត្ថុពូជ្ជិ = វាក្យំ (សទ្ធាជាតំ) “(សទ្ធាជាត) ដែលជនគប្បីពោល” = ពាក្យ កម្ម.កម្ម. ។

៥) ផ្លាស់យជាបុព្វរូប ដូចជា សក្កាតេតិ = សក្កា^(១) (វាចា)

១- សព្ទ ២ គឺ លព្ពា, សក្កា មានគតិដូចគ្នា គឺបើជាកិរិយា ប្រើបានទាំងកម្មវាចក, និងភាវវាចកៈ ប្រព្រឹត្តទៅបានទាំង ៣ លិង្គ ទាំងឯកវចនៈ និងពហុវចនៈ ជារូបស្លាប់ និងផ្លាស់ទៅទៀតមិនបាន ហៅថាអព្យយកិរិយា ឬ អព្យយសព្ទ ប្រើជាកិរិយាក្នុងពាក្យាង្គ តែម្យ៉ាង ។

“(វាចា) ដែលគេអាច” កម្ម.កម្ម. ។ ភូយតេ = ភព្វ^(១)
 “កិរិយាកើត” ភ.ភ. ។ ភុញ្ញតព្វន្តិ = ភោជ្ជំ (វត្ថុ)
 “(វត្ថុ) ដែលគេគប្បីបរិភោគ” កម្ម.កម្ម. ។ ហសិតព្វន្តិ =
 ហស្សំ (កម្លាំង) “(អំពើ) ដែលគេគប្បីសើច” កម្ម.កម្ម. ។
 តមិតព្វន្តិ = តម្លំ (ធម្មជាតិ) “(ធម្មជាតិ) ដែលគេគប្បី
 ដល់” កម្ម.កម្ម. ។

៦) ធាតុដែលមាន “ហិ” ជាទីបំផុត ប្តូរ យ ទៅកន្លែង ហ, ហ
 មកកន្លែង យ ជា យ្ហ (វណ្ណវិបរិយយៈ) ឧ. តរហិតព្វន្តិ = ការយ្ហំ
 (កម្លាំង) “(អំពើ) ដែលគេគួរតិះដៀល” កម្ម. កម្ម. ។

ណ្យ - បច្ច័យនេះ មានអំណាចឲ្យប្រើជាកិតកិរិយាក៏បាន ដូចជា
 តំ (វត្ថុ) ការយ្ហំ “(វត្ថុ) នោះ គឺជនគួរតិះដៀល” ។
 ចង់វិគ្គហៈថា តរហិតព្វន្តិ = ការយ្ហំ (កម្លាំង) “(អំពើ)
 ដែលបណ្ឌិតគួរតិះដៀល” កម្ម. កម្ម. ។

១-- ក្នុងកថាយនូបត្តអ្នកៈ បង្ហាត់ថា ចំពោះ ភូ - ធាតុ ឲ្យផ្លាស់ណ្យ - បច្ច័យទាំងមូល
 និង ឧ របស់ ភូ ជា អព្វ សម្រេចរូបជា ភព្វ (ចូរមើលក្នុងទីនោះផង) ។

១

ខ - បច្ច័យគ្រាន់តែចុះមកហើយលុបចេញ តែលុះតែមាននិបាត
 សព្វគឺ ឡសំ “តិចតួច”, មានឧបសគ្គៈគឺ ឧ “អាក្រក់, កម្រ-
 . . .”, សុ “ល្អ, ងាយ, ស្រួល . . .”, ទាំង ៣ នេះ ណា
 មួយជាបុព្វបទទើបចុះ ខ - បច្ច័យបាន, ម្យ៉ាងទៀតមិនត្រូវលុបអក្សរទីបំផុត
 ជាតុ ទាំងមិនត្រូវព្រឹទ្ធិជាតុឡើយ ហើយចុះ អ - បច្ច័យសម្រាប់ពួក កូ -
 ជាតុមកផង ។

ឡសំ ជាបុព្វបទ ដូចជា ឡសំ សីយតេ = ឡសស្ស-
 យោ, ឡសំ សយនំ វា = ឡសស្សយោ “កិរិយាដេក
 បន្តិចបន្តួច” ភ.ក. ។

ឡ ជាបុព្វបទដូចជា ឡក្ខេន កយ្យតេតិ = ឡក្ខរំ
 (កម្មំ) “(អំពើ) ដែលគេធ្វើ (បាន) ដោយលំបាក” កម្ម. កម្ម. ។

សុ ជាបុព្វបទ ដូចជា សុខេន ភរិយតេតិ = សុភរោ
 (ភិក្ខុ) “(ភិក្ខុ) ដែលគេចិញ្ចឹមដោយងាយ” កម្ម. កម្ម. ។

តេយ្យ

តេយ្យ - បច្ច័យមានរូបសិទ្ធិ ៣ យ៉ាង ៖

១) ផ្លាស់ទីបំផុតធាតុជាព្យញ្ជនៈផ្សេង ឧ. បត្តព្វន្តិ = បត្តេយ្យ (ហង់) “(ទី) ដែលជនគប្បីដល់” កម្ម.កម្ម. ។

២) ផ្លាស់ ត របស់ តេយ្យ - បច្ច័យជាព្យញ្ជនៈផ្សេងហើយលុបទី-
បំផុតធាតុ ឧ. លទ្ធព្វន្តិ = លទ្ធយេយ្យ (ធន់) (ទ្រព្យ)
ដែលជនគប្បីបាន” កម្ម.កម្ម. ។

៣) បើធាតុទោលតែមួយត្រូវទុកទាំងធាតុទាំងបច្ច័យឲ្យនៅ
តាមរូបដើម ឧ. ញាតព្វន្តិ = ញាតេយ្យ (អារម្មណ៍)
“(អារម្មណ៍) ដែលជនគប្បីដឹង” កម្ម.កម្ម. ។

វិច្ឆ

វិច្ឆ - បច្ច័យចុះបានចំពោះតែ កវិ- ធាតុមួយប៉ុណ្ណោះ, ហើយត្រូវ
លុប “វ” ទុកតែ “ឥច្ឆ” ត្រូវលុបទីបំផុតធាតុ ឧ. កត្តព្វន្តិ=
កិច្ច (កម្ម) “(អំពើ) ដែលជនគប្បីធ្វើ” កម្ម.កម្ម. ។
ឬថា ករិយតេតិ = កិច្ច (កម្ម) “(អំពើ) ដែលជនធ្វើ”
កម្ម.កម្ម. ។ ករិយតេ = កិច្ច “កិរិយាធ្វើ” ភ.ភ. ។

រិយ

រិយ - បច្ច័យចុះបានចំពោះតែ ករ - ធាតុមួយប៉ុណ្ណោះ, ហើយ
ត្រូវលុប “រ” ខាងដើមទុកតែ “តរិយ” ត្រូវលុបទីបំផុតធាតុ ឧ.
កាតញ្ចាតិ = តិរិយា (ធម្មជាតិ) “(ធម្មជាតិ) ដែល
ជនគប្បីធ្វើ” កម្ម.កម្ម. ។ ករិយតេ = តិរិយា ឬ ករិយំ
“តិរិយាធ្វើ, ដំណើរធ្វើ” ក. ក. ។

កិតកិច្ចប្បថ្វយ

ណ

(១៤០) ណ - បច្ច័យកាលចុះមកហើយត្រូវលុប ណ ទៅវិញ
ទុកតែស្រះ អ ដែលណ អាស្រ័យប៉ុណ្ណោះ មានរូបសិទ្ធិ ៦ យ៉ាងគឺ ៖

១) ព្រឹទ្ធិអក្សរដើមធាតុ ដែលជាស្សៈសុទ្ធ ឧ. សុវណ្ណ
កោតីតិ = សុវណ្ណកោ (ជនោ) “(ជន) អ្នកធ្វើនូវមាស” =
(ជាងមាស) ក.ក. ។

២) បើអក្សរដើមធាតុជាទីយៈ ឬមានព្យញ្ជនៈសំយោគនៅខាងចុង
មិនបាច់ព្រឹទ្ធិឡើយ ឧ. អាពាធិតិ = អាពាធខោ (សភាវោ)
“ (សភាព) បៀតបៀនក្រៃលែង” = (អាពាធ, ជំងឺ) ក. ក. ។

ធម្មំ តក្កេតីតិ = ធម្មតក្កោ (ជនោ) “(ជន) អ្នកត្រិះ
រិះនូវធម៌” ភ. ភ. ។

៣) ផ្លាស់ទីបំផុតធាតុជាព្យញ្ជនៈផ្សេង គឺទីបំផុតធាតុជា ចវគ្គៈ ផ្លាស់
ជាកវគ្គៈ (ច > ក, ឆ > ខ, ជ > យ, ញ > ង) ឬទីបំផុត
ធាតុជា ញ ផ្លាស់ជា គ ខ្លះ ជា ង្គ ខ្លះ ខ. វិបេធនំ = វិបេកោ “សេចក្តី-
ស្ងាត់” ភ.ភ. ។ ចជនំ = ចាកោ “កិរិយាលះ” ភ.ភ. ។
រញ្ជនំ = រាកោ “សេចក្តីត្រេក, សេចក្តីត្រេកត្រអាល = (តម្រេក)
ភ.ភ. ។ រញ្ជន្តិ ឯត្ថាតិ = រង្គោ (បទេសោ) “ប្រ-
ទេស) ជាទីត្រេកត្រអាល ឬ ជាទីរីករាយ” = (កន្លែងរាំ) ភ. អធិ. ។

៤) ផ្លាស់អក្សរដើមធាតុជាព្យញ្ជនៈផ្សេងបានខ្លះ ខ. បរិឧ-
ហនំ = បរិឡាហោ “សេចក្តីក្តៅក្រហាយ” ភ. ភ. ។

៥) ផ្លាស់តួធាតុជារូបផ្សេងគឺ ចំពោះ កវិ - ធាតុ បើមាន បុរ,
សំ, បរិ ជាបុព្វបទត្រូវផ្លាស់ជា “ខវិ”, ចំពោះ គហិ - ធាតុ ត្រូវ
ផ្លាស់ជា “យវិ”, ចំពោះ ហនិ - ធាតុ ត្រូវផ្លាស់ជា “យាតិ” ខ.
បុរេ ករិយតេ = បុរេត្វារំ “កិរិយាធ្វើក្នុងខាងមុខ” ភ.ភ. ។
សំ: ឯកតោ ករិយន្តីតិ = សង្ខារា (ធម្មា) “(ធម៌ទ.)
ដែលបង្ខំធ្វើប្រពៃគឺថាក្នុងទីជាមួយគ្នា” កម្ម.កម្ម. ។ បរិកោតិ
តេនាតិ = បរិក្ខារោ (សម្ភារោ) “ (គ្រឿងសម្ភារៈ)

សម្រាប់ធ្វើដោយជុំវិញ” ក.ក. ។ (ឧត្តសម្ភារ) តណ្ហា-
 តីតិ = យវំ (សេធាសនំ) “(សេនាសនៈ) កាន់យកនូវទព្វ-
 សម្ភារៈ = (ផ្ទះ) ក.ក. ។ ឧបហាននំ = ឧបយាតោ “កិរិ-
 យាចូលទៅបៀតបៀន” ក. ក. ។

៦) ធាតុដែលមានស្រះ អា ជាទីបំផុត ត្រូវផ្លាស់ អា របស់ធាតុ
 ជាអាយ^(១) ខ. ធាតព្វន្តិ = ធាយំ (វត្ថុ) “(វត្ថុ) ដែល
 ជនគួរឲ្យ” កម្ម. កម្ម. ។

អ

អ - បច្ច័យកាលចុះមកហើយមានរូបសិទ្ធិ ៤ យ៉ាង ៖

១) បើមានសទ្ធិបបទជាតួកម្មនៅខាងដើមធាតុត្រូវចុះ នុ - អាគម,
 តែបើមិនចុះ នុ - អាគមទេ, ត្រូវតម្រួតអក្សរដើមធាតុតាមគួរដល់ការប្រ-
 កប, ឯ នុ - អាគមនោះ ត្រូវផ្លាស់ជានិគ្គហិតជាដរាប ហើយនិគ្គហិត
 នុ៎ះ ត្រូវផ្លាស់ជាវគ្គន្តព្យញ្ជនៈ (ង, ញ, ណ, ន, ម,) តាមលំដាប់
 វគ្គ ខ. ធិបំ ករោតីតិ = ធិបង្គរោ (ភគវា) “ព្រះមាន
 ព្រះភាគ) ព្រះអង្គធ្វើនូវទីពឹង” ក.ក. ។ តំ ករោតីតិ =
 តក្ករោ (ជនោ) “(ជន) អ្នកធ្វើនូវកិច្ចនោះ” ក. ក. ។

ចូរមើលលេខយោងក្នុង ល្អា - បច្ច័យត្រង់ ខ ទី ៤ ។

២) សូម្បីមានសទ្ធិបបទជាតួកម្មនៅខាងដើមធាតុ មិនបាច់ចុះនុ-
 អាគម ឬមិនបាច់តម្រួតអក្សរដើមធាតុ ក៏មានខ្លះ (បន្តិចបន្តួច) ឧ.
 ទិនំ កកោតីតិ = ទិនកកោ (ទេវបុត្តោ) “(ទេវបុត្ត)
 អ្នកធ្វើនូវថ្ងៃ” = (ព្រះអាទិត្យ) ក. ក. ។

៣) ធាតុដែលមានបុព្វបទ ឬសទ្ធិបបទនៅខាងដើមដែរ តែ
 មិនមែនជាតួកម្ម ឬក៏ធាតុដែលមិនមានបុព្វបទ, សទ្ធិបបទនៅខាងដើម
 ទេ មិនត្រូវចុះ នុ - អាគមឡើយ ឧ. កាមោ អរចរតិ ឯត្តា-
 តិ = កាមាវចរោ (លោកោ) “(លោក) ជាទីត្រាច់ចុះ
 នៃកាម” ក. អធ៌. ។

៤) ចំពោះ ទា - ធាតុដែលអញ្ចាសៈជា ទា - ទា រស្សៈជា
 ទទ, បើមាន បុរ - សព្វជាបុព្វបទ, ត្រូវផ្លាស់ អ របស់ រ នៃ បុរ-
 សព្វជា តំ ហើយផ្លាស់និគ្គហិតរបស់ តំ ជា ន ឧ. បុរេ (ទានំ) ទទា-
 តីតិ = បុរិន្ទនោ (ទេវរាជោ) “(ទេវរាជ) ទ្រង់ឲ្យនូវទានក្នុង
 កាលពីដើម” = (ព្រះឥន្ទ) ក. ក. ។

៩

៩ - បច្ច័យចុះមកត្រូវទុកឲ្យគង់រូបនៅដូចដើម, ទាំងធាតុក៏ត្រូវ
 ទុកឲ្យគង់រូបនៅ មិនមានវិធីឲ្យលុបទីបំផុតធាតុឡើយ, ទោះមានបុព្វ-

បទ ឬសទ្ធិបបទក្ដី មិនមានក្ដី អាចចុះបច្ច័យនេះបាន ឧ. អាទិយ-
 តេតិ = អាទិ (សកាវោ) "(សកាវៈ) ដែលជនកាន់យក"=
 (ខាងដើម) កម្ម. កម្ម. ។

យុ

យុ - បច្ច័យកាលចុះមកហើយមានរូបសិទ្ធិ ៤ យ៉ាង ៖

១) វៀរលែងតែធាតុដែលមាន រី ឬ ហិ ជាទីបំផុតនិង ញា - ធាតុ
 ចេញ ឲ្យផ្លាស់ យុ - បច្ច័យជា អន ឧ. សេរីយតេ = សេរា
 "កិរិយាសេពគប់" ភ. ភ. ។

២) ធាតុដែលមាន រី ជាទីបំផុត ផ្លាស់ យុ - បច្ច័យជា អណ
 ឧ. កយ្យតេ = ករណ៍ "កិរិយាធ្វើ" ភ. ភ. ។

៣) ធាតុដែលមាន ហិ ជាទីបំផុតផ្លាស់ យុ - បច្ច័យជា អន
 ខ្លះ, ជា អណ ខ្លះ ឧ. ឧបនយ្ហតេ = ឧបនយ្ហនំ "កិរិយា
 ចូលទៅចង, កិរិយាចងទុក" ភ. ភ. ។ កហិយតេ =
 កហណ៍ "កិរិយាចាប់, -កាន់, . . ." ភ. ភ. ។

៤) ចំពោះ ញា - ធាតុ ផ្លាស់ យុ ជា អណ ខ្លះ, ជា អន-
 ន ខ្លះ ឧ. ជាតតិ តេតតិ = ញាណ (ធម្មជាតិ)

“(ធម្មជាតិ) ជាគ្រឿងដឹង (នៃជន)” ក. កវ. ។ ជានិយតេ = ជាននំ “សេចក្តីដឹង” ក. ក. ។

តិ

តិ - បច្ច័យមានរូបសិទ្ធិ ៦ យ៉ាង ៖ ...

១) ធាតុដែលមាន និ, មិ, រិ, ជាទីបំផុត, ត្រូវលុបព្យញ្ជនៈ ទីបំផុតធាតុ ឧ. ជននំ = ជតិ កិរិយាជីក” ក. ក. ។ រមន្តិ ឯតាយាតិ = រតិ (ធម្មជាតិ) “(ធម្មជាតិ) ជាហេតុរីករាយ (នៃសត្វ) ” ក. កវ. ។ សរតិ ឯតាយាតិ = សតិ (ធម្មជាតិ) “(ធម្មជាតិ) ជាគ្រឿងរព្យក (នៃជន)” = (ស្មារតី) ក. កវ. ។

២) ធាតុដែលមាន ចិ, ជិ, ធុ, បិ ជាទីបំផុត, ត្រូវផ្លាស់ទី បំផុតធាតុជា “តិ” ផ្សំនឹង តិ - បច្ច័យជា “ត្តិ” ដូច្នេះ ឧ. វិមោចតិ ឯតាយាតិ = វិមុត្តិ (តុណ្ហជាតិ) “(តុណ្ហជាតិ) ជាគ្រឿងរួចស្រឡះ (នៃជន)” ក. កវ. ។ ភជនំ = ភត្តិ “កិរិយាគប់រក” = (ភក្តី) ក. ក. ។ វិធាសំ បជ្ជតេ = វិបត្តិ កិរិយាដល់នូវសេចក្តីខូចបង់” ក. ក. ។ តបនំ = តត្តិ កិរិយាក្តៅ, សេចក្តីក្តៅ” ក. ក. ។

៣) ត្រូវផ្លាស់ធាតុទាំងមូលជារូបផ្សេង ឧ. ជននំ = ជាតិ “កិរិយាកើត” = (កំណើត) ក. ក. ។

២) ធាតុទោលតែមួយគ្នា, ត្រូវទុកទាំងធាតុទាំងបច្ច័យឲ្យនៅ ដូចដើម ឧ. (កុមារ) ធនាតីតិ = ធាតិ (ឥត្តិ) “(ស្រី) អ្នកទ្រទ្រង់នូវកូនក្មេង” = (ម៉ែដោះ, បងចិញ្ចឹម, បងរក្សា) ក. ក. ។

៥) ចំពោះ ហ - ធាតុ និង ចា - ធាតុ ត្រូវផ្លាស់ អា របស់ ហ ជា “ត” អា របស់ ចា ជា “ត្ន” ឧ. ហនំ = បិតិ “កិរិយាដកល់, កិរិយាតាំងនៅ” ក. ក. ។ បិរនំ = បិតិ “កិរិយាផឹក” ក. ក. ។

៦) ធាតុដែលមាន ធជ, ភិ, មិ, សិ ជាទីបំផុត ត្រូវផ្លាស់ តិ - បច្ច័យជាព្យញ្ជនៈផ្សេង ហើយលុបទីបំផុតធាតុចេញដូច្នេះ ៖

ក) ធាតុមាន “ធជ, ភិ” ជាទីបំផុត, ត្រូវផ្លាស់ តិ - បច្ច័យ ជា “ទ្វិ” ឧ. ពុជ្ឈតិ ឯតាយាតិ = ពុទ្ធិ (បញ្ញា) “(ប្រាជ្ញា) ជាគ្រឿងដឹង (នៃជន)” ក. ករ. ។ លកនំ = លទ្ធិ “កិរិយាបាន” = (លទ្ធិ, ទិដ្ឋិ) ក. ក. ។

ខ) ធាតុមាន “មិ” ជាទីបំផុត, ត្រូវផ្លាស់ តិ - បច្ច័យជា “ន្តិ” ឧ. ឧមនំ = ឧន្តិ “កិរិយាអត់, សេចក្តីអត់ទ្រាំ” = (អំណត់) ក. ក. ។

គ) ធាតុមាន “សិ” ជាទីបំផុតត្រូវផ្លាស់ តិ - បច្ច័យជា “ដ្ឋិ” ឧ. ឧស្សនំ = ធីដ្ឋិ “កិរិយាឃើញ” ក. ក. ។

រម្ម

រម្ម - បច្ច័យចុះមកត្រូវលុប “រ” ចេញ ទុកតែត្រឹម “ម្ម” ទាំងទីបំផុតធាតុក៏ត្រូវលុបចេញជាកំណត់ ខ. ធារេតីតិ = ធម្មា (សការោ) “(សកាវៈ) ទ្រទ្រង់” ភ. ភ. ។

រ

រ - បច្ច័យគ្រាន់តែចុះមកជាលំនាំ ហើយលុបចេញឥតមានទុកឲ្យសល់ឡើយ, ទាំងទីបំផុតធាតុក៏ត្រូវលុបចេញជាកំណត់ ខ. អន្តករេតីតិ = អន្តកោ (សការោ) “(សកាវៈ) ធ្វើនូវទីបំផុត” ភ. ភ. ។

ឥន

ឥន - បច្ច័យចុះមកត្រូវទុកឲ្យគង់រូបនៅដូចដើម ខ. សូបិយតេ = សុបិន្ត “កិរិយាដេកលក់, កិរិយាយល់សប្តិ” ភ. ភ. ។

តវេ

តវេ^(១) - បច្ច័យចុះមកហើយ ជាជំនួសចតុត្ថិវិភត្តិ មានរូបសិទ្ធិ

៦ យ៉ាង ៖

១) ធាតុដែលមាន “មិ” ជាទីបំផុត, ត្រូវផ្លាស់ទីបំផុតធាតុជា “និ” ឧ. កន្តវេ “ដើម្បីទៅ, ដើម្បីដល់” ។

២) ធាតុដែលមាន ធិ, មិ ជាទីបំផុត, ត្រូវផ្លាស់ទីបំផុតធាតុជា “តិ” ឧ. បត្តវេ (< បទិ - ធាតុ ឬ ប + អបិ - ធាតុ) “ដើម្បីដល់, . . .” ។

៣) ធាតុដែលមាន “និ” ជាទីបំផុត, គ្រាន់តែផ្សំជាមួយ តវេ ជាការស្រេច ឧ. ហន្តវេ “ដើម្បីបៀតបៀន” ។

៤) ចំពោះ ករិ - ធាតុមួយ, ឲ្យផ្លាស់ ករិ ទាំងមូលជា “កា” ឧ. កាតវេ “ដើម្បីធ្វើ” ។

១- គម្ពីរមោក្កល្លានថា តុយេ, តាយេ - បច្ច័យមានគតិដូច តវេ បច្ច័យដែរ ឧ. មរិតុយេ (មរិ + ត + តុយេ) “ដើម្បីស្លាប់”, កាតុយេ (ករិ > កា + តុយេ) “ដើម្បីធ្វើ”, ទត្ថិតាយេ (ទិសិ > ទត្ថិ + ត + តាយេ) “ដើម្បីឃើញ, -មើល” កត្តាយេ (ករិ + តាយេ) “ដើម្បីធ្វើ” ។ បើរួមបច្ច័យ ២ នេះចូលផង ត្រូវជាកិតកិច្ចប្បច្ច័យមាន ១៥ តួ ។

៥) ព្រឹទ្ធិធាតុដែលជាទីយៈស្រាប់ក៏បានខ្លះ ខ. នេតវេ “ដើម្បី
នាំទៅ”, សូម្បីធាតុទោលជារស្សៈ ក៏អាចព្រឹទ្ធិធាតុបាន ខ. សោ-
តវេ “ដើម្បីស្តាប់” ។

៦) ធាតុទោលតែ ១ តួ, ជាទីយៈ គ្រាន់តែផ្សំធាតុជាមួយនឹង
តវេ ជាការស្រេច ខ. ញាតវេ “ដើម្បីដឹង”, បហាតវេ
“ដើម្បីលះបង់”, តែចំពោះ ធា - ធាតុ ដែលមានបុព្វបទ, ផ្លាស់
អា របស់ ធា - ធាតុជា ឯ បាន ខ. ជិដេតវេ “ដើម្បីតាំងទុក,
កប់ទុក” ។

តុំ

តុំ - បច្ច័យកាលចុះមកហើយសម្រាប់ប្រើជំនួសបឋមាវិកត្តិ និង ចតុ-
ត្តិវិកត្តិ មានរូបសិទ្ធិ ១២ យ៉ាង ៖

១) ធាតុដែលមាន ចិ, ជិ, បិ ជាទីបំផុតអាចផ្លាស់ទីបំផុត
ធាតុជា តិ (បច្ចិមរូប) បានខ្លះ គឺធាតុដែលមាន ចិ ជាទីបំផុត ខ.
សិត្តុំ (សិចិ - ធាតុ) “ដើម្បីស្រោច, កិរិយាស្រោច”, ធាតុ-
ដែលមាន ជិ ជាទីបំផុត ខ. ចត្តុំ (ចជិ - ធាតុ) ដើម្បីលះ
កិរិយាលះបង់”, ធាតុដែលមាន បិ ជាទីបំផុត ខ. តត្តុំ (តបិ - ធាតុ)

“ដើម្បីដុត”, បត់ (ប + អប - ធាតុ) “ដើម្បីដល់, -លុះ, -ទាន់, បាន, -សម្រេច” ។

២) ចំពោះ ករ - ធាតុ ផ្លាស់ រ ទីបំផុតធាតុជា តិ ក៏បាន ឧ. កត់ “ដើម្បីធ្វើ”, ផ្លាស់ ករ - ធាតុ ទាំងមូលជា កា ក៏បាន ឧ. កាត់ “ដើម្បីធ្វើ” ។

៣) ធាតុដែលមានអក្សរ ២ តួ, បើមិនផ្លាស់ទីបំផុតធាតុ ឬ មិនផ្លាស់ធាតុទាំងមូលជាព្យញ្ជនៈផ្សេងទេ ត្រូវចុះ ត - អាគម ឧ. សិក្ខាត់ “ដើម្បីស្រោច” ។

៤) សូម្បីធាតុទោល (តែ ១ តួ), កាលបើព្រឹទ្ធិ ឬ អញ្ញាសៈឲ្យ កើតជា ២ តួហើយ ក៏ត្រូវចុះ ត - អាគមដែរ ឧ. ករិត “ដើម្បី កើត, ...” ។

៥) ធាតុទោល បើជាស្សៈ ត្រូវព្រឹទ្ធិតាមដំណើររបស់ស្រៈ ក៏បាន ឧ. សោត់ “ដើម្បីឮ, -ស្តាប់” ។

៦) ចំពោះ គហិ - ធាតុ គ្រាន់តែចុះ ត - អាគមក៏បាន ឬចុះ ណ្តា - បច្ច័យក្នុងអាឡាត ហើយលុបទីបំផុតធាតុចេញ រួចចុះ ត - អាគម លុប អា របស់ណ្តា - បច្ច័យចេញក៏បាន ឧ. គហិត កណ្តិត “ដើម្បីកាន់យក, -ទទួល, -ចាប់” ។

៧) ធាតុដែលមាន ឆ, ភី ជាទីបំផុត ផ្លាស់ តុំ - បច្ច័យ ជា ខ្ញុំ ហើយលុបទីបំផុតធាតុចេញក៏បាន, ផ្លាស់ តុំ - បច្ច័យ និងទីបំផុតធាតុជា ខ្ញុំ ក៏បាន ខ. សុពុខ្ញុំ ឬ សុពោខ្ញុំ (សុ + ពុធ ធាតុ) “ដើម្បីដឹងផាយ”, លខ្ញុំ “ដើម្បីបាន” ។

៨) ធាតុដែលមាន មិ ជាទីបំផុត បើមិនចុះ ត - អាគមទេ ផ្លាស់ តុំ ជា ខ្ញុំ ហើយលុបទីបំផុតធាតុចេញក៏បាន, ផ្លាស់ តុំ និងទីបំផុតធាតុជា ខ្ញុំ ក៏បាន ខ. កខ្ញុំ “ដើម្បីទៅ, - ដល់” ។

៩) ធាតុដែលមាន សិ ជាទីបំផុតផ្លាស់ តុំ ជា ខ្ញុំ ហើយ លុបទីបំផុតធាតុចេញក៏បាន, ផ្លាស់ តុំ និងទីបំផុតធាតុជា ខ្ញុំ ក៏បាន ខ. ទខ្ញុំ (ទិស - ធាតុ) “ដើម្បីឃើញ, - ជួប, . . .” ។

១០) ធាតុទោលដែលជាទីយៈ ច្រើនគេទុកឲ្យគង់រូបនៅដូចដើម ខ. ធាតុ “ដើម្បីឲ្យ” ។

១១) ធាតុដែលមាន និ ជាទីបំផុត បើមិនចុះ ត - អាគមទេ ត្រូវផ្សំទីបំផុតធាតុជាមួយនឹង តុំ ជា ខ្ញុំ ខ. ហខ្ញុំ “ដើម្បី បៀតបៀន” ។

១២) តុំ - បច្ច័យនេះ បើចុះក្នុងហេតុកត្តាវាចកៈ ត្រូវចុះការិត- បច្ច័យក្នុងអាខ្យាតផង ជាកំណត់ ខ. លាកេតុំ លាកាមេតុំ “ដើម្បីឲ្យបាន” ។

រត្ថ

រត្ថ- បច្ច័យ ចុះមកត្រូវលុបចេញ ទុកតែ ត្ថ, ទាំងទីបំផុតជាតុ
 ក៏ត្រូវលុបចេញ ឧ. សាសតីតិ = សត្តា (ជនោ) "(ជន)
 អ្នកប្រៀនប្រដៅ" = (គ្រូប្រៀនប្រដៅ) ក. ក. ។

វិត្ថ

វិត្ថ - បច្ច័យ ចុះមកត្រូវលុបចេញ ទុកតែ វត្ថ, ទាំងទីបំផុតជាតុ
 ក៏ត្រូវលុបចេញ ឧ. (បុត្តំ) ចាលេតីតិ = ចិតា (បុរិសោ)
 "(បុរស) អ្នករក្សា (នូវកូន)" ក. ក. ។

រាត្ថ

រាត្ថ - បច្ច័យ ចុះមកត្រូវលុប "រ" ចេញ ទុកតែ អាត្ថ, ទាំង
 ទីបំផុតជាតុ ក៏ត្រូវលុបចេញ ឧ. (បុត្តំ) មាណេតីតិ = មាតា (ឥត្ថិ)
 "(ស្រី) អ្នករាប់អាន (នូវកូន)" ក. ក. ។

នាមកិតកៈចប់ ។

កិរិយាកិតកៈ

(១៤១) កិតកៈដែលជាកិរិយាសព្វ ហៅថា កិរិយាកិតកៈឬកិត-
កិរិយា ឬហៅថា កិតបទ, ត្រូវប្រើប្រកបនឹងវិភត្តិ, វចនៈ, កាល,
ធាតុ, វាចកៈ, បច្ច័យ ។

វិភត្តិ និង វចនៈ

(១៤២) វិភត្តិនៃកិរិយាកិតកៈ, ត្រូវប្រើប្រកបនឹងវិភត្តិនាម,
បើនាមសព្វប្រកបនឹងវិភត្តិណា, វចនៈណា, កិរិយាកិតកៈ ក៏ត្រូវប្រកប
នឹងវិភត្តិនោះ វចនៈនោះតាម, ទាំងលិង្គ ក៏ត្រូវប្រកបឲ្យ ស្មើគ្នា ឧ.
ភិក្ខុ អរញ្ញំ បរិដ្ឋោ “ភិក្ខុ ចូលទៅហើយ កាន់ព្រៃ” ។

កាល

(១៤៣) កាលក្នុងកិតកៈមាន ៣ យ៉ាងគឺ បច្ចុប្បន្នកាល ១,
អតីតកាល ១, អនាគតកាល ១, រាប់អនុត្តកាលចូលផង
ជា ៤ យ៉ាង ។

បច្ចុប្បន្នកាលចែកចេញជា ២ យ៉ាងគឺ បច្ចុប្បន្នសុទ្ធ ១, បច្ចុ-
ប្បន្នជិតអនាគត ១ ។

បច្ចុប្បន្នសុទ្ធ ប្រែថា “កំពុង-, កំពុងតែ-, ឬ ត្រាន់តែ
ប្រែចេញសព្វរបស់ធាតុក៏បាន ឧ. ឧបាសកោ ធម្មំ សុណន្តោ

សទ្ធិ ជនេតិ “ឧបាសក កំពុងស្តាប់ នូវធម៌ ញ៉ាំងសទ្ធាឲ្យ
កើត” ។

បច្ចុប្បន្នជិតអនាគត ឲ្យប្រែថា “កាល-, កាលនឹង-”
ឧ. ពុទ្ធា ច នាម ធម៌ ទេសេន្តា សត្តានំ ឧបនិស្សយំ ឱលោ-
កេត្វា ទេសេន្តិ “ធម្មតា ព្រះពុទ្ធទាំងឡាយ កាលសម្តែង នូវ
ធម៌ (តែងតែ) ប្រមើលមើល - នូវឧបនិស្សយ - នៃសត្វទាំងឡាយ
រួចហើយទើបសម្តែង” ។

អតីតកាល ចែកចេញជា ២ យ៉ាងគឺ អតីតកាលគ្រាន់តែប្រាប់
ថា កន្លងហើយ ១, អតីតកាលកន្លងស្រេចហើយ ១ ។

អតីតកាល គ្រាន់តែប្រាប់ថាកន្លងហើយ ឲ្យប្រែថា
“ហើយ” ឬ ថា “រួចហើយ” ក៏បានខ្លះ ឧ. តយោ មាសា
អតិក្កន្តា ខែទាំងឡាយ ៣ កន្លងហើយ ។

អតីតកាល កន្លងស្រេចហើយ ឲ្យប្រែថា “លុះហើយ”
ឬថា “លុះរួចហើយ” ក៏បានខ្លះ ឧ. អយំ កុលបុត្តោ
មំ ទិស្វា មម សង្កហំ ករិស្សតិ កត្វា ច បន
មហាសម្បត្តិ លកិស្សតិ “កុលបុត្តនេះឃើញ-នូវអញ - ហើយ

នឹងធ្វើនូវសេចក្តីសង្គ្រោះដល់អញ, ក៏លុះធ្វើរួចហើយ នឹងបាននូវសម្បត្តិធំ” ។

អនុត្តកាលចែកចេញជា ២ យ៉ាងគឺ អនុមតិ ១, បរិកប្ប ១ ។

អនុមតិ “ប្រាប់សេចក្តីយល់ឃើញ” ឲ្យប្រែថា “គួរ-, គួរតែ-” ឧ. ន កេនចិ ពាលោ សេរិតព្វោ បណ្ឌិតោ បន សេរិតព្វោ បុគ្គលពាលគឺអ្នកណាមួយ មិនគួរសេពគប់ឡើយ ឯបុគ្គលជាបណ្ឌិត (គឺជន) គួរសេពគប់” ។

បរិកប្ប “ប្រាប់សេចក្តីកំណត់” ឲ្យប្រែថា “គប្បី-” ឬ “ត្រូវ-” ឧ. រាជកិច្ចំ តេ កត្តព្វំ “កិច្ចរបស់ស្ដេចគឺអ្នក គប្បីធ្វើ” ។

“ប្រាប់សេចក្តីជញ្ជឹង, សេចក្តីត្រិះរិះ” ឲ្យប្រែថា “គប្បី-” ឬ “ត្រូវ-” ឧ. កិណ្ឌុ ខោ បនេតំ មយា កាតព្វំ “ចុះ (កិច្ច) ហ្នឹង គឺអញ ត្រូវធ្វើ ដូចម្ដេចហ្ន៎?” ។

ធាតុ និង វាចកៈ

ធាតុ

(១២២) ធាតុក្នុងកិតកៈនេះក៏ដូចគ្នានឹងធាតុក្នុងអាឡាតដែរ ដូចបែបធៀបតទៅនេះ ៖

លក្ខិ “បាន”

(បច្ចុប្បន្នកាល) អាឡាត លក្ខិ, កិតកៈ ប៉ុ. លក្ខេ, ឆ. លក្ខី, នប៉ុ. លក្ខំ ។

(អតីតកាល) : អាឡាត លក្ខិ ឬ អលក្ខិ, កិតកៈ ប៉ុ. លក្ខេ, ឆ. លក្ខា, នប៉ុ. លក្ខំ, អព្យយកិរិយា: លក្ខិត្វា, លក្ខិត្វាន, លក្ខាន ។

(អនុត្តកាល) អាឡាត: លក្ខេយ្យ, កិតកៈ ប៉ុ. លក្ខិតព្វា ឬ លក្ខិត្វេ, ឆ. លក្ខិតព្វា ឬ លក្ខិត្វា, នប៉ុ. លក្ខិតព្វំ ឬ លក្ខិត្វំ ។

វាចកៈ

វាចកៈមាន ៥ យ៉ាងគឺ កត្តវាចកៈ, កម្មវាចកៈ, ភាវវាចកៈ, ហេតុកត្តវាចកៈ, ហេតុកម្មវាចកៈ ។

កត្តវាចកៈ ភិក្ខុ អញ្ញំ បរិដ្ឋោ “ភិក្ខុ ចូលទៅហើយ កាន់ព្រៃ” ។

កម្មវាចកៈ ភក្កតា ទេសិតោ អយំ ធម្មោ “ធម៌ នេះ ដែលព្រះមានជោគ ត្រាស់សម្តែងហើយ” ។

ការវាចកៈ ភរិយំ មេ និស្សាយ ភយេន ឧប្បន្នេន
 ភរិតព្វំ “គឺភ័យកើតឡើង ព្រោះអាស្រ័យនូវភរិយានៃអញ គប្បី-
 មាន” = (ជាក់ជាភ័យកើតមាន ព្រោះអាស្រ័យនូវភរិយារបស់អញ) ។

ហេតុកត្តាវាចកៈ អាចរិយោ អន្តោសិកេ វិនយំ
 សិក្ខាបេត្តោ “អាចារ្យកំពុងញ៉ាំងអន្តោសិកទាំងឡាយឲ្យរៀននូវ-
 វិន័យ” ។

ហេតុកម្មវាចកៈ វិនយោ អាចរិយេន អន្តោសិកេហិ
 សិក្ខាបេត្តោ “វិន័យ គឺអាចារ្យគប្បីញ៉ាំងអន្តោសិកទាំង-
 ឡាយឲ្យរៀន” ។

បច្ច័យនៃកិរិយាកិតកៈ

(១៤៥) បច្ច័យសម្រាប់ចុះប្រកបនឹងកិរិយាកិតកៈនោះ ក៏ចែកជា
 ៣ ពួក ដូចបច្ច័យនៃនាមកិតកៈដែរ ។ កិតប្បច្ច័យមាន ៣ គឺ អន្ត
 តវន្ត, តាវី ។

កិច្ចប្បច្ច័យមាន ២ គឺ តព្វ, អនីយ ។ កិតកិច្ចប្បច្ច័យមាន ៥ គឺ
 មាន, ត, ត្វា, ត្វាន, ត្វន ។

អន្ត, មាន^(១) ពីរនេះប្រាប់បច្ចុប្បន្នកាល ។ តព្វ, អនិយ
 ពីរនេះប្រាប់អនុត្តកាល ។ ត មួយនេះច្រើនតែប្រាប់អតីតកាលជាង
 បច្ចុប្បន្នកាល, ខាងអនាគតកាលក៏ប្រើបាន តែមានតិចណាស់ ។
 តវន្ត, តាវី, ត្វា, ត្វាន, ត្វន ៥ នេះប្រាប់អតីតកាលដោយច្រើន
 ជាងកាលឯទៀត ។

(១៤៦) ឧទាហរណ៍ ក្នុងកិតប្បដ្ឋយ

អន្ត

អន្ត - បច្ច័យ ចុះបានតែវាចកៈពីរគឺកត្តវាចកៈ និងហេតុកត្តវាចកៈ ។

កត្តវាចកៈ កេសេន្តោ, កេសេន្នី, កេសេន្នំ “កំពុងពោល” កាលពោល,
 លកេន្តោ, លកេន្នី, លកេន្នំ “កំពុងបាន កាលបាន” ។

១- ក្នុងគម្ពីរច្បាប់ចាស់ ៗ ថា ស្ស - បច្ច័យចុះខាងដើម អន្ត, មាន, អាន - បច្ច័យនិងខាង
 ដើមវត្តមានវិភត្តិ សម្រាប់ សម្គាល់អនាគតកាលដូចជា សិចិ+ ស្ស+ អន្តៈ សិព្វិស្សំ សិព្វិ-
 ស្សនោ, សិព្វិស្សន្តី ឬ សិព្វិស្សតី, សិព្វិស្សំ, សិព្វិស្សន្តំ, សិចិ + ស្ស + មាន សិព្វិស្ស-
 មានោ, សិព្វិស្សមានា, សិព្វិស្សមានំ សិចិ + ស្ស + អានៈ សិព្វិស្សានោ, សិព្វិស្សានា
 សិព្វិស្សានំ ប្រែថា “កាលនឹងស្រោច, នឹងស្រោច”, សិចិ + ស្ស + តិ សិព្វិស្សតិ
 នឹងស្រោច” ។

ហេតុកត្តាវាចកៈ កថាបេណ្ឌោ, កថាបេន្តី, កថា-
 បេន្តំ “កំពុងឲ្យពោល, កាលឲ្យពោល”, លាភាបេណ្ឌោ,
 លាភាបេន្តី, លាភាបេន្តំ “កំពុងឲ្យបាន, កាលឲ្យបាន” ។

តវន្ត

តវន្ត - បច្ច័យចុះបានក្នុងវាចកៈ ២ គឺកត្តាវាចកៈ និងហេតុកត្តាវាចកៈ
 មានរូបសិទ្ធិដូច្នេះ ៖

កត្តាវាចកៈ

១) ធាតុទោលតែមួយគូ, ត្រូវទុកធាតុឲ្យគង់រូបនៅដូចដើម ឧ.
 សុត្តរា “ឮហើយ, ស្តាប់ហើយ” ។

២) ធាតុមានអក្សរ ២ គូ, ដែលមាន ច, ជ, ប ជាទី-
 បំផុត, ផ្លាស់ទីបំផុតធាតុជា “ត” ក៏បាន ឧ. សិក្ខា (សិបិ-
 ធាតុ) “ស្រោចហើយ”, កុត្តរា (កុជី - ធាតុ) “បរិភោគ-
 ហើយ”, កុត្តរា (គុបិ - ធាតុ) “គ្រប់គ្រងហើយ, រក្សាហើយ” ។

៣) បើមិនផ្លាស់ទីបំផុតធាតុទេ, ត្រូវទុកធាតុឲ្យគង់រូបនៅដូច
 ដើម ប៉ុន្តែត្រូវចុះ ត - អាគមមកផង ឧ. ចជិត្តរា “លះហើយ,
 លះបង់ហើយ” ។

២) ចំពោះ រសី - ជាតុមួយ, ត្រូវផ្លាស់ វ របស់ រសី ជា "រុ" ឬផ្លាស់ អ របស់ រ នៃ រសី ជា "ឧ" ក៏បាន ត្រូវចុះ ឥ- អាគមមកផង ឧ. រុសិតវា "នៅហើយ" ។

ហេតុកត្តាចកៈ

ក្នុងហេតុកត្តាចកៈ ត្រូវចុះការិត - បច្ច័យចំពោះជាតុខ្លះដែលប្រើ បានតាមគួរដល់ការប្រកប ឧ. កោដេតវា, កោជយិតវា, កោជាមេតវា កោជាបយិតវា ឲ្យបរិភោគហើយ" ត្រង់ ណាយ និង ណាបយ ត្រូវចុះ ឥ - អាគមផង ។

តារី

តារី - បច្ច័យមានគតិដូចតវន្ត, ខុសតែស្រៈទីបំផុត មួយជា ឧ មួយ ជា ង្គ ប៉ុណ្ណោះ ។

កត្តាចកៈ សុតារី, សុតារីដី, សុតារី "ឮហើយ, ស្តាប់ហើយ" ។

ហេតុកត្តាចកៈ កោដេតារី, កោជយិតារី, កោជា- មេតារី, កោជាបយិតារី "ឲ្យបរិភោគហើយ" ។

(១២៧) ឧបាសមណ្ឌក្ខន្ធិកិច្ចប្បដ្ឋយ

តព្វ

តព្វ - បច្ច័យកាលចុះមកហើយមានរូបសិទ្ធិ ៧ យ៉ាង ៖

១) ធាតុដែលមានស្រះអាជាទីបំផុត គ្រាន់តែផ្សំនឹងតព្វ - បច្ច័យ
ជាការស្រេចក៏មាន ឧ. ចាតព្វោ (បា - ធាតុ) “គប្បីផឹក” ។

២) ធាតុដែលមានស្រះអាជាទីបំផុត បើមិនផ្សំនឹងតព្វទេ, ត្រូវ
ផ្លាស់ អា ជា អាយ ហើយចុះ ត - អាគមក៏មាន ឧ. យាយិតព្វោ
(យា - ធាតុ) “គប្បីទៅ” ។

៣) ធាតុដែលមានស្រះ ត, ឆ្មៀ, ឧ, ឧ ជាទីបំផុត ផ្លាស់
ធាតុជារូបផ្សេងៗ គ្នា គឺផ្លាស់តាមលំនាំពួក កូ - ធាតុ ឧ. បច្ចេ-
តព្វោ (បតិ + ត-ធាតុ) “គប្បីដល់ចំពោះ, គប្បីជឿ” ។

៤) ធាតុដែលមានទីបំផុតជាព្យញ្ជនៈ គ្រាន់តែចុះ ត - អាគមជា
ការស្រេច ឧ. បុច្ឆិតព្វោ (បុច្ឆិ - ធាតុ) “គប្បីសួរ” ។

៥) ធាតុដែលមានទីបំផុតជាព្យញ្ជនៈ, ធាតុខ្លះមិនត្រូវចុះ ត - អា-
គមទេ, តែត្រូវផ្លាស់ព្យញ្ជនៈទីបំផុតធាតុនិង ត នៃ តព្វ ជារូបផ្សេងៗ
ក៏មានដូចតទៅនេះ ៖

ក) ធាតុដែលមាន ភិ ជាទីបំផុត ផ្លាស់តនៃ តព្វ ជា ង ហើយ ផ្លាស់ ភិ ទីបំផុតធាតុជា ធិ ឬថា ផ្លាស់ ត របស់ តព្វ និង ភិ ទីបំផុត ធាតុជា ឌ្ឌ ក៏បាន ឧ. លទ្ធព្វោ (លភី - ធាតុ) “គប្បីបាន ។

ខ) ធាតុដែលមាន សិ ជាទីបំផុត, ផ្លាស់ ត នៃ តព្វ ជា ប ហើយផ្លាស់ សិ ទីបំផុតធាតុជា ធិ ឬថាផ្លាស់តរបស់ តព្វ និង ទីបំផុត ធាតុជា ដ្ឋ ក៏បាន ឧ. ទដ្ឋព្វោ (ទិសិ - ធាតុ) “គប្បីឃើញ” ។

គ) ធាតុដែលមាន មិ ជាទីបំផុត, ផ្លាស់ មិ ទីបំផុតធាតុជា និ ឧ. កន្តព្វោ (គមិ - ធាតុ) “គប្បីទៅ, - ដល់” ។

ឃ) ធាតុដែលមាន និ ជាទីបំផុត គ្រាន់តែផ្សំជាមួយនឹង តព្វ តែម្តង ក៏បាន ឧ. ហន្តព្វោ (ហនិ - ធាតុ) “គប្បីសម្លាប់” ។

ង) ផ្លាស់ទីបំផុតធាតុជា តិ (បច្ឆិមរូប) បានខ្លះ ឧ. កត្តព្វោ (ករិ - ធាតុ) “គប្បីធ្វើ”, បត្តព្វោ (ប + អបិ - ធាតុ) “គប្បីដល់, . . .”, វត្តព្វោ (វចិ - ធាតុ) “គប្បីពោល” ។

ច) ចំពោះ ករិ - ធាតុ បើមិនផ្លាស់ទីបំផុតធាតុជា តិ ទេ, ត្រូវលុបទីបំផុតធាតុហើយទីយៈ អ របស់ ក ជា អា ក៏បាន, ផ្លាស់ ករិ- ធាតុទាំងមូលជា កា ក៏បាន ឧ. កាតព្វោ (ករិ-ធាតុ) “គប្បីធ្វើ” ។

៦) ធាតុខ្លះ ចុះបច្ច័យសម្រាប់ពួកធាតុក្នុងអាឡាតមកផង ហើយ
 ចុះ ត - អាគមក៏មាន ឧ. ពុទ្ធិតព្វោ (ពុធំ - ធាតុ) “គប្បីដឹង,
 -ត្រាស់ដឹង”, អាបដ្ឋិតព្វោ “គប្បីដល់, គប្បីត្រូវ” ។

៧) ខាងហេតុកម្មវាចកៈ ត្រូវចុះការិតប្បច្ច័យមកផង តែត្រង់
 ណាយ និង ណាបយ, ត្រូវចុះ ត អាគមផង ឧ. កាមេតព្វោ
 ការយិតព្វោ ការាមេតព្វោ ការាបយិតព្វោ “គប្បីឲ្យធ្វើ
 ត្រូវឲ្យធ្វើ, គួរឲ្យធ្វើ” ។

តព្វ - បច្ច័យនេះ ជាកិច្ចប្បច្ច័យខាងកិរិយាកិតកៈក៏ពិតមែន, ប៉ុន្តែ
 អាចប្រើជានាមនាមបានខ្លះ ឧ. កមនំ = កន្តព្វំ “កិរិយាទៅ,
 ដំណើរទៅ” ក. ក. ។

អនីយ

អនីយ - បច្ច័យមានគតិដូចតព្វ - បច្ច័យដែរ, ខុសតែវិជ្ជុបសិទ្ធិនិង
 ភាពសណ្ឋានប៉ុណ្ណោះដូច្នេះ ៖

១) ធាតុដែលមាន អក្សរ ២ តួ, ផ្ទាស់ឲ្យខុសចាកភាពដើមខ្លះក៏មាន
 ឧ. ទស្សនីយំ “(គឺជន) គប្បីឃើញ, គួរមើល” ។

២) ធាតុទោលតែមួយតួ, ត្រូវព្រឹទ្ធិធាតុខ្លះ មិនបាច់ព្រឹទ្ធិខ្លះ ដែល
 ត្រូវព្រឹទ្ធិ ឧ. ករនីយំ “(គឺសត្វ) គប្បីកើត” ។ ដែលមិន
 បាច់ព្រឹទ្ធិ ឧ. ចានីយំ “(ដែលជន) គួរផឹក” ។

៣) សូម្បីជាតុដែលមានអក្សរ ២ តួ, ក៏ត្រូវព្រឹទ្ធិបានខ្លះដែរ
ឧ. កោដង្គិយំ “(ដែលជន) គួរបរិភោគ” ។

៤) ជាតុដែលមាន “រិ” ឬ “ហិ” ជាទីបំផុត, ត្រូវផ្លាស់
“ន” របស់ អធិយ ជា “ណា” គឺធ្វើអនិយឲ្យជា “អណ្ឌិយ”

ឧ. ករណ្ឌិយំ “(គឺជន) គប្បីធ្វើ” កហណ្ឌិយំ (ដែល
ជន) គប្បីកាន់” ។

៥) សូម្បីជាតុក្រៅពីនេះ ក៏អាចឲ្យផ្លាស់ “ន” ជា “ណា”
បានខ្លះដែរ តែមានតិច ឧ. រមណ្ឌិយំ “(ដែលជន) គួរ
ត្រេកអរ” ។

៦) តាមធម្មតារបស់បច្ច័យនេះ ច្រើនតែទុកទាំងជាតុទាំងបច្ច័យ
ឲ្យនៅដូចដើម មិនផ្លាស់ប្រែ ឧ. បចង្គិយំ “(ដែលជន) គប្បីចម្អិន” ។

៧) ខាងហេតុកម្មវាចកៈ គ្រាន់តែចុះ ណាបេ - បច្ច័យ មិន
បាច់ចុះបច្ច័យសម្រាប់ពួកជាតុក៏មាន ឧ. ប៉ុ. កាកាបដិយោ,
ឥ. កាកាបដិយា, នប៉ុ. កាកាបដិយំ “(ដែលជន) គប្បី
ឲ្យធ្វើ, ត្រូវឲ្យធ្វើ, គួរឲ្យធ្វើ” ។ ត្រូវចុះ ណាបេ - បច្ច័យ ព្រម
ទាំងបច្ច័យសម្រាប់ពួកជាតុក៏មាន ឧ. ប៉ុ. សិញ្ញាបដិយោ, ឥ.

សិញ្ញាបនីយា, នប្បំ. សិញ្ញាបនីយំ “(ដែលជន) គប្បី
ឲ្យដេរ, ត្រូវឲ្យដេរ, គួរឲ្យដេរ” ។

៨) អនីយ - បច្ច័យនេះ ជាកិច្ចប្បច្ច័យខាងកិរិយាកិតកៈកំពិតមែន
ប៉ុន្តែជួនណាប្រើជានាមនាមក៏បានខ្លះ ឧ. សេដ្ឋី បណ្ឌិត
ខាងដីយេន កោងដីយេន ភិក្ខុសង្ឃ បរិសិ “សេដ្ឋី អង្គាស
ហើយនូវភិក្ខុសង្ឃដោយវត្ថុដែលជនគួរទំពារស៊ី (បង្អែម) ដោយវត្ថុ
ដែលជនគួរបរិភោគ (ចំអាប) ដ៏ថ្លៃថ្លា” ។

(១៤៨) ឧទាហរណ៍ ក្នុង កិតកិច្ចប្បច្ច័យ

មាន

មាន - បច្ច័យ ចុះក្នុងវាចកៈទាំង ៥ ៖

កត្តាវាចកៈ បចមាណោ, បចមាណា, បចមាណំ
“កំពុងចំអិន, កាលចំអិន” (នេះមានចុះ អ-បច្ច័យ សម្រាប់ពួក
ភូ-ជាតុផង) ។

កម្មវាចកៈ ភរិយមាណោ “(គឺជន) កំពុងធ្វើ, កាលធ្វើ”

ភាវវាចកៈ លត្តមាណំ “(គឺជន) កំពុងបាន, កាលបាន” ។

ហេតុកិក្ខុវាចកៈ ត្រូវចុះ ណាយ ឬ ណាបយ ការយមា-
 នោ, ការាបយមា នោ កំពុងឲ្យធ្វើ, កាលឲ្យធ្វើ ត្រូវ
 ចុះបច្ច័យសម្រាប់ពួកធាតុអាឡាតមកផងក៏មាន ឧ. ទិព្វាបយមា-
 នោ “ កំពុងឲ្យលេង, កាលឲ្យលេង ” ។

ហេតុកិម្មវាចកៈ ត្រូវចុះ ណាបេ - បច្ច័យ, យ - បច្ច័យ និង ភ-
 អាគម ឧ. ការាបិយមា នោ “(គឺជន) កំពុងឲ្យធ្វើ,
 កាលឲ្យធ្វើ” ត្រូវចុះបច្ច័យសម្រាប់ពួកធាតុអាឡាតមកផងក៏មាន ឧ.
 ទិព្វាបិយមា នោ “(គឺជន) កំពុងឲ្យលេង, កាលឲ្យលេង” ។

ត

ត - បច្ច័យប្រើបានគ្រប់វាចកៈទាំង ៥ កាលចុះមកហើយមានរូប-
 សិទ្ធិ ១៩ យ៉ាង ៖

១) បើទីបំផុតធាតុជាស្រៈដែលមិនមែនជា ឯ គ្រាន់តែផ្សំ និង ត
 បច្ច័យជាការស្រេច ឧ.

ញា + ត :	ញាតោ	“ដឹងហើយ”,
យា + ត :	យាតោ	“ទៅហើយ”,
នហា + ត :	នហាតោ	“ផ្លាស់ហើយ”,
ចិ + ត :	ចិតោ	“សន្សំហើយ”,

ជិ + ត : ជិតោ “ឈ្នះហើយ”,
ភី + ត : ភិតោ “ខ្លាចហើយ”,
ជី + ត : ជិតោ “នាំទៅហើយ”,
សុ + ត : សុតោ “ឮហើយ, ស្តាប់ហើយ”,
ភូ + ត : ភូតោ “កើត-, មាន-, ជាហើយ” ។

២) ចំពោះ ហ, ធា, ចា - ធាតុ បែរជាផ្លាស់ អា របស់
ហ, ធា ជា ឥ, អា របស់ ចា ជា ឡ ខ.

ហ + ត : បិតោ “ឈរ-, បិតនៅ-, តាំងនៅហើយ”-
ជិ + ធា + ត : ជិហិតោ “ដម្កល់-, កប់-, ដាក់ចុះហើយ”,
ចា + ត : បិតោ “ផឹកហើយ” ។

៣) ចំពោះ ធា - ធាតុ ត្រូវផ្លាស់ ត - បច្ច័យជា ឥន្ទ ហើយ
លុប អា របស់ ធា ខ. ទិដ្ឋោ “ឲ្យហើយ”, តែកាលមានបទ
ដទៃនាំមុខ បំប្រួញចូលទៅជាបទសមាស, ត្រូវផ្លាស់ ទិដ្ឋ ជា ទត្ត
ខ្លះ ខ. ទេវទត្តោ ព្រហ្មទត្តោ ពុទ្ធទត្តោ ដែលទេវតា-
ព្រហ្ម-ព្រះពុទ្ធឲ្យហើយ, (ប្រទានហើយ) ។

៤) បើទីបំផុតធាតុជាស្រៈ ឯ, ផ្លាស់ ឯ ជា ឥ ខ្លះ, ជា ឡ
ខ្លះ, ជា អា ខ្លះ ខ.

អភិ + ឈេ + តៈ អភិជ្ឈតោ “សម្មីងរំពៃហើយ”,
កេ + តៈ កីតោ “ច្រៀងហើយ”, បើប្រើជានាមនាម
ជានប៉ុ. កីតំ “ការច្រៀង, ចម្រៀង”,

តេ + តៈ តាតោ “គ្រប់គ្រង-, រក្សា-, ចិញ្ចឹមហើយ”,
បើប្រើជានាមនាម ប្រែថា “ឪ, ឪពុក, បិតា” ។

៥) ធាតុដែលមាន រិ, និ, មិ ជាទីបំផុត ត្រូវលុបទីបំផុត
ធាតុក៏មាន ឧ.

ករិ + តៈ កតោ “ធ្វើហើយ”,

សរិ + តៈ សតោ “រលឹកហើយ”, បើប្រើជានាម
ប្រែថា “អ្នករលឹក, អ្នកមានស្មារតី”,

មរិ ឬ មនិ + តៈ មតោ “ស្លាប់ហើយ” ឬ “ពោលហើយ,..”,

ខនិ + តៈ ខតោ “ដឹកហើយ”,

ជនិ + តៈ ជាតោ “កើតហើយ”,

តមិ + តៈ តតោ “ទៅហើយ”,

រមិ + តៈ រតោ “ត្រេកអរហើយ”, ។

៦) ចំពោះ ប្បិ - ធាតុ ត្រូវផ្លាស់ ត - បច្ច័យនិង រិ ទីបំផុត
ធាតុជា ឡា ឧ. បុណ្ណា “ពេញហើយ” ។

៧) ចំពោះធាតុដែលមាន រ ជាទីបំផុត ដូច ចរ, ជរ, តរ ត្រូវផ្លាស់ ត - បច្ច័យជា ឥណ្ឌា ហើយលុប រ ចេញ ឧ.

ចរ + ត : ចឺណ្ឌា “ប្រព្រឹត្តហើយ”,

ជរ + ត : ជឺណ្ឌា “ចាស់គ្រាំគ្រា-, ទ្រមហើយ”,

តរ + ត : តឺណ្ឌា “ឆ្លងហើយ”,

៨) ធាតុដែលមាន ក ជាទីបំផុត ត្រូវផ្លាស់ ត - បច្ច័យនិងទី-
បំផុតធាតុជា ក្ល ឧ. សក្កោ “អ្នកអាច” នេះជាគុណនាម, បើ
ប្រើជានាមនាមជា បុំ. ជាព្រះនាមព្រះឥន្ទ ឧ. សក្កោ ទេវាធិន្ទោ ។

៩) ធាតុដែលមាន ហ ជាទីបំផុតផ្លាស់ ត - បច្ច័យនិង ហ ជា
ខ្ល ក៏មាន, ជា ច្ប ក៏មាន, ជា ទ្វ ក៏មាន ឧ.

ឧហ + ត : ឧឡោ “ឆេះហើយ”,

មុហ + ត : មូឡោ “វង្វេងហើយ”,

ឌិ + ឧហ + ត : ឌិនឡោ “គ្របសង្កត់ហើយ”, ។

១០) ធាតុដែលមាន ស ជាទីបំផុត, ផ្លាស់ ត - បច្ច័យនិង ស
ទីបំផុតធាតុជា ដ្ឋ ឧ.

តុស + ត : តុដ្ឋោ “ត្រេកអរហើយ”,

ទិស + ត : ទិដ្ឋោ “ឃើញហើយ”,

អនុ + សាសិ + តៈ អនុសិដ្ឋា “ប្រៀនប្រដៅហើយ”,
 កាសិ + តៈ កាដ្ឋា “ភ្ជួរ, រាស់ហើយ” ។ តែ
 សុសិ - ជាតុឲ្យផ្លាស់ ត និង សិ ជា ត្ន ឧ. សុត្តោ “ស្អាត
 ហើយ” ។

១១) ជាតុដែលមាន ចិ, ជិ, មិ ជាទីបំផុតផ្លាស់ទីបំផុតជាតុ
 ជា តិ (បច្ចិមរូប) ឬ ផ្លាស់ ត - បច្ច័យនិងទីបំផុតជាតុជា ត្ត ក៏បាន ឧ.

សិចិ + តៈ សិត្តោ “ស្រោចហើយ”,

កុជិ + តៈ កុត្តោ “បរិភោគហើយ”,

តុបិ + តៈ តុត្តោ “គ្រប់គ្រងហើយ”,

ប៉ុន្តែ បចិ - ជាតុ ត្រូវផ្លាស់ ត - បច្ច័យនិង ចិ ទីបំផុតជាតុជា
 ត្ត ឧ. បក្កោ “ចំអិន-, ផ្អិន-, ទុំហើយ” ។

១២) ជាតុដែលមាន ជិ, កិ ជាទីបំផុត, ផ្លាស់ ត - បច្ច័យ
 ជា ទ្ឋ ហើយលុបទីបំផុតជាតុចេញ ឬ ផ្លាស់ ត - បច្ច័យនិងទីបំផុត
 ជាតុជា ទ្ឋ ក៏បាន ឧ.

កុជិ + តៈ កុទ្ឋោ “ខឹងហើយ”,

អា + រកិ + តៈ អាវាទ្ឋោ “ប្រារព្ធហើយ”,

១៣) ធាតុដែលមាន មិ ជាទីបំផុត, ផ្លាស់ ត - បច្ច័យជា ន ហើយលុបទីបំផុតធាតុចេញ ឬថាផ្លាស់ ត - បច្ច័យនិងទីបំផុតធាតុជា ន ក៏មាន ឧ.

ប + កមិ + ត : បក្កន្តោ “ចៀសចេញហើយ” ។

១៤) បើទីបំផុតធាតុជាស្រៈ ផ្លាស់ ត - បច្ច័យជា ន ក៏មាន ឧ.

លី + ត : លីនោ “រួញហើយ-, រួញរាហើយ”,

សំ + លី + ត : សលីនោ “សម្ងួតហើយ-, ពួនហើយ”,

បដិ + សំ + លី + ត : បដិសលីនោ “គេចចេញ-
ហើយ-, សម្ងួតហើយ”,

និ + លី + ត : និលីនោ “ពួនហើយ, ...”,

ហា + ត : ហីនោ “សាបសូន្យហើយ, ថោកទាប”,

ឌី + ត : ឌីណោ “អស់ហើយ”,

លូ + ត : លូនោ “កាត់ហើយ, ដកហើយ”,

តិលេ + ត : តិលានោ “ឈឺហើយ”, បើប្រើជានាម

ប្រែថា “អ្នកឈឺ” ។

១៥) បើទីបំផុតធាតុជាព្យញ្ជនៈ ក្រៅពីគតិដែលពោលហើយ ត្រូវផ្លាស់ដូចតទៅនេះ ៖

ក) បើទីបំផុតជាតុជា ឆ្ល, ញ ត្រូវផ្លាស់ ត - បច្ច័យជា ដ ឬ
ជា ត្ត ហើយលុបទីបំផុតជាតុចេញ ឧ.

បុឆ្ល + ត : បុដ្ឋោ “សួរហើយ”,

កញ្ញា + ត : កដ្ឋោ ឬ កក្កោ “បំបាក់ហើយ” ។

ខ) បើទីបំផុតជាតុជា ឆិ ត្រូវផ្លាស់ ត - បច្ច័យនិង ឆិ ទីបំផុត
ជាតុជា ដ ឧ.

កិឆិ + ត : កិដ្ឋោ “បែកហើយ, បែកធ្លាយហើយ”,

រុឆិ + ត : រុដ្ឋោ “យំហើយ”,

ឆិឆិ + ត : ឆិដ្ឋោ “កាត់ហើយ, ដាច់ហើយ” ។

គ) បើទីបំផុតជាតុជា តិ, ធី, ធូ ផ្លាស់ ត - បច្ច័យ និង ទី
បំផុតជាតុជា ត្ត ឧ.

លតិ + ត : លក្កោ “ជាប់ហើយ”,

សំ + វិធី + ត : សំវិក្កោ “តក់ស្លុតហើយ”,

និ + មុដ្ឋិ + ត : និម្ពុក្កោ “មុជចុះហើយ, លិចចុះហើយ” ។

១៦) ចំពោះ ករ - ជាតុ បើមានឧបសគ្គៈ ពា ត្ថ គឺ សំ, ឧប
បរ ឬ និបាតសព្វគឺ បុរ ជាបុព្វបទ ត្រូវផ្លាស់ ករ ជា ខ ឧ.

សំ + ករ + ត : សដ្ឋតោ “ធ្វើព្រមហើយ, តាក់តែងហើយ”,

ឧប + ករិ + ត : ឧបក្ខតោ “ចូលទៅធ្វើហើយ, តាំង
ធ្វើហើយ”,

បរិ + ករិ + ត : បរិក្ខតោ “ធ្វើជុំវិញហើយ, ហែ-
ហមហើយ, ព័ទ្ធហើយ”,

បុរ + ករិ + ត : បុរក្ខតោ “ធ្វើក្នុងខាងមុខហើយ,
ចោមរោមហើយ” ។

១៧) ទីបំផុតធាតុជាព្យញ្ជនៈ បើមិនលុប, មិនផ្លាស់ទេ គ្រាន់
តែចុះ ត - អាគមមកជាការស្រេច ឧ.

កថិ + ត : កថិតោ “ពោលហើយ, ថ្ងែងហើយ,
សម្តែងហើយ, ...”,

កប្បិ + ត : កប្បិតោ “កាត់ហើយ, កោរហើយ”,

កាសិ + ត : កាសិតោ “ពោលហើយ, សម្តែងហើយ” ។

១៨) ទីបំផុតធាតុជាព្យញ្ជនៈក្តី ជាស្រៈក្តី ត្រូវព្រឹទ្ធិ ឬផ្លាស់តាម
ពួកធាតុ ឬចុះបង្វិលសម្រាប់ពួកធាតុ ហើយចុះ ត - អាគមក៏បាន ឧ.

សុចិ + ត : សោចិតោ “សោកហើយ, ស្តាយហើយ”,

ឥសិ + ត : ឥន្ទិតោ “ប្រាថ្នាហើយ, ចង់បានហើយ”,

ភូ + ត : ភាវិតោ “ចម្រើនហើយ, អប់រំហើយ”,

តហិ + ត : តណ្ហិតោ “ចាប់ហើយ, កាន់ហើយ”

កុជី + ត : កុជ្ឈិតោ “ខឹងហើយ” ។

១៩) បើជាហេតុកម្មវាចកៈ ត្រូវចុះណាបេ - បច្ច័យ ហើយលុប
ណា និង ឯ ទុកត្រឹមតែ អាប ព្រមទាំងចុះ ត - អាគមមកផង, មិន
បាច់ចុះបច្ច័យសម្រាប់ពួកធាតុអាឡាតក៏មាន ឧ. មរិ + ណាបេ +
ត + ត : មារាបិតោ (ឲ្យស្លាប់ហើយ”, ចុះបច្ច័យសម្រាប់
ពួកធាតុអាឡាតមកផងក៏មាន ឧ. ញា + ណាបេ + ត + ត :
ជានាបិតោ “ឲ្យដឹងហើយ” ។

ត - បច្ច័យ សម្រាប់ប្រើខាងប៉ែកកិរិយាកិតកៈក៏ពិត, ប៉ុន្តែជួនណា
ប្រើជានាមកិតកៈបានពេញទី ឧ. ពុជ្ឈតីតិ = ពុទ្ធា (ភគវា)
“(ព្រះមានព្រះភាគ) ទ្រង់ត្រាស់ដឹង” ក. ក. ។

ត្វា, ត្វាន, ត្វន

ត្វា, ត្វាន, ត្វន - បច្ច័យទាំង ៣ នេះកាលចុះមកហើយ បើ
មានឧបសគ្គៈណាមួយជាបុព្វបទ មានវិធីឲ្យផ្លាស់បច្ច័យទាំង ៣ នុ៎ះ
ណាមួយជា យ ហើយទុកឲ្យនៅជា យ ប៉ុណ្ណោះក៏មាន ផ្លាស់ យ
និងទីបំផុតធាតុជាព្យញ្ជនៈផ្សេងក៏មាន មានរូបសិទ្ធិ ១៨ យ៉ាង ៖

១) ធាតុដែលមាន អា ជាទីបំផុត ត្រូវទុក យ នុ៎ះឲ្យគង់
រូបនៅ ឧ. អា + ទា + យៈ អាទាយ “កាន់យកហើយ,
នាំទៅហើយ” ។

២) ធាតុដែលមាន ឍ ជាទីបំផុត, ផ្លាស់ យ និង ឍ ទីបំផុតធាតុជា ជ្ជ (ឡ > ជ្ជ) ក៏បាន ឧ. អា + ឍឍ + យ: អធិជ្ជ “ដណ្តើមយកហើយ”, . . . ។

៣) ធាតុដែលមាន មិ ជាទីបំផុត, ផ្លាស់ យ និង មិ ទីបំផុតធាតុជា ម្ហ (ម្យ > ម្ហ) ក៏បាន ឧ. ឍ + កមិ + យ: ឍក្ខម្ហ “ចេញទៅហើយ” ។

៤) ធាតុដែលមាន កិ ជាទីបំផុត, ផ្លាស់យ និង កិ ទីបំផុតធាតុជា ក្ហ (ក្យ > ក្ហ) ក៏បាន ឧ. អា + រកិ + យ: អារក្ហ “ប្រារព្ធហើយ, តាំងផ្ដើមហើយ, ចាប់ផ្ដើមហើយ” ។

៥) ធាតុដែលមាន ហិ ជាទីបំផុត, ប្តូរ យ ទៅកន្លែង ហិ, ហិ មកកន្លែង យ (វណ្ណវិបរិយយ:) ជា យ្ហ ឧ. ប + កហិ + យ: បក្កយ្ហ “ផ្គងហើយ, លើកឡើងហើយ, . . .” ។

៦) គ្រាន់តែចុះ ត - អាគមមក, ទុក យ ឲ្យគង់រូបនៅក៏បាន ឧ. ឧ + ឍិសិ + យ: ឧឍិសិយ “សម្ដែងហើយ” ។

៧) ធាតុដែលមាន សិ ជាទីបំផុត, ផ្លាស់ យ ជាបុព្វរូបក៏បាន ឧ + ឍិសិ + យ: ឧឍិស្ស “ចំពោះហើយ, ចោះចំពោះហើយ, ដៅហើយ, ឧទ្ទិសហើយ” ។

- ៨) ធាតុខ្លះគ្រាន់តែឲ្យចុះ យ - អាគមមកជា យ្យ ក៏បាន
 ឧ. អភិ + ភូ + យៈ អភិភូយ្យ “គ្របសង្កត់ហើយ” ។
 ៩) ធាតុដែលមានឧបសគ្គៈជាបុព្វបទ, មិនបាច់ផ្លាស់ប្តូរទាំង
 ៣ នោះណាមួយជា យ ក៏បាន, តែត្រូវចុះ ត - អាគមនៅទីបំផុតធាតុ
 ឧ. និ + កមិ + ត្វា ឬ ត្វានៈ និក្ខមិត្វា ឬ និក្ខមិត្វាន
 “ចេញហើយ” ។

១០) សូម្បីផ្លាស់ប្តូរទាំង ៣ នោះជា យ ហើយផ្លាស់ យ
 នុ៎ះ និងទីបំផុតធាតុជាបុព្វបទផ្សេងដូច អច្ឆិដ្ឋ, បក្កយ្ហ រួចហើយអាចចុះ
 ត - អាគមនិង ត្វា - ប្តូរយថែមមកមួយជាន់ទៀតក៏បាន ឧ. អច្ឆិដ្ឋត្វា
 “ដណ្តើមយកហើយ” បក្កយ្ហត្វា^(១) “ផ្គងហើយ, លើកឡើងហើយ” ។

១១) សូម្បីធាតុដែលមិនមានឧបសគ្គៈជាបុព្វបទ ក៏អាចផ្លាស់
 ប្តូរទាំង ៣ នោះ ណាមួយជា យ ហើយចុះ ត - អាគមក៏បាន ឧ.
 ចិន្ត + យៈ ចិន្តិយ “គិតហើយ”, ញា + នា + យៈ
 ជានិយ “ដឹងហើយ”, ភូ + យៈ ភវិយ “កើតហើយ,
 មានហើយ, ជាហើយ” ។

១- ន័យខ្លះថា ចុះ យ - ប្តូរយសម្រាប់ពួក ទិវី - ធាតុ ក្នុងអាឡាត ហើយចុះ ត-
 អាគមនិងត្វា - ប្តូរយបានរូបជា អច្ឆិដ្ឋត្វា, បក្កយ្ហត្វា ។

១២) ធាតុដែលមាន ឆិ, ភិ ជាទីបំផុត, បើទុកជាមិនមាន
 ឧបសគ្គៈជាបុព្វបទ, ក៏អាចផ្លាស់ យ នោះនិងទីបំផុតធាតុជា ទ្វា ឬ
 ទ្វាធាតុ បានខ្លះ ឧ. វិធិ + យៈ វិទ្វា “មុតហើយ, បាញ់
 ហើយ, ចាប់ហើយ”, លក + យៈ លទ្វា លទ្វាធាតុ “បានហើយ” ។

១៣) ឥ - ធាតុនិងធាតុដែលមាន ចិ, និ, រិ, តិ, ទិ នៅ
 ទីបំផុតជាដើម, អាចផ្លាស់ប្តូរទាំង ៣ នោះ ណាមួយជា ទ្វា^(១)
 បាន ឧ. អតិ + ឥ + ទ្វៈ អតិទ្វ “កន្លងហើយ”, វិ +
 វិច (លុបចិ) + ទ្វៈ វិទ្វ “ស្ងាត់ហើយ”, អា + ហានិ
 (លុបនិ) + ទ្វៈ > អាហាទ្វ “ចុច - ទើស - ទល់ - កល់ - កើល - ទង្គិច
 ហើយ”, ករិ - (លុបរិ) + ទ្វៈ > ករទ្វ “ធ្វើហើយ”, សំ +
 ចិតិ (លុបតិ) + ទ្វៈ សព្វិទ្វ “គិតព្រមហើយ, ក្លែងហើយ”
 អនុ + វិទិ (លុប ទិ) + ទ្វៈ > អនុវិទ្វ “ពិចារណាហើយ,...” ។

១ មូលកថាយនៈថា ផ្លាស់ប្តូរទាំង ៣ នោះ ណាមួយជា រទ្វ ហើយលុប រ
 ចេញ, តែក្នុងទីនេះយើងសរសេរជា ទ្វ វិញ ដើម្បីឲ្យស្របតាមសូត្រក្នុងមោគ្គល្លានថា,
 ឥតោ ទ្វោ “ផ្លាស់ គ្នា ជា ទ្វ អំពីមុខ ឥ - ធាតុ និងធាតុដែលមាន ចិ, និ, រិ,
 តិ, ទិ ជាទីបំផុត ។

១២) ចំពោះ ទិស - ធាតុ, ផ្លាស់ ត្វា ជា ស្វា, ត្វាន ជា ស្វាន ហើយលុបទីបំផុតធាតុចេញ ឧ. ទិស្វា “ឃើញហើយ”, ទិស្វាន “លុះឃើញហើយ, លុះចូលហើយ” ។

១៥) ផ្លាស់ ត្វា - បច្ច័យជា តុំ^(២) ហើយផ្លាស់ តុំ តុំ៖ជា ដុំ បានខ្លះ ឧ. អភិ + ហរិ + ដុំ៖ អភិហដុំ នាំទៅចំពោះហើយ”, ទិសិ + ដុំ៖ ទដុំ “ឃើញហើយ” (មានលុបទីបំផុតធាតុផង) ។

១៦) ផ្លាស់ ត្វា ជា យាន^(១) បានខ្លះ ឧ. ខាទិ + ត - អាគម យានៈ ខាទិយាន ទំពាស៊ីហើយ, ខាំស៊ីហើយ” ។

១៧) ផ្លាស់ ត្វា ជា ដ្ឋា^(២) បានខ្លះ ឧ. ទិសិ (លុបសិ) + ដ្ឋាៈ ទិដ្ឋា “ឃើញហើយ” ។

១៨) ហេតុកត្តាចកៈ ត្រូវចុះការិត - បច្ច័យមកផង ចុះបច្ច័យ សម្រាប់ពួកធាតុក៏មាន មិនបាច់ចុះក៏មានផង ត្រង់ ណាយ និង ណាបយ ត្រូវចុះ ត - អាគមមកផង ឧ. ចាចេត្វា, ចាច- យិត្វា, ចាចាបេត្វា, ចាចាបយិត្វា “(ឲ្យចំអិនហើយ...” ។

១- ផ្លាស់ ត្វា ជា តុំ ជា យាន នេះដោយមានសូត្រក្នុងមោគ្គល្លានថា តុំយា- ណ “ផ្លាស់ ត្វា ជា តុំ ជា យាន” ។

២- មតិយើងថាផ្លាស់ ត្វា ជា ដ្ឋា, តែសទ្ធីនីតិសូត្រថា ត្វាស្ស រដ្ឋា ច “ផ្លាស់ ត្វា ជា រដ្ឋា” (ហើយលុបរចេញទុកតែដ្ឋា) ។

-២២៨-

ភុញ្ញត្វា, ភុញ្ញយិត្វា, ភុញ្ញាបេត្វា, ភុញ្ញាបយិត្វា

“ឲ្យបរិភោគហើយ, ឲ្យស៊ីហើយ, ឲ្យសោយហើយ” ។

កិរិយាកិតកៈចប់ ។

ចប់ កិតកនិទ្ទេសទី ៦ តែប៉ុណ្ណោះ ។

ឧណាទិនិទ្ទេសទី ៧

ឧណាទិ

(១២៩) ឧណាទិនិទ្ទេសនេះមានគតិជាមួយគ្នានឹងកិតកៈនិទ្ទេសដែរ, ប៉ុន្តែបច្ច័យដែលប្រើក្នុងឧណាទិនេះ ត្រូវគ្នានឹងបច្ច័យក្នុងកិតកៈខ្លះ ប្លែកគ្នាខ្លះ ដែលប្លែកគ្នាអំពីបច្ច័យក្នុងកិតកៈហៅថាបច្ចេកប្បច្ច័យ ។

បច្ចេកប្បច្ច័យ

ប្រែថា “បច្ច័យផ្សេងដោយឡែក” គឺបច្ច័យសម្រាប់នាមកិតកៈផ្សេងដោយឡែកអំពីបច្ច័យក្នុងនាមកិតកៈ និងកិរិយាកិតកៈ ដែលពោលរួចមកហើយ (ហៅថាបច្ចេកប្បច្ច័យ) ដោយសង្ខេបមាន ២៥ តួ គឺ ឧណ ឬ ណា,^(១) ថ, ម, ល, យ, យាណ, លាន, ថុ, ត្តិម, ណិម, ត្រណ ធរ, ទ, ឥទ្ធិ, ក, ឥវ, អល, ទុ, ល្បវ, ឧវ, នុ, ណុ, ឧស្ស, ឧស (នុស), ឥស ។

១- ក្នុងកថាយន្តបត្តម្ភកៈថាតែ ណា មិនមាន ឧណ ទេ ហើយរៀងទុកនៅត្រង់ទី ១១, ក្នុងទីនេះ យើងថា ឧណ ឬ ណា ហើយរៀងទុកជាទី ១ វិញ ដើម្បីឲ្យស្របនឹងពាក្យ ឧណាទិ ដែលប្រែថា “បច្ច័យមានឧណជាដើម” ។

ឧណ ឬ ណុ

(មានព្រឹទ្ធិ)

ឧណ ឬ ណុ - បច្ច័យកាលចុះមកហើយ មានវិធីឲ្យព្រឹទ្ធិអក្សរដើម
 ធាតុដែលជារស្សៈសុទ្ធ ហើយលុប ណ ចេញ ទុកឲ្យសល់នៅតែ
 ស្រៈ ឧ ដូច ករ + ឧណ ឬ ណុ > ការ វិ. កហតីតិ = ការ
 (ជនោ) “ (ជន) អ្នកធ្វើ (“អ្នកមានសិល្បៈ, ជាង) ក. ក. ។

ថ

ថ - បច្ច័យកាលចុះមកហើយមានរូបសិទ្ធិ ៤ យ៉ាង ៖

១) បើទុកទីបំផុតធាតុ, ត្រូវចុះ អ - បច្ច័យសម្រាប់ពួក ភូ - ធាតុ
 ផ្សំនឹង ថ - បច្ច័យជា អថ ឧ. បច្ច័យកាល ឧសមតីតិ =
 សមថោ (ធម្មោ) “(ធម៌) រម្ងាប់នូវធម៌ជាសត្រូវ” ក. ក. ។
 ឧរណៈ ឧហរណៈ = ឧរថោ “សេចក្តីត្រូវលំក្រវាយ, សេចក្តី
 រោលរាល” ក. ក. ។

២) បើមិនចុះ អ - បច្ច័យសម្រាប់ពួក ភូ - ធាតុទេ, ត្រូវលុបទីបំផុត
 ធាតុចេញ ឧ. រហិតព្វោៈ កណ្ឌិតព្វោតិ = រថោ (យាធុ-

វិសេសោ) “(យានវិសេស) ដែលជនគួរកាន់យក” = (ដែល
គេគួរជិះ) កម្ម. កម្ម. ។

៣) ចំពោះធាតុ ៣ គឺ រុ, សុ, អស្ម ត្រូវផ្លាស់ស្រៈ ឧ.
របស់ សុ, រុ ជា អតិ ផ្លាស់ អស្ម ជា អតិ ហើយមិនបាច់
ចុះ អ - បច្ច័យសម្រាប់ពួកភូ - ធាតុទេ ។ សុ ឧ. សន្តិៈ សត្តេ
ហីសន្តិ ឯតេនាតិ = សត្តំ (បហរណាវត្ថុ) “(វត្ថុសម្រាប់
ប្រហារ) ជាគ្រឿងបៀតបៀននូវសត្វ (នៃជន)” = (សស្រ្តា)
ក. កវ. ។ រុ ឧ. រុណាតិៈ ហិរោត្តប្បំ សំរតិ ឯតេ-
នាតិ = រត្តំ (វត្ថុ) “(វត្ថុ) សម្រាប់បិទបាំងនូវហិរិនិងឱត្តប្បៈ
(នៃជន)” = (សំពត់) ក. កវ. ។ អស្ម ឧ. សន្នានុរូបំ
អសតិៈ កវតីតិ = អត្តោ (សកាវោ) “(សកាវៈ) កើត
ដ៏សមគួរដល់សព្វ” = (សេចក្តី) ក. ក. ។

៤) ផ្លាស់ទីបំផុតធាតុជា ត ហើយមិនបាច់ចុះ អ - បច្ច័យសម្រាប់
ពួកភូ - ធាតុ ឧ. សន្តិៈ សត្តេ ហីសន្តិ ឯតេ-
នាតិ = សត្តំ (បហរណាវត្ថុ) “(វត្ថុសម្រាប់ប្រហារ) ជា
គ្រឿងបៀតបៀននូវសត្វ (នៃជន)” = (សស្រ្តា) ក. កវ. ។

ម

ម^(១) - បច្ច័យ កាលចុះមកហើយមានរូបសិទ្ធិ ៣ យ៉ាង ៖

១) បើធាតុមានអក្សរពីរតួ, ត្រូវផ្លាស់ទីបំផុតធាតុជា ម
(បច្ច័មរូប) ផ្សំជា ម ឧ. ធារតីតិ = ធម្មា^(២) (សភាវោ)
“(សភាវៈ) ទ្រទ្រង់” ក. ក. ។

២) បើធាតុដែលមាន ម, ស ជាទីបំផុត គ្រាន់តែផ្សំ ម
បច្ច័យជាមួយនឹងទីបំផុតធាតុជាការស្រេច ឧ. អមេតិៈ បេ-
មេន បវត្តតិ បុត្តកេសូតិ = អម្ពៈ មាតា (ឥត្តិ)
“(ស្រី) អ្នកប្រព្រឹត្តដោយសេចក្តីស្រឡាញ់ក្នុងកូនតូច” = (ម៉ែ
នាង) ក. ក. ។ អស្សតេតិ = អស្មា (វត្ថុជាតិ)
“(វត្ថុជាតិ) ដែលគេតែងបោះ” = (ថ្ម) កម្ម. កម្ម. ។

១- ក្នុងមូលកថាយនៈ ត្រង់នាមកិតកៈថា រម្ម - បច្ច័យតែក្នុងឧណាទិនេះថា មន-
បច្ច័យផង ថា ម - បច្ច័យផង កាលសម្រេចរូបហើយ ឃើញនៅសល់តែ ន ដូចគ្នា, ហេតុ
នោះបានជាក្នុងទីនេះ យើងសរសេរទុកតែ ម - បច្ច័យមួយតួវិញ ដើម្បីឲ្យងាយស្រួលដល់អ្នក
សិក្សាថ្នាក់ដំបូង ។ ២- ធម្មា នេះ ក្នុងនាមកិតកៈត្រង់កិតកិច្ច - បច្ច័យថា រម្ម - បច្ច័យ
ធម្ម - ធាតុ + រម្ម - បច្ច័យ + សិ ។ ក្នុងឧណាទិនេះថា មន ឬ ម - បច្ច័យ, ផ្លាស់ ធម្ម >
ធម្ម + សិ > ធម្មា ហេតុនោះ អ្នកសិក្សាគួរចូលចិត្តថា ម - បច្ច័យតែម្តងទៅ ព្រោះ ម ជាបច្ច័យ
តូចិតជាង រម្ម និង មន ។

៣) បើជាតុទោល ត្រូវទុកជាតុឲ្យគង់រូបនៅ ព្រមទាំងព្រឹទ្ធិ
 ជាតុបានខ្លះ ឧ. ហិរណ្មតិៈ បរត្ថតិៈតិ = ហិមំ (ធម្មជាតំ)
 “(ធម្មជាត) ប្រព្រឹត្តទៅ” = (ទឹកសន្សើម) ក. ក. ។
 ហរណំ ហុយ្យតេ វា = ហោមោ “កិរិយាបូជា, ការ
 បូជាយញ្ញ” ក. ក. ។

ល

ល^(១) - បច្ច័យកាលចុះមកហើយមានរូបសិទ្ធិ ៣ យ៉ាង ៖

១) ជាតុដែលមាន ល ជាទីបំផុត គ្រាន់តែផ្សំជាមួយនឹង ល-
 បច្ច័យជាការស្រេច ឧ. អលតិៈ សន្នតិៈតិ = អលំ (ធម្ម-
 ជាតំ) “(ធម្មជាត) ជាប់នៅ” ក.ក ។ កលិតពុំ
 សន្និទ្ធាតព្វតិ = កលំ (ធម្មជាតំ) “(ធម្មជាត) ដែល
 ជនគប្បីរាប់” កម្ម. កម្ម. ។ សត្តានំ សរិរេ សលតិ
 កន្នតិៈ បរិសតិៈតិ = សលំ (បហរណាវត្ថុ) “(វត្ថុសម្រាប់
 ប្រហារ) ចូលទៅក្នុងសរិរេនៃសត្វ” = (សរ, កូនសរ) ក. ក. ។

១- ក្នុងកថាយន្ទបត្តអ្កកៈ និងមូលកថាយនៈថា ល និង យ - បច្ច័យទាំងពីរនេះ ចូល
 បានចំពោះតែអំពីមុខជាតុគឺ អលិ, កលិ, សលិ តែ ៣ ប៉ុណ្ណោះ (ចូរមើលទីនោះផង)

២) ធាតុ ២ តួដែលមិនមានទីបំផុតជា លី ទេ, គ្រាន់តែចុះ អ-
បច្ច័យសម្រាប់ពួក ភូ - ធាតុត្រង់ទីបំផុតធាតុជាការស្រេច ឧ. ចុបតិៈ
ឯកត្ត ៨ តិដ្ឋតិៈតិ = ចបលោ (សកាវោ) “(សកាវៈ)
ដែលឃ្លោង គឺថាមិនតាំងនៅក្នុងកន្លែងមួយ” = (ឃ្លោងឃ្លោង) ក. ក. ។

៣) ធាតុទោល គ្រាន់តែផ្សំជាមួយនឹងធាតុជាការស្រេច ឧ.
សត្តេហិ សេរីយតិៈតិ = សិលា (វត្ថុជាតិ) “(វត្ថុជាតិ)
ដែលសត្វគប់រក” = (ថ្ម) កម្ម. កម្ម. ។

យ

យ^(១) - បច្ច័យមានរូបសិទ្ធិ ៣ យ៉ាង ៖

១) យ (មិនមែនមកពី យកិ និង ឈ្យ) ចុះបានចំពោះ
ធាតុ ២ តួគឺ មា, ឆា ហើយទុកឲ្យគង់រូបនៅទាំងធាតុទាំងបច្ច័យ ។

មា ឧ. មេតិៈ បរិមេតិ អញ្ញេន ឧត្តមេន កុណេន
អត្តនោ កុណាន្តិ = មាយា (ធម្មជាតិ) “(ធម្មជាតិ)

១- មូលកថាយនៈត្រង់នាមកិតកៈថា ឈ្យ - បច្ច័យ, ដល់មកឧណាទិនេះថា យ-
បច្ច័យ, ក្នុងគម្ពីរមោគ្គល្លានថា យកិ - បច្ច័យ, តែ ឈ្យ និង យកិ - កាល ផ្សំនឹងធាតុ លុប
ណា, លុប កិ នៅសល់តែ យ ដូចគ្នា ហេតុនោះ គួរតែហៅឬសរសេរត្រឹមតែ យ - បច្ច័យ
មានព្រឹទ្ធិ និង មិនព្រឹទ្ធិប៉ុណ្ណោះ ទើបសមហេតុផលជាង ។

រាប់នូវគុណនៃខ្លួន ដោយគុណដ៏ខ្ពង់ខ្ពស់ដទៃ” = (កិច្ចកល់, ការ
ល្បង) ក. ក. ។

ឆា ឧ. ឆេតិៈ ឆិទ្ធិតិ សំសយន្តិ = ឆាយា (ធម្មជាតិ)
“(ធម្មជាតិ) កាត់នូវសេចក្តីសង្ស័យ” ក. ក. ឆិទ្ធិតិ
បរិស្សមន្តិ វា = ឆាយា (ធម្មជាតិ) “ឬ ថា (ធម្មជាតិ)
កាត់នូវសេចក្តីលំបាក, -នឿយ, -ហត់” = (ស្រមោល, ម្លប់) ក. ក. ។

២) យ (មកពីយក) ចុះបានអំពីមុខធាតុមាន តុហិ ជាដើម
ហើយសម្រេចរូបដូចណា - បច្ច័យ ។ តុហិ ឧ. តូហនំ តុយ្ហិ-
តព្វំ វា = តុយ្ហំ កិរិយាបិទបាំង, ការលាក់” ក. ក. ។ សាសិ
ឧ. សាសីយតីតិ = សិស្សោ (ជន) “(ជន) ដែល
ត្រូវប្រៀនប្រដៅ” = (សិស្ស) កម្ម. កម្ម. ។

៣) យ (មកពី ឈា) សម្រេចរូបតាមរូបសិទ្ធិរបស់ ណា-
បច្ច័យក្នុងនាមកិតកៈ (ចូរមើលណា-បច្ច័យក្នុងនាមកិតកៈខាងដើម) ។

យាលា

យាលា - បច្ច័យចុះបានចំពោះតែ កល - ធាតុមួយ ឧ. កលិ-
តព្វំៈ សន្ន្យាតព្វន្តិ = កល្យាណំ (តុណ្ហជាតិ)
“(តុណ្ហជាតិ) ដែលជនគួររាប់” = (លំអ) កម្ម. កម្ម. ។

លាន

លាន - បច្ច័យចុះបានចំពោះតែ សលី - ធាតុមួយ ឧ. គណ-
 តោ បដិក្កមិក្ខា សលតិ - ឯត្ថាតិ = បដិសណ្ឋានោ
 (បទេសោ) “(ប្រទេស) ជាទីគេចចេញអំពីពួកហើយសម្ងំនៅ
 (នៃយោគី)” ភ. អធ. ។

ថុ [ឬ ឌ]

ថុ- បច្ច័យមានវិធីឲ្យចុះ អ - បច្ច័យ សម្រាប់ពួកភូ - ធាតុមកផង
 ជាដរាប ឲ្យបានទៅ អថុ (ឬ អឌ) ឧ. វេបនំ = វេបថុ
 ឬ វេបឌ (វេបី - ធាតុ) “កិរិយាញាប់ញ័រ” ភ. ភ. ។
 វេនំ = វេថុ ឬ វេឌ (វេមី - ធាតុ) “(កិរិយាចង្អៀត)” = (រោគ-
 ក្អិតចង្អៀត) ភ. ភ. ។

ត្តិម

ត្តិម - បច្ច័យ មានរូបសិទ្ធិ ២ យ៉ាង ៖

- ១) បើធាតុ ២ ត្អូញឡើងទៅ ឲ្យលុបទីបំផុតធាតុចេញ
 តិរលំ = កុត្តិម “កិរិយាអោយរាយ” ភ. ភ. ។

២) បើធាតុទោល (តែ ១ តួ) ជាទីយៈ ត្រូវវស្សៈ ឬព្រឹទ្ធិ
 ក៏បាន ឧ. ធានំ = ធន្តិមំ “កិរិយាឲ្យ, អំណោយ” ភ. ភ. ។
 កវនំ = កោត្តិមំ “កិរិយាកើត” ភ. ភ. ។

ណិម

ណិម - បច្ច័យ កាលចុះមកហើយមានវិធីឲ្យព្រឹទ្ធិអក្សរដើមធាតុ
 ដែលជាវស្សៈសុទ្ធ ហើយលុប ណ ចេញជាដរាប ទុកឲ្យសល់នៅតែ
 តម ប៉ុណ្ណោះ ឧ. អវហនំ = ឱហារិមំ “កិរិយាបូជា,
 ការបូជា” ភ. ភ. ។

ត្រណ

ត្រណ - បច្ច័យ កាលចុះមកហើយ ត្រូវលុប ណ ចេញ ទុកឲ្យ
 សល់នៅតែ ត្រ ប៉ុណ្ណោះ ហេតុនោះនឹងហៅត្រឹមតែ ត្រ - បច្ច័យក៏បាន
 មានវិធីព្រឹទ្ធិអក្សរដើមធាតុក៏មាន. មិនបាច់ព្រឹទ្ធិក៏មាន ឧ. អាតបំ
 ឆាទេតីតិ = ឆត្រិ (វត្ថុ) “(វត្ថុ) បាំងនូវកំដៅថ្ងៃ” ភ. ភ. ។
 យុញ្ញត្ថិៈ សត្តេ ពន្ធទ្ថិ ឯតេនាតិ = យោត្រិ (វត្ថុ)
 “(វត្ថុ) សម្រាប់ប្រកបគឺថាចង់នូវសត្វ (នៃជន)” = (ខ្សែ) ភ. កវ. ។

ឆ

ឆ - បច្ច័យ ច្រើនចុះអំពីមុខធាតុ ដែលមានអក្សរ ២ តួ ហើយ
 ផ្លាស់ទីបំផុតធាតុជា ឆ ឧ. (សប្បាទយោ) រមន្តិ - ឯត្តាតិ
 = រន្ទ (ហនំ) “(ទី) ជាទីរីករាយ (នៃសត្វមានពស់ជាដើម)”
 = (រន្ទ, រូង, ប្រហោង, ព្រង់) ក. អធិ. ។

ជ

ជ - បច្ច័យ ច្រើនចុះអំពីមុខធាតុដែលមាន “ជ” ជាទីបំផុត
 ផ្លាស់ទីបំផុតធាតុជា “ន” ក៏មាន, ផ្សំ “ជ” ទីបំផុតធាតុនិង
 បច្ច័យជា “ជ” ក៏មាន ឧ. ចទិតញ្ចៈ ឥន្ទិតញ្ចៈតិ =
 ចន្ទោ (ទេវបុត្តោ) “(ទេវបុត្រ) ដែលជនគួរចង់បាន” =
 (ព្រះចន្ទ) កម្ម. កម្ម. ។ សំ: សុដ្ឋ - ឧទន្ទិះ បសរន្តិ
 (ភារិកាហា) - ឯត្តាតិ = សមុទ្ទោ (បទេសោ) “(ប្រទេស)
 ជាទីហូរទៅដោយប្រពៃ (នៃផ្ការទឹក) = (សមុទ្រ) ក. អធិ. ។

ឥ

ឥ - បច្ច័យ មានវិធីទុកទាំងធាតុទាំងបច្ច័យឲ្យគង់រូបនៅ ឧ.
 ទលតិ: ទុក្ខតការំ កច្ឆតីតិ = ទលិន្ទោ (ទលោ)

“(ជន) អ្នកទីល គឺជាអ្នកដល់នូវភាពនៃខ្លួនជាបុគ្គលទុគ៌ត” =
(អ្នកទីលក្រ, អ្នកកំសត់) ក. ក. ។

ក

ក - បច្ច័យ មានរូបសិទ្ធិ ២ យ៉ាង ៖

១) ផ្លាស់ទីបំផុតជាតុជា “កិ” ឧ. រចិត្តព្វៈ បរិកាសិ-
តព្វន្តិ = វត្តំ (អាការជាតំ) “(អាការជាត) ដែល
ជនគួរតិះដៀល” = (តម្រង់បស្សាវៈ) កម្ម. កម្ម. ។

២) គ្រាន់តែចុះ ក - បច្ច័យមកជាលំនាំ ហើយលុបចេញក៏បាន
ឧ. កឱតព្វៈ កាធិតព្វន្តិ = កណ្ណំ (វត្ថុ) “(វត្ថុ) ដែល
ជនគួរចែក” កម្ម. កម្ម. ។ កឱតព្វៈ ពន្ធិតព្វន្តិ វា=
កណ្ណំ (វត្ថុ) “ម្យ៉ាងទៀត (វត្ថុ) ដែលជនគប្បីវេច” =
(ទ្រព្យ, អីវ៉ាន់) កម្ម. កម្ម. ។

ត

ត - បច្ច័យ មានវិធីទុកទាំងធាតុទាំងបច្ច័យឲ្យគង់រូបនៅ ឧ.
រជតិៈ អប្បជិមាតការំ កច្ចតីតិ = រជិរំ (រតនវត្ថុ)
“(រតនវត្ថុ) ដល់នូវភាវៈនៃខ្លួន ជារបស់ដែលវត្ថុឯទៀតកំចាត់បង់ពុំបាន”
= (ពេជ្រ) ក. ក. ។

អល

អល - បច្ច័យ មានវិធីទុកទាំងធាតុទាំងបច្ច័យឲ្យគង់រូបនៅ ឧ.
 កុសតិៈ ចាបកេៈ អកុសលធម្មេ ធិន្ទតីតិ = កុស-
 លំ (តុណ្ហជាតំ) "(តុណ្ហជាត) ផ្តាច់នូវធម៌ដ៏អាក្រក់គឺថា
 អកុសល" ក. ក. ។ កាមីយតីតិ = កមលំ (វត្ថុ)
 (វត្ថុ) ដែលគេប្រាថ្នា, - ចង់បាន" = (ផ្កាឈូក) កម្ម. កម្ម. ។

ធុ

ធុ-បច្ច័យ មានវិធីទុកទាំងធាតុទាំងបច្ច័យឲ្យគង់រូបនៅ ឧ.
 ធុក្ខំ អធិតិៈ អនុភវតិ ឯតេនាតិ=អន្ទ (ពន្ធនវត្ថុ)
 "(វត្ថុសម្រាប់ចង) ជាគ្រឿងស៊ីនូវទុក្ខ គឺថាជាគ្រឿងរងនូវទុក្ខ
 (នៃជន)" = (ខ្មោច) ក. កវ. ។ ធុក្ខុវេនំ ធា-
 តីតិ = ធុ (ធម្មជាតំ) "(ធម្មជាត) ឲ្យនូវទុក្ខវេទនា"=
 (រោគដ៏ណ្ហាចពិស) ក. ក. ។

ញវ

ញវ-បច្ច័យ មានវិធីទុកទាំងធាតុទាំងបច្ច័យ ឲ្យគង់រូបនៅ ហើយ
 ច្រើនចុះអំពីមុខធាតុទោល ឧ. ចីយតីតិ= ចីវរំ (វត្ថុ)
 "(សំពត់) ដែលបព្វជិតសន្សំ" កម្ម. កម្ម. ។ អថវា

ចយិតព្វន្តិ=ចីវរំ (វត្ថុ) “ឬថា (សំពត់) ដែលបព្វជិតគួរ
សន្សំ” កម្ម. កម្ម. ។

ឱវ

ឱវ-បច្ច័យ មានវិធីទុកទាំងធាតុទាំងបច្ច័យឲ្យគង់រូបនៅ ឱ.
អត្តនោ កន្ទេន អញ្ញំ កង្ខំ កប្បតិៈ ហនតិ
ហីសតីតិ = កប្បហេ (វត្ថុវិសេសោ) “(វត្ថុវិសេស)
បៀតបៀននូវក្លិនឯទៀត ដោយក្លិននៃខ្លួន” = (កប្បំវ) ក. ក. ។
កិព្វិសំ កហតីតិ= ក្សហេ (ជនោ) “(ជន) អ្នក
ធ្វើនូវអំពើអាក្រក់” ក. ក. ។

នុ

នុ - បច្ច័យ ច្រើនចុះជាមួយនឹងធាតុទោល មានវិធីទុកទាំងធាតុ
ទាំងបច្ច័យឲ្យគង់រូបនៅ ឱ. បសរីយតីតិ = សូនុ (ជនោ)
“(ជន) ដែលបិតាបង្កើត” = (កូន) កម្ម. កម្ម. ។ វង្ខំ ឆាយេតិៈ
ចាយេតីតិ = ឆេនុ (ការី) “(មេគោ) អ្នកញ៉ាំងកូនគោ
ឲ្យប្រៅ” = (មេគោទឹកដោះ) ក. ក. ។

ណា

ណា - បច្ច័យ មានវិធីទុក ណា ឲ្យគង់រូបនៅ ហើយព្រឹទ្ធិធាតុ ឬ
ផ្លាស់ស្រៈរបស់ធាតុ ឬ ក៏លុបទីបំផុតធាតុខ្លះក៏បាន ឱ. វេតិ បសរីតីតិ =

វេលុ (វត្ថុ) “(វត្ថុ) ទៅ, ហុយទៅ” = (លំអង់, ជូលី) ក. ក. ។ ខនិតពោតិ = ខាលុ (ឆិដ្ឋុក្ខុក្ខុន្ទា) “(ដើមឈើដាច់) ដែលជនគួរគាស់ចេញ” = (ដង្កត់) កម្ម. កម្ម. ។ កាតិ: ធិប្បតីតិ = កាលុ (ខេវុត្តោ) “(ទេវបុត្រ) អ្នកបំភ្លឺ” = (ព្រះអាទិត្យ) ក. ក. ។ វេតិ: បវត្ថតីតិ = វេលុ (វុក្ខុវិសេសោ) “(វុក្ខុវិសេស) ប្រព្រឹត្តទៅគឺថាសាយទៅ” = (ដើមឫស្សី) ក. ក. ។

ឧស្ស

ឧស្ស - បច្ច័យ ចុះបានចំពោះតែ មនិ - ធាតុមួយប៉ុណ្ណោះ ឧ. ការណាការណាំ មនតិ: ជាតាតីតិ = មនុស្សោ (សត្តុវិសេសោ) “(សត្តុវិសេស) អ្នកដឹងនូវហេតុ (គួរ) និងហេតុមិនគួរ” = (មនុស្ស) ក. ក. ។

ឧស (នុស)

ឧស (នុស) - បច្ច័យនេះចុះបានចំពោះតែអំពីមុខ មនិ - ធាតុមួយប៉ុណ្ណោះ (នុស លុប និ នៅ ឧស) ឧ. អត្តានត្ថំ មនតិ: ជាតាតីតិ = មនុសោ^(១) (សត្តុវិសេសោ) “(សត្តុវិសេស) អ្នកដឹងនូវហេតុជាប្រយោជន៍ និងហេតុមិនមែនជាប្រយោជន៍ ក. ក. ។

១- មនុស្សោ, មនុសោ នេះ នៅមានន័យដទៃទៀត (ចូរមើល បាលីវេយ្យាករណ៍ថ្នាក់ខ្ពស់របស់យើងអ្នកតែងត្រង់នាមកិតក: ឧស្ស, ឧស) ។

ឥស

ឥស - បច្ច័យ មានវិធីទុកទាំងធាតុទាំងបច្ច័យឲ្យគង់រូបនៅ ឧ.
 មាតាបិតុនំ ហធយំ បូរេតីតិ = បុរិសោ (ជនោ)
 “(ជន) អ្នកញ៉ាំងហឫទ័យនៃមាតា និងបិតាឲ្យពេញ” = (បុរស)
 ភ. ភ. ។ តេមីយតេ = តិមិសំ “សេចក្តីងងឹត” ភ. ភ. ។
 សស្សុសសុរេហិ សុណិតព្វាៈ ហីសិតព្វាតិ = សុ-
 ណិសា (ឥត្តិ) “(ស្រី) ដែលម្តាយក្មេក និងឪពុកក្មេកគ្នា-
 បៀតបៀនបាន” = (កូនប្រសាស្រី) កម្ម. កម្ម. ។

ឧណាទិនិទ្ទេស ទី ៧ ចប់ ។

ចប់ និទ្ទេសមាលា តែប៉ុណ្ណោះ ។

សម្ពន្ធមាលា

របៀបសម្ពន្ធ

អាយតនិបាត

បឋមារិកត្តិ

(១៥០) បទនាមនាមដែលប្រកបផ្សំនឹងបឋមារិកត្តិ ត្រង់ដែល
ប្រែថា “រី” ជាបទប្រធាន មានអត្ថ ៤ យ៉ាងគឺ

១) បើមិនមានអាខ្យាតកិរិយា ឬកិតកិរិយាទទួលទេ ហៅថា
លិង្គត្តោ ឬ លិង្គត្ថបឋមា ។

២) ដែលមានអាខ្យាតកិរិយា ឬមានកិរិយាទទួល, បើជាកត្តាវាចកៈ
ហៅថា សយកត្តា ឬ សយកត្ថបឋមា សម្ពន្ធចូលនឹងកិរិយា ។

៣) ដែលមានអាខ្យាតកិរិយា ឬ មានកិតកិរិយាទទួល, បើជាហេតុ-
កត្តាវាចកៈ ហៅថា ហេតុកត្តា ឬ ហេតុកត្ថបឋមា សម្ពន្ធចូលនឹងកិរិយា។

៤) ដែលមានអាខ្យាតកិរិយា ឬមានកិតកិរិយាទទួល, បើជាកម្ម-
វាចកៈឬជាហេតុកម្មវាចកៈ ហៅថា វុត្តកម្មំ ឬ វុត្តកម្មបឋមា
សម្ពន្ធចូលនឹងកិរិយា ។

ទុតិយារិកត្តិ

(១៥១) បទនាមនាមដែលប្រកបផ្សំនឹងទុតិយារិកត្តិ មានអត្ថ
៦ យ៉ាង សម្ពន្ធចូលនឹងកិរិយាដូច្នេះ ៖

១) ជាអំពើដែលគេត្រូវធ្វើ ប្រែថា “នូវ” ហៅថា អវុត្តកម្ម ឬ អវុត្តកម្មត្ថទុតិយា ។

២) ជាដំណើរ ឬ ជាទីទៅដល់ ប្រែថា “កាន់” ហៅថា សម្មា- បុណិយកម្ម ឬ សម្មាបុណិយកម្មត្ថទុតិយា ។

៣) ជាទីទទួលសម្រេចនូវអំពើ ដែលគេប្រើឲ្យធ្វើ ប្រែថា “ញ៉ាំង” ហៅថា ការិតកម្ម ឬ ការិតកម្មត្ថទុតិយា ។

៤) ជាទីប្រព្រឹត្តទៅរហូតដល់ ឬ លុះដល់, កន្លង, រំលង, ប្រែថា “អស់” ហៅថា អច្ចន្តសំយោគោ ឬ អច្ចន្តសំយោគត្ថទុតិយា ។

៥) ជាទីទទួលពាក្យដែលគេនិយាយចំពោះខ្លួន ប្រែថា “នឹង” ឬ “ចំពោះ” ហៅថា អកថិតកម្ម ឬ អកថិតកម្មត្ថទុតិយា ។

(កាលបើមានបទមួយជាអកថិតកម្មដូច្នេះ ត្រង់បទមួយដែលប្រែថា “នូវ” ដែលជាអវុត្តកម្មនោះត្រឡប់ទៅជាហៅថា កថិតកម្ម ឬ កថិតកម្មត្ថ- ទុតិយាវិញ) ។

៦) ជាគ្រឿងធ្វើកិរិយាឲ្យមានសេចក្តីប្លែកជាងប្រក្រតី ហៅថា កិរិយាវិសេសនំ ឬ ទុតិយាកិរិយាវិសេសនំ ។

តតិយាវិកត្តិ

(១៥២) បទនាមនាមដែលប្រកបផ្សំនឹងតតិយាវិកត្តិមានអត្ថ ៦ យ៉ាង សម្ពន្ធចូលនឹងកិរិយាក៏មាន ចូលនឹងនិបាតសព្វ គឺសហឬសទ្ធិក៏មានដូច្នេះ

១) ជាគ្រឿងសម្រេចនូវអំពើ ប្រែថា “ដោយ” ហៅថា ករណំ ឬ ករណត្តតិយា ។

២) ជាផ្លូវ ឬ ជាទំនង, ជាលំអាន ដែលប្លែកអំពីការសម្រេច នូវអំពើ ប្រែថា “ដោយនូវ” ឬ “តាម” ហៅថា តតិយាវិសេសនំ ឬ វិសេសនត្ថតតិយា ។

៣) ជាអ្នកសម្រេចនូវអំពើខ្លួនឯង, ក្នុងប្រយោគដែលជាកម្ម- វាចកៈក៏មាន, ក្នុងប្រយោគដែលជាភាវវាចកៈក៏មាន, ក្នុងប្រយោគដែល ជាហេតុកម្មវាចកៈក៏មាន ប្រែថា “គឺ” ឬ “ដែល” ហៅថា អនភិ- ហិតកត្តា ឬ អនភិហិតកត្ថតតិយា ។

៤) ជាហេតុ, ជាទំនង, ជាដំណើរ ប្រែថា “ហេតុ” ឬ “ព្រោះ” ឬ “ព្រោះតែ” ហៅថា ហេតុ ឬ ហេតុត្ថតតិយា ។

៥) ជាអាការៈដូចជាបទវិសេសនៈរបស់បទដែលមានវិកត្តិផ្សេងគ្នា ប្រែថា “មាន” ហៅថា ឥត្ថម្ភតំ ឬ ឥត្ថម្ភតតតិយា ។

៦) ជាគ្រឿងប្រកបជាមួយៈ ប្រែថា “ដោយ” ហៅថា សហត្ថតតិយា ។

ចតុត្តិវិភក្តិ

(១៥៣) បទនាមនាមដែលប្រកបផ្សំនឹងចតុត្តិវិភក្តិមានអត្ថ ៣ យ៉ាង ហៅថា សម្បទានំ ឬ សម្បទានត្ថចតុត្តិ ដូចគ្នាទាំង ៣ យ៉ាង សម្ពន្ធចូលនឹងកិរិយាដូច្នេះ :

- ១) ជាទីឲ្យ ឬជាទីទទួលនូវអំណោយ ប្រែថា “ដល់” ។
- ២) ជាទីបំរុង, ជាទីធ្វើ ឬ ជាទីបញ្ជូន ប្រែថា “ដើម្បី” ឬ “បំរុង” ។
- ៣) ជាទីត្រូវគេប្រទូស្ត, គេបៀតបៀនប្រែថា “ចំពោះ” ឬ “នឹង” ។

បញ្ចមីវិភក្តិ

(១៥៤) បទនាមនាមដែលប្រកបផ្សំនឹងបញ្ចមីវិភក្តិ មានអត្ថ ៣ យ៉ាង ច្រើនតែសម្ពន្ធចូលក្នុងកិរិយាដូច្នេះ :

- ១) ជាដែនចេញ ឬ ជាដែនដែលគេត្រូវរៀបរៃលែងប្រែថា “អំពី” ឬ “ចាក” ហៅថា អបាទានំ ឬ អបាទានត្ថបញ្ចមី ។
- ២) ជាដែនប្រៀបធៀបឲ្យដឹងថាលើស ឬ ថយជាងគ្នា, ប្រែថា “ជាង” ហៅថា អបាទានំ ឬ វិភជ្ជនាបាទានត្ថបញ្ចមី ។
- ៣) ជាមូលហេតុ គឺជាដើមហេតុ, ដើមចម ប្រែថា “ហេតុ” ឬ “ព្រោះ” ឬ “ព្រោះតែ” ហៅថា ហេតុ ឬ ហេតុត្ថាបាទានត្ថបញ្ចមី។

ឆដ្ឋវិកត្តិ

(១៥៨) បទនាមនាមដែលប្រកបផ្សំនឹងឆដ្ឋវិកត្តិមានអត្ថ ៦ យ៉ាង សម្ពន្ធចូលបានតែនឹងនាមនាមដូច្នេះ :

១) ជាគ្រឿងជាប់ដោយម្ចាស់របស់ ប្រែថា “នែ” ឬ “របស់” ហៅថា សម្ពន្ធន្តោ ឬ សាមិសម្ពន្ធន្តោ ឬ សាមិសម្ពន្ធឆដ្ឋី ។

២) ជាគ្រឿងជាប់ដោយពួក, ដោយក្រុម ប្រែថា “នែ” ហៅថា សមុហសម្ពន្ធន្តោ ឬ សមុហសម្ពន្ធឆដ្ឋី ។

៣) ជាគ្រឿងជាប់ដោយការ - សព្វជាដើម ប្រែថា “នែ” ហៅថា ភាវាទិសម្ពន្ធន្តោ ឬ ភាវាទិសម្ពន្ធឆដ្ឋី ។

៤) ជាសេចក្តីជ្រែកចូលមក ប្រហែលដូចជាបទប្រធានដោយ ឡែក ប្រែថា “កាល” ថា “កាលបើ” ឬ “កាលដែល” ហៅថា អនាទរោ ឬ អនាទរឆដ្ឋី ។

៥) ជាសេចក្តីដកញែកចេញឲ្យដាច់ដោយឡែក អំពីចំនួន ដែលរួម, ដែលប្រមូលគ្នា ប្រែថា “ជំនុំ” ឬ “បណ្តា” ហៅថា និទ្ទារណាំ ឬ និទ្ទារណឆដ្ឋី ។

៦) ជាបទកម្ម គឺជាអំពើដែលគេត្រូវធ្វើ (ចុះជាជំនួសទុតិយា- វិកត្តិ) សម្ពន្ធចូលនឹងបទដែលជាភិក្ខុនាម ប្រែថា “នូវ” ហៅថា ឆដ្ឋីកម្មំ ឬ កម្មត្ថឆដ្ឋី ។

សត្តមីវិភក្តិ

(១៥៦) បទនាមនាមដែលប្រកបផ្សំនឹងសត្តមីវិភក្តិ មានអត្ថ ៩ យ៉ាង សម្ពន្ធចូលនឹងកិរិយាក៏មាន. ចូលនឹងនាមក៏មាន ដូច្នេះ :

១) ជាទីកំបាំង ប្រែថា “ក្នុង” ហៅថា បដិច្ចន្ទាធារោ ឬ បដិច្ចន្ទាធារត្ថសត្តមី ។

២) ជាទីជ្រួតជ្រាប ឬ លាយគ្នា ប្រែថា “ក្នុង” ហៅថា ព្យាបិកាធារោ ឬ ព្យាបិកាធារត្ថសត្តមី ។

៣) ជាទីនៅអាស្រ័យ ប្រែថា “ក្នុង” ហៅថា វេសយិកាធារោ ឬ វេសយិកាធារត្ថសត្តមី ។

៤) ជាកាល, ជាពេល ប្រែថា “ក្នុង” ហៅថា កាលសត្តមី ឬ កាលត្ថសត្តមី ។

៥) ជាទីរង, ជាទីទ្រ ឬ ជាទីផ្ទាប់, ជាទីជ្រៀតជ្រែក ប្រែថា “លើ” ថា “ឡើង” ថា “ត្រង់” ឬ “នា” ហៅថា ឧបសិលេសិកាធារោ ឬ ឧបសិលេសិកាធារត្ថសត្តមី ។

៦) ជាសេចក្តីជ្រែកចូលមក ប្រហែលដូចជាបទប្រធានដោយ ឡែក ប្រែថា “នាកាល” ថា “កាលបើ” ឬ “កាលដែល” ហៅថា លក្ខណំ ឬ លក្ខណវន្តំ ។

៧) ជាគ្រឿងចំណាំ ឬ ជាហេតុ ប្រែថា “និមិត្ត” ហៅថា និមិត្តសត្តមី ។

៨) ជាសេចក្តីដកញែកចេញឲ្យដាច់ដោយឡែក អំពីចំនួនដែល រួម, ដែលប្រមូលគ្នា ប្រែថា “ជំនុំ” ឬ “បណ្តា” ហៅថា និទ្ទា- រណំ ឬ និទ្ទារណសត្តមី ។

៩) ជាទីជិត, ជាទីប្រប ប្រែថា “ជិត” ឬ “ទៀប” ហៅថា សមីបាធារោ ឬ សមីបាធារត្ថសត្តមី ។

អាលបនៈ

(១៥៧) បទនាមនាម ដែលប្រកបផ្សំនឹងបឋមាវិភក្តិ ត្រង់ដែល ប្រែថា “បពិត្រ, ម្ចាស់, នែ, ហែ” ហៅថា អាលបនំ មានពីរយ៉ាងគឺ

១) ដែលពោលដោយសេចក្តីគោរព ប្រែថា “បពិត្រ” ហៅថា សគារវាលបនំ ឬ ហៅត្រឹមតែ អាលបនំ ក៏បាន ។

២) ដែលពោលដោយមិនមានសេចក្តីគោរព ប្រែថា “ម្ចាស់, នែ, ហែ” ហៅថា អគារវាលបនំ ឬ ហៅត្រឹមតែ អាលបនំ ក៏បាន។

តុណាធាម

(១៥៨) បទដែលជាគុណនាម មានអត្ថ ៤ យ៉ាងដូច្នេះ :

១) ជាគ្រឿងធ្វើ នាមនាមឲ្យមានសេចក្តីប្លែកជាងប្រក្រតី ហៅថា វិសេសនំ ឬ តុល្យាធិករណវិសេសនំ ។

២) ជាគុណនាមសុទ្ធក្តី ជានាមនាម តែយកមកប្រើដូចជាគុណនាមក្តី ដែលចូលនឹងកិរិយាសព្ទ ប្រែថា “មាន” ថា “កើត” ថា “ជា” ហៅថា វិកតិកត្តា ឬ វិកតិកត្ថបឋមា, (កាលបើមានបទមួយជា វិកតិកត្តាដូច្នេះ ត្រង់បទមួយដែលប្រែថា “រី” ដែលជាសយកត្តានោះ ត្រឡប់ទៅជាហៅថា បកតិកត្តា ឬ បកតិកត្ថបឋមាវិញ) ។

៣) បទវិសេសនៈ ដែលប្រកបដោយបឋមាវិកត្តិក្នុងប្រយោគដែល ជាកម្មវាចកៈ ហៅថា វិកតិវុត្តកម្ម ឬ វិកតិវុត្តកម្មបឋមា ។ (កាលបើ មានបទមួយជា វិកតិវុត្តកម្ម ដូច្នេះ ត្រង់បទមួយដែលប្រែថា “រី” ដែលជា វុត្តកម្មនោះត្រឡប់ទៅជាហៅថា បកតិវុត្តកម្ម ឬ បកតិវុត្តកម្មបឋមាវិញ) ។

៤) បទវិសេសនៈ ដែលប្រកបដោយទុតិយាវិកត្តិ ចូលជាមួយ នឹងកិរិយាអាខ្យាតថា “ធ្វើ” ជាកត្តវាចកៈ ហៅថា វិកតិអវុត្តកម្ម ឬ វិកតិអវុត្តកម្មត្ថទុតិយា ។ (កាលបើមានបទមួយ ជាវិកតិអវុត្តកម្ម ដូច្នេះត្រង់បទមួយដែលប្រែថា “នូវ” ដែលជាអវុត្តកម្មនោះ ត្រឡប់ទៅ ជា ហៅថា បកតិអវុត្តកម្ម ឬ បកតិអវុត្តកម្មត្ថទុតិយាវិញ) ។

សព្ទធាម

(១៥៩) បទដែលជាសព្ទនាម មានអត្ថ ២ យ៉ាងគឺ

១) បើជា បុរិសសព្ទនាម សម្ពន្ធដូចបទនាមនាម ។

២) បើជាវិសេសនសព្ទនាម សម្ពន្ធថា វិសេសនំ ឬ សម្ពន្ធ តាមពាក្យប្រែក៏បានខ្លះ ។

កិរិយាអាឡាត

(១៦០) បទដែលជាកិរិយាអាឡាត សម្ពន្ធតាមវាចកៈទាំង ៥ ដូច្នេះ

១) បើជា កត្តាវាចកៈ ហៅថា អាឡាតបទកត្តាវាចកៈ ។

២) បើជា កម្មវាចកៈ ហៅថា អាឡាតបទកម្មវាចកៈ ។

៣) បើជា ភាវវាចកៈ ហៅថា អាឡាតបទភាវវាចកៈ ។

៤) បើជា ហេតុកត្តាវាចកៈ ហៅថា អាឡាតបទហេតុកត្តាវាចកៈ។

៥) បើជា ហេតុកម្មវាចកៈ ហៅថា អាឡាតបទហេតុកម្មវាចកៈ។

កិរិយាគិតកៈ

(១៦១) បទដែលជាកិរិយាមិនពេញទី មានឈ្មោះ ៨ យ៉ាង

ផ្សេងៗ គ្នាដូច្នេះ :

អន្ត នឹង មាន - បង្ខំយ

១) បើរៀងទុកខាងដើមនាមនាម ដែលជាម្ចាស់របស់ ហៅថា វិសេសនំ ។

ត - បង្ខំយ

១) បើប្រកបដោយបឋមាវិភត្តិ ចូលនឹងកិរិយា ថា “កើត” ថា “មាន” ថា “ជា” ហៅថា វិកតិកត្តា ឬ វិកតិកត្តបឋមា

២) បើប្រកបដោយបឋមាវិភត្តិ ចូលនឹងកិរិយាដទៃក្រៅអំពី កិរិយា ថា “កើត” ថា “មាន” ថា “ជា” ហៅថា អព្ពន្ធរកិរិយា ។

៥) បើប្រកបដោយទុតិយាវិភត្តិ ហើយចូលនឹងកិរិយាអាឡាត ណាមួយ ហៅថាវិសេសនំ ខ្លះ ហៅថាវិកតិអវុត្តកម្មំ ឬវិកតិអវុត្ត- កម្មត្ថទុតិយា ខ្លះ ។

អន្ត - មាន និង ត- បច្ច័យ

៦) បើជា កិរិយារបស់ឥត្ថម្ភត ហៅថា ឥត្ថម្ភតកិរិយា ។

៧) បើជា កិរិយារបស់អនាទរៈ ហៅថា អនាទរកិរិយា ។

៨) បើជា កិរិយារបស់ លក្ខណៈ ហៅថា លក្ខណកិរិយា ឬ លក្ខណវន្តកិរិយា ។

កិរិយាតិកៈ

(១៦២) បទដែលជាកិរិយាពេញទី គឺក្នុងប្រយោគនោះមិនចាំ បាច់មានកិរិយាអាឡាតនៅនោះផង ក៏អាចកើតជាប្រយោគបានយ៉ាងនេះ ហៅថា កិរិយាពេញទី ។ នេះប្រើបានបច្ច័យ ៣ តួគឺ ត, តព្វ និង អនីយ- បច្ច័យ មានឈ្មោះហៅតាមវាចកៈ ទាំង ៥ ដូច្នេះ :

១) បើជា កត្តាវាចកៈ ហៅថា កិតបទកត្តាវាចកៈ ។

២) បើជា កម្មវាចកៈ ហៅថា កិតបទកម្មវាចកៈ ។

៣) បើជា ភាវវាចកៈ ហៅថា កិតបទភាវវាចកៈ ។

២) បើជា ហេតុកត្តាវាចកៈ ហៅថា កិត្តបទហេតុកត្តាវាចកៈ ។

៥) បើជា ហេតុកម្មវាចកៈ ហៅថា កិត្តបទហេតុកម្មវាចកៈ ។

ត្វាទិប្បដ្ឋយ

(១៦៣) បទកិរិយាដែលប្រកបដោយ ត្វា, ត្វាន, ត្វន - បច្ច័យ មានឈ្មោះសម្ពន្ធ ៧ យ៉ាងគឺ

១) បុព្វកាលៈ អតីតកាលដែលគ្រាន់តែប្រាប់ថាកន្លងហើយ ហៅថា “បុព្វកាល”, ឲ្យប្រែថា “-ហើយ” ឬថា “-រួចហើយ ក៏បានខ្លះ”, ត្រូវប្រែមុនកិរិយារបស់ប្រធាន ។

២) បរិយោសានកាលៈ អតីតកាលដែលកន្លងស្រេចហើយ ហៅថា “បរិយោសានកាល”, ឲ្យប្រែថា “លុះ-ហើយ” ឬថា “លុះ-រួចហើយ” ក៏បានខ្លះ, ត្រូវប្រែក្រោយបន្ទាប់អាឡាតកិរិយា ដែលមានរូបសព្វ ធាតុ ត្រូវគ្នានឹងខ្លួនដែរ ។

៣) សមាសកាលៈ “កាល” ដែលប្រាប់សេចក្តីមានលំនាំជា បច្ចុប្បន្នថា “កំពុងតែ-” ឬ “ដែលកំពុង-” ហៅថា “សមាសកាល”, ត្រូវប្រែមុនកិរិយារបស់ប្រធាន, តែមិនចេញពាក្យថា- “ហើយ” ទេ, គ្រាន់តែប្រែចេញសព្វរបស់ធាតុប៉ុណ្ណោះ ។

៤) អបរកាលៈ “កាល” ប្រាប់ដំណើររបស់កិរិយាសព្វ ដែល ត្រូវប្រធានត្រូវសម្រេច, តបន្ទាប់អំពីកិរិយារបស់ប្រធានទៅ ហៅថា

“អបរកាល”, ត្រូវប្រែក្រោយកិរិយារបស់ប្រធាន, ប្រែថា “ហើយ” ក៏បាន, មិនថា “ហើយ” ក៏បាន តាមគួរដល់ដំណើរសេចក្តី ។

៥) ហេតុកាល: “កាល” ដែលប្រាប់ដំណើរសេចក្តីថា “ព្រោះ-” ឬ “(ព្រោះតែ-” ហៅថា “ហេតុកាល” ត្រូវប្រែក្រោយកិរិយារបស់ប្រធាន, ប្រែថា “ហេតុ-, ព្រោះ-” ឬ “ព្រោះតែ-” ក៏បានខ្លះ ។

៦) នាមវិសេសន: “កាល” ដែលប្រើជានាមវិសេសន:របស់នាមសព្ទ ហៅថា “នាមវិសេសន:” ត្រូវប្រែមុនកិរិយារបស់ប្រធាន, មិនប្រែថា “-ហើយ” ទេ ។

៧) កិរិយាវិសេសន: “កាល” ដែលប្រើជាកិរិយាវិសេសន:របស់កិរិយាសព្ទ គឺនាំកិរិយាសព្ទឲ្យមានសេចក្តីប្លែកជាងប្រក្រតី ដូចកិរិយាវិសេសន:ទាំងពួងដែរ, ហៅថា “កិរិយាវិសេសន:”, ត្រូវប្រែក្រោយកិរិយារបស់ប្រធាន, មិនប្រែថា “-ហើយ” ទេ ។

សម្ពន្ធពិសេស

១) តថាសិដ្ឋត្ថ:

តថា ដែលចុះក្នុងអត្ថនៃបឋមាវិភត្តិ ប្រែថា “វិយ៉ាងនោះ” ឬជួនណាខែទៅរកបទដទៃទៀត យ៉ាងនេះហៅថា “សិដ្ឋត្ថ” (ចូរមើលសម្ពន្ធមាលាទំព័រ ២២០) ។

២) បទវិវរណៈ និង បទវិវរណៈយៈ

នេះសម្រាប់ហៅបទខែ និងបទរាយរបស់បទខែ, បទខែគឺបទខាងដើម ហៅថា “បទវិវរណៈ ឬ វិវរិយៈ”, បទរាយសេចក្តីចេញទៅគឺបទខាងចុង ហៅថា “បទវិវរណៈយៈ ឬ វិវរណៈ” បទដើមត្រូវសម្ពន្ធចូលនឹងបទខាងចុង ហើយបទខាងចុងត្រូវសម្ពន្ធត្រឡប់មករកបទខាងដើមវិញ (ចូរមើលសម្ពន្ធមាណាទំព័រ ២២១) ។

៣) បដិសេធលិង្គត្ថៈ

អលំ ដែលចុះក្នុងអត្ថនៃបឋមាវិភក្តិ ប្រែថា “វិល្លមហើយ, រីកុំឡើយ” នេះត្រូវសម្ពន្ធថា “លិង្គត្ថៈ ឬ បដិសេធលិង្គត្ថៈ” (ចូរមើលសម្ពន្ធមាណាទំព័រ ២២២) ។

៤) សច្ចាវចកលិង្គត្ថៈ

ឯរំ ដែលចុះក្នុងអត្ថនៃបឋមាវិភក្តិ ប្រែថា “វិយ៉ាងនោះ, វិយ៉ាងហ្នឹង, វិយ៉ាងហ្នឹងហើយ” នេះត្រូវសម្ពន្ធថា “សច្ចាវចកលិង្គត្ថៈ” (ចូរមើលសម្ពន្ធមាណាទំព័រ ២២៥) ។

៥) តុមត្តកត្តា

សព្វដែលប្រកបដោយ តុំ - បច្ច័យក្នុងនាមកិតកៈ ដែលចុះក្នុងអត្ថនៃបឋមាវិភក្តិ ប្រើជាបទប្រធានប្រែថា “រី-” នោះ ត្រូវសម្ពន្ធថា “តុមត្តកត្តា” (ចូរមើលសម្ពន្ធមាណាទំព័រ ២២៦) ។

៦) តុមត្ថសម្បទាន

សព្វដែលប្រកបដោយ តុំ - បច្ច័យក្នុងនាមភិតកៈ ដែលចុះក្នុងអត្ថនៃ ចតុត្ថវិកត្តិប្រែថា “ដើម្បី, ដើម្បីកិរិយា-” នោះត្រូវសម្ពន្ធហា “តុមត្ថ- សម្បទាន” (ចូរមើលសម្ពន្ធមាណាទំព័រ ២២៧) ។

៧) ភិក្ខុជារៈ ឬ ភិក្ខុជារត្ថសត្តមី

សម្រាប់ហៅសត្តមីវិកត្តិដែលប្រែថា “ក្នុង-” ដែលមានលក្ខណៈ ខុសពីអត្ថនៃសត្តមីទាំង ៩ យ៉ាង ហើយចូលបានតែនឹងបទនាមនាម យ៉ាងនេះត្រូវសម្ពន្ធហា “ភិក្ខុជារៈ ឬ ភិក្ខុជារត្ថសត្តមី” (ចូរមើល សម្ពន្ធមាណាទំព័រ ២៣០) ។

៨) អាជារៈ ឬ អាជារត្ថសត្តមី

សម្រាប់ហៅសត្តមីវិកត្តិ ដែលប្រែថា “ក្នុង-” ដែលមានលក្ខណៈ ខុសពីអត្ថនៃសត្តមីទាំង ៩ យ៉ាង ហើយចូលបានតែនឹងកិរិយាយ៉ាងនេះ ត្រូវសម្ពន្ធហា “អាជារៈ ឬ អាជារត្ថសត្តមី” (ចូរមើលសម្ពន្ធមាណា ទំព័រ ២៣២) ។

៩) សត្តមីបច្ចត្ថ ឬ បច្ចត្ថត្ថសត្តមី

សម្រាប់ហៅសព្វដែលប្រកបដោយសត្តមីវិកត្តិ តែចុះក្នុងអត្ថនៃ បឋមាប្រើជាបទប្រធានប្រែថា “រី-” យ៉ាងនេះត្រូវសម្ពន្ធហា “សត្តមី- បច្ចត្ថៈ ឬ បច្ចត្ថត្ថសត្តមី” (ចូរមើលសម្ពន្ធមាណាទំព័រ ២៣៤-៥) ។

១០) សញ្ញាវិសេសនៈ និង សញ្ញាវិសេសយៈ

សម្រាប់ហៅបទដែលជាវិសេសនៈ របស់នាមដែលជាឈ្មោះ គឺដែល វេលាប្រែមានផ្ដើមពាក្យថា “ឈ្មោះ- ឈ្មោះថា-” ចូលមកផង ដើម្បីឲ្យដឹងថាឈ្មោះនេះ, ឈ្មោះនោះ, យ៉ាងនេះត្រូវសម្ពន្ធថា “សញ្ញា- វិសេសនៈ” កាលបើមានបទមួយជាសញ្ញាវិសេសនៈដូច្នេះ, ត្រង់បទ នាមនាមមួយដែលជាម្ចាស់របស់នោះ ត្រឡប់ទៅជាហៅថា “សញ្ញា- វិសេសយៈ” (ចូរមើលសម្ពន្ធមាណាទំព័រ ២៣៨) ។

១១) វិសេសលាភី

សម្រាប់ហៅសព្ទ ដែលប្រែថា “គឺ-” តែមិនមែន “គឺ-” របស់ ឥតិ ឬ “គឺ-” របស់បទខែនោះទេ, ជា “គឺ-” ដែលដាក់បញ្ចូលមក ដើម្បីឲ្យដឹងថា “មនុស្សនោះគឺអ្នកណា, វត្ថុនេះគឺអ្វី”, តែត្រូវមានវិភក្តិ និងវចនៈស្មើគ្នា នឹងតួនាមនាមដើមផង, នេះត្រូវសម្ពន្ធថា “វិសេស- លាភី” (ចូលនឹងបទនាមដែលជាម្ចាស់របស់ ចូរមើលសម្ពន្ធមាណា ទំព័រ ២៤០-១) ។

១២) សរូបនិទស្សនៈ និង សរូបនិទស្សនីយៈ

សម្រាប់ហៅ នាមនាម ច្រើនបទដែលនៅរួមគ្នាដែលចែករំលែកមក ពីបទនាមនាមដែលជាម្ចាស់របស់, ហើយដែលប្រែថា “គឺ-” តែមាន វចនៈ និងវិភក្តិមិនដូចបទនាមនាមដែលជាម្ចាស់របស់នោះទេ យ៉ាងនេះ ហៅថា “សរូបនិទស្សនៈ” កាលបើមានបទមួយជាសរូបនិទស្សនៈ

ដូច្នេះ ត្រង់បទនាមនាមមួយដែលជាម្ចាស់របស់នោះ ត្រឡប់ទៅជា
ហៅថា “ សរូបនិទស្សនីយៈ ” (ចូរមើលសម្ពន្ធមាលាទំព័រ ២២២) ។

១៣) កិរិយាបធាននយៈ

សម្រាប់ហៅកិរិយាដែលប្រកបដោយ ត្វាទិ - បច្ច័យ ដែលប្រើក្នុង
ប្រយោគដែលមានប្រធាន ២ តួ តែវចនៈផ្សេងគ្នា, ជាកិរិយាអាចគ្រប់គ្រង
ពាក្យបាន, កិរិយាដូច្នេះ ហៅថា “កិរិយាបធាននយៈ” មិនបាច់ចូល
នឹងកិរិយាដទៃឡើយ, បទប្រធានដែលចូលនឹងកិរិយាដូច្នេះ ហៅថា
បកតិកត្តា ឬ សយកត្តា (ចូរមើលសម្ពន្ធមាលា ទំព័រ ២២៧) ។

១៤) កិរិយាបរាមាសៈ

សម្រាប់ហៅ យំ, យស្មា, ហិ ដែលជាប់ជំពាក់ជាមួយ នឹងកិរិយា
តែមិនមែនជាវិសេសនៈរបស់នាម, មិនមែនជាកិរិយាវិសេសនៈ, ប្រែថា
“(ព្រោះហេតុឯណា” យ៉ាងនេះ ហៅថា “កិរិយាបរាមាសៈ” ត្រូវសម្ពន្ធ
ចូលនឹងកិរិយាអាខ្យាត ឬ កិតកៈដែលជាជំងឺក្នុងប្រយោគ, (ចូរមើលសម្ពន្ធ-
មាលាទំព័រ ២២៨) ។

១៥) កិរិយាបទ

សម្រាប់ហៅ សក្កា និង អលំ, ព្រោះសព្វទាំង ២ នេះចាត់ជាកិរិយា
អាខ្យាត ឬ ជាកិរិយាកិតកៈមិនបាន, តែប្រើជាកិរិយាបានយ៉ាងនេះ ហៅថា
កិរិយាបទ, មាន ២ យ៉ាង គឺកិរិយាបទកម្មវាចកៈ ១, កិរិយាបទភាវវា-
ចកៈ ១, (ចូរមើលសម្ពន្ធមាលា ទំព័រ ២៥១) ។

១៦) បុណ្យបុណ្យ:

សម្រាប់ហៅនិបាត គឺ បុណ្យបុណ្យ ដែលប្រែថា “រឿយ ៗ, ញឹកញាប់ ញយ ៗ” ត្រូវសម្ពន្ធចូលនឹងកិរិយា (ចូរមើលសម្ពន្ធមាសា ទំព័រ ២៥៥)

១៧) ជិវត្តាបន្ត:

សម្រាប់ហៅនិបាត គឺ បុន ដែលប្រែថា “វិញ”, ត្រូវសម្ពន្ធចូល នឹងកិរិយា (ចូរមើលសម្ពន្ធមាសា ទំព័រ ២៥៧) ។

១៨) មញ្ញ

មញ្ញ ជានិបាតចុះក្នុងអត្ថនៃសេចក្តីសង្ស័យ, សេចក្តីស្មាន, ការប្រហែល, ដែលប្រែថា “ទំនងជា..., មុខជានឹង..., ប្រហែលជានឹង” មានឈ្មោះហៅ ៥ យ៉ាងគឺ បរិកប្បត្ថៈ ១, សំសយត្ថៈ ១, អនុមានត្ថៈ ១, សន្និដ្ឋានត្ថៈ ១, មញ្ញត្ថៈ ១ ឈ្មោះទាំង ៥ យ៉ាងនេះ នឹងសម្ពន្ធតាមឈ្មោះ ណាមួយក៏បាន, សម្ពន្ធចូលនឹងតួប្រធានក៏បាន ចូលនឹងកិរិយាក៏បាន (ចូរមើលសម្ពន្ធមាសា ទំព័រ ១២១) ។

សម្ពន្ធពិសេសចប់

និបាត

(១៦២) និបាតនោះមានឈ្មោះច្រើនយ៉ាងផ្សេងៗ គ្នាតាមទំនង ដែលចុះក្នុងដំណើរសេចក្តី, និបាតទាំងនោះលោកបានរូបរួមទុកជា ៥ ពួកគឺ

១) ពួកទីមួយ កំណត់ដោយសេចក្តីពីរសង្កត់ចុះក្នុងសង្កត់ ខាងក្រោយ ។

- ២) ពួកទី ២ ចុះក្នុងបទ ឬ ក្នុងសេចក្តីដែលជាប់គ្នា ។
- ៣) ពួកទី ៣ ចុះក្នុងសេចក្តីនៅក្នុងសង្កាត់ជាមួយគ្នា ។
- ៤) ពួកទី ៤ ចុះក្នុងបទ ។
- ៥) ពួកទី ៥ ប្រើជាបទ ។

និទានពួកទី ១

(១៦៥) ពួកទីមួយចុះក្នុងអត្ថ ១២ យ៉ាងគឺ

១) បំភ្លឺ ឬ ពន្យល់សេចក្តីពិស្តារ ហៅថា វិញ្ញាណដោតកៈ ឬ វិញ្ញាណត្ថ-
វាចកៈ និបាតនេះប្រើតែ ហិ - សព្វមួយប្រែថា “សេចក្តីពិស្តារថា,
សេចក្តីថា, នឹងពោលដោយពិស្តារថា, នឹងអធិប្បាយថា” ឬ “ក៏” ។

២) បំភ្លឺ ឬ ពន្យល់សេចក្តីដែលផ្ដើមពាក្យ មុនដង្ហូងបន្តិចខាងដើម
ហើយប្រារព្ធសេចក្តី ដែលនិយាយមកពីខាងដើមនោះតទៅ ហៅថា
វាក្យារម្មដោតកៈ ឬ វាក្យារម្មវាចកៈ និបាតនេះប្រើសព្វបាន ៣ គឺ
ហិ, ច, បន ប្រែថា “ក៏, ក៏ឯ” ។

៣) បំភ្លឺ ឬ ចង្អុលប្រាប់ហេតុ ហៅថា ហេតុដោតកៈ ឬ ហេតុ-
វាចកៈ, និបាតនេះប្រើសព្វបាន ៣ គឺ ហិ, ច, បន ប្រែថា “ហេតុថា,
ព្រោះថា, ដ្បិតថា, ដ្បិត” ។

៤) ពន្យល់ ឬ ចង្អុលប្រាប់ផល ហៅថា ផលដោតកៈ ឬ ផល-
វាចកៈ និបាតនេះប្រើសព្វបាន ៣ គឺ ហិ, ច, បន ប្រែថា “ដ្បិត, ដ្បិតថា” ។

៥) បំភ្លឺសេចក្តីវិសេសប្លែកជាងគ្នាហៅថា វិសេសជោតកៈ ឬ វិសេសត្ថវាចកៈ និបាតនេះប្រើសព្វបាន ៣ គឺ ហិ, ច, បន, ប្រែថា “តៃ, ប៉ុន្តែ, ក៏ប៉ុន្តែ, តៃថា, ប៉ុន្តែថា, ក៏ប៉ុន្តែថា, បើទុកជាដូច្នោះ, តៃ ឯ” ។

៦) បំភ្លឺដោយអំពើដែលធ្វើនោះឲ្យប្រាកដឡើង ដោយសេចក្តីពន្យល់ប្រៀបធៀបហៅថា តប្បាធិករណជោតកៈ ឬ តប្បាធិករណត្ថវាចកៈ និបាតនេះប្រើបានសព្វ ៣ គឺ ហិ, ច, បន ប្រែថា “ដូចយ៉ាង, ដូចជា, នឹងពោលនូវសេចក្តីខាងដើមឲ្យប្រាកដ ដោយសេចក្តីឧបមាថា, នឹងពោលដោយសេចក្តីប្រៀបធៀបថា, មានសេចក្តីឧបមាថា, សេចក្តីឧបមាខាងដើមមិនសូវប្រាកដនឹងឧបមាម្តងទៀត-” ។

៧) បំភ្លឺសេចក្តីនៃអំពើដែលធ្វើនោះ ឲ្យរឹតតែមាំមួនឡើង ហៅថា ទទ្ទ្រករណជោតកៈ ឬ ទទ្ទ្រករណត្ថវាចកៈ និបាតនេះប្រើសព្វបាន ២ គឺ ហិ, ច ប្រែថា “ពិត, មែនពិត, សមដូចជា, ត្រូវនឹង” ។

៨) បំភ្លឺសេចក្តីមួយចំណែកផ្សេងទៀត ហៅថា បក្ខន្តរជោតកៈ ឬ បក្ខន្តរត្ថវាចកៈ និបាតនេះប្រើសព្វបាន ២ គឺ ច, បន ប្រែថា “ចំណែកខាង, ចំណែកឯ, ឯ, ប៉ែកខាងឯ, មានតែ, ក្រែងតែ” ។

៩) ប្រាប់សេចក្តីបណ្តោយតាមហៅថា អន្ធយជោតកៈ ឬ អន្ធយត្ថវាចកៈ និបាតនេះ ប្រើសព្វបាន ៣ គឺ ហិ, ច, បន ប្រែថា “គឺ, មែន”

១០) ប្រាប់សេចក្តីមិនច្រើនពេកមិនតិចពេក ហៅថា ព្យាបាល-
ជោគកៈ ឬ ព្យាបាលក្តីវាចកៈ និបាតនេះប្រើបានតែសព្វ ៣ គឺ ហិ,
ច, បន ប្រែថា “គឺ, មែន” ។

១១) ប្រាប់សេចក្តីសរសើរហៅថា សម្ភាវនជោតិកៈ ឬ សម្ភាវនត្ថវាចកៈ និបាតនេះប្រើបានតែសព្វមួយគឺ បន ប្រែថា “បើទុកជាយ៉ាងនោះ, បើដូច្នោះ, បើទុកជាដូច្នោះ, តែ, ប៉ុន្តែ, តែថា, ប៉ុន្តែថា, ក៏តែថា, ចំណង់បើ, បើទុកជា” ។

១២) ប្រាប់សេចក្តីតិះដៀល ហៅថា គរហាជោតកៈ ឬ គរហាត្ថិ-
វាចកៈ និបាតនេះប្រើបានតែសព្វមួយ គឺ បន ប្រែថា “បើទុកជាយ៉ាង
នោះ, បើដូច្នោះ, បើទុកជាដូច្នោះ, តែ, ប៉ុន្តែ, តែថា, ក៏តែថា,
ចំណង់បើ, បើទុកជា” ។

និបាតពុក្ខទី ១ ចប់ ។

និមិត្តសញ្ញា ២

(១៦៦) និបាតព្វកថា ២ ចុះក្នុងអត្ថ ៧ យ៉ាងគឺ

១) ការរួបរួមពាក្យ ឬ រួបរួមបទឲ្យចូលជាពួកជាមួយគ្នា ហៅថា សមុទ្ទយត្តិៈ ក្នុងអត្ថនេះឃើញមានប្រើតែសព្ទមួយច្រើនជាងគេ, បើប្រើដាក់ក្នុងចន្លោះពាក្យ ឬ ត្រង់ចន្លោះបទប្រែថា “នឹង, ជាមួយ”, បើ

ប្រើដាក់ខាងចុងពាក្យ ឬ ខាងចុងបទប្រែថា “ផង, មួយ”, នឹងមានប្រើ
វា “ខ្លះ”, បិ, អបិ “ទាំង, ខ្លះ, ផង, ក្តី” ។

២) ការប្រមូលសេចក្តីសង្កត់ខាងចុង ។ ឲ្យចូលនឹងសេចក្តីសង្កត់
ខាងដើម។ ហៅថា សម្បជ្ជនៈ ក្នុងអត្ថនេះប្រើនិបាតគឺ ច - សព្វតែមួយ
ប៉ុណ្ណោះ ប្រែថា “មួយវិញទៀត, ម្យ៉ាងទៀតថា, មួយសោត, បើពុំ-
នោះសោត” ។

៣) ការទាញយកសេចក្តីសង្កត់ខាងដើម មកនិយាយក្នុងសេចក្តី
សង្កត់ខាងចុងថែមទៀតហៅថា អនុក្កឡនៈ ក្នុងអត្ថនេះមាននិបាត
គឺ ច - សព្វតែមួយ ប្រែថា “ព្រោះ, ដ្បិត, (ដោយ)” ។

៤) ការញែកពាក្យ ឬ ញែកបទ ដែលនៅរួមគ្នាឲ្យដាច់ពីគ្នាចេញ
គឺដកយកមកនិយាយតែមួយ ។ ហៅថា វិកប្បៈ ក្នុងអត្ថនេះប្រើនិបាត
គឺ វា - សព្វតែមួយ, បើប្រើក្នុងចន្លោះពាក្យ ឬ ក្នុងចន្លោះបទ ប្រែថា “ឬ”,
បើប្រើខាងចុងពាក្យ ឬ ខាងចុងបទ ប្រែថា “ខ្លះ, ក្តី, ក៏ដោយ, ក៏បាន,
ក៏មាន, ក៏កើត”, ជួនកាលមានប្រើនិបាតដទៃ ។ ខ្លះក៏មាន ដូចយ៉ាង
យទិវា, ឧទ, អថវា ដែលប្រែថា “ឬថា, ឬក៏”, បិ, អបិ ដែលប្រែថា
“ខ្លះ, ក៏មាន, ក៏បាន, អើក៏, ក៏ដោយ”, វាបន “ក៏ឬ, ឬក៏, មួយវិញទៀត,
ពុំនោះ, បើទុកជា “អបិច, យទិច “មួយវិញទៀត, ម្យ៉ាងទៀតថា
ន័យមួយវិញទៀត, ឬ, ឬថា”, កុចិ “ខ្លះ, ក៏បាន” ។

៥) សេចក្តីនេះមិនទាន់ពិតប្រាកដមិនទាន់ដាច់ស្រេច គ្រាន់តែ និយាយកំណត់ទុក ហៅថា បរិកប្ប ក្នុងអត្ថនេះប្រើនិបាត ៤ គឺ សច, ចេ, យទិ, អថ ប្រែថា “ប្រសិនណាបើ, ប្រសិនបើ, បើ, បើជា, ប្រសិនជា- ប្រសិនណាជា, ទោះបី, ល្អិតតែ, ល្អិតណាតែ, បើទុកជា”, ជួនណាមាន ប្រើអប្បេរ នាម, យន្តន ដែលប្រែថា “ធ្វើដូចម្តេចហ្ន៎, គិតដូចម្តេចហ្ន៎, ធ្វើយ៉ាងណាអេះ, បើដូច្នោះ, បើដូច្នោះមានតែ, ដូចម្តេចហ្ន៎” ។

៦) ក្នុងសេចក្តីមានពីរបែប, បែបខាងដើមនិយាយបណ្តោយតាម ហៅថា អនុគ្គហៈ បែបខាងចុងសម្តែងសេចក្តីមិនយល់ព្រមផង ហៅថា អរុចិស្វចនៈ ក្នុងអនុគ្គហៈប្រើនិបាត ៣ គឺ កិញ្ចាបិ, យទិបិ, កាមំ ឬ កាមញ្ច ប្រែថា “ក៏មែនពិតហើយ, ក៏ពិតមែនហើយ, ក៏មែនដោយពិត, ក៏ត្រូវ ណាស់ហើយ”, ក្នុងអរុចិស្វចនៈ ក៏មាននិបាត ៣ គឺ តថាបិ, បន, អថខោ, សម្រាប់ប្រើនាំមុខពាក្យនិយាយប្រែថា “ប៉ុន្តែ, ក៏ប៉ុន្តែ, ប៉ុន្តែថា, ក៏ប៉ុន្តែថា, តែ, តែថា, បើទុកជា, បើទុកជាដូច្នោះ, បើយ៉ាងនោះ, បើទោះបី” ។

៧) លំនាំសេចក្តីដែលនាំមកប្រៀបធៀបហៅថា ឧបមាៈ លំនាំ សេចក្តីដែលគួរប្រៀបធៀប ហៅថា ឧបមេយ្យៈ ក្នុងឧបមាមាននិបាត ៤ សព្ទ គឺ យថា, សេយ្យថាបិ ប្រែថា “ដូចជា, យ៉ាងណា, យ៉ាងណាមិញ”, វិយ, ឥវ ប្រែថា “បីដូច, ដូច, ដូចជា, ហាក់ដូច, ហាក់ដូចជា, ប្រហែល- ដូច, ប្រហែលដូចជា, ប្រដូច” ។

និបាតព្វកថា ៣

(១៦៧) និបាតព្វកថា ៣ ចុះក្នុងសង្កាត់សេចក្តីតែមួយ គឺ មានតែខាងដើមឬខាងចុងមួយបទ ។ ប៉ុណ្ណោះ មិនបាច់មានទាំងដើមទាំងចុងឡើយ, និបាតព្វកថានេះ ប្រព្រឹត្តទៅក្នុងអត្ថ ៥ យ៉ាងដូច្នេះគឺ

១) ចុះក្នុងអត្ថនៃសេចក្តីដំណាល ឬ បានឮត ។ មក ហៅថា អនុស្សវនិក្ខៈ ក្នុងអត្ថនេះមាននិបាត ៣ សព្វ គឺ កិរ, ខលុ, សុទំ ប្រែថា “ឮថា, បានឮថា, ឬ “មានសេចក្តីដំណាលថា” ។

២) ចុះក្នុងអត្ថនៃពាក្យសួរ ហៅថា បុច្ឆនិក្ខៈ ក្នុងអត្ថនេះប្រើនិបាត ច្រើនណាស់ គឺ កី - សព្វដែលប្រែថា “ឬ?, អ្វី?, ដូចម្តេច?...” បន “ក៏, ចុះ?” ។ កថំ “យ៉ាងណា?, ដូចម្តេច?...” ។ កិច្ច “ឬ?, ដែរឬ?, ខ្លះដែរ?...”, ។ នុ “ហ្ន៎,... អេះ,... ហ៎, ទេដឹង...” ។ ននុ “មិនមែនឬ? ក្រែង,...ទេដឹង?...” ។ ឧទាហ, អាទូ “ឬថា, ឬក៏” ។ សេយ្យបីទំ “ដូចម្តេចនេះ?, យ៉ាងណានេះ?, ដូចម្តេច?, គឺអ្វីខ្លះ?, អ្វីខ្លះទៅ?...” ។

៣) ចុះក្នុងអត្ថនៃសេចក្តីទទួលឬឆ្លើយតបហៅថា សម្បជីច្ឆនិក្ខៈ ក្នុងអត្ថនេះប្រើ អាម, អាមន្តា តែពីរសព្វ ប្រែថា “អើ”, ត្រូវប្រែតាម ដំណើរពាក្យឆ្លើយ តាមសមគួរដល់សេចក្តីដែលប្រើក្នុងភាសាយើងថា “បាទ, ប៉ា:, ករុណា, ព្រះករុណា, ករុណាវិសេស” ជាដើម តាម ពាក្យខ្ពស់ កណ្តាល និងទាប ។

២) ចុះក្នុងអត្ថនៃពាក្យយល់ព្រម, ពាក្យជាសំឡេងក្រើនរំពួក ពាក្យបបួល, ពាក្យបង្គាប់ ឬ ប្រើឲ្យធ្វើ ហៅថា ឧប្បោសនា: ក្នុងអត្ថនេះ ប្រើនិបាត ៤ សព្ទគឺ ឥឡូវ “ដូចជាឡើង, ហ៍, ហ៍ចុះ, ចុះ...” ។ តត្ប “ហ៍, ហ៍ចុះ, ចុះ...” ។ ហន្ទ, តេនហិ “ហ៍, បើដូច្នោះ...” ។ មានរូបស្រដៀងគ្នានឹងសព្ទដែលប្រកបដោយវិភត្តិនាម ។

៥) ចុះក្នុងអត្ថនៃសេចក្តីអស្ចារ្យ ហៅថា អច្ឆរិយត្ថ: ទាំងចុះក្នុង អត្ថនៃសេចក្តីតក់ស្លុត ហៅថា សំវេគត្ថ: ក្នុងអត្ថទាំង ២ នេះប្រើនិបាតតែ ពីរសព្ទដូចគ្នាគឺ អហោ, វេត ដែលហៅថា អច្ឆរិយត្ថ: ប្រែថា “ឱ!, ហ្ន៎!, អើហ្ន៎!, យី!, យីអើ!,...” ។ សម្រាប់ប្រើខាងដើមពាក្យ, ដែលហៅថា “សំវេគត្ថ:”, ប្រែថា “ឱ!, ហ្ន៎!, ឱត្ថស្រណោះ!” ។

និបាតពួកទី ៣ ចប់ ។

និបាតពួកទី ៤

(១៦៨) និបាតពួកទី ៤ សម្រាប់ចុះក្នុងបទប្រព្រឹត្តទៅក្នុងអត្ថ ៧ យ៉ាងគឺ

១) ហាមឃាត់នូវសេចក្តីដទៃ ហៅថា អវធារណត្ថ: ក្នុងអត្ថនេះ មាននិបាត ៣ សព្ទគឺ ឯវ, វ, ហិ “មែន, មែនពិត, ពិត, តែប៉ុណ្ណោះ គ្រាន់តែ, ភ្លាមក៏...” ។ ប៉ុន្តែ ហិ មិនសូវមានប្រើៗ មួយៗ ប៉ុណ្ណោះ

ឯពាក្យសម្ពន្ធថា “អវធារណត្ថៈ” ក៏បាន, ថា “អវធារណៈ” ក៏បាន, ហើយត្រូវចូលនឹងបទដែលប្រែគ្នាបន្តនោះ ។

២) សំឡឹងយកនាមនាមដទៃ ហៅថា អបេក្ខត្ថៈ ក្នុងអត្ថនេះប្រើ តែ បិ, អបិ, ពីរសព្ទប៉ុណ្ណោះ ប្រែថា “មែន, សូម្បី, ទុកជា, ដែរ, ខ្លះ, ក៏បាន, ក៏មាន, ក៏ដោយ, ថ្វីបើ, ក្រែង ជួនជា.....” ។

៣) សរសើរនិងតិះដៀល ហៅថា សម្ភាវនត្ថៈ និង គរហត្ថៈ និបាតនេះឃើញមានច្រើនតែ បិ, អបិ ដែលប្រែថា “សូម្បី, បើទុកជា, ទុកជា, ទុកជាម្តងហើយក៏..., ទោះយ៉ាងណាក៏ដោយ, ក្រែងតែ..., ថ្វីបើប៉ុណ្ណឹង....” . បើប្រែគ្នាបន្តចូលនឹងបទណា, ក៏ត្រូវសម្ពន្ធចូលជាមួយនឹងបទនោះទៅ, បើមិនប្រែគ្នាបទ ត្រូវសម្ពន្ធដាច់ដោយខ្លួនឯង ។

៤) សម្រាប់បំពេញបទ ហៅថា បទបូរណៈ និបាតដែលសម្រាប់ប្រើក្នុងអត្ថនេះមាន ៨ សព្ទ គឺ នុ “ហ្ន៎, ហ័, ហ័ះ, ហ្ន៎ះ...” ។ សុ “ហ័, ហ័ះ, ហ្ន៎ះ...” ។ វេ “ហីយ, ហ័ះ...” ។ វោ “ហ្ន៎ះ, យី, យើ...” ។ សេ “ហ្ន៎ះ....” ។ ហវេ “ហីយ, យី, យើ, ហ័ះ, ហ្ន៎ះ....” ។

៥) ប្រជួបគ្នា ឬ ប្រជួសគ្នា ហៅថា សមវាយៈ មាន ៣ យ៉ាង គឺ បើចូលជាមួយនឹងនាមនាម ហៅថា “ទព្វសមវាយ” ។ បើចូលជាមួយនឹងគុណនាម ហៅថា “គុណសមវាយ” ។ បើចូលជាមួយនឹង

កិរិយា ហៅថា “កិរិយាសមវាយ” ។ ក្នុងអត្ថនេះ ប្រើនិបាតតែ ២ សព្ទ គឺ សហ ឬ សទ្ធិ ប្រែថា “មួយអន្លើ, ជាមួយ, ព្រម”, បើកាលណា ប្រែថា “មួយអន្លើ” នោះបទនាមនាមដែលប្រកបដោយវិកត្តិតតិយាត្រូវប្រែថា “ដោយ”, បើប្រែថា “ជាមួយ” បទនាមនាមនោះ ត្រូវប្រែថា “នឹង”, បើប្រែថា “ព្រម” បទនាមនាមនោះ ត្រូវប្រែថា “ទាំង” ។

៦) សម្រាប់ហាមឃាត់ ហៅថា បដិសេធៈ ក្នុងអត្ថនេះ មាន និបាតសម្រាប់ប្រើ ៣ សព្ទ គឺ ន, នោ “មិន, មិនមែន, ពុំ, ឥត, ខាន” ។ មា “កុំ, កុំ... ឡើយ” ។ បើប្រើឃាត់ហាមសព្ទណា, ក៏ត្រូវសម្ពន្ធ ចូលជាមួយនឹងសព្ទនោះ ។

៧) ឥតិ - សព្ទមានឈ្មោះ ៨ យ៉ាង តាមលក្ខណៈដូច្នេះ :

ក) បៀមសេចក្តីដែលជាពាក្យទុកពេញទី មានសេចក្តីជាប់ជា មួយនឹងកិរិយា, ប្រែថា “ដូច្នេះ” ហៅថា អាការៈ ។

ខ) មានសេចក្តីជាប់ជាមួយនឹងបទនាម រួមសេចក្តីទុកខាងក្នុង ប្រែថា “គឺ” ឬ “ដូច្នេះ” ហៅថា សរូបៈ ។

គ) បង្កប់សេចក្តីទុកនៅមិនទាន់អស់ នៅមានតទៅទៀត ប្រែថា “មានពាក្យថាដូច្នេះជាដើម, មានបទថាដូច្នេះជាដើម, មានដូច្នេះជា ដើម” ហៅថា អាឡត្តិៈ ។

ឃ) តម្កល់ទុកល្មមជាសេចក្តីពន្យល់ បង្ហាញ ល្មមជាបែបយ៉ាង ប្រែថា “ដូច្នេះ” ហៅថា និទស្សនៈ ។

ង) ជាហេតុ ប្រែថា “ព្រោះហេតុដូច្នេះ, ហេតុដូច្នេះ”
ហៅថា ហេតុត្ថៈ ។

ច) ជាបការប្រហែលគ្នានឹងបទរួម ប្រែថា “ដោយប្រការ
ដូច្នេះ” ហៅថា បការត្ថៈ ។

ឆ) ជានិបាតមានក្នុងទីបំផុតសេចក្តី ឬ ទីបំផុតនៃនិទាន ប្រែថា
“ដូច្នេះឯង” ហៅថា សមាបន្នៈ ឬ បរិសមាបន្នៈ ។

ជ) ជានិបាតប្រើជំនួសនាមសព្ទ គឺ និបាតដែលសម្រាប់ប្រាប់
ឈ្មោះ ប្រែថា “ឈ្មោះថា” ហៅថា សញ្ញាជោតកៈ ។

និបាតពួកទី ៤ ចប់ ។

និបាតពួកទី ៥

(១៦៩) និបាតពួកទី ៥ មានឈ្មោះផ្សេងៗ គ្នាដូច្នេះ :

១) និបាតប្រាប់អាលបនៈទាំងពួង ហៅថា អាលបនៈ មាន ១២
សព្ទគឺ យក្ស, ភន្ត, ភទន្ត, ភណ្ឌ, អម្ពោ, អារុសោ, វេ , អវេ, ហវេ,
ហេ, អហេ, ជេ (ចូរមើលអាលបនត្ថវាចកៈ) ។

២) និបាតប្រាប់កាលទាំងពួងហៅថាកាលសត្តមី ឬកាលត្ថសត្តមី
មាន ១១ សព្ទគឺ អថ, បាតោ, ទិវា, សាយំ, សុវេ, ហិយ្យោ ឬ ហិយោ
ស្វេ, បរសុវេ, បរស្វេ, សម្បតិ, អាយតី គឺ (ចូរមើលកាលត្ថវាចកៈ) ។

៣) និបាតប្រាប់ទីទាំងពួង ហៅថា អាធារៈ ឬ អាធារត្ថសត្តមី មាន ១៦ សព្ទគឺ ឧទ្ធុំ, ឧបរិ, អន្តរា, អន្តេ, តិរោ, ពហិ, ពហិទ្ធា, ពាហិរំ ឬ ពាហិរា, អធោ, ហេដ្ឋា, ឱរំ, បារំ, ហុរំ, សម្មុខា, បរម្មុខា, អហោ (ចូរមើលឋានត្តវាចកៈ) ។

៤) និបាតប្រាប់ខេត្តដែន, ប្រាប់ប្រការជាដើម ដែលដូចជា គុណរបស់កិរិយា ហៅថា កិរិយាវិសេសនៈ មាន ១៣ សព្ទគឺ កីវ, យាវ, តាវ, តាវតា, កិត្តាវតា, យាវទេវ, តាវទេវ, យាវតា, ឯត្តាវតា, សមន្តា (ចូរមើលបរិច្ឆេទត្តវាចកៈ) ។ ឯរំ, តថា, កថំ (ចូរមើលបការត្តវាចកៈ) ។

និបាតព្វកថា ៥ ចប់

ចប់ សម្ពុទ្ធមាលា តែប៉ុណ្ណេះ